

รายงานการวิจัยร่างสมบรูณ์

เรื่อง

แนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน
บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา
Guidelines for preventing drug addiction behavior Participation through
community methods Based on the teachings of Buddhism

โดย

พระครูพิจิตรวรเวท, ดร. (มนัส มารยาท)

พระครูวิโชติสิกขกิจ, ผศ.ดร.

พระสมคิด นาถสีโล (สุขนิล)

รศ.ดร.สุขเกษม ชุนทอง

พระมหาสุเมฆ สมาหิโต,ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร

พ.ศ. 2566

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

MCU RS 800766242

Final Drafted Research Report

Guidelines for preventing drug addiction behavior Participation through
community methods Based on the teachings of Buddhism

By

Phrakru Phichitworawet (Manat Marayat)

Phrakruvichotsikkhakij (Denprasert)

Phrasomkid Nathasilo (Sooknil)

Associate Professor Dr. Sukkasem Khunthong

Phra Mahasumek Samahito, Dr.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Phichit (Buddhist) College

B.E. 2566

Research Project Funded

by Buddhist Research Institute

MCU RS 800766242

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อวิจัย	: แนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาฬสารเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา
ผู้วิจัย	: พระครูพิจิตรวรเวท, ดร. (มนัส มารยาท) และคณะ
ส่วนงาน	: วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร จังหวัดพิจิตร
ปีงบประมาณ	: ๒๕๖๖
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อหาหลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกาฬสารเสพติด และมีความเหมาะสมกับเด็กและเยาวชน ๒) เพื่อหาวิธีการป้องกันพฤติกรรมกาฬสารเสพติดในเด็กและเยาวชน ของชุมชน (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) ๓) เพื่อหานโยบายภาครัฐในพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาฬสารเสพติดของเด็กและเยาวชน และ ๔) เพื่อนำเสนอแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาฬสารเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนาเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น ๔ ขั้นตอนดังนี้ ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาหลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกาฬสารเสพติดในประเด็นการนำไปใช้ กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ พระที่จำพรรษาอยู่ที่วัดวังกลมพบว่า ทางวัดได้รับเป็นเจ้าภาพในการถวายความรู้ให้กับเด็กและเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนบ้านวังกรดวิทยา เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง กล่าวคือ การฟังธรรมตามกาล และในระหว่างการบรรยายธรรม จะมีการสอดแทรกการพัฒนาตนในเรื่องของการครองตนให้มีพื้นฐานแห่ง การประสบความสุข ความเจริญ กล่าวคือ เป็นการเริ่มต้นด้วยการหลีกเลี่ยงคนพาล เดินตามแบบบัณฑิตปรับตัวให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูล และสร้างระเบียบวินัยให้กับตนเอง ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาวิธีการของชุมชนต่อการป้องกันพฤติกรรมกาฬสารเสพติดในเด็กและเยาวชน กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ตัวแทนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า การทำหน้าที่ของสถาบันครอบครัวถือว่าสำคัญมาก ที่แสดงออกให้เห็นถึง ความรัก ความอบอุ่น เป็นแบบอย่างที่ดี และเมื่อเห็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ต้องรับฟังปัญหาต่างๆ ของลูก ให้โอกาส ให้กำลังใจ สิ่งสำคัญ คือ แบ่งเวลาอยู่กับครอบครัวให้มากขึ้น และสนับสนุนในกิจกรรมที่ลูกสนใจ และเป็นแบบอย่างที่ดีตลอดรวมถึงสอดแทรกค่านิยมที่ดีงามในระหว่างที่อยู่ด้วยกัน ขั้นตอนที่ ๓ ศึกษา นโยบายภาครัฐในพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) กลุ่มเป้าหมายได้แก่ กลุ่มผู้บริหารเทศบาลตำบลวังกรด นโยบายของภาครัฐในพื้นที่ พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในพื้นที่ ควบคู่ไปกับการใช้กฎหมาย ในเบื้องต้นกล่าวคือ จัดทำฐานข้อมูลในระดับครอบครัว เพื่อใช้ประกอบการกำหนดนโยบาย ที่เกี่ยวกับปัญหาเสพติด มีการเปิดพื้นที่และหรือเวทีสาธารณะให้เด็กและเยาวชน โดยการจัดสนับสนุนโครงการกีฬาต้านยาเสพติด พร้อมทั้งจัดตั้งชมรมต่างๆ ที่เด็กและเยาวชนสนใจ โครงการบวชภาคฤดูร้อน ผ่านหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ตลอดรวมถึงการอบรมเพื่อสร้างอาชีพเสริมสำหรับเป็นฐานการสร้างรายได้เพิ่มสำหรับการดำเนินชีวิต ขั้นตอนที่ ๔ ศึกษาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาฬสารเสพติดของเด็กและเยาวชน (นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนบ้านวังกรดวิทยา) อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตรกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เด็กนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ พบว่า การเลือกหรือการรู้จักคบเพื่อนที่ดี ออกจากเพื่อนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเสพติด และเมื่อเห็นเพื่อนประพฤติปฏิบัติไปในทางที่เสี่ยง ก็จะไปให้คำปรึกษา แนะนำให้เห็นถึงโทษของสารเสพติด พร้อมทั้งชวนเพื่อนไปทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ในกรณีที่เพื่อนจะ ต้องประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับน้องๆ พร้อมทั้งดูแลน้องด้วยความรัก

Research Title : The development of model and learning activity package
cultivating youth's integrity in Kanchanaburi

Researcher : Phrakru Phichitworawet (Manat Marayat)

Segment : Phichit (Buddhist) College

Research Grants : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The objectives of this research are 1) to find the teachings of Buddhism. related to substance abuse behavior and is appropriate for children and youth. 2) To find ways to prevent drug use behavior among children and youth of the community (Wang Krot Subdistrict Municipality and Ban Bung Subdistrict Administrative Organization) 3) To find government policies in the area (Wang Krot Subdistrict Municipality and Ban Bung Subdistrict Administrative Organization) which is related to guidelines for preventing drug use behavior of children and youth, and 4) to present guidelines for preventing substance use behavior of children and youth. Participation through community methods Based on the teachings of Buddhism, this is participatory action research. Research results: The researcher divided the research process into 4 steps as follows: Step 1: Study the teachings of Buddhism. related to substance abuse behavior in terms of use The target group includes monks staying at Wang Klom Temple. It was found that the temple has been a host to offer knowledge to children and youth studying at Ban Wang Krot Witthaya School. To create continuity, that is, listening to Dhamma according to time and during the sermon There will be insertion of self-development in matters of self-possession. To have the basics Experiencing happiness and prosperity, that is, it begins with avoiding bullies. Follow the steps of graduates and adapt to a supportive environment. and create self-discipline. Step 2: Study the community's methods for preventing drug use behavior in children and youth. The target group, which includes representatives of the Basic Education Commission, found that the functioning of family institutions is considered very important. that shows love, warmth, and is a good example and when seeing inappropriate behavior You must listen to your child's problems, give them opportunities, and encourage them. The important thing is to allocate more time to spend with your family. and support activities that your child is interested in and be a good example at all times, including inserting good values while living together. Step 3: Study government policies in the area. (Wang Krot Subdistrict Municipality and Ban Bung Subdistrict Administrative Organization) Target groups include: Wang Krot Subdistrict Municipality Executive Group Government policy in the area found that the process involves participation of all sectors in the area. along with the application of the law In the beginning, that is Create a database at the family level for use in policy formulation related to drug problems There is an open space and or public forum for children and youth. By organizing support for anti-drug sports projects along with establishing various clubs that children and youth are interested in Summer ordination project Through Buddhist teachings including training to create additional careers For it to be a base for generating additional income for one's lifestyle. Step 4: Study guidelines for preventing drug use behavior among children and youth. (Mathayom 3 students at Ban Wang Krot Witthaya School) Mueang District, Phichit Province. The target group includes Mathayom 3 students. It was found that choosing or knowing how to make good friends Stay away from friends who are at risk of using drugs. And when you see friends behaving in a risky way will go in and give advice Introducing the dangers of narcotic drugs along with inviting friends to do creative activities And use your free time to your advantage. In the case of being a senior Must behave to be a good example for the younger ones. along with taking care of the younger ones with love.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือเพื่อข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และความร่วมมือต่าง ๆ ของหลายท่าน ซึ่งให้การสนับสนุนคณะผู้วิจัยตั้งแต่เริ่มต้นงานวิจัยจนเสร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบคุณ พระราชสิทธิเวที ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พิจิตร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้การสนับสนุนคณาจารย์ของวิทยาลัย ฯ ได้ทำการวิจัยวิธีการนำหลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเสพติด และมีความเหมาะสมกับเด็กและเยาวชน แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. อติตผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้คำแนะนำกระบวนการการทำวิจัย เป็นที่ปรึกษา แนะนำการออกแบบสอบถามและช่วยตรวจแก้ไขงานวิจัยให้ถูกต้องยิ่งขึ้น ขอขอบคุณกลุ่มเป้าหมาย ที่ได้เข้าร่วมโครงการวิจัย แนวทางการป้องกันพฤติกรรมเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา ในแต่ละขั้นตอนได้แก่ พระที่จำพรรษาอยู่ที่วัดวังกลม, ตัวแทนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, ผู้บริหารเทศบาลตำบลวังกรด, นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

ขออนุโมทนาขอบคุณผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่าน รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ได้กล่าวนามไว้ในที่นี้ ที่กรุณาสละเวลาเอื้อเพื่อข้อมูลและให้ความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ในการมีส่วนช่วยให้การจัดทำโครงการวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

อานิสงส์และคุณค่าอันจะเกิดขึ้นจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายบูชาอุปฌาย์อาจารย์ และบุพการีผู้ให้กำเนิด ตลอดถึงผู้มีอุปการะคุณทุกท่านที่มีส่วนช่วยเหลือในการทำวิจัยครั้งนี้

คณะผู้วิจัย

๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
อธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ง
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ ความรู้เกี่ยวกับสารเสพติด	๗
๒.๑.๑ ความหมายของสารเสพติด	๗
๒.๒ แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน	๙
๒.๒.๑ ประเภทของวัฒนธรรม	๑๑
๒.๒.๒ ความสำคัญของวัฒนธรรม	๑๒
๒.๒.๓ ชุมชน	๑๓
๒.๒.๔ การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน	๑๔
๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วม	๑๖
๒.๓.๑ หลักพื้นฐานของการมีส่วนร่วม	๑๗
๒.๓.๒ ลักษณะของการมีส่วนร่วม	๑๘
๒.๓.๓ ระดับของการมีส่วนร่วม	๑๙
๒.๔. หลักคำสอนในพุทธศาสนา	๒๓
๒.๔.๑ อุดมมงคล	๒๒
๒.๕. แนวคิดการจัดระเบียบสังคม	๕๐
๒.๕.๑ ความหมายของการจัดระเบียบสังคม	๕๐
๒.๕.๒ สาเหตุของการจัดระเบียบสังคม	๕๑
๒.๕.๓ เครื่องมือในการจัดระเบียบทางสังคม	๕๒
๒.๕.๔ บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms)	๕๒
๒.๖. แนวคิดการขัดเกลาทางสังคม	๖๘
๒.๖.๑ ความหมายของการขัดเกลาทางสังคม	๖๙
๒.๖.๒ ความมุ่งหมายของการขัดเกลา	๖๙
๒.๖.๓ กระบวนการขัดเกลาทางสังคม	๗๐

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๖.๔. ตัวแทนการขัดเกลาทางสังคม	๗๒
๒.๖.๕. วัยที่จำเป็นต่อการขัดเกลา	๗๒
๒.๗. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗๕
๒.๘. กรอบแนวคิดการวิจัย	๗๘
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	๗๙
๓.๑. รูปแบบการวิจัย	๗๙
๓.๒. ขั้นตอนที่ ๑	๗๙
๓.๓. ขั้นตอนที่ ๒	๘๐
๓.๔. ขั้นตอนที่ ๓	๘๐
๓.๕. ขั้นตอนที่ ๔	๘๑
บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย	๘๓
๔.๑. ขั้นตอนที่ ๑	๘๓
๔.๒. ขั้นตอนที่ ๒	๘๕
๔.๓. ขั้นตอนที่ ๓	๘๗
๔.๔. ขั้นตอนที่ ๔	๘๙
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๙๒
๕.๑. สรุปผลการศึกษา	๙๒
๕.๒. อภิปรายผล	๙๔
๕.๓. ข้อเสนอแนะ	๙๖
บรรณานุกรม	๙๗
ภาคผนวก	๑๐๒

บทที่ ๑

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

รัฐบาลกำหนดแนวทางการป้องกันสารเสพติดเป็น “วาระแห่งชาติ” นำยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด เป็นหลักในการแก้ไขปัญหา และกำหนดให้มีแผนงานด้านการแก้ปัญหาผู้เสพ ผู้ติดสารเสพติด (Demand) โดยใช้แนวทางสร้างความรัก ความเมตตา ความห่วงใย ให้โอกาสผู้เสพยาเสพติดกลับตัวเป็นคนดี และยึดผู้เสพยา คือ ผู้ป่วยที่ต้องได้รับการบำบัดรักษาให้กลับมาเป็นคนดีของสังคม พร้อมทั้งมีกลไกติดตามช่วยเหลือเป็นระบบ มีการดำเนินงานด้านการป้องกันกลุ่มเสี่ยง พื้นที่เสี่ยง และสถานที่เสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของสารเสพติด เป็นการหยุดยั้งไม่ให้มีการเพิ่มจำนวนผู้ที่เกี่ยวข้องและเป็นการลดตลาด ที่ผู้ค้าพยายามจะเข้าไปขายให้กับลูกหลาน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องปกป้องดูแลมิให้ตกเป็นเหยื่อทุกพื้นที่ทั่วประเทศไทย โดยใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างเคร่งครัด ทำงานแบบบูรณาการ มีเจ้าภาพชัดเจน ระดมความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งทำการตรวจสอบสถานบันเทิง สถานบริการ โรงงาน สถานประกอบการ สถานศึกษา โรงเรียน และมหาวิทยาลัย ฯลฯ ควบคู่ไปกับการป้องกันเด็กและเยาวชน ทั้งก่อนวัยเสี่ยง วัยเสี่ยง และประชาชนกลุ่มเสี่ยง ตลอดจนรวมถึงการเสริมสร้างค่านิยมที่ดีงามควบคู่^๑

ค่านิยมที่ดีงาม คือ หลักเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นจากความเชื่อทางปรัชญาและศาสนา ซึ่งสุขเกษม ขุนทอง^๒ ได้อธิบายถึง เป็นหลักแห่งความประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม เหมาะสม และเป็นธรรมชาติของมวลมนุษย์ ที่อาศัยอยู่ในสังคม เป็นวิถีทางอันเป็นประโยชน์ มีความสุข ความเจริญ สร้างสรรค์ ก่อให้เกิดความดีงาม และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ร่มเย็น มีน้ำใจช่วยเหลือ และการสร้างค่านิยมสำหรับการอยู่ร่วมกัน จะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา นั่นคือ “หลักความสัมพันธ์ ในประเด็นการพัฒนาตนในเรื่องการครองตน การพัฒนาตนให้รู้จักปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น (ครองคน) และเป็นการพัฒนาตนเองในเรื่องของการครองงาน” นำมากำหนดเป็นกรอบสำหรับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญ คือ การที่ประชาชน และหรือผู้มีส่วนได้เสียทางสังคม ได้มีโอกาสเข้ามาแสดงทัศนะตลอดรวมถึงการได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยตรง และนำมาซึ่งการพิจารณากำหนดนโยบาย และการตัดสินใจของรัฐ การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด กล่าวคือ เป็นการสื่อสารอย่างเป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วยการเรียนรู้ข้อมูลร่วมกันของคนในชุมชน และเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีภายใน ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้ สติปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจด้วยตัวเอง^๓ สอดคล้องกับพระครูพิจิตรวราเวท (มานัส จนทสีโล)^๔ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ และเป้าหมายในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ เป็นการพบปะของผู้มีส่วนได้เสียภายใต้เงื่อนไขด้านบริบท และสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งเป็นรูปของโครงข่ายความร่วมมือการทำงานแบบเชื่อมโยงประสานการทำงานในแนวราบ หรือเรียกว่า “การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน”

^๑ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (ม.ป.ม.). เอกสารประกอบการสัมมนา : บทบาท ภารกิจของกระทรวงการคลัง เพื่อรวมพลังเอาชนะยาเสพติด. กระทรวงการคลัง : ม.ป.ป.

^๒ สุขเกษม ขุนทอง. (๒๕๕๙). จริยธรรมกับชีวิต. กำแพงเพชร : คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. หน้า ๙

^๓ พิษณุ บุญนิยม. (๒๕๕๙). คุณธรรมและจริยธรรม สำหรับนักรัฐประศาสนศาสตร์. กำแพงเพชร : คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. หน้า ๑๑๔

^๔ พระครูพิจิตรวราเวท (มานัส จนทสีโล). (๒๕๖๓). การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีการแข่งขันเรือยาวจังหวัดพิจิตร. ดุษฎีนิพนธ์ตามหลักสูตรพุทธศาสนาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. หน้า ๑๒

การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน คือ กระบวนการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และสิทธิที่ให้ทุกภาคส่วนของสังคม สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างเท่าเทียม จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงทางเลือกให้มากขึ้น และเปิดโอกาสให้ชุมชนต่างๆ เป็นอิสระจากการครอบงำ ลดการพึ่งพา และมีส่วนในการตัดสินใจทางเดินของตนเอง ภายใต้การอยู่ร่วมกันแบบประชาสังคม ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างสรรค์ต้นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมสมัยใหม่ที่ชุมชนได้ทำตามแบบวิถีวัฒนธรรมของตนเอง เป็นการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ที่พึงเปลี่ยนเสียใหม่ เพื่อตอบโต้หรือต่อสู้แนวทางการพัฒนาที่มาจากภายนอก ซึ่งเข้ามากำหนดให้ นิยามให้ และยึดเยียดให้ รวมทั้งการขยายเครือข่ายจิตสำนึกในรูปแบบใหม่ด้วย เพื่อจะได้ไม่ถูกผลักดันหรือถูกแย่งจิตสำนึก จนต้องสูญเสียความเป็นตัวตน^๕ สอดคล้องกับ ศิริรัตน์ แอดสกุล^๖ กล่าวสนับสนุนว่า มนุษย์เราไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใดๆ ก็ตาม จะต้องมิถูกเกณฑ์หรือถูกระเบียบอะไรบ้างในการอยู่ร่วมกัน เพื่อสังคมจะได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังนั้น ทุกๆ สังคมจึงจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบขึ้นเป็นของตนเอง โดยปกติสังคมส่วนใหญ่จะมีการจัดระเบียบสังคมหลักใหญ่ๆ ที่คล้ายๆ ซึ่งมีลักษณะเป็น กฎ กติกา และหรือมารยาทในการอยู่ร่วมกันหรือที่เรียกว่า บรรทัดฐาน

บรรทัดฐาน เป็นระบบสัญลักษณ์ชนิดหนึ่งที่คนในสังคมกำหนดขึ้นและรับรู้ร่วมกัน ซึ่งโดยปกติมนุษย์มักจะทำอะไรที่สอดคล้องกัน ทำในสิ่งที่ทุกคนในสังคมยอมรับร่วมกัน ไม่มีการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของสังคม เพราะการฝ่าฝืนหรือการเบี่ยงเบนจากบรรทัดฐานของสังคมนั้น มักจะได้รับปฏิกิริยาโต้ตอบจากกลุ่มบุคคลในสังคม อาจไม่เป็นที่ยอมรับหรืออาจได้รับการลงโทษด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งลักษณะของการลงโทษจะหนักหรือเบาขึ้นอยู่กับประเภทของบรรทัดฐานของสังคมนั้นๆ เป็นผู้กำหนด สอดคล้องกับอำไพ หมิ่นสิทธิ์^๗ กล่าวว่า บรรทัดฐาน เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมขนาดใหญ่ หรือที่เรียกว่า “ความผูกพันทางสังคม” (Social Ties) เป็นกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง และเพื่อเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพของคนให้เป็นที่ไปตามความต้องการของสังคม และวัยที่จำเป็นต่อการขัดเกลามากที่สุด คือ เด็กและเยาวชน

อาจกล่าวได้ว่า เด็กและเยาวชน คือ วัยที่เริ่มเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจ จะเป็นผู้ใหญ่ก็ไม่ใช่ จะเป็นเด็กก็ไม่เชิง รวมทั้งเพื่อนมีความหมายต่อบุคคลในวัยนี้มาก และมักจะเห็นว่า จำเป็นขาดเสียมิได้ ทำอะไรมักจะอาศัยเพื่อน มีอะไรมักจะเล่าให้เพื่อนฟัง หรือขอความเห็น ขอคำปรึกษามากกว่าพ่อแม่ เพราะมักจะคิดว่าพ่อแม่ไม่เข้าใจตัวเองหรือพูดกันไม่รู้เรื่อง และสิ่งสำคัญที่สุด คือ การที่ครอบครัวและสังคมยอมรับว่าเขาได้ผ่านระยะวัยเด็กมาแล้ว จึงควรจะยอมรับความคิดเห็นของเขาบ้าง ให้เขามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ให้ความสนใจต่อปัญหาของเขาไม่ว่าเป็นปัญหาอะไร ยอมให้เขาคบเพื่อนต่างเพศภายในขอบเขตโดยเริ่มตั้งแต่แรกเกิด และพัฒนาเข้าสู่วัยรุ่น ผ่านตัวแทนการขัดเกลา ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องไปตลอดชีวิตของความเป็นมนุษย์^๘ ในประเด็นนี้ ศิริรัตน์ แอดสกุล^๙ กล่าวว่า กลุ่มเพื่อน คือ กลุ่มที่มีอายุระดับใกล้เคียงกัน มีความสัมพันธ์ร่วมกัน เช่น เพื่อนในวัยเรียน เพื่อนร่วมชั้นเรียนเดียวกัน จะมีบุคลิกภาพและนิสัยใจคอที่ใกล้เคียงและหรือเหมือนกัน ทำให้เข้าใจอารมณ์ซึ่งกันและกัน จะมีความรักความผูกพันต่อกัน ตลอดรวมถึงการชี้แนะหรือแนะนำให้พฤติกรรมปฏิบัติไปใน

^๕ ยุกติ มุกดาวิจิตร. (๒๕๔๘). อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์ นิพนธ์แนว

วัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : ฟ้ายเดียวกัน. หน้า ๕๕ และ ประเวศ วะสี. (๒๕๔๗). การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง. (พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน. หน้า ๓๐

^๖ ศิริรัตน์ แอดสกุล. (๒๕๖๐). ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ ๕). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า ๔๕

^๗ อำไพ หมิ่นสิทธิ์. (๒๕๕๓). มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ : ทริบเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น. หน้า ๙๑

^๘ สุขเกษม ขุนทอง. (๒๕๕๙). แนวทางการป้องกันการเสพติดของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร-แม่สอด จังหวัดตาก. กำแพงเพชร : คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. หน้า ๑๐๙-๑๑๐

^๙ อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๓

ทิศทางไม่เหมาะสม ส่งผลกระทบต่อตนเองและสังคมรอบข้าง สอดคล้องกับ สุขเกษม ขุนทอง^{๑๐} ได้ทำการวิจัย เรื่อง แนวทางการป้องกันการเสพสารเสพติดของนักศึกษา ในมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร-แม่สอด จังหวัดตาก พบว่า นักศึกษามีพฤติกรรมการเสพสารเสพติดครั้งแรก ขณะเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษา และสารที่เสพ ได้แก่ เหล้า เบียร์ และบุหรี่ ในขณะที่ยังศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด^{๑๑} ซึ่งให้เห็นว่าในสถานศึกษายังมีการแพร่ระบาดของซ่อนอยู่ เนื่องจากยังไม่มีรูปแบบและแนวทางการดำเนินงานในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบที่ชัดเจน

และจากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยทำหน้าที่ “รับใช้สังคม” และจังหวัดพิจิตร มีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วิถิปุทธ) เป็นมหาวิทยาลัยต้นแบบด้านคุณธรรมและจริยธรรมของพื้นที่ เป็นการเติมเต็มในเรื่องของการบริการวิชาการ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้านสังคมและวัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อเด็กและเยาวชนในพื้นที่ เพื่อเป็นการสร้าง “ภูมิคุ้ม” บน “หลักคำสอนในพุทธศาสนา”

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อหาหลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเสพสารเสพติด และมีความเหมาะสมกับเด็กและเยาวชน
๒. เพื่อหาวิธีการป้องกันพฤติกรรมการเสพสารเสพติดในเด็กและเยาวชน ของชุมชน (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง)
๓. เพื่อหานโยบายภาครัฐในเขตพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพสารเสพติดของเด็กและเยาวชน
๔. เพื่อนำเสนอแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพสารเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถิชุมชน บน

คำถามวิจัย

๑. หลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเสพสารเสพติดและมีความเหมาะสมกับเด็กและเยาวชน มีอะไรบ้าง
 ๒. ชุมชน (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) มีวิธีการอย่างไร ต่อการป้องกันพฤติกรรมการเสพสารเสพติดในเด็กและเยาวชน
 ๓. นโยบายภาครัฐในเขตพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพสารเสพติดของเด็กและเยาวชน มีลักษณะอย่างไร
 ๔. การป้องกันพฤติกรรมการเสพสารเสพติดของเด็กและเยาวชน มีแนวทางอย่างไร
- ฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา

ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตออกเป็น ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ขอบเขตด้านพื้นที่ ๒) ขอบเขตประชากรและกลุ่มเป้าหมาย และ ๓) ขอบเขตด้านเวลา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

^{๑๐} อ่างแล้ว, หน้า : บทคัดย่อ

^{๑๑} สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (ม.ป.ม.). เอกสารประกอบการสัมมนา : บทบาท ภารกิจของกระทรวงการคลัง เพื่อรวมพลังเอาชนะยาเสพติด. กระทรวงการคลัง : ม.ป.ป. หน้า ๔

๑. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ชุมชนเก่าย่านวังกรด อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร แบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้เกณฑ์ เป็นชุมชนที่มีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยสงฆ์พิจิตร) แห่งเดียวในจังหวัดพิจิตร และเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ต้นแบบที่ทำการเปิดการเรียนการสอน ที่เน้นด้านคุณธรรมและจริยธรรม

๒. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

๒.๑ ประชากร

๒.๑.๑ วัดที่อยู่ในเขตชุมชนย่านเก่าวังกรด ได้แก่ วัดวังกลม ตำบลบางบุง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร

๒.๑.๒ ชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ย่านเก่าวังกรด ตำบลบางบุง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร

๒.๑.๓ หน่วยงานภาครัฐ ในเขตพื้นที่ชุมชนย่านวัดกรดเก่า ได้แก่ เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบางบุง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร

๒.๑.๔ เด็กและเยาวชนในเขตพื้นที่ชุมชนย่านวัดกรดเก่า ตำบลบ้านบุง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร

๒.๒ กลุ่มเป้าหมาย

๒.๒.๑ การหาหลักคำสอนในพุทธศาสนาที่สามารถนำมาสู่แนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติดได้แก่ พระที่จำพรรษาอยู่ที่วัดวังกลม จำนวน ๕ รูป เป็นการสุ่มกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ มีจำนวนพรรษาไม่น้อยกว่า ๓ พรรษาขึ้นไป และหรือจบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมในกิจกรรม

๒.๒.๒ ศึกษาแนวทางการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติดของชุมชน (ตัวแทนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน) จำนวน ๑๐ คน (พระ จำนวน ๑ รูป ครู จำนวน ๑ คน ศิษย์เก่า จำนวน ๓ คน และผู้ปกครอง จำนวน ๕ คน) เป็นการสุ่มกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ ได้รับการแต่งตั้งจากสถานศึกษา (โรงเรียนวังกรดวิทยา) ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมในกิจกรรม

๒.๒.๓ ศึกษานโยบายของภาครัฐในพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร จำนวน ๖ คน ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายในพื้นที่ ดังนี้

๑) เทศบาลตำบลวังกรด กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มผู้บริหาร จำนวน ๓ คน (นายก ๑ คน และรองนายก ๒ คน) การได้มาซึ่งกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมในกิจกรรม

๒) องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มผู้บริหาร จำนวน ๓ คน (นายก ๑ คน และรองนายก ๒ คน) การได้มาซึ่งกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมในกิจกรรม

๒.๒.๔ ศึกษาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติดของเด็กและเยาวชน ได้แก่ เด็กนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๖๖ จำนวน ๖๐ คน (๒ ห้องเรียน) เป็นการสุ่มกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ เป็นเด็กนักเรียนซึ่งมีอายุอยู่ระหว่าง ๑๕-๑๖ ปี ซึ่งเป็นวัยที่อยากรู้อยากเห็น เป็นวัยที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง และเป็นวัยที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยงต่อพฤติกรรมการเสพติด ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมในกิจกรรม

๓. ขอบเขตด้านเวลา จากตาราง ดังนี้
 ตารางที่ ๑ แสดงปฏิทินเวลาของการวิจัย

กิจกรรม	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒
โครงร่างงานวิจัย	←→											
หาหลักคำสอนในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเสพติด			←→									
บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน				←→								
บทบาทการมีส่วนร่วมของครอบครัว					←→							
บทบาทการมีส่วนร่วมของนักเรียน						←→						
นำเสนอแนวทางการป้องกันพฤติกรรมเสพติด							←→					
สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ								←→				
เผยแพร่ทางวิชาการ										←→		

นิยามศัพท์เฉพาะ

๑. แนวทางการป้องกันพฤติกรรมเสพติด หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันการศึกษา (นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๖๖) ชุมชน (คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน) สถาบันศาสนา (พระสงฆ์ที่จำพรรษา ณ วัดวังกลม) ภาครัฐ (เทศบาลวังกรด และองค์การปกครองส่วนตำบลบ้านบุง) ตำบลบ้านบุง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เข้ามาร่วมจัดความสัมพันธ์ บนแนวคิดการมีส่วนร่วม การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน และวางอยู่บนพื้นฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา สู่กระบวนการหาแนวทางแก้ป้องกันพฤติกรรมเสพติด

๒. การมีส่วนร่วม หมายถึง การเอาใจที่ดีงามของผู้แสดงทางสังคม (วัด ภาครัฐ ชุมชน และเด็กและเยาวชน) ในพื้นที่ย่านเก่าวังกรด ตำบลบ้านบุง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เข้ามาร่วมกันสร้างพันธะสัญญา บนแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน เพื่อหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านหลักคำสอนในพุทธศาสนา

๓. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ ซึ่งได้แก่ พระที่จำพรรษาอยู่ที่วัดวังกลม ชุมชน (ตัวแทนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน) เทศบาลตำบลวังกรด องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง และเด็กและเยาวชน เข้ามาร่วมตัดสินใจสำหรับการแก้ปัญหา ร่วมกันบนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา ในประเด็นการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดฯ โดยยึดหลักการ เป็นเจ้าภาพร่วมในการตัดสินใจ อันเป็นกลไกพื้นฐานทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยวิถีคิด วิถีการ และวิถีทำ ที่กลุ่มเป้าหมายทุกภาคส่วนได้ร่วมกันสร้างขึ้นมา และปรากฏออกมาในรูปของการแก้ปัญหาสังคมร่วมกัน ดังนี้

๓.๑ วิถีคิด หมายถึง การรับรู้ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติด จะต้อง เริ่มต้นและถูกกำหนดมาจากสถาบันศาสนา ชุมชน ภาครัฐ และเด็กและเยาวชน

๓.๒ วิถีการ หมายถึง ขั้นตอนการกำหนดแนวทาง ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันพฤติกรรมการเสพยา จะต้องใช้วิธีการที่เกิดจากจากสถาบันศาสนา ชุมชน ภาครัฐ และเด็กและเยาวชน

๓.๓ วิถีทำ หมายถึง ขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันพฤติกรรมการเสพยา จะต้องใช้วิธีทำที่เกิดจากจากสถาบันศาสนา ชุมชน ภาครัฐ และเด็กและเยาวชน

๔. หลักคำสอนในพุทธศาสนา หมายถึง หลักการดำเนินชีวิต ๓ ประการ ได้แก่ ๑) การพัฒนาตนในเรื่องของการครองตน ให้มีพื้นฐานแห่งการประสบความสำเร็จ ความเจริญ กล่าวคือ เป็นการเริ่มต้นด้วยการหลีกเลี่ยงคนพาล เดินตามแบบบัณฑิต ปรับตัวให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูล และสร้างระเบียบวินัยให้กับตนเอง ๒) การพัฒนาตนให้รู้จักปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หรือให้มีทักษะการใช้ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการครองตนบนความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความมีเหตุผล ก่อให้เกิดผลดี ส่งผลต่อความรับผิดชอบต่อครอบครัว และต่อสังคม และ ๓) การครองงาน คือ กระบวนการเพียรพากิจเลส (ตบะ) ที่เกิดจากผงฐลี เป็นเหตุให้เกิดการทุจริตต่อหน้าที่การงาน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติ

สารเสพติด หมายถึง ตัวยาที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ หรือแอมเฟตามีน เมื่อเสพยาเข้าสู่ร่างกายจะส่งผลกระทบต่อระบบการควบคุมร่างกายและจิตใจ ซึ่งสามารถหาซื้อได้ทั่วไปในขณะนี้ ได้แก่ “เหล้า เบียร์ บุหรี่ ยาบ้า และกัญชา” เท่านั้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้หลักคำสอนในพุทธศาสนาที่สามารถนำมาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของชุมชน สำหรับใช้เป็นแนวทางและหรือเกาะป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดของนักเรียน (เยาวชน)

๒. ชุมชนสามารถนำหลักคำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับการชดเชยทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้กับลูกหลานของตน เพื่อลดช่องว่างระหว่างคนในครอบครัวและชุมชน

๓. ภาครัฐสามารถนำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์ในรูปของนโยบาย และหรือโครงการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในภาพรวมให้กับเด็กและเยาวชนในพื้นที่

๔. ได้แนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา ส่งผลต่อการสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ให้กับเด็กและเยาวชน ตลอดจนรวมถึงการประพฤติปฏิบัติตนในสถานศึกษา และเป็นแบบอย่างที่ดีสถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันทางการศึกษา และสังคมรอบข้างด้วย

บทที่ ๒

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง แนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติดแบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชนบนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) คณะผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ความรู้เกี่ยวกับสารเสพติด
๒. แนวคิดการมีส่วนร่วม
๓. แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน
๔. หลักคำสอนในพุทธศาสนา (อุดมมงคล)
๕. แนวคิดการจัดระเบียบสังคม
๖. การขัดเกลาทางสังคม
๗. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑. ความรู้เกี่ยวกับสารเสพติด

ความหมายของสารเสพติด

สุขเกษม ขุนทอง^{๑๒} กล่าวว่า สารเสพติด หมายถึง ตัวยามีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ หรือส่วนผสมแอมเฟตามีน เมื่อเสพเข้าสู่ร่างกายจะออกฤทธิ์กระตุ้นระบบประสาทอัตโนมัติ ทำให้เพิ่มอัตราการเต้นของหัวใจ ความดันโลหิตและทำให้หลอดเลือดขยายตัว มีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ ทำให้ครึกครื้นรื่นเริงเป็นสุข ไม่เหนื่อย เกิดอาการมึนงง อาจเกิดสภาวะ ตื่นกลัว สภาวะโรคจิตใจ

ศุภย์บำบัดรักษายาเสพติดขอนแก่น^{๑๓} กล่าวว่า แอมเฟตามีนถูกสังเคราะห์ขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๓๐ โดย Edeleau ในช่วงแรกมีฤทธิ์ขยายหลอดลมจนถึงปี พ.ศ.๒๔๗๖ จึงพบว่า มีฤทธิ์ต่อระบบประสาทส่วนกลาง ถูกใช้เป็นยาลดความอ้วน และถูกใช้ไปในทางที่ผิด เนื่องจากมีการทำให้มี Euphoria และมีฤทธิ์กระตุ้น Psychomotor

ยาบ้า หรือ Methamphetamine Hydrochloride หรือ Methyl amphetamine Hydrochloride หรือ Epoxy ephedrine Hydrochloride ที่มีชื่อทางการค้าว่า Ephedrine (Welcome) สังเคราะห์ได้ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒

แอมเฟตามีนได้ถูกนำไปใช้อย่างกว้างขวางในกลุ่มฮิปปี (รวมทั้งกัญชาและยาหลอนประสาทอื่นๆ) ถูกใช้เป็นยากระตุ้นในสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในทหารญี่ปุ่น และในสงครามเวียดนาม ปัจจุบันสารเคมีกลุ่มแอมเฟตามีนส่วนใหญ่ได้เลิกใช้ประโยชน์ทางการแพทย์และเภสัชกรรมแล้ว กระทรวงสาธารณสุขประกาศให้สารในกลุ่มแอมเฟตามีนรวมทั้งอนุพันธ์ของแอมเฟตามีน รวม ๑๖ ชนิด เป็นยาเสพติดให้โทษชนิดร้ายแรง ตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. ๒๕๒๒ ตั้งแต่วันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นต้นมา

สุชาติ ตรีทิพย์ธิดุณ^{๑๔}กล่าวถึง การออกฤทธิ์ของแอมเฟตามีน ดังนี้

^{๑๒} สุขเกษม ขุนทอง. (๒๕๕๘). แนวทางการป้องกันการเสพติดสารเสพติดของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร -แม่สอด จังหวัดตาก. กำแพงเพชร : คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. หน้า ๑๑

^{๑๓} ศุภย์บำบัดรักษายาเสพติดขอนแก่น สถาบันธัญญารักษ์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. (๒๕๕๘). การสำรวจอัตราการเสพติดซ้ำและพฤติกรรมการใช้สารเสพติดทดแทนยาบ้า ของผู้ป่วยที่ผ่านการบำบัดในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ม.ป.ป. หน้า ๗

^{๑๔} สุชาติ ตรีทิพย์ธิดุณ. (๒๕๕๙). การออกฤทธิ์ของแอมเฟตามีน. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). ขอนแก่น : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์แห่งประเทศไทย. หน้า ๒๖-๒๗

๑. แอมเฟตามีนได้ถูกสังเคราะห์ขึ้น เพื่อนำมาใช้แทน ephedrine ในการรักษาโรคหอบหืด แต่กลับนิยมใช้กันมาในสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในฐานะของยากระตุ้น (Stimulant) และมีการใช้ยาเพิ่มลดความอ้วนกันอย่างกว้างขวาง ระหว่างปี ค.ศ.๑๙๖๐ ในสหรัฐอเมริกา มีการฉีดยาเข้าทางเส้นเลือด เพื่อทำให้เกิดอาการที่เรียกว่า “rush” และเป็นที่ยอมรับกันมาก เรียกว่า “speed”

๒. แอมเฟตามีนเป็นต่างอ่อนถึงแม้จะดูดซึมได้ในกระเพาะอาหาร แต่จะดูดซึมได้ดีกว่าโดยการฉีด และดูดซึมซึ่งสามารถกระจายไปในส่วนต่างๆ ของร่างกายได้ดี ส่วนมากแล้วยาจะถูก metabolize ที่ตับ และขับออกทางปัสสาวะ half life ขึ้นอยู่กับ ph ของปัสสาวะ ถ้าปัสสาวะเป็นกรดมาก half life จะสั้นลง

๓. แอมเฟตามีน จะเพิ่ม activity ที่ Mono Amine synapses โดยการกระตุ้นให้มีการหลั่ง Transmitter เพิ่มจำนวน transmitter ที่ปล่อยออกมา และห้ามการนำกลับของ transmitter

๔. Mono Amine synapses ในสมองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับศูนย์พึงพอใจ (Pleasure center) ของ limbic system และกับ basal ganglia ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของร่างกาย

๕. ยากระตุ้นประสาทโดยทั่วไปจะออกฤทธิ์กระตุ้นระบบประสาทอัตโนมัติ เพื่อให้เพิ่มอัตราการเต้นของหัวใจ ความดันโลหิต และทำให้หลอดเลือดขยายตัว นอกจากนี้ยังทำให้เกิดอารมณ์ดีขึ้น ต่อเมื่อได้รับ แอมเฟตามีนในจำนวนสูงๆ โดยการดูดซึม หรือฉีดยาทำให้เกิดอาการที่เรียกว่า rush หลังจากผลของ psycho motor stimulant หมดฤทธิ์ลงจะมีอาการซึมเศร้าตามมา

๖. แอมเฟตามีนทำให้นอนไม่หลับ (Insomnia)

๗. หลังจากใช้ยาแอมเฟตามีนติดต่อกันนานๆ ในปริมาณสูงๆ Psychomotor stimulant จะเป็นสาเหตุทำให้เกิด stereotyped behavior คือ การทำอะไรซ้ำๆ แบบไม่มีความหมายทั้งในคนและในสัตว์ทดลอง การได้ยาปริมาณมากๆ อาจทำให้เกิดอาการหวาดวิตก และอาการทางจิตประสาทอย่างรุนแรงได้ เช่นเดียวกับอาการที่พบในผู้ป่วยโรคจิตบางประเภท

๘. ใช้ยาแอมเฟตามีนในปริมาณน้อยๆ จะสามารถช่วยให้การทำงานบางส่วนดีขึ้น และช่วยลดความเหนื่อยล้าในการทำงาน

๙. การดื้อยาเกิดขึ้นได้เร็วกับผลบางอย่าง เช่น stereotyped behavior, paranoid psychotic behavior กลับเป็น reverse tolerance อาการถอนยาส่วนมากแล้วจะเกิดอาการซึมเศร้าหรือ let down ซึ่งจะกินเวลานานหลาย

อรรถณ วิสุทธีมรรค^{๑๔} กล่าวว่า โรคจิตที่เกิดจากแอมเฟตามีน เนื่องจากแอมเฟตามีนถูกดูดซึมได้ดีจากทางเดินอาหาร และจะออกฤทธิ์ภายใน ๓๐-๑ ชั่วโมงหลังจากเสพ และหลังจากดูดซึมเข้าสู่กระแสเลือด จะไปออกฤทธิ์ที่สมอง มีบางส่วนจะถูกเปลี่ยนแปลงที่ตับ แต่ส่วนใหญ่จะถูกขับออกจากร่างกายในรูปเดิม ความเป็นกรด-ด่างของปัสสาวะมีผลต่อการขับถ่ายแอมเฟตามีน ออกจากร่างกายมาก ถ้าปัสสาวะเป็นด่าง แอมเฟตามีนจะอยู่ในสภาพไม่แตกตัว และถูกดูดซึมกลับได้มาก การขับถ่ายจึงเป็นไปอย่างช้าๆ การออกฤทธิ์จะเป็นไปนานขึ้น ส่งผลกระทบ ดังนี้

๑. ผลต่อระบบประสาทส่วนกลาง : แอมเฟตามีนออกฤทธิ์กระตุ้นระบบประสาทส่วนกลางลดความง่วงนอนทำให้นอนไม่หลับ มีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ให้ครึกครื้นรื่นเริงเป็นสุข ไม่เหนื่อย ทำให้เกิดอาการมึนงงและอาจเกิดสภาวะตื่นกลัวและสภาวะโรคจิตได้

๒. ผลต่อหัวใจและหลอดเลือด : เร่งอัตราการเต้นของหัวใจ ทำให้เกิดอาการใจสั่น และจังหวะการเต้นของหัวใจผิดปกติ ปวดศีรษะ

๓. ผลต่อระบบทางเดินหายใจ : ทำให้การหายใจสูงขึ้น และจังหวะการหายใจไม่ปกติ

^{๑๔} อรรถณ วิสุทธีมรรค. (๒๕๔๒). โรคจิตจากแอมเฟตามีน. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). ขอนแก่น : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. หน้า ๓๘

๔. มีผลต่อระบบทางเดินอาหาร : ปากแห้ง เบื่ออาหาร ไม้รู้สึกหิว

๕. ผลอื่น ๆ : มีการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกทางเพศ ไร้สมรรถภาพชั่วคราว เพิ่มการหลังปัสสาวะ

การใช้ยาพวกแอมเฟตามีนเป็นประจำติดต่อกันเป็นเวลานาน จะทำให้เกิดผลกระทบต่อร่างกายได้มาก ทำให้รู้สึกไม่หิว และขาดวิตามิน สุขภาพทรุดโทรมลง ซึ่งก่อให้เกิดโรคต่างๆ ได้ง่าย กระตุ้นประสาททำให้นอนไม่หลับ ร่างกาย ไม่ได้พักผ่อน ส่งผลต่อโรคจิตได้ และการใช้ยาเป็นประจำทำให้เกิดอาการทรมานซึ่งต้องเพิ่มขนาดของยาที่ใช้ขึ้นเรื่อยๆ ถ้าใช้ไปนานๆ ทำให้เกิดการพึ่งยาทางจิตและทางร่างกาย การพึ่งยาทางจิตเกี่ยวกับความคิด อารมณ์และสมรรถภาพทำให้ต้องการยาอยู่ตลอดเวลา ก่อให้เกิดอาการโรคจิตได้เช่นกัน และเมื่อหยุดยาทันทีที่ร่างกายจะมีอาการขาดยาเกิดขึ้น และอาการขาดยาในผู้ที่เสพยาขนาดสูง ได้แก่ อ่อนเพลีย นอนหลับคล้ายคนหมดสติ กระวนกระวาย หิวอาหารอย่างรุนแรงในระยะ ๓-๔ วัน หลังจากหยุดยาจะเกิดอาการสะท้อนกลับของอารมณ์ (Rebound phenomena) จากอารมณ์ตื่นตัว ร่าเริง เป็นอารมณ์ซึมเศร้าจนอาจถึงขั้นการฆ่าตัวตายได้

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข^{๑๖} ได้กล่าวถึงผลกระทบทางสมอง คือ สมองที่เกี่ยวข้องกับการใช้ยามี ๒ ส่วน ทำหน้าที่ต่างกัน คือ สมองชั้นนอกเป็นสมองส่วนคิดใช้สติปัญญาไตร่ตรองหรือใช้เหตุผล สมองส่วนกลางเป็นสมองส่วนอยาก จะทำการควบคุมพฤติกรรมและอารมณ์ ซึ่งสมองส่วนนี้ไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมของสติสัมปชัญญะเสมอไป แต่มีกลไกการทำงานอัตโนมัติ และตอบสนองอารมณ์และความรู้สึกต่างๆ

สรุป การใช้ยาแอมเฟตามีนในทางที่ผิดได้แพร่ขยายมากขึ้นในปัจจุบัน เป็นการออกฤทธิ์กระตุ้นของระบบประสาทส่วนกลางผ่านระบบโดปามีน ก่อให้เกิดโรคจิตจากการใช้ยา ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มโรคจิต โดยแสดงอาการที่สำคัญกล่าวคือ ทำให้เกิดสภาวะอารมณ์รุนแรงหรือผิดปกติ เช่น หวาดระแวง ประสาทหลอนทั้งชนิดหูแว่ว และภาพหลอน นอนไม่หลับ หลงผิด และการตัดสินใจผิดพลาด นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเสียไป และสถาบันการศึกษามีผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียน และหรือการทำงานของผู้เสพด้วย และสิ่งสำคัญ คือ การทำให้ผู้ที่อยู่รอบข้างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะ ประเด็นนี้ผู้วิจัย นิยามศัพท์เฉพาะ สารเสพติด หมายถึง ตัวยาที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ หรือแอมเฟตามีน เมื่อเสพเข้าสู่ร่างกายจะส่งผลกระทบต่อระบบการควบคุมร่างกายและจิตใจ ซึ่งสามารถหาซื้อได้ทั่วไป ในที่นี้ ได้แก่ “เหล้า เบียร์ บุหรี่ ยาบ้า และกัญชา” เท่านั้น

๒.๒. แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

งามพิศ สัตย์สงวน^{๑๗} กล่าวว่า วัฒนธรรม (Culture) มาจากรากศัพท์ภาษาละติน ๒ คำ คือ Colere แปลว่า ปลูกฝังหรือสั่งสม และคำว่า Cultus แปลว่า การปลูกฝังหรือการอบรม เมื่อรวมกันได้คำว่า Culture ในภาษาอังกฤษ ในความหมายที่กว้าง หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่ตกทอดเป็นมรดกทางสังคม

สุขเกษม ขุนทอง^{๑๘} กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง แบบฉบับที่ครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงรูปแบบในวิถีแห่งการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นระบบคุณค่าที่รวบรวมมาจากประวัติศาสตร์ ที่คนได้กระทำ สร้าง กำหนด สะสม รักษา และเป็นมรดกทางสังคมที่ประกอบไปด้วย ความรู้ ความเชื่อ ประเพณี ระเบียบ กฎเกณฑ์ และพิธีการต่างๆ มีการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง มีการปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ มีความสอดคล้องระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ที่จะทำให้นักมนุษย์ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่าง

^{๑๖} กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (๒๕๔๗). คู่มือการรักษาในสถานการณ์ยาเสพติดสำหรับผู้ปฏิบัติงาน. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : สามเจริญพาณิชย์. หน้า ๘

^{๑๗} งามพิศ สัตย์สงวน. (๒๕๔๓). หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ : รามการพิมพ์. หน้า ๒๑

^{๑๘} สุขเกษม ขุนทอง. (๒๕๖๑). แนวทางการป้องกันพฤติกรรมและการเสพสารเสพติดบนฐานจารีตมั่ง แบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนบ้านเจดีโคะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. กำแพงเพชร : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. หน้า ๕๖

สุทธิชัย ยังสุข^{๑๙} ได้ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม หมายถึง วัฒนธรรมไทยส่วนใหญ่จะมีรากฐานสำคัญหยั่งรากลึกอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่เกิดจนตายของคนไทย โดยคนส่วนใหญ่ไม่รู้สึกรู้สีกตัวเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่สืบทอดกันมาจนกลายเป็นนิสัย เป็นเอกลักษณ์ของคนไทยไปโดยไม่รู้สึกตัว การวางแนวทางแห่งชีวิตที่จะอยู่ร่วมกันในการปฏิบัติตน เพื่อให้สอดคล้องและเป็นทีพอใจแก่บุคคลทุกฝ่ายในสังคม

สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์ และคณะ^{๒๐} ได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง แก่นของวัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเชื่อทางศาสนา เป็นพลังที่เรียกว่า Development from Within ซึ่งเป็นพลังที่เกิดจากภายใน เป็นพลังที่สร้างสรรค์ และการกอบกู้ เป็นประวัติศาสตร์แห่งการไถ่กู้ มีคุณค่า มีความหมายที่จะต่อสู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับคุณค่าของความเป็นมนุษย์

วิระดา สมสวัสดิ์^{๒๑} ที่มองแตกต่างจากนักวิชาการท่านอื่นๆ กล่าวคือ วัฒนธรรมต่างๆ ล้วนแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการกดขี่ผู้หนึ่งไว้ต่ำกว่าผู้ชาย (Subordination) ในทุกพื้นที่ของวิถีชีวิตอยู่ทุกเมื่อเชิ้อวัน และภายใต้การกดขี่ผู้หนึ่งต่ำกว่าผู้ชายนี้เองทำให้เกิดการกดขี่ (Oppression) ในหลายๆ ด้าน

ในประเด็นนี้ นียพรธนะ (พลวัฒน์) วรรณศิริ^{๒๒} ได้กล่าวสรุป ลักษณะของวัฒนธรรม ออกเป็น ๔ ข้อใหญ่ๆ ดังนี้

๑. วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของระบบความคิดของมนุษย์ (Cognitive Systems) ซึ่งถือว่าเป็นระบบทางชีวภาพ (Biological System) เพราะระบบความคิดเกิดมาจากระบบสมอง ระบบประสาท และระบบจิตใจของมนุษย์รวมกัน มนุษย์จะมีความคิดดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับระบบทางร่างกาย

๒. วัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ไม่ใช่สิ่งที่คงที่ตายตัว วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของระบบความคิด และแสดงออกมาทางพฤติกรรม อันได้แก่ การกระทำในแง่ของการสร้างวัตถุ (ผลิตสิ่งของ) และระบบต่างๆ ทางสังคม กฎการคิดของมนุษย์ คือ ความคิดไม่คงที่เปลี่ยนแปลงไปได้เรื่อยๆ เมื่อวัฒนธรรม คือ ผลผลิตของระบบ ความคิดของมนุษย์ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้เรื่อยๆ ไม่คงที่และไม่ตายตัว ด้วยเหตุนี้การศึกษาวัฒนธรรมวิธีหนึ่ง คือ ศึกษาในแง่ของ “วิวัฒนาการ” (Evolutionism)

๓. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลได้มาด้วยการเรียนรู้ วัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องของชีวภาพแต่เพียงส่วนเดียว มันเป็นเรื่องที่สมาชิกในสังคมเรียนรู้มาจากสมาชิกรุ่นก่อนตนซึ่งเป็นผู้อบรมสั่งสอน มิใช่สิ่งที่สืบทอดกันมาทางสายเลือด พฤติกรรมใดที่สืบทอดกันมาได้ทางชีวภาพจะเป็นพฤติกรรมทางธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้นได้เองและควบคุมไม่ได้ด้วยตัวบุคคล พฤติกรรมแบบนั้น คือ พฤติกรรมที่เป็น “สัญชาตญาณ” บุคคลจะสามารถเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ตั้งแต่เกิดจนโตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงต้นของชีวิตของมนุษย์จะเป็นช่วงสั่งสมวัฒนธรรม (Enculturation) ที่สำคัญมาก และจะต้องเรียนรู้ไปจนกว่าจะประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมและครรลองของชีวิตได้เหมือนๆ กันกับสมาชิกคนอื่นๆ ของสังคม

๔. วัฒนธรรมเป็นสมบัติส่วนรวม กล่าวคือ ครรลองหรือระบบการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมต้องสอดคล้องกับบุคคลอื่นๆ ในสังคม เมื่อมนุษย์คิดพฤติกรรมและสิ่งของใดๆ ขึ้นมาก็ต้องทดลองใช้จนได้ที่เสียก่อน แล้วจึงเผยแพร่ออกไปสู่คนส่วนใหญ่ของสังคมของตน เมื่อทุกคนทดลองใช้แล้วรู้สึกสะดวกสบายแก่ตนจึงได้รับการยอมรับไปใช้โดยทั่วกัน จากนั้นก็เผยแพร่ให้กว้างขวางออกไปทั่วทุกซอกทุกแห่งและทุกกลุ่มคนในสังคม อันจะ

^{๑๙} สุทธิชัย ยังสุข. (๒๕๔๗). วัฒนธรรม ศาสนา กบการพัฒนาสังคม. พิษณุโลก : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.

หน้า ๔๑

^{๒๐} สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์ และคณะ. (๒๕๔๕). แนวคิดวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย.

กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์. หน้า ๒๕

^{๒๑} วิระดา สมสวัสดิ์. (๒๕๔๕). พลวัตสังคม ผ่านสายต่านักวิชาการไทย : ทกลิปปิดลาดชาย รมิตานนท์. เชียงใหม่. :

โรงพิมพ์มิ่งเมือง. หน้า ๓๘-๓๙

^{๒๒} นียพรธนะ (พลวัฒน์) วรรณศิริ. (๒๕๕๐). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ธนาเพรส. หน้า ๔๐-๔๑

เป็นสมบัติของคนทั้งหมดในสังคม เพราะทุกคนยอมรับ และนำไปประพฤติปฏิบัติตาม มีการสั่งสมเป็นมรดกตกทอดส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป

สรุป วัฒนธรรม หมายถึง วิถีในการดำเนินชีวิตร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสิ่งสำคัญ คือ การดำรงอยู่ร่วมกัน เป็นกลไกการสร้างระบบของความสัมพันธ์ที่จะทำให้คนทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ก่อให้เกิดเป็นจารีตประเพณี ระเบียบ กฎเกณฑ์ และพิธีการต่างๆ และมนุษย์จะเป็นผู้ถ่ายทอดและเรียนรู้จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นกระบวนการส่งมอบมรดกวิถีวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

๒.๒.๑ ประเภทของวัฒนธรรม

นิยพรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ^{๒๓} ; สนธยา พลศรี^{๒๔} และสัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๒๕} กล่าวเป็นแนวทางเดียวกัน และได้แบ่งวัฒนธรรมออกโดยรูปลักษณะได้ ๒ ประเภท คือ

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นรูปร่างตัวตน เรียกว่า วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น สิ่งประดิษฐ์ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ฯลฯ

๒. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-material Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางด้านจิตใจ หรือแบบอย่างทางพฤติกรรม และแบบอย่างทางความคิด ความเชื่อต่างๆ เช่น บรรทัดฐานทางสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ ค่านิยม อุดมการณ์ต่างๆ

งามพิศ สัตย์สงวน^{๒๖} ได้กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรมแตกต่างออกไปจากนักวิชาการท่านอื่นๆ คือ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ตัวตน (Realistic) หมายถึง ความคิดที่ว่าสิ่งต่างๆ อาจถือเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างอิสระ และแตกต่างไปจากความรู้ความสามารถของสมองที่รับความรู้ไว้ และวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน (Idealistic) หมายถึง ความคิดที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ของมนุษย์ และของสมองที่คิดสร้างมันขึ้นมา วัฒนธรรมในอุดมคติจะมาในรูปของแบบแผนวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งกฎเกณฑ์ที่เอามาจากพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ วัฒนธรรมจึงเป็นการจัดระเบียบของกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ และของบรรทัดฐานที่มีอยู่ในสมองของผู้สร้างวัฒนธรรม และได้ถ่ายทอดไปให้ลูกหลาน การให้ความหมายวัฒนธรรมในอุดมคติ คือ มองว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนเพราะวัฒนธรรมเป็นนามธรรม

นิยพรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ^{๒๗} สรุปแนวคิดของ Clark Wissler (๑๙๒๑) กล่าวว่า การจัดหมวดหมู่ให้ครบว่าอะไรบ้างเป็นวัฒนธรรม จะดูได้จากการจัดหมวดวัฒนธรรมสากล (Universal Culture) จะเรียกว่า “วัฒนธรรมสากล” เพราะทุกๆ ระบบที่จัดไว้จะมีใช้ทุกๆ สังคมของโลก เรียกว่า ระบบวัฒนธรรมสากล ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ภาษา ทุกสังคมต้องมีภาษาพูด และภาษาเขียน และทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับภาษา เช่น คำานาน นิทาน นิยาย และภาษาท่าทาง ฯลฯ

๒. วัฒนธรรมประเภทรูปธรรม (Material Culture) ที่เกี่ยวกับปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า ยารักษาโรค

๓. ศิลปะ ได้แก่ ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะ เช่น แกะสลัก ปั้นรูปวาดรูป ดนตรี ร้องเพลง ฟ้อนรำ การละเล่นพื้นบ้าน การละคร และอื่นๆ

^{๒๓} อ่างแล้ว, หน้า ๔๓

^{๒๔} สนธยา พลศรี. (๒๕๔๕). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. หน้า ๑๕๖

^{๒๕} สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (๒๕๕๑). **ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น**. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๓). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า ๘๑

^{๒๖} งามพิศ สัตย์สงวน. (๒๕๔๓). **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ : รามากรพิมพ์. หน้า ๔๔

^{๒๗} อ่างแล้ว, หน้า ๔๓-๔๔

๔. ระบบและรูปแบบของศาสนา ได้แก่ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความขลัง และ เคารพในอำนาจเหนือธรรมชาติ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแต่เกิดจนตาย เป็นต้น

๕. ระบบครอบครัว การแต่งงาน และเครือญาติ และระบบทางสังคมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องแบ่งได้เป็น การนับญาติ การสืบทอดตระกูลและการใช้ศัพท์เรียกกลุ่มเครือญาติ

๖. ระบบเศรษฐกิจและทรัพย์สิน แบ่งออกได้เป็น ทรัพย์สินส่วนรวมและทรัพย์สินส่วนตัว ทั้งที่เป็น สหกรณ์ทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ กฎเกณฑ์ และกฎหมาย ตลอดจนมาตรฐานการแลกเปลี่ยน และการค้าขาย ระบบเงินตรา การผลิต การจำแนกแจกจ่าย ตลอดจนการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ

๗. ระบบการปกครองและรัฐบาล อันได้แก่ ระบบการเมือง ระบบนิติบัญญัติ ระบบตุลาการและระบบ ความควบคุมทางสังคม (Social Control) อื่นๆ เป็นต้น

๘. การศึกษา สงคราม ทั้งสงครามระหว่างคนต่างสังคม และสงครามที่เกิดในหมู่เครือญาติ (Feuds) หรือ สงครามระหว่างคนในสังคมเดียวกัน

๙. การกีฬาและการละเล่น (Sports and Games) การออกกำลังกาย และนันทนาการ ที่เกี่ยวกับการนี้

๑๐. ระบบความรู้ การศึกษา วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและนิทานปรัมปรา (Mythology) ซึ่งให้ความรู้แก่ คนในสังคมทางอ้อม

สรุป วัฒนธรรมแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ และเป็นทุก สิ่งทุกอย่างรวมทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถ และมีการปรับตัวให้เหมาะสม เพื่อแสวงหาวิธีการอยู่ร่วมกันอย่าง ปกติสุขในสังคมได้อย่างเป็นองค์รวม

๒.๒.๒ ความสำคัญของวัฒนธรรม

กาญจนา แก้วเทพ^{๒๘} และนิยพรธน (พลวัฒน์) วรรณศิริ^{๒๙} กล่าวว่า ธรรมชาติกับมนุษย์ จะแยกกัน ไม่ได้ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเสมอ พฤติกรรมใดๆ ไม่ว่าจะเป็ นพฤติกรรมสมัยเก่าหรือสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็ นศาสนา หรือวิทยาศาสตร์ล้วนแต่เป็ นวัฒนธรรม เพื่อการปรับตัวระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเสมอ ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมี ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัตถุ และมนุษย์ใช้สมองปรับธรรมชาติทั้งภายในและภายนอกร่างกายเข้าหากันด้วย การสร้างพฤติกรรมในการต่อสู้กับธรรมชาติ และต่อสู้กับมนุษย์ด้วยกันเอง ซึ่งมีนัยยะว่าวัฒนธรรมถือกำเนิดขึ้น เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสิ่งอื่นๆ การต่อสู้กับสรรพสิ่งอื่นๆ เป็นกระบวนการแสวงหาการ แก้ปัญหาอย่างลองผิดลองถูก หรือเกิดจากการวางแผนคิดไตร่ตรองอย่างรอบคอบ หากวิธีการใดใช้แก้ปัญหาได้ผล วิธีการนั้นก็จะถูกเก็บไว้ใช้เป็ นวัฒนธรรมของสังคม วัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ปัจเจกบุคคลหรือ ครอบครัวแต่ละครอบครัวไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ตามลำพัง ฉะนั้นมนุษย์จึงต้องสร้างรูปแบบ และเนื้อหาของ ความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ของคนรุ่นต่างๆ เพื่อให้สังคม ดำเนินไปได้อย่างมีความผิดพลาดน้อยที่สุด และสุดท้ายวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เนื่องจากองค์ความรู้ของมนุษย์ยังไม่สามารถตอบปัญหาข้อข้องใจทั้งหมดได้ โดยเฉพาะปัญหาที่มีความลึกซึ้ง ผูกพันเกี่ยวกับเรื่องจิตใจหรือจิตวิญญาณ และบทบาทของสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้จะมีเพิ่มอย่างมากในช่วงเวลาที่ เกิดวิกฤติการณ์ในชีวิตและสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๓๐} กล่าวว่า การให้ความสำคัญของวัฒนธรรม กล่าวคือ วัฒนธรรมเป็นกรอบการ คิดหรือมองเรื่องใดๆ เช่น มองว่าอะไรมีค่า อะไรสวย อะไรงาม อะไรดี หรือชั่วน่าเชื่อถือหรือไม่น่าเชื่อถือ เป็น กรอบในความรู้สึก เช่น รู้สึกหิว กระจาย ปวดปัสสาวะ อูจจาระ ง่วงนอน ตื่นนอน เป็นกรอบความประพฤติ เช่น

^{๒๘} กาญจนา แก้วเทพ(๒๕๔๙). ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : เอดิสัน เพรส โปรดักส์.

หน้า ๒๓-๒๔

^{๒๙} อ้างแล้ว, หน้า ๔๗

^{๓๐} อ้างแล้ว, หน้า ๘๒

ท่าเดิน นั่ง นอน แต่งตัว ทักทาย แสดงความ สนทนา แสดงความเคารพ เป็นกรอบของรสนิยม (ชอบอะไร ไม่ชอบอะไร) เช่น อร่อย ไม่อร่อย น่ากิน น่าใช้ ไพเราะ ชี้เหล่ น่าเกลียด น่ารัก และสุดท้ายทำให้เกิดชาติพันธุ์นิยม (Ethnocentrism) ถือว่าชาติของตน กลุ่มของตน วัฒนธรรมของตนดีกว่ามีค่ากว่าชนชาติอื่น

จำนง อดิวัฒน์สิทธิ์ และทัศนีย์ ทองสว่าง^{๓๑} กล่าวว่า วัฒนธรรมมีหน้าที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน และสถาบันต่างๆ เหล่านี้จะช่วยให้มนุษย์จัดระเบียบพฤติกรรมของตนเอง กำหนดบทบาทความสัมพันธ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับการแสดงออกของบุคคล และทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่แสดงว่าสังคมหนึ่งแตกต่างไปจากอีกสังคมหนึ่ง ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เกิดความเป็นปึกแผ่น เกิดความรู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกัน เป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้าง หล่อหลอม (Moulding) ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกแต่ละสังคมตระหนักถึงความหมายและวัตถุประสงค์การมีชีวิตเกี่ยวกับทัศนคติ ค่านิยม และสุดท้ายสร้างหรือจัดแบบความประพฤติเพื่อว่าบุคคลจะได้ปฏิบัติตาม โดยไม่จำเป็นต้องคิดหาวิธีการใหม่โดยไม่จำเป็น ทั้งนี้โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดหรืออบรมให้รู้ระเบียบทางสังคมเกี่ยวกับบทบาท ความคาดหวัง บรรทัดฐานทางสังคมต่างๆ กล่าวสรุป วัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับวัตถุ คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติได้อย่างสร้างสรรค์ และพร้อมกับถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง มนุษย์เป็นสัตว์สังคมต้องพึ่งพิงซึ่งกันและกัน ดังนั้น จึงต้องตั้งบ้านเรือนที่อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รวมกันดังกล่าวมีความสัมพันธ์ ทำกิจกรรมร่วมกัน อาทิ กิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี โดยเฉพาะในชุมชนชนบท วิถีชีวิต ลักษณะวัฒนธรรมประเพณีไม่แตกต่างกันมากนัก

สรุปความสำคัญของวัฒนธรรม คือ การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ดังนั้น มนุษย์จึงต้องสร้างรูปแบบการจัดการ ความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกัน เพื่อให้สมาชิกในสังคมมีการปรับทัศนคติ ค่านิยม และสร้างตัวแบบประพฤติ เพื่อว่าบุคคลจะได้ปฏิบัติตาม ด้วยวิธีการอบรมให้รู้บทบาท หน้าที่ และบรรทัดฐานซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติได้อย่างสร้างสรรค์

๒.๒.๓ ชุมชน

การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจะต้องมีแบบแผนหรือวิถีวัฒนธรรมร่วมกัน มีค่านิยม ความรู้สึกนึกคิด รวมทั้งพฤติกรรมที่ถูกขัดเกลา ผ่านสื่อ ภาษา และสัญลักษณ์ ตลอดจนรวมถึงระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ผ่านการสรุปทเรียนทางประวัติศาสตร์และหรือประสบการณ์ร่วมในวิถีวัฒนธรรมเดียวกัน กล่าวคือ ชุมชนต้องมีวิถีปฏิบัติสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างมีแบบแผนที่จะไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งใดๆ

จำนง อดิวัฒน์สิทธิ์ และทัศนีย์ ทองสว่าง^{๓๒} ได้ให้ความหมายของชุมชน เป็นแนวทางเดียวกัน คือ บุคคลหลายๆ คน หลายๆ ครอบครัว ที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันในพื้นที่หนึ่ง เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล มีความผูกพันทางด้านจิตใจกับพื้นที่ มีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ และสังคมของสมาชิกได้อย่างมีแบบแผน และเข้าถึงการใช้ประโยชน์ร่วมกัน นักมานุษยวิทยาผู้ศึกษาพฤติกรรมพื้นฐานของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกันเป็นรูปธรรม ซึ่งเรียกว่าสถาบันสังคมนั้นต้องตั้งต้นที่ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์เสียก่อนแล้วจึงนำความเข้าใจนี้ไปสัมพันธ์กับธรรมชาติรอบๆ ตัวมนุษย์จึงจะเข้าใจได้ว่า วัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาจากหลายทั้งปวงนั้นเป็นพฤติกรรมที่ถูกบงการโดยธรรมชาติแวดล้อมทั้งสิ้น มนุษย์ใช้สมองปรับธรรมชาติทั้งภายในและภายนอกร่างกายเข้าหากันด้วยการสร้างพฤติกรรมการเก็บผักหักพิน ตกปลาล่าสัตว์

^{๓๑} จำนงค์ อดิวัฒน์สิทธิ์ และทัศนีย์ ทองสว่าง. (๒๕๔๙). สังคมวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๓). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. หน้า ๑๘-๒๐

^{๓๒} อ่างแล้ว, หน้า ๑๓๓

สนธยา พลศรี^{๓๓} ได้ให้ความหมายของชุมชนมีความใกล้เคียงกับสังคม (Society) มาก แต่มีลักษณะที่แตกต่างกันอยู่บางประการ คือ ชุมชนมีขนาดเล็กกว่าและมีความน่าสนใจร่วมที่จะประสานกันในวงแคบกว่าสังคม มีลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคม มีการสังสรรค์ใกล้ชิดกัน และมีความเห็นอกเห็นใจกันลึกซึ้งกว่าสังคม จะเห็นได้ว่าชุมชนมีความหมายเฉพาะกลุ่มสังคม ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่งไม่ได้มีความหมายกว้างหรือครอบคลุมไปถึงสังคมขนาดใหญ่ เช่น สังคมระดับประเทศชาติ

สนธยา พลศรี^{๓๔} ได้กล่าวถึงหน้าที่ของชุมชนในทางสังคมวิทยา และนักสังคมวิทยาได้แบ่งหน้าที่ของชุมชนออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑. ให้การบริการขั้นพื้นฐานแก่สมาชิกในชุมชน โดยเน้นการบริการด้านสาธารณสุข และการศึกษา
๒. การจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้นแก่สมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะบริการสาธารณูปโภค เช่น ถนน น้ำประปา ไฟฟ้า
๓. การจัดให้มีหน่วยบริการการปกครองท้องถิ่น เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นผู้จัดระเบียบชุมชน เป็นตัวแทนสมาชิกในชุมชน ที่จะตัดสินใจในการกระทำสิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม
๔. จัดให้มีการคุ้มครอง และดูแลควบคุมสวัสดิภาพสมาชิกในชุมชน ทั้งในด้านร่างกายและทรัพย์สิน โดยมีสถานีตำรวจ เพื่อรักษาคุ้มครองสวัสดิภาพ มีศาลเพื่อรักษากระบวนการยุติธรรม และมีหน่วยรักษาความปลอดภัยหรือยามประจำหมู่บ้าน

สรุป การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ต้องมีการจัดระบบของความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ก่อให้เกิดวิถีการอยู่ร่วมกัน และเกิดเป็นจารีตประเพณี ระเบียบ กฎเกณฑ์ และพิธีการต่างๆ ตลอดจนรวมถึงการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน และวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและมนุษย์จะเป็นผู้ถ่ายทอดและเรียนรู้ที่จะสืบช่วงต่อกันมาของวัฒนธรรม ซึ่งสิ่งนี้เองที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ หรือกล่าวให้หนักแน่นขึ้น ชุมชนขาดวัฒนธรรมไม่ได้ ถ้าขาดจะทำให้ชุมชนนั้นล่มสลาย

๒.๒.๔ การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

ประเวศ วะสี^{๓๕} และยุคติ มุกดาวิจิตร^{๓๖} กล่าวเป็นแนวทางเดียวกัน คือ การแก้ปัญหาต่างๆ ที่ผ่านมาเป็นเพียงฉากหนึ่งของการดำเนินการของภาครัฐที่มองภาพอนาคตของประเทศจะต้องมีความเป็นสมัยใหม่ (Modernity) ที่แฝงไว้ด้วยขบวนการครอบงำ เพราะมีลักษณะ “นำทุกอย่าง” เข้าไปให้หรือที่เรียกว่าการทำงานแบบบนลงล่าง (Top Down) ดังนั้น ขนบพหุจึงตกเป็นเหยื่อของอิทธิพลภายนอก ที่ขัดแย้งไม่ได้ ถูกเอารัดเอาเปรียบ และไม่มีสิทธิที่จะเลือกกำหนดชีวิตของตนว่าจะเดินไปอย่างไร เป็นการทำลายคุณค่าของความเป็นคนลงไป เพราะมองมนุษย์เป็นเพียงวัตถุที่ซื้อขายได้ หรือเป็นเพียงทรัพยากรมนุษย์สำหรับป้อนตลาดแรงงาน โดยไม่มองมนุษย์ว่ามีศักยภาพ มีระบบคุณค่า ระบบความสัมพันธ์ ระบบคิดที่สร้างสรรค์ ซึ่งขัดแย้งอย่างชัดเจน กับมิติทางวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายของคุณค่า วิถีชีวิต และศักดิ์ศรีของชุมชน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และปรับตัว โดยมีความเชื่อที่ว่าประสบการณ์ชีวิตที่ชาวบ้านได้ผ่านการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดมาในคนแต่ละรุ่นได้ส่งทอดบทเรียนนั้นเป็นมรดกชีวิต ที่อยู่ในรูปของวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญา ภูมิธรรม ความสามารถในการแสวงหาคคุณค่าดั้งเดิมของชาวบ้านชนบท เพื่อการฟื้นฟู บำรุงรักษา ปรับปรุง และนำไปสู่การปฏิบัติตามคุณค่าเหล่านั้น วาทกรรมแบบวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นความพยายามที่จะคงไว้ และเพิ่มพูนคุณค่าดั้งเดิมให้แก่ “ชาวบ้านชนบท” เป็นการเพิ่มพลังอย่างสร้างสรรค์ที่จะสามารถนำไปแก้ปัญหาต่างๆ ให้ลุล่วงไปได้ด้วยตัวเอง เป็นการแสวงหาคคุณค่าดั้งเดิมของชาวบ้าน ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงต้องเริ่มจากชาวบ้าน มีทางเดียวเท่านั้นที่

^{๓๓} อ้างแล้ว, หน้า ๔๓

^{๓๔} อ้างแล้ว, หน้า ๔๓-๔๕

^{๓๕} อ้างแล้ว, หน้า ๓๐

^{๓๖} อ้างแล้ว, หน้า ๕๕

จะหลบหลีกกับดักนี้และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อการต่อสู้กับอิทธิพลดังกล่าวทางด้านวัฒนธรรมจากภายนอก คือ การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และสิทธิที่ให้ทุกส่วนของสังคมสามารถกำหนดวิถีชีวิตในความเป็นมนุษย์ของตนเองได้อย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงทางเลือกให้มากขึ้น และเปิดโอกาสให้ชุมชนต่างๆ เป็นอิสระจากการครอบงำ ลดการพึ่งพา และมีส่วนในการตัดสินใจทางเดินของวิถีชีวิตตนเองภายใต้การอยู่ร่วมกันแบบประชาสังคม ซึ่งถือว่าการสร้างสรรค์ต้นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมสมัยใหม่ ที่ชุมชนได้ทำตามแบบวัฒนธรรมของตนเอง เป็นการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ที่พึงเปลี่ยนเสียใหม่ เพื่อตอบโต้หรือต่อสู้กับอัตลักษณ์ที่ไม่พึงปรารถนา ทั้งที่ชุมชนภายนอกหรือชุมชนอื่นกำหนดให้นิยามให้ ยัดเยียดให้ รวมทั้งการขยายเครือข่ายจิตสำนึกร่วมอย่างใหม่ด้วย เพื่อจะได้ไม่ถูกผลักดันหรือถูกแย่งจิตสำนึก จนต้องสูญเสียอัตลักษณ์ที่ไม่พึงสูญเสียหรือถูกเบียดเบียนที่จนกลายเป็น “เป็นเขา” มากกว่า “เป็นเรา” ดังนั้นการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมถือว่าเป็นมิติที่สำคัญต่อการพัฒนาอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน

สำหรับการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น กล่าวได้ว่า ประกอบด้วยหลายมิติ มิติแรก เริ่มต้นด้วยความต้องการว่าจะพัฒนาอะไรนั้นจะต้องถูกกำหนดมาจากฝ่ายของชาวบ้านเอง มิติที่สอง ได้แก่การกำหนดรูปแบบวิธีการในการตอบสนองความต้องการหรือวิธีการแก้ปัญหาที่จำเป็นต้องใช้วิธีการของชาวบ้าน และมิติสุดท้าย คือ หลังจากรับรู้ความต้องการของชาวบ้าน และได้สำรวจวิธีการแก้ปัญหาที่เคยมีอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนนั้นแล้วในขั้นตอนของการวางแผนงานเพื่อแก้ปัญหาปัจจุบัน จะต้องใช้วัฒนธรรมชุมชนนั่นเองเป็นตัวตั้ง เป็นจุดเริ่มต้น และมองว่า ประชาชนนั้นฉลาด แข็งแรง และร่ำรวย (น้ำใจ คุณงามความดี ฯลฯ) ในแง่นี้ทำให้วัฒนธรรมไม่ใช่ “สิ่งเก่า” แต่วัฒนธรรม คือ “บทสรุปของความคิด และการปฏิบัติ หรือคุณค่าทั้งหมดที่ให้แก่สังคม ซึ่งชุมชนได้รื้อร้อยให้ผู้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสานตีสืบ โดยช่วยธำรงไว้ซึ่งเสถียรภาพของสถาบันครอบครัว และความมั่นคงแห่งชีวิตรวมตลอดจนการกำหนดกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันของสมาชิกชุมชน และการรักษาดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติไปใช้ในการพัฒนาชุมชน”

สรุป แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน เป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชน กล่าวคือ เป็นการคืนอำนาจ คืนชีวิต คืนสิทธิอันชอบธรรม ก่อเกิดการรวมพลังของอุดมการณ์ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์วิถีวัฒนธรรมของชุมชน เป็นการกำหนดวิถีชีวิตและทางเลือกของชุมชนในบริบทและเงื่อนไขของความหลากหลายได้อย่างเท่าเทียมกัน เป็นการสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนในสังคมปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม จากการทบทวนเรื่อง แนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ กล่าวคือ การให้ชุมชนได้ใช้อัตลักษณ์วิถีวัฒนธรรมของตนเอง จะทำให้ชุมชนเกิดความภูมิใจ ศรัทธา และเกิดความเชื่อมั่นในวิถีคิด วิธีการ และวิถีทำ ซึ่งเป็นระบบคุณค่า ระบบความสัมพันธ์ และระบบผลิต ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนผ่าน ซึ่งตรงกับประสบการณ์ตรงของชุมชนที่ได้ผ่านการเรียนรู้มาตลอดชีวิตหนึ่ง และสามารถนำมาเป็นพลังร่วมกันสร้างสรรค์ เพื่อการอยู่ร่วมกัน

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยมองได้นิยามศัพท์เฉพาะ การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ ซึ่งได้แก่ พระที่จำพรรษาอยู่ที่วัดวังกลม เทศบาลตำบลวังกรด องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบึง ชุมชน (ตัวแทนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน) และเด็กและเยาวชน เข้ามาร่วมตัดสินใจสำหรับการแก้ปัญหาาร่วมกันบนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา ในประเด็นการป้องกันพฤติกรรม การเสพยาเสพติดฯ โดยยึดหลักการเป็นเจ้าภาพร่วมในการตัดสินใจ อันเป็นกลไกพื้นฐานทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยวิถีคิด วิธีการ และวิถีทำ ที่กลุ่มเป้าหมายทุกภาคส่วนได้ร่วมกันสร้างขึ้น และปรากฏออกมาในรูปแบบของการแก้ปัญหาสังคมร่วมกัน ดังนี้

๓.๑ วิถีคิด หมายถึง การรับรู้ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับการป้องกันพฤติกรรมเสพยาเสพติด จะต้องเริ่มต้นและถูกกำหนดมาจากสถาบันศาสนา ชุมชน ภาครัฐ และเด็กและเยาวชน

๓.๒ วิธีการ หมายถึง ขั้นตอนการกำหนดแนวทาง ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันพฤติกรรมการเสพ จะต้องใช้วิธีการที่เกิดจากจากสถาบันศาสนา ชุมชน ภาครัฐ และเด็กและเยาวชน

๓.๓ วิธีทำ หมายถึง ขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันพฤติกรรม การเสพ จะต้องใช้วิธีทำที่เกิดจากจากสถาบันศาสนา ชุมชน ภาครัฐ และเด็กและเยาวชน

๓. แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนั้นสะท้อนถึงนัยของการกระจายอำนาจสู่ประชาชน โดยการเพิ่มบทบาทให้ประชาชน และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ย่อม หมายถึง การพัฒนาไม่ใช่สิ่งที่รัฐพึงกระทำโดยลำพังเหมือนที่ผ่านมา แต่ ในทางตรงกันข้ามการพัฒนาต้องเปิดโอกาสให้ผู้แสดงทางสังคม (ภาคประชาชน) ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างไม่มี เงื่อนไข

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีการทำงานร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ มีการประสาน การ ทำให้กิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปได้อย่างดี ประสบความสำเร็จ เพื่อการจัดความสัมพันธ์ บนพื้นฐานความคิดที่แตกต่างกัน สำหรับการลดความขัดแย้งภายใน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

จามะรี เชียงทอง^{๓๗} กล่าวว่า กรอบแนวคิดในการพัฒนาโดยมีฐานคิดที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ต้องมี ความเชื่อในศักยภาพของ “ปัจเจก” ที่มี “สิทธิ” ในการแสดงความคิดเห็นของตนเองในชุมชนที่ตนเองอยู่ เพื่อการ ปกครองในระบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นภายในชุมชน แต่ในทางปฏิบัติ เมื่อนำมาใช้ในสังคมประเทศด้อยพัฒนาที่ อำนาจบริหารมีลักษณะรวมศูนย์ ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงกลายเป็นเกณฑ์ (Recruitment) ให้คนมาร่วมภายใต้ หลักปรัชญาของการต้อง “เปลี่ยน” คนในประเทศด้อยพัฒนาเหล่านี้ “ทันสมัย” มากขึ้นให้รู้จัก “คิด” เพื่อพัฒนา ตนเองจนสามารถ “พึ่งตนเอง” มีความสามารถและศักยภาพที่คิดเองเป็น ปัจเจกเหล่านี้มีความตระหนักรู้ว่าการมา รวมตัวกัน เพื่อผลประโยชน์ของ “เสรีภาพ” และ “สิทธิพื้นฐาน” จึงต้องให้คนมา “รวมกลุ่ม” ในการสร้างกรอบ ร่วมกัน

กาญจนา แก้วเทพ^{๓๘} กล่าวว่า “การรวมกลุ่ม” จะมีความหมายเป็นสองแนวทาง คือ ในแนววัฒนธรรม สมัยใหม่ การรวมกลุ่มจะเป็นการเดินทางไปสู่เป้าหมายของผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นแรงจูงใจ องค์ประกอบที่จะยึดเหนี่ยวความเป็นกลุ่มเอาไว้คือ ผลประโยชน์ที่จะได้รับส่วนใหญ่ หากหมดผลประโยชน์เมื่อใดก็จะถอนตัวออกจาก กลุ่ม และในอีกความหมายหนึ่งคือ การรวมกลุ่มในแนววัฒนธรรมชุมชน การรวมกลุ่ม เป็นการเอาตัวมารวมกัน การเอาคนมารวมกัน การเอาจิตใจมารวมกัน และท้ายที่สุด จะต้อง มี สัญลักษณ์ ศูนย์กลางที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยว “ร่วมกัน” (Collectivistic)

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา^{๓๙} กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมใน กิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยเข้าร่วมด้วยเล็กน้อย ได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมี อิสรภาพ เสมอภาพ มิใช่เพียงมีส่วนร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมด้วยแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มต้น ตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงสุดท้ายของโครงการ สอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก^{๔๐} กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การมีส่วนร่วมตั้งแต่คิดโครงการ กิจกรรม โดยเริ่มค้นหาปัญหา สาเหตุ วางแผน ตัดสินใจดำเนินงาน ระดม ทรัพยากร กำหนดเป้าหมาย สรุบบทเรียน ติดตามประเมินผล และรับผลที่เกิดร่วมกัน ต้องตั้งอยู่ในความเป็นธรรม

^{๓๗} จามะรี เชียงทอง. (๒๕๔๙). **สังคมวิทยาการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. หน้า ๑๕๓

^{๓๘} อ่างแล้ว, หน้า ๓๐ อ่างแล้ว, หน้า ๓๐

^{๓๙} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (๒๕๔๗). **การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง**. เชียงใหม่ : สิริลักษณ์ การพิมพ์. หน้า ๔

^{๔๐} สมพันธ์ เตชะอธิก. (๒๕๔๗). **ศัพท์พัฒนา เพื่อชุมชนและสังคม**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า ๑๑๓

สุพรรณณี ไชยอำพร และสนธิ สมัครการ^{๔๑} กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. ประชาชนส่วนใหญ่ได้ร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนา
๒. ประชาชนร่วมปรึกษาหรือเข้ามามีส่วนร่วม
๓. ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุด

๓.๑.๑ หลักพื้นฐานของการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา^{๔๒} กล่าวว่า หลักการพื้นฐานสำคัญของการมีส่วนร่วม ๑๐ ประการที่ควรคำนึงถึงคือ

๑. เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน
๒. เชื่อว่าทุกคนไม่ได้ชั่วตัวมาแต่เกิด โดยเหตุที่เขาอาจจนอยู่นั้นมิใช่กรรมเก่า
๓. ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ เพราะเทคโนโลยี โดยที่มนุษย์ไม่มาร่วมคิด ร่วมรับรู้ หรือเข้าใจเพียงพอก็อาจไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร หรือตรงข้ามกลับใช้เพื่อทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง หรือสิ่งแวดล้อมได้
๔. เชื่อว่าชุมชนต่างๆ มีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของตนระดับหนึ่ง บางเรื่องที่ชุมชนยึดถือจึงต้องค่อยๆ ให้ปรับตัวผสมกับวิทยาการภายนอก
๕. ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น ถ้าได้รับโอกาส ร่วมคิด ร่วมเข้าใจ และร่วมจัดการ (Active partner) เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม การที่มนุษย์บางกลุ่มปฏิเสธเทคโนโลยีอย่างสิ้นเชิง ก็เป็นไปตามระดับการเข้าใจในเทคโนโลยีนั้นอย่างถูกต้องหรือไม่ มีกลวิธีปรับความเข้าใจนั้นมาสู่ระดับที่แต่ละฝ่ายยอมรับได้เพียงใด ซึ่งต้องให้ได้รับโอกาสที่จะเข้าใจ และยอมปรับให้เหมาะสมกับตนอย่าเหมาะสม
๖. การมีส่วนร่วมยิ่งเพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสมต่อไปนี้
 - ๖.๑ ประชาชนในท้องถิ่นได้รู้สึกว่าเขาได้ควบคุมโชคชะตาของตนเองแทนที่จะเป็นบุคคล ที่อื่นที่ “เขาไม่รู้จัก” หรือที่ “เขาไม่ไว้วางใจ” ที่บอกว่ามาช่วยเขา แต่บ่อยครั้งไม่ได้ช่วยจริงจัง
 - ๖.๒ ผู้ที่เข้าร่วมต้องมีอิสรภาพ ได้รับความเสมอภาคและได้รับความจริงใจให้เข้ามีส่วนร่วม ดังนั้น การมีส่วนร่วมจะเกิดอย่างเต็มที่และจริงจังเมื่อบุคคลนั้นๆ ไม่ถูกบังคับให้จำยอมเข้าร่วม และที่สำคัญ คือ ต้องเข้าร่วมด้วยโดยเท่าเทียมกับผู้มาร่วมด้วยทุกคน อีกทั้งโครงการให้ความจริงใจด้วย
 - ๖.๓ ผู้ที่เข้าร่วมด้วยต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วมด้วยได้ กิจกรรมหลายเรื่อง ประชาชนทั่วไปอาจมีส่วนร่วมด้วยได้ แต่เป็นกิจกรรมเฉพาะ เช่น การแพทย์ การก่อสร้างอาคารสูง การทหาร ฯลฯ หากประชาชนเข้าร่วมด้วย อาจไม่ได้ผล หรือ อาจเกิดความเสียหาย
 - ๖.๔ มีการสื่อสารสองทาง เพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมได้รับข้อมูลอย่างถูกต้องและสมบูรณ์ หากผู้มีส่วนร่วมเสียได้รับข้อมูลไม่ถูกต้องและครบถ้วนหรือสื่อสารได้ไม่ดีพอ ก็จะไม่เข้าใจได้ดีพอว่าโครงการจะทำให้เกิดผลดี-ผลเสีย อย่างไรเพียงใด อาจนำไปสู่การไม่ยอมรับโครงการได้
 - ๖.๕ ประชาชนมีส่วนร่วมรับทราบ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จะทำให้ต้องการเข้ามาร่วมกับโครงการมากยิ่งขึ้น การร่วมงานกันตั้งแต่เริ่มต้น จนสิ้นสุดการตัดสินใจในโครงการ ในระยะยาวจะเกิดผลดียิ่งยืนกว่า การที่จะให้ร่วมด้วยเพียงบางส่วนหรือเข้าไป

^{๔๑} สุพรรณณี ไชยอำพร และสนธิ สมัครการ. (๒๕๔๗) การวิเคราะห์ทางสังคม เพื่อการพัฒนา แนวคิด และวิธีการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์. หน้า ๓๗-๓๘

^{๔๒} อ้างแล้ว, หน้า ๑๔-๑๘

๖.๖ ประชาชนมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่โครงการและต่อโครงการนั้นๆ และเต็มใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย

๖.๗ การมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่ทำให้ประชาชนเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไป ผลตอบแทนที่เขาประเมินว่าจะได้รับ

๖.๘ เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว จะไม่กระทบกระเทือนสถานภาพในหน้าที่การงานหรือทางสังคมให้ลดน้อยลง

๖.๙ มีกลวิธีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโครงการ และผู้มีส่วนได้เสียเป็นอย่างดี

๗. เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่ไม่น้อย และชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง ดังนั้นการจะให้มีส่วนร่วมจะเอาใจเราฝ่ายเดียวไม่ได้

๘. อาจใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ เช่น ๑) รูปแบบโดยตรง คือ มีส่วนร่วมโดยตัวบุคคลแต่ละคน หรือ ๒) ประชาชนต่อองค์กรขึ้นมามีส่วนร่วม ๓) ให้ตัวแทนมามีส่วนร่วมโดยอ้อม ซึ่งย่อมขึ้นกับบริบทของ แต่ละพื้นที่ เช่น ในพื้นที่ที่ประชาชนมีศรัทธาในตัวแทนของเขามาก การมีตัวแทนร่วมด้วยก็เพียงพอ แต่กรณีที่เป็นหมู่บ้านเดียวกันมีประชาชนหลากหลายกลุ่ม จึงควรมีตัวแทนของกลุ่มจากหลายภาคส่วน มามีส่วนร่วมเพิ่มเติม

๙. ไม่มีสิ่งใดได้มาฟรี ต้องแลกเปลี่ยนกัน มีเสียไปบ้างเพื่อจะได้มา

๑๐. การมีส่วนร่วมต้องนึกถึงใจของผู้อื่นให้มาก มิใช่เอาแต่ใจเราฝ่ายเดียว

๒.๓.๒ ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วมที่ประยุกต์จาก Brenes (๑๙๔๔ p.๔)^{๔๓} มีประเด็นสำคัญ ๑๐ ประการ

๑. ระยะเวลาและสถานที่ในการมีส่วนร่วมกับโครงการ ควรให้ผู้มีส่วนได้-เสียเข้ามามีส่วนร่วมให้ต่อเนื่องตามวงจรของชีวิตของโครงการ ตั้งแต่เริ่มต้นจนโครงการยุติ หรือหากคณะผู้บริหารเห็นว่าเหมาะสมก็ให้มีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องด้วยจริงๆ เท่านั้นก็ได้

๒. การมีส่วนร่วมนั้น มีมิติทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดย ๑) ทางด้านปริมาณถ้ามีคนมามีส่วนร่วมมากก็จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันดีขึ้นมา จากนั้นจะทำให้องค์กรทางสังคมก่อตัวขึ้นส่วน ๒) ทางด้านคุณภาพ ความให้มีส่วนร่วม มีมิติที่จะขัดขวางความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคล หรือความเป็นนาย-บ่าวกัน ให้มีส่วนร่วมเสมอภาคกัน จึงจะถือว่ามีคุณภาพดี

๓. จะให้การมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมายปลายทาง (an end) หรือจะให้เป็นแนวทาง (a mean) คือ จะให้เพียงบุคคลต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องก็พอใจคิดว่าบรรลุวัตถุประสงค์บางสิ่งแล้ว หรือจะพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางที่ต้องทำให้ดี โดยตอบให้ได้ว่า “หลังจากการมีส่วนร่วมแล้วจะมีอะไรเกิดขึ้น อะไรควรเกิดขึ้นอีกบ้าง อันเป็นการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมที่เป็นวิธีการหรือกระบวนการที่ต้องดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ ซึ่งทำให้งานเกิดความสำคัญยิ่งขึ้น

๔. การมีส่วนร่วมนี้ ตามธรรมชาติอาจเกิดขึ้นไม่สม่ำเสมอหรือตลอดเวลาก็ได้ เช่น เวลาเกิด ภัยพิบัติ คนก็มาช่วยกัน เมื่อหมดภัยแล้ว ก็แยกกันกลับไปเช่นเดิม แต่ถ้าองค์กรประชาชนเข้ามามีส่วน ร่วมแก้ปัญหาใน ภัยพิบัติต่างๆ ในพื้นที่กว้างขวางขึ้นอาจต้องการตัวแทนประชาชนมีส่วนร่วมในเวลาที่ ยาวนานขึ้น และอาจใช้วิธีการ มีจดหมายข่าวสารแจ้งเรื่องไปยังประชาชนทั่วไปก็ได้

๕. การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคม และการศึกษาอาจเกิดขึ้นได้ คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันไปด้วย จะเป็นเสมือนการให้การศึกษา แก่สังคมไปในขณะเดียวกันแต่หลายโอกาสต้องให้เกิดความพร้อมในแต่ละเรื่อง ต้องใช้เวลารอคอยบ้างเช่นกัน

๖. สถานการณ์การมีส่วนร่วมนั้น ต้องคำนึงว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริง มิใช่เกิดขึ้นจากการออกคำสั่ง แต่จะต้องสร้างขึ้นเอง จะให้มีผู้สั่งว่ามาร่วมกันให้เต็มพื้นที่ แล้วคนก็มาร่วม คงไม่ค่อยเกิดขึ้นได้ การมีส่วนร่วมมักต้อง

^{๔๓} อ้างจากสุขเกษม ขุนทอง, (๒๕๕๑) อ้างแล้ว, หน้า ๔๓

ใช้ความพยายามให้เกิดความเป็นหนึ่งอันเดียวกัน เกิดแนวคิดประชาสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะ เคารพความหลากหลายทางความคิด เพราะทำให้มุมมองกว้าง เกิดความรอบคอบจนเกิดเป็นวิถีชีวิตประจำวัน ของประชาชน

๗. มีคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมพิจารณา เพื่อวางแผนดำเนินการให้เหมาะสมว่าจะให้บุคคลใด กลุ่มใด เข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใด และโดยวิธีใด ฯลฯ โดยคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมนี้ ควรมีตัวแทนผู้ได้รับผลกระทบในจำนวนมากพอ และให้มีความหลากหลายมากพอ

๘. การมีส่วนร่วมรับรู้ปัญหาโดยมีส่วนร่วม จะทำให้คนในชุมชนได้รู้สภาพที่เป็นจริง การมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาปัญหา ทำให้เห็นปัญหาแล้วจะนำความมุ่งมั่นที่จะคิดหาทางแก้ไขด้วยกัน และร่วมแก้ปัญหานั้นๆ ได้ จะทำให้เป็นบทเรียนที่จะแก้ปัญหากันเองต่อไปได้

๙. คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนส่วนใหญ่ มิได้ใช้ชุมชนเป็นเพียงที่รวมคนคล้ายเอาก้อนหินมากองรวมกันเท่านั้น แต่คนในชุมชนหนึ่งๆ มักมีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน มีค่านิยมร่วมกัน

๑๐. การมีส่วนร่วมมีลักษณะปนอารมณชั้นประกอบ เพราะสังคมไทยการมีอารมณชั้นจะช่วยให้บรรยากาศการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ดี ดังนั้น การประชุมถ้าใช้ดนตรี กีฬา เข้าร่วมด้วยจะสร้างอารมณการมีส่วนร่วมให้เพิ่มขึ้นได้

๒.๓.๓ ระดับของการมีส่วนร่วม

อุทัย ปริญญาสุทินันท์^{๔๔} กล่าวถึงการจำแนกระดับการมีส่วนร่วมนั้น ปัจจัยหลักมักขึ้นอยู่กับการที่รัฐหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจยินยอมให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย กิจกรรม หรือโครงการพัฒนานั้นๆ มากน้อยเพียงใด ได้จำแนกระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ โดยเรียงลำดับจากต่ำสุดไปสูงสุดได้ ๗ ระดับ ดังนี้

๑. ระดับการให้ข้อมูลเป็นระดับการมีส่วนร่วมขั้นต่ำสุด โดยรัฐหรือเจ้าของโครงการจะให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประชาชน เมื่อมีกิจกรรมโครงการพัฒนาต่างๆ ได้ถูกคิดริเริ่มแล้ว ประชาชนมีสิทธิเพียงการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเท่านั้น และไม่มีช่องทางในการแสดงความคิดเห็นใดๆ กับการตัดสินใจนั้นๆ ถึงกระนั้นระดับการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชนและมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก็ถือว่ามีสำคัญ เนื่องจากเป็นก้าวแรกของการที่ภาครัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ ซึ่งเท่ากับเป็นจุดเริ่มต้นของการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ซึ่งเท่ากับเป็นจุดเริ่มต้นของการเปิดโอกาส ซึ่งวิธีการให้ข้อมูลนั้นมีอยู่หลายเทคนิคและวิธีการ เช่น เอกสารสิ่งพิมพ์ แผ่นพับ จดหมายข่าว การจัดงานแถลงข่าว การจัดแสดงนิทรรศการ การแสดงข้อมูลผ่านเว็บไซต์

๒. ระดับการฟังความคิดเห็นของประชาชน เป็นระดับที่สูงขึ้น ซึ่งเมื่อประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้รับข้อมูลข่าวสารแล้วย่อมสามารถที่จะค้นหาสาเหตุของปัญหา วิเคราะห์ความจำเป็นและความต้องการของกิจกรรมหรือโครงการ และพิจารณาถึงข้อดีข้อเสียของทางเลือกต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น โดยที่รัฐหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจเชิญชวนให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรมหรือโครงการนั้นๆ โดยเป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริงและความคิดเห็น เพื่อประกอบการตัดสินใจผ่านวิธีการต่างๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็นการแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์

๓. ระดับการศึกษาหารือ เป็นระดับขั้นที่มีการเปิดโอกาสให้มีการเจรจากัน อย่างเป็นทางการระหว่างผู้กำหนดนโยบายเจ้าของโครงการประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ และสาธารณชนผ่านการสื่อสารแบบสองทาง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำข้อมูลและผลการศึกษามาปรึกษาหารือกับประชาชนในประเด็นปัญหา ทางเลือกและหาทางแก้ไข ที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย หรือโครงการนั้นๆ เปิดโอกาสให้ประชาชนเสนอความคิดเห็นได้ หากแต่ไม่มีหลักประกันว่าแนวคิดเหล่านั้นจะถูกนำเข้าสู่ระบบการพิจารณาอย่างเหมาะสมและมีผลต่อการตัดสินใจมากนักน้อยเพียงใด

^{๔๔} อุทัย ปริญญาสุทินันท์, (๒๕๖๓). *วิสาหกิจเพื่อสังคม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า ๑๓๘-๑๓๙

๔. ระดับการสร้างความร่วมมือ เป็นระดับที่เปิดโอกาสให้มีการสื่อสารแบบสองทางที่มีขอบเขตกว้างขวางขึ้น โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนร่วมกันในการเตรียมการ หรือดำเนินโครงการ ปฏิบัติงานหรือร่วมเสนอแนะแนวทางโดยเฉพาะความคิดเห็นที่นำไปสู่การลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ และลดปัญหาความขัดแย้งที่เหมาะสมสำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยากซับซ้อนหรือมีข้อโต้แย้งมากเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ประชาชนว่าความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาทางเลือกในการบริหารงานของภาครัฐ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ การประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วมและกลุ่มที่ปรึกษาถึงกระนั้นผู้มีอำนาจการตัดสินใจยังคงอำนาจการตัดสินใจขั้นสุดท้ายไว้เช่นเดิม

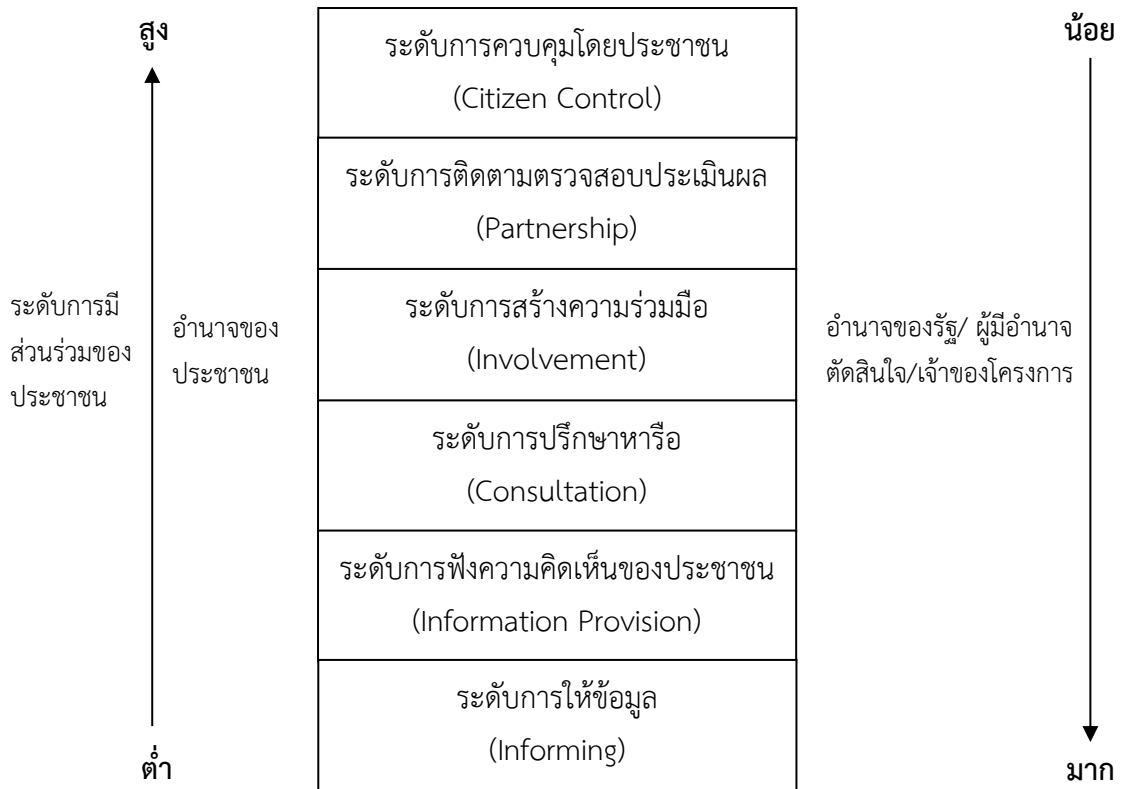
๕. ระดับการร่วมดำเนินการ เป็นระดับที่ผู้มีอำนาจตัดสินใจ ผู้ดำเนินนโยบายหรือดำเนินโครงการ ประชาชนร่วมกันจัดทำหรือดำเนินการตามนโยบายหรือดำเนินโครงการร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ อันถือเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มประชาชนหรือผู้แทนภาคประชาชนเข้ามาร่วมดำเนินการด้วย

๖. ระดับการร่วมติดตามตรวจสอบและประเมินผล เป็นระดับที่ประชาชนมีสิทธิในการต่อรองหรือแลกเปลี่ยนกับผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ และสามารถเข้าร่วมตรวจสอบและติดตามผลดำเนินการกิจกรรมหรือโครงการนั้นๆ ว่าบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่สร้างไว้หรือไม่มากนักเพียงใด โดยที่ภาคประชาชนจะเป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องในรูปแบบของคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินนโยบายและโครงการพัฒนา ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก เนื่องจากประชาชนสามารถทำหน้าที่เฝ้าระวังติดตามตรวจสอบและเตือนภัย โดยเฉพาะกิจกรรมหรือโครงการที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน ชุมชนและสังคม รวมถึงคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วย

๗. ระดับการควบคุมโดยประชาชนเป็นระดับการมีส่วนร่วมขั้นสูงสุด โดยที่ประชาชนสามารถริเริ่มนโยบายวางแผนและดำเนินโครงการต่างๆ ได้เอง ในขณะที่เจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานของรัฐเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนดำเนินงาน ซึ่งเท่ากับว่าประชาชนมีอำนาจและบทบาทในระดับสูงสุด โดยเฉพาะการตัดสินใจผ่านการลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่างๆ

จะเห็นได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจการตัดสินใจของรัฐที่มักจะแปรผกผันกับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน อันหมายถึงว่า หากประชาชนมีอิทธิพลหรืออำนาจต่อรองในกระบวนการมีส่วนร่วมมากเท่าไร รัฐก็จะมีอำนาจตัดสินใจที่ลดลงมากเท่านั้น ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่ออำนาจการตัดสินใจของอำนาจรัฐอย่างเห็นได้ชัด

แผนภูมิที่ ๒ แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ที่มา : อุทัย ปริญาสุทธีรัตน์^{๔๕}

สุขเกษม ขุนทอง^{๔๖} กล่าวว่า ระดับการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไป โดยหลักการแล้วขึ้นอยู่กับว่าจะมีส่วนร่วมในเรื่อง ประเภทใดหรือขั้นตอนใด แต่หลักการใหญ่อาจแบ่งเป็น ๕ ระดับ คือ

๑. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชน ของตน เช่น ให้ข้อมูลการเจ็บป่วย ของตนแก่แพทย์ (แต่แพทย์ต้องรับฟังด้วย) ถ้าไม่ร่วมให้ข้อมูลที่แท้จริง หรือแพทย์ไม่ฟังจริงก็อาจจะรักษาไม่ได้ผล

๒. การมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูล-ข่าวสาร เช่น การร่วมรับรู้ข้อมูลของตนจากแพทย์เพื่อจะเป็นแนวทางตัดสินใจให้ดีขึ้น เพราะสิ่งที่แพทย์รู้เกี่ยวกับตนนั้น ตนเองอาจไม่รู้

๓. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Co-decision) โดยเฉพาะเกี่ยวกับโครงการที่ตนจะมีส่วนได้เสียด้วย โดยแบ่งเป็น ๓ กรณีแล้วแต่กิจกรรมนั้นตนอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี้

๓.๑ ตนมีน้ำหนักในการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ เช่น ก่อนเริ่มทำโครงการจะตัดสินใจว่าโครงการควรทำขนาดใด ทำกิจกรรมอะไรบ้าง เป็นต้น ผู้อื่นมีส่วนร่วมน้อย

๓.๒ ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ เช่น เมื่อเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกัน และจะตัดสินใจว่าจะเริ่มโครงการนั้นหรือไม่

๓.๓ ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ เช่น เมื่อเป็นผู้รับผลประโยชน์จากน้ำที่ได้รับจากอ่างฯ กลุ่มผู้ได้รับประโยชน์ควรเป็นผู้มีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าหน้าที่ เป็นต้น

๔. การมีส่วนร่วมทำ คือ ร่วมในขั้นตอนการดำเนินงาน เช่น ร่วมสร้างถนนในชนบท

๕. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คือ ไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือด้านอื่นๆ

^{๔๕} อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๖

^{๔๖} สุขเกษม ขุนทอง. (๒๕๕๑). รูปแบบการแก้ปัญหาสุขภาพจิตโดยมิติทางวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยง อำเภอพบพระ จังหวัดตาก. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยนเรศวร. หน้า ๔๕

นนท์ กอแก้วทองดี^{๔๗} กล่าวว่า ระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. ระดับที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม
๒. ระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง
๓. ระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมเต็มที่

จากนิยามและความหมายของหลักการพื้นฐาน ลักษณะ และระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน ช่างตัน กล่าวโดยสรุป การสร้างพันธะสัญญาร่วมกัน เป็นการเอาจิตใจมารวมกัน การที่คนมาอยู่รวมกัน ย่อมเกิดกิจกรรม เพื่อดำรงอยู่ การแก้ไขปัญหา และการดำเนินกิจกรรม ตลอดจนถึงการดำเนินงานตามความรับผิดชอบ โดยยึดหลักประชาชนเป็นเจ้าของโครงการพัฒนา ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน กล่าวคือ ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมแก้ปัญหา ร่วมประเมิน ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลประโยชน์ทั้งในรูปของบุคคล กลุ่มและองค์กรอย่างแท้จริงด้วยความสมัครใจ ทั้งนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดการจัดระเบียบสังคม และในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะ การมีส่วนร่วม หมายถึง การเอาจิตใจที่ติงามของผู้แสดงทางสังคม (ชุมชน ภาครัฐ วัตถุประสงค์ และโรงเรียน) ในพื้นที่ตำบลบ้านบึง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เข้ามาร่วมกันสร้างพันธะสัญญา บนแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน เพื่อหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพสารเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านหลักคำสอนในพุทธศาสนา

๒.๔. หลักคำสอนในพุทธศาสนา

จุดเริ่มต้นของชีวิตมนุษย์ในการสร้างสรรค์ความเป็นมงคลให้แก่ชีวิต ด้วยการกระทำความดีงาม ความเจริญ ความสงบสุข ความสามัคคี มิตรภาพ และภราดรภาพ อุดมมงคลถือเป็นกลไกในการคุ้มครองมนุษย์ คุ้มครองโลกให้มีแต่สันติภาพ สันติสุข และความมั่นคง แต่เมื่อใดมนุษย์ไม่ปฏิบัติตามอุดมมงคล ส่งผลต่อจริยธรรมตกต่ำ อธรรมเข้ามาแทนที่ธรรม หรือความไม่ดีงาม เข้ามาแทนความดีงาม “มนุษย์” ก็จะกลายเป็น “อมมนุษย์” เป็นคนดิบ เป็นคนเถื่อน เป็นผู้ก่อการร้าย และเป็นคนไร้จิตสำนึกที่ดีงาม มนุษย์ก็ไม่สามารถเข้าถึงจุดหมายของชีวิตได้ และในประเด็นนี้ผู้เขียนได้อธิบายถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องอยู่ ๓ ประเด็น คือ ประเด็นแรก เป็นการพัฒนาตนเรื่องการครองตน ประเด็นที่สอง เป็นการพัฒนาตนให้รู้จักปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และประเด็นสุดท้าย เป็นการพัฒนาตนเองในเรื่องของการครองคน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๔.๑ อุดมมงคล

มงคล คือ เหตุให้ได้รับความสำเร็จ ความเจริญ และสมบัติทั้งปวง สิ่งที่ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องมงคลแก่เทวดา ครั้งนั้น ในสวรรค์เกิดปัญหาขึ้นว่า อะไร คือ “มงคล” พวกเขาได้ถามกันถกเถียงกันอยู่ ๑๒ ปี ก็หาคำตอบไม่ได้ พระอินทร์จึงได้มาทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงแสดงพระสูตรว่าด้วยมงคลมีทั้งหมด ๓๘ ประการ เป็นข้อควรใส่ใจเกี่ยวกับการสร้างความดี และความเจริญของชีวิต มีลักษณะเป็นคุณธรรมที่ชาวพุทธพึงปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสุข ความเป็นมงคลแก่ชีวิต ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุด ซึ่ง ว.วชิรเมธี^{๔๘} และสุเทพ พรหมเลิศ^{๔๙} กล่าวไว้ดังนี้

๑. การไม่คบคนพาล (อะเสวะนา จะ พาลานัง) คือ ไม่คบหาผู้มีความประพฤติหมกมุ่นในอบายมุข คือ หนทางแห่งความเสื่อม ความฉิบหาย มีนิสัยไม่ซื่อตรง ไม่มีคุณธรรม ไม่น่าคบหา ผู้เข้าไปใกล้ชิดจะนำความเสียหายมาให้

ลักษณะของคนพาล

^{๔๗} นนท์ กอแก้วทองดี. (๒๕๔๓). **หลักสูตรและคู่มือการประชุมเชิงปฏิบัติการผู้นำประชาคมตำบล เรื่อง เวทีประชาคมพร้อมใจเลือกตั้ง**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการเลือกตั้ง. หน้า ๖๕

^{๔๘} ว.วชิรเมธี (นามแฝง). (๒๕๕๙). **๓๘ วิธี โชคดีตลอดชีวิต**. กรุงเทพฯ : สัปายะ พับลิชวิง. หน้า ๑๘-๒๓

^{๔๙} สุเทพ พรหมเลิศ (๒๕๔๗). **หนังสือประกอบการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ**

พุทธศักราช ๒๕๔๔ เล่ม ๒ พระธรรม. นนทบุรี : เกรท เอ็ดดูเคชั่น. หน้า ๑๙-๔๓

เนื่องจากคนพาลจะดำรงชีวิตเพียงแต่ได้หายใจเข้าและหายใจออกเท่านั้น แต่มิได้ใช้สติปัญญา ขาดความรู้สึกรับผิดชอบชีวิต มีวิธีสังเกตลักษณะของคนพาล ที่แสดงออกมาในพฤติกรรมเหล่านี้ เช่น ย่อมชักนำผู้คบนั้นในทางที่ผิด คือ มาจากเสนอแนะให้ทางเสียหาย เช่น ชักชวนให้ลุ่มหลงมัวเมาในอบายมุข

๑. ย่อมชักชวนผู้คบในทางที่ผิด คือ มักเสนอแนะ ชักนำไปในทางที่เสื่อมเสีย ให้ลุ่มหลงมัวเมา ในอบายมุข ให้หนีโรงเรียน ชักชวนให้หนีราชการ ชักชวนให้จับปล้นฉกชิงวิ่งราว ชักนำเป็นอันพาล ชักนำให้เป็นนักเลงหัวไม้ และชักนำให้สูบบุหรี่ เป็นต้น

๒. ชอบทำให้อะไรหรือทำในสิ่งที่ไม่เป็นเรื่องหรือมิใช่ธุระ คือ มีนิสัยชอบทิ้งหน้าที่หรือธุระของตน แล้วไปหาสอดแทรกในธุระของคนอื่นเรียกว่า คนชอบเกาะเกาะระราน ก่อความรำคาญให้แก่ผู้อื่นเป็นนิตย์ เห็นว่าเป็นเรื่องที่โก้ เก่งกล้า คนประเภทนี้มีฉายาว่า “ควายเขาเกก” ชอบจัดผิดเพื่อนร่วมงาน ชอบฟังและชอบเขียนบัตรสนเท่ห์ใส่ร้ายป้ายสีผู้อื่น

๓. ชอบแต่สิ่งผิดๆ หมายถึง เห็นผิดและทำผิด ถ้ารู้ว่าสิ่งที่ผิดแล้วจะชอบใจ และถ้าสิ่งที่ถูกจะไม่ชอบใจ เรียกว่า “เป็นคนชอบผิด” เช่น คนขับรถผิดกฎจราจร แชนซ่ายแชนชวา หรือขับฝ่าสัญญาณไฟแดง ทั้งๆ ที่รู้ว่าผิด แต่ชอบจะทำเช่นนั้น โดยทงนงตนว่าเก่ง ว่าแน่ ชอบทำผิด ชอบอวดคนอื่น คนอย่างนี้เรียกว่า “ผู้มีจิตใจวิปริต”

๔. เมื่อได้รับการแนะนำหรือตักเตือน จะแสดงอาการโกรธ โมโหฉุนเฉียวขึ้นชื่อว่า คนพาลแล้ว ย่อมไม่ต้องการให้ผู้ใดมาแนะนำชีวิตหรือว่ากล่าวตักเตือน ชื่อนี้จะเห็นได้ทุกๆ ไป เช่น ตำรวจจราจรตักเตือนผู้ขับขี่ที่ทำความผิดกฎจราจร แทนที่จะสำนึกผิดกลับแสดงอาการโกรธ หรือครูอาจารย์ว่ากล่าวตักเตือนนักศึกษาที่ประพฤติไม่เหมาะสม แทนที่จะสำนึกในบุญคุณ หรือแม่แต่บุตรธิดาที่ประพฤติไม่ดี ไม่งาม และเมื่อบิดามารดาว่ากล่าวตักเตือน แทนที่จะสำนึกในบุญคุณที่ท่านหวังดี กลับไม่พอใจกล่าวคำอาฆาตมาดร้ายอื่นๆ เป็นต้น เพราะฉะนั้น ใครก็ตามที่เอาความร้ายออกมาแสดงเพื่อตอบสนองความดีของผู้อื่นเช่นนี้ เป็นลักษณะของคนพาลทั้งสิ้น

๕. ไม่ยอมรับฐานะเบียบวินัย คือ ไม่ยอมรับระเบียบหรือมารยาทที่งดงามที่จะพึงปฏิบัติในสังคมเป็นผู้ที่มีกำลังใจเรรวนอ่อนแอ ไม่ชอบระเบียบวินัย เกลียดชังวินัยและเกลียดคนที่จับผิดทางวินัย เช่น ไม่ยอมเข้าแถวตามลำดับ ชอบลัดคิวตัดหน้าคนอื่น ไม่ชอบข้ามถนนตามทางม้าลาย ไม่ชอบข้ามถนนโดยใช้สะพาน ชอบทิ้งขยะไม่เป็นที่ ไม่ชอบกฎระเบียบที่สังคมหรือสถาบันบัญญัติไว้ เป็นต้น นี้แสดงให้เห็นถึงสภาพของจิตใจที่ไม่ยอมรับรู้กฎเกณฑ์หรือระเบียบที่งดงามของสังคม เป็นคนมีจิตใจบอดมืด และอ่อนแอมิจิตใจที่พิการ

๒. การคบบัณฑิต (บัณฑิตานัญจะ) เสวะนา คือ ผู้มีศีลธรรม รบรูธรรมะ และประพฤติปฏิบัติในธรรมที่ถูกต้อง

ลักษณะของบัณฑิต

บัณฑิตมีอยู่ ๒ ทาง คือ บัณฑิตทางโลก และบัณฑิตทางธรรม การดูบัณฑิตในแต่ละทางย่อมต่างกันหรือมีจุดต่างกัน นั่นคือ บัณฑิตทางโลกดูที่ใบรับรองหรือปริญญาบัตรอาจจะทราบได้ แต่บัณฑิตทางธรรมไม่จำเป็นต้องมีใบรับรอง ไม่มีบัตรแสดง จะดูจึงต้องสังเกตหรือพิจารณาที่พฤติกรรมแต่ละคนที่แสดงออกมาให้ปรากฏทั้งกาย วาจา หรือจิตใจ เพราะลักษณะเด่นของบัณฑิตในทางธรรม อยู่ที่การรู้จักใช้ความรู้ มิใช่แต่สักว่ามีความรู้ กล่าวคือ คนที่มีปัญญา รู้จักใช้ปัญญา พิจารณาจำแนกสิ่งที่ดี ชั่ว ถูก และผิด รู้จักประพฤติดี ละเว้นสิ่งที่ไม่ดีเสื่อมเสีย ววชิรเมธี^{๕๐} กล่าวถึงลักษณะบัณฑิตไว้ในพาลบัณฑิตสูตรไว้ว่า

“คบบคนเช่นใด ย่อมเป็นคนเช่นนั้น

บุคคลคลคนเลว

ย่อมเลวลง

คบบคนเสมอกัน

ย่อมไม่เสื่อม

คบบคนประเสริฐ

ย่อมมีฐานะดีขึ้นโดยพลัน

เพราะฉะนั้น

จึงควรคบผู้มีคุณเหนือกว่าตน”

^{๕๐} อ่างแล้ว, หน้า ๒๔

เนื้อความจากพระพุทธพจน์ หมายถึง ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คุณลักษณะของบัณฑิตจะต้องมีชีวิตด้วยการประพฤติปฏิบัติชอบทางใจเรียกว่า “มโนสุจริต” ทางวาจาเรียกว่า “วจีสุจริต” และทางกายเรียกว่า “กายสุจริต”

พฤติกรรมของบัณฑิต

บัณฑิต หมายถึง ผู้ฉลาด ผู้มีความรอบรู้ จึงมีปฏิกิริยาทำตรงข้ามกับคนพาล ดังนี้

๑. ยอมไม่ชักนำไปทางที่ผิด ที่เสียหาย ที่ไม่เห็นประโยชน์ เช่น ไม่ชักนำหรือชี้ชวนให้ลุ่มหลง ในอบายมุข เพราะเป็นทางนำความเสื่อมเสียมาแก่ตน เป็นต้น

๒. ชอบทำแต่สิ่งที่เป็นธุระ คือ รู้จักทำงานในหน้าที่ของตนให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ไม่ก้าวร้าวในหน้าที่ หรือการงานของผู้อื่น เว้นแต่จะได้รับการขอร้องหรือไหว้วาน และเมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่ที่ต้องทำให้ดีและให้สำเร็จ หรือเมื่อมอบหมายงานใดให้ผู้อื่นทำแล้ว ต้องให้เกียรติเคารพในศักดิ์ศรีซึ่งกันและกัน ไม่มองที่จะจับผิดผู้อื่น หรือผู้ที่ตนได้มอบหมายงานนั้น

๓. ชอบทำแต่สิ่งที่ถูกที่ควร ไม่เป็นมิฉฉาหรือเห็นผิด หรือไม่คิดที่จะทำอะไรผิดๆ ชอบทำในทางที่ถูกที่ถูกที่ควรอยู่เสมอ

๔. เมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือนด้วยดี ย่อมไม่โกรธ ไม่โมโห ไม่ก้าวร้าว ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ให้เกียรติผู้อื่นเสมอ ไม่ถือตัวว่าเก่งหรือไม่อวดดี และให้คิดเสมอว่า ผู้ที่ว่ากล่าวตักเตือนนั้นเป็นเสมือนผู้ที่บอกขุมทรัพย์อันมีค่าให้

๕. ยอมรับฐานะเปียบ วินัย ข้อบังคับ หรือแม้แต่ขนบธรรมเนียม ประเพณีของสังคมนั้นๆ เพราะ ระเบียบวินัย ข้อบังคับเหล่านี้เป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมทั้งทางโลกและทางธรรม ที่จะต้องร่วมกันประพฤติ เพื่อความเจริญของสังคมส่วนรวม

สรุป บัณฑิต คือ กัลยาณชนชั้นดี ผู้ที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องในเหตุ และผลควบคู่กันไป การคบบัณฑิตถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดแห่งการดำเนินชีวิต

๓. บุคคลที่ควรบูชา (บูชา จะ บูชานิยาม)

การบูชา หมายถึง การยกย่อง การนับถือ การเชิดชู และการบูชาบุคคลที่ควรบูชาจัดเป็นมงคลข้อหนึ่ง การบูชาตามหลักพระพุทธศาสนามีหลักที่จะต้องปฏิบัติด้วยผล อาศัยสติปัญญาพิจารณา การบูชามีอยู่ ๓ อย่าง คือ

การยกย่องหรือที่เรียกว่า ปักคัมพะ

การบูชาด้วยสิ่งของที่เรียกว่า สักการะ

การนับถือที่เรียกว่า สัมมานะ

การยกย่อง การบูชาด้วยสิ่งของและการนับถือทั้ง ๓ เป็นลักษณะของการบูชา ส่วนในอรรถกถาปรหมัตถโชติกา ขุททกปาฐวิณมณา ท่านกล่าวว่า “การทำสักการะ” การเคารพ การนพน้อม และการไหว้

อีกนัยหนึ่ง ในมงคลทีปนี กล่าวไว้ว่า การบูชา มี ๒ อย่าง คือ

๓.๑ อามิสบูชา คือ การบูชาสักการะ มีดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น และด้วยปัจจัย ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เสนาสนะ และยารักษาโรค เป็นต้น

๓.๒ ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอน หรือตามพุทธธรรม

บุคคลที่ควรบูชา

๑. พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอริยสาวก ชื่อว่า บูชานิยะบุคคล เป็นบุคคลที่ควรบูชาอย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง จัดเป็นอริยบุคคลที่ควรบูชาอย่างแท้จริง

๒. พระสงฆ์ หมายถึง สมมติสงฆ์ผู้ปฏิบัติชอบปฏิบัติดี แล้วสั่งสอนอบรมผู้อื่นให้ประพฤติปฏิบัติชอบตามด้วย แม้จะมีชื่อพระอริยสงฆ์ แต่ก็มีคุณความดี ควรเคารพบูชาอยู่มาก เราเคารพบูชาความดีงามของท่านด้วยสุจริตใจ ด้วยสัมมาคารวะน้อม ดังนั้น พระสงฆ์จึงเป็นบุคคลที่พุทธศาสนิกชนควรเคารพบูชา

๓. พระมหากษัตริย์ ผู้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุธรรม และอื่นๆ ทรงเป็นธรรมราชา จัดเป็นบุคคลที่ควรบูชาของไพร่ฟ้าประชาชนทั้งหมด

๔. บิดามารดาและญาติผู้ใหญ่ผู้ประพฤติธรรม ผู้เป็นบัณฑิต เป็นผู้ใฝ่ธรรม ไม่เป็นพาล อยู่ฐานะเป็นพรหมของบุตรหลาน จัดเป็นปูชนียบุคคลของบุตรหลาน ควรแก่การบูชาอย่างยิ่ง

๕. พระอุปัชฌาย์ ครู อาจารย์ ท่านผู้มีความรู้ ความสามารถ และมีความประพฤติดี เป็นปราชญ์ ที่สูงกว่าศิษย์ จัดเป็นปูชนียบุคคล คือ บุคคลที่ควรบูชาของศิษย์

๖. ผู้บังคับบัญชา ผู้มีคุณธรรม มีจริยธรรม เป็นแบบอย่างที่ดี ในความอนุเคราะห์สงเคราะห์แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ดังนั้น ผู้ผู้ใต้บังคับบัญชาจึงควรบูชาด้วยการยกมือไหว้อย่างสนิทใจและเต็มใจ ท่านจึงเป็นผู้ที่ควรบูชาของผู้ใต้บังคับบัญชาโดยทั่วไป

๔. การอยู่ในสภาพที่เหมาะสม (ปะฏิรูปปะเทศะวาโส จะ) หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นผลดีต่อความเจริญก้าวหน้า ตนปรารถนาความเจริญก้าวหน้าในทางใด หากอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลอันเหมาะสมต่อความเจริญก้าวหน้าในการแสวงหาความรู้ สถานที่มีนักปราชญ์ราชบัณฑิต มีความเจริญ สะดวกสบายในการสัญจรหรือการคมนาคม สะดวกพอสมควร และประเทศหรือถิ่นที่สมควร หรือเหมาะสมมีลักษณะสำคัญอยู่ ๔ ประการคือ

๔.๑ อากาศเป็นที่สบาย หมายถึง ที่อยู่อาศัยมีสภาพดีในทางภูมิศาสตร์ เหมาะแก่การอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ เช่น ถ้าเป็นบ้าน ก็ต้องอาศัยอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ดี มีต้นไม้ที่ร่มรื่นพอสมควร น้ำ ไฟสะดวก อากาศสามารถถ่ายเท ปราศจากมลพิษต่างๆ ถ้าเป็นที่ตั้งร้านค้าขายจะต้องอยู่ในย่านชุมชนพอสมควร การคมนาคมสะดวก เป็นต้น

๔.๒ อาหารเป็นที่สบาย หมายถึง เป็นสถานที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสามารถจัดหาอาหารรับประทานได้สะดวกพอสมควร เช่น บริเวณที่มีการเกษตรกรรม และการพาณิชย์กรรม สามารถจับจ่ายอาหารได้สะดวก

๔.๓ บุคคลเป็นที่สบาย หมายถึง เป็นสถานที่มีนักปราชญ์ราชบัณฑิต คนดีมีคุณธรรม มีวินัย มีระเบียบ ใฝ่หาความก้าวหน้าปราศจากโจรผู้ร้าย แหล่งอบายมุข และนักเลงอันธพาล เป็นต้น หรือในสถานที่สามารถแสวงหากัลยาณมิตรได้ง่าย

๔.๔ ธรรมเป็นที่สบาย หมายถึง สถานที่นั้นเป็นสถานที่ไม่ห่างไกลจากวัด และสถานศึกษาในลักษณะอื่น เพื่อจะได้มีโอกาส ได้บำเพ็ญบุญ การกุศล ฟังธรรมเทศนา ฟีกสมาธิ และศึกษาหาวิชาความรู้ได้สะดวก

๕. ความเป็นผู้เคยทำบุญมาก่อน (ปุพเพ จะ กะตะปุญญะตา) หมายถึง กุศลกรรม หรือความดีในอดีต ประกอบแต่คุณงามความดีสม่ำเสมอเรื่อยมา ย่อมจะได้รับผลตอบแทนในทางที่ดี

คำว่า “บุญ” เป็นเรื่องของจิตใจ เพราะจิตของมนุษย์เรามีลักษณะพิเศษในการที่จะสั่งสมความดีและความชั่ว เมื่อทำสิ่งที่ดี ผลของการทำดีจะปรุงแต่งให้จิตสะอาดผ่องใส และมีคุณภาพดีขึ้นตามลำดับ ความดีที่มีอยู่ในจิตใจนั้นทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “บุญ” ดังนั้น ความดีที่บุคคลทำไว้ แม้จะไม่ส่งผลในปัจจุบันทันตาเห็นก็ตาม แต่ก็มิได้สูญหายไปไหน ความดีเหล่านั้นจะรวมกันเข้าเป็นพลังปรุงแต่งจิตใจของเราให้บริสุทธิ์ ประณีตยิ่งขึ้นจนสามารถส่งผลข้ามภพข้ามชาติได้ที่เรียกว่า “บุญวาสนา” นั่นเอง

๖. การตั้งตนไว้ชอบ (อัตตะสัมมาปะณิธิ จะ) คำว่า **ตน** หมายถึง **จิต** ตั้งตนไว้ชอบ หมายความว่า “ตั้งจิตไว้ชอบ” ชีวิตของคนเรา คือ เกาของจิต จิตเราคิดอย่างไร เราก็จะได้คุณภาพชีวิตอย่างนั้น กล่าวโดยสรุป

หมายถึง การปฏิบัติตนโดยชอบ ประกอบด้วยหลักธรรม และปฏิบัติหน้าที่ของตนให้เป็นที่เคารพนับถือบูชาของผู้อื่นทั่วไปในทุกสถาน

วิธีการตั้งตนไว้ชอบ ในการตั้งตนไว้ชอบหรือตั้งตนไว้ถูกต้องนี้ จะต้องคำนึงถึงปัจจัยภายในตัวของเราเองเป็นสำคัญ จึงต้องปรับปรุงตัวเองให้ถึงพร้อมด้วยวิชา ความรู้ และความประพฤติควบคู่กันไป จึงจะได้ชื่อว่า ตั้งตนไว้ชอบ คุณธรรมของผู้ที่ตั้งตนไว้ชอบประกอบด้วย

- ความมีศรัทธามั่นคง
- ความเป็นผู้มีศีลมีสัจ
- ความเป็นผู้มีความเสียสละ

และในประเด็นนี้จะอธิบายพอเข้าใจตามลำดับ ดังนี้

๖.๑ ความมีศรัทธามั่นคง ศรัทธาความเชื่อ เป็นธรรมที่ใช้เป็นฐานของจิตใจที่สำคัญของมนุษย์ การเชื่อของมนุษย์จะต้องมีเหตุผล เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ โดยมีสติปัญญาเป็นคุณธรรมคอยกำกับ ไม่เชื่ออย่างไรเหตุผลอันปราศจากสติปัญญา ที่เรียกว่า “เชื่อแบบมงายไร้สาระ” ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา เช่น เชื่อในพระปัญญาคุณ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อในกฎแห่งกรรม และเชื่อในผลของกรรม เป็นต้น

๖.๒ ความเป็นผู้มีศีลมีสัจ เมื่อประกอบด้วยศรัทธาแล้วจะต้องประพฤติตนให้เป็นผู้มีศีลอย่างน้อย เบญจศีล อันเป็นศีลที่ทำให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

๖.๓ ความเป็นผู้เสียสละ หมายถึง มีความยินดีในการบริจาคสิ่งของให้เป็นทาน เป็นการลด ภาระหนี้ที่มีอยู่ในตน ความเห็นแก่ตัว ถ้าสามารถให้สิ่งที่เป็นที่ชอบ ที่พอใจ ของผู้อื่นสูงขึ้นไปอีกและของตนเอง เช่น ละกิเลสเครื่องที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ละอารมณ์โกรธ ละพยาบาท ละอาฆาต ละจองเวร ให้อภัย ทำให้จิตใจเบิกบานผ่องใสไม่มีความอิจฉาริษยา อันเป็นความไม่ตีแค้นและผู้อื่นได้ การเสียสละเช่นนี้จัดได้ว่า เป็นการเสียสละที่ประเสริฐยิ่ง ในประเด็นนี้ ว.วชิรเมธี^{๕๑} กล่าวถึงนักปราชญ์ชาวตะวันตกท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า

“หวานความคิด	เพื่อเก็บเกี่ยวการกระทำ
หวานการกระทำ	เพื่อเก็บเกี่ยวนิสัย
หวานนิสัย	เพื่อเก็บเกี่ยวบุคคล
หวานบุคคล	เพื่อเก็บเกี่ยวชะตากรรม”

๗. ความเป็นพหูสูต (พหูสูตจะ) ทำให้เป็นผู้รอบรู้ทั้งทางโลก และทางธรรมเข้าสังคมได้ในทุกระดับ มีผู้นับถือเชื่อฟังด้วยดี

คุณสมบัติของพหูสูต (ผู้ได้ยินได้ฟังมาก)

ความเป็นพหูสูต หมายถึง ความเป็นผู้คงแก่เรียน และความเป็นผู้คงแก่เรียนจะต้องปฏิบัติตามหลัก “หัวใจนักปราชญ์” ที่ว่า สุ จิ ปุ ลิ

เพราะการศึกษาเล่าเรียน ครั้งแรกอาจจะศึกษาเล่าเรียนจากบิดามารดา อันเป็นการศึกษาเล่าเรียนที่ไม่เป็นพิธีการ บิดามารดาจะสั่งสอนเริ่มตั้งแต่รู้จักคลาน พุด เป็นต้น ระดับต่อมาจะได้รับการศึกษาจากครูอาจารย์ ตามสถาบันต่างๆ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา การเล่าเรียนทั้งสองระดับจะเน้นให้เกิดความรู้ดีและมี ความประพฤติดี สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องด้วยดี ความรู้ที่ได้รับดังกล่าวมาแล้วทั้งสองระดับ มีมากในบุคคลใด บุคคลนั้นได้นามว่าเป็น “พหูสูต” ในความเป็นพหูสูตนั้น บุคคลย่อมมีคุณ ดังนี้

๑. ได้ยินได้ฟังมามาก คือ เป็นผู้สั่งสมสุตะไว้มาก เป็นผู้ฉลาดเลือกการศึกษา รู้จักเป็นประโยชน์แก่ตน และสังคมว่า สิ่งใดถูกต้อง สิ่งใดควร สิ่งใดไม่ถูกต้อง สิ่งใดไม่ควร และมีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาหา ความรู้ให้ยิ่งๆ ขึ้นไปทั้งวิชาการทางโลกและทางธรรม

^{๕๑} อ่างแล้ว, หน้า ๓๔

๒. ทรงจำไว้ได้ดี คือ จดจำไว้ด้วยใจ ไม่หลงลืม สามารถหยิบยกขึ้นมาพิจารณาใคร่ครวญ หรือนำมาใช้ได้ตลอดเวลา

๓. ว่าได้คล่องปาก คือ สามารถนำความรู้นั้นๆ มาใช้ให้เกิดความชำนาญ คล่องแคล่ว สามารถถ่ายทอด หรือนำมาใช้ได้ทันที่ และแม่นยำ

๔. เจนใจ คือ ย่อมพิจารณาความรู้ที่ทรงจำไว้นั้น เอาใจใส่ใคร่ครวญในสิ่งที่เป็นสาระแก่นสารของชีวิตได้เป็นอย่างดี

๕. เห็นเนื้อความอย่างประปรัง คือ มองเห็นความแจ่มแจ้ง ปราศจากความสงสัย หรือแคลงใจในสิ่งนั้นๆ อยู่ตลอดด้วยปัญญา

ความเป็นผู้รอบรู้ (พหุสูต) ต้องมาเข้าคู่กับความดีงาม เพราะหากไม่มีความดีงาม ก็อาจใช้ความรู้ในทางที่เสื่อมเสีย กล่าวคือ ยิ่งเก่งยิ่งโกง ยิ่งฉลาดยิ่งฉ้อฉล ซึ่งทางที่ถูกที่ควร คือ ความรอบรู้ คู่แก่เรียน พากเพียร เพื่อความเป็นปราชญ์ ฉลาดยอดเยี่ยม จึงจัดได้ว่าเป็นมงคลในชีวิต

๘. ความเป็นผู้มีศิลปะ (สิปปัญจะ) การมีศิลปะวิทยาการย่อมทำให้ชีวิตเจริญก้าวหน้า ก่อเกิดประโยชน์แก่ตนเอง และสังคม เพราะการใช้ศิลปะวิทยาการที่ตนมีอยู่ได้อย่างชาญฉลาด

ว.วชิรเมธี^{๕๒} ได้กล่าวเกี่ยวกับ “ศิลปะ” หมายถึง ความเชี่ยวชาญ หรือการมีทักษะในเชิงช่าง ไม่ว่าจะเป็นช่างคิด ช่างพูด ช่างเขียน ช่างปั้น ช่างปูน และช่างไม้ เป็นต้น และหากความเป็นพหุสูต ท่านหมายถึง “ศาสตร์” ความเป็นผู้มีศิลป์ ก็จะมีหมายถึง “ศิลป์” อันถึงพร้อมทั้งศาสตร์และศิลป์

ลักษณะของคนมีศิลปะ ผู้มีศิลปะ คือ ฉลาดทำ ทำเป็น ประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

๑. เป็นคนช่างสังเกต คือ รู้จักสังเกตหาจุดเด่น และจุดด้อยของสิ่งต่างๆ เพื่อนำมาใช้ให้เกิด เป็นประโยชน์แก่ตนเอง และผู้อื่นต่อไป

๒. หมั่นฝึกฝนตนเอง คือ ฝึกหัดตนเองให้รู้จักคิด รู้จักพูด รู้จักทำ ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น มีความประณีตละเอียดอ่อน มีอารมณ์เยือกเย็น ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบ

๓. ฝึกสมาธิเป็นประจำ คือ ฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส ประณีตไม่หยาบ-กระด้าง ส่งเสริมให้เกิดความคิดสร้างสรรค์อยู่ตลอดเวลา

ผู้มีศิลปะวิทยาการในการดำรงชีวิต พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นมงคล เป็นความดี เพราะเป็นเหตุให้ถึงความเจริญก้าวหน้า ในชีวิตที่ตนปรารถนา

๙. ความเป็นผู้มีวินัย (วินะโย จะ สุสิกขิตโต) วินัย หมายถึง ระเบียบแบบแผนอันพึงประพฤติปฏิบัติ เพื่อฝึกหัดขัดเกลาให้มีพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ที่น่าเลื่อมใส ไม่ก่อทุกข์โทษ แก่บุคคลอื่น ส่งผลต่อความเจริญก้าวหน้า ผู้มีระเบียบวินัยหรือมีระเบียบ มีแบบมีแผน และมีความงดงามด้วยจริยธรรม ศีลธรรมที่ได้ศึกษาดีแล้ว ย่อมเป็นความดี เป็นมงคล

ความหมายของคำว่า “วินัย” หมายถึง กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน ที่กำหนดหรือบัญญัติขึ้นไว้ เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมนั้นๆ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง ดังนี้

๑. วินัยทางโลก หมายถึง กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ที่บัญญัติขึ้นไว้ เพื่อควบคุมมิให้บุคคลล่วงละเมิดสิทธิของกันและกัน เป็นต้น

๒. วินัยทางธรรม หมายถึง ข้อบัญญัติทางศาสนา ทุกศาสนาจะมีบทบัญญัติสำหรับศาสนิกชนของตน กล่าวเฉพาะพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงบัญญัติวินัยไว้ ๒ ประเภท คือ

๒.๑ วินัยสำหรับคฤหัสถ์ เรียกว่า “อการยวินัย” เป็นวินัยสำหรับผู้ครองเรือน ได้แก่ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีลเหล่านี้ผู้ประพฤติจะสามารถเลือกได้ตามที่ตนสามารถปฏิบัติได้สะดวก

^{๕๒} อ้างแล้ว, หน้า ๓๘

๒.๒ วินัยสำหรับบรรพชิตหรือนักบวช เรียกว่า “อนาคาริกวินัย” ได้แก่ ศีล ๑๐ ของสามเณร ศีล ๒๒๗ ของพระภิกษุ เป็นต้น

ความสำคัญของวินัย

สังคมาเมื่อมีสมาชิกจำนวนมากอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะเป็นคณะ อยู่เป็นกลุ่มเป็นพวก สมาชิกย่อมมาจากต่างชาติพันธุ์ ซึ่งมีความแตกต่างกัน มีนิสัยใจคอแตกต่างกัน ถ้าขาดระเบียบวินัย ต่างคนต่างกระทำตามที่ตนพอใจ ที่ตนต้องการ ความขัดแย้งกันย่อมเกิดขึ้น ในที่สุดก็เกิดความโกลาหล วุ่นวายย่อมตามมา สังคมาย่อมมีการทะเลาะเบาะแว้งกันเป็นเรื่องปกติ ความสงบสุขจะเกิดขึ้นมิได้เลย ดังนั้น จึงต้องอาศัย การจัดระเบียบสังคมา ซึ่งประกอบไปด้วยบรรทัดฐานและสถานภาพของตนเอง เพื่อปฏิบัติร่วมกัน นอกจากจะเป็นการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมาแล้ว ยังทำให้สมาชิกประพฤติดี ประพฤติงาม และวิเศษไปจากสังคมาที่ไม่มีวินัยอีกด้วย และในคำสอนทางพระพุทธศาสนาว่า (มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓ : ๒๓)

“ชนเป็นจำนวนมาก ที่ไม่มีความรู้รักษาตัว หรือไม่มีวินัยเป็นแนวทางปฏิบัติ ก็จะมีภัยพิบัติไป เหมือนควายที่ตามืดเที่ยวไปในป่าละเมาะนั้น”

ทุกสังคมาจึงต้องมีวินัย การรักษาวินัย คือ การปรับปรุงตัวเองให้ดีขึ้น เป็นผลภายในตัวเอง แต่ถ้าใครหลบหลู่เหยียบย่ำ ผู้นั้นเท่ากับทำลายตัวเองด้วยความโง่เขลา เบาปัญญา ขาดสติ ในการพิจารณา เพราะวินัยเป็นเหตุให้สังคมาเรียบร้อย น่าดู น่านับถือ เหมือนดอกไม้ชนิดต่างๆ เมื่อนำมาร้อยรวมกันเป็นพวงมาลัยแล้วย่อมจะสวยงาม มองดูน่าเจริญ ดูน่าชม มนุษย์เราก็เหมือนกัน ต้องได้รับการปรับปรุงด้วยวินัย เมื่อแต่ละคนมีวินัยดีแล้ว ก็ทำให้สังคมาหรือหมู่ชนมีแต่ความงดงามไปด้วย

๑๐. วาจาสุภาสิต (สุภาสิตา จะ ยา วาจา) วาจาสุภาสิต หมายถึง การพูดดี มีศิลปะในการพูด การรู้จักพูด หรือการมีวาจาศิลป์ ที่เต็มไปด้วยสารัตถประโยชน์ และเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้คบหา ได้ยิน ได้ฟัง ข้อธรรมหรือวาจาที่เป็นสุภาสิตนั้นและนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีงามของตน

ความหมายของวาจาที่เป็นสุภาสิต คำว่า “สุภาสิตวาจา” หมายถึง วาจาหรือคำกล่าวที่ดีงาม คำพูดที่ดี คำพูดที่เกิดจากความจริงใจ และเมื่อนำคำพูดไปใช้จะเกิดประโยชน์จริงต่อตนเอง และต่อผู้อื่น ว.วชิรเมธี^{๕๓} กล่าวถึง ลักษณะของวาจาสุภาสิต สุนทรภู่กล่าวถึงคุณูปการของวาจา ดังนี้

“เป็นมนุษย์สุดนิยมที่ลมปาก	จะได้ยากโหยหิวเพราะชีวหา
แม้พูดดีมีคนเขาเมตตา	จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะสม
“ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์	มีคนรักสรรถ้อยอรร้อยจิต
แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร	จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา”

๑๑. การบำรุงมารดาบิดา (มาตาปิตุอุปัฏฐานัง) บิดามารดาเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโต เป็นผู้ให้กำเนิดบุตร บุตรที่บำรุงเลี้ยงบิดามารดาจึงจัดว่าเป็นมงคลแห่งชีวิต

บิดามารดาเป็นบุพการีคือผู้มีพระคุณสูงสุดของบุตรธิดา สมกับที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย คำว่า พรหม บุรพเทพ บุรพจารย์ และอาหุไนย บุคคลเหล่านั้นเป็นคำสำหรับเรียกมารดา บิดา เพราะเหตุไร เพราะท่านเป็นผู้มีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง และแสดงโลกนี้แก่บุตร”

หน้าที่ของบุตรที่จะต้องแสดงต่อบิดามารดา คือ

๑. กตัญญู คือ รู้คุณท่านด้วยใจ ด้วยปัญญาว่า ท่านเป็นผู้อุปการะแก่เรามาอย่างจริงจัง ถ้าเรารู้ได้เช่นนี้ จัดว่าเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของคนดี ของบุตรที่ดี

๒. กตเวทิต์ คือ ตอบแทนคุณท่าน มีกิจที่จะต้องทำอยู่ ๒ ประการ คือ

๒.๑ ประภาสคุณท่าน โดยทำให้ผู้อื่นรู้ว่า มารดาบิดามีคุณแก่เราอย่างไรบ้าง ท่านดีอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

^{๕๓} อ่างแล้ว, หน้า ๔๕

๒.๒ สนองคุณท่านโดยให้การรักษาคุ่มครอง เลี้ยงดูท่าน เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว หน้าที่ของบุตรจะต้องรับภาระจัดการเรื่องศพตามประเพณี ทำบุญอุทิศให้ท่านตลอดไปหรือตามโอกาสอันควร หรือการรักษาวงศ์ตระกูลชื่อเสียงความดีงามของตระกูล การรักษาทรัพย์สมบัติที่เป็นมรดกตกทอดก็จัดเข้าในข้อนี้ได้

๑๒. การสงเคราะห์บุตร (บุตรตัสสะ สังคโห) การสงเคราะห์บุตรหรือการเลี้ยงดูบุตรเป็นหน้าที่ของบิดามารดา และเป็นหน้าที่ที่ถูกต้องของบิดามารดา และประเภทของบุตร มี ๒ ด้าน คือ ด้านกำเนิดและด้านภูมิธรรม

๑๒.๑ บุตรด้านกำเนิด ในพระไตรปิฎก กล่าวว่า

๑๒.๑.๑ บุตรผู้มีปกตಿಯู่ภายในสำนัก ได้แก่ ลูกศิษย์

๑๒.๑.๒ บุตรที่เขายกให้ ได้แก่ ลูกเลี้ยง

๑๒.๑.๓ บุตรที่เกิดแต่ตน ได้แก่ ลูกในไส้

๑๒.๒ บุตรด้านภูมิธรรม ในพระไตรปิฎก กล่าวว่า

๑๒.๒.๑ บุตรชั้นสูง เรียกว่า อภิชาตบุตร หรือ อภิชาตบุตร หมายถึง บุตรที่มีคุณความดียิ่งกว่ามารดาบิดา เกิดมาแล้วทำความดี ความเจริญได้สูงส่งกว่าวงศ์ตระกูลเดิมของตน เช่น มารดาเป็นผู้ทุศีล ไม่มีกัลยาณธรรม แต่บุตรมีศีล มีกัลยาณธรรม เป็นต้น

๑๒.๒.๒ บุตรชั้นกลาง เรียกว่า อนุชาตบุตร หมายถึง บุตรที่มีคุณความดีเสมอด้วยมารดาบิดา เกิดมาแล้วสามารถดำรงวงศ์ตระกูลไว้ได้เป็นอย่างดี แต่ไม่ดียิ่งกว่าบิดามารดา เช่น บิดามารดา เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม มีศรัทธา บุตรก็เป็นผู้มีคุณความดีเช่นเดียวกับบิดามารดานั้น เป็นต้น

๑๒.๒.๓ อวชาตบุตร หมายถึง บุตรที่ไม่มีคุณความดีเสมอด้วยบิดามารดา คือ เลวกว่าบิดามารดา เช่น บิดามารดามีศีล แต่บุตรเป็นคนทุศีล เป็นต้น บางทีเรียกว่า “ลูกชาติชั่ว” เกิดมาแล้วมีแต่ผลาญคุณความดีของวงศ์ตระกูลให้ย่อยยับวอดวายลงไป ไม่เคารพนับถือบิดามารดา ไม่ช่วยเหลือกิจการหน้าที่ของบิดามารดา เป็นลูกไม่รักดี ไม่ยอมรับความดีเมื่อบิดามารดาแนะนำ เป็นบุตรที่ผิดบิดามารดาให้ตกต่ำ ที่เรียกว่า บุตรทำให้บิดามารดาตกนรกทั้งเป็น เปรียบเหมือนลูกไฟที่เกิดมาแล้วย่อมฆ่าต้นไฟที่ทำให้กำเนิดฉะนั้น

การสงเคราะห์บุตร บิดามารดาพึงสงเคราะห์บุตร ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

๑. ป้องกันบุตรมิให้ทำความชั่วถือเป็นหน้าที่ของบิดามารดาโดยตรงที่จะคอยสอดส่องดูแลมิให้บุตรตกไปในทางที่ชั่ว ที่เสียหาย โดยเฉพาะในทางอบายมุข

๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี โดยพยายามปลูกฝังความดีงามแก่บุตร โดยให้บุตรมีความคิดในทางที่ถูกต้อง ไม่เห็นผิดไปจากคลองธรรม มารดาบิดาต้องแนะนำ พรีาสอนบุตรด้วยความรัก ความเมตตากรุณาและทำให้เป็นตัวอย่างที่ดีของบุตรด้วย

๓. ให้บุตรได้ศึกษาศิลปวิทยา คือ หาวิถีทางให้บุตรได้ศึกษาวิชาการตามความสามารถ เพื่อให้บุตรมีความฉลาดรอบรู้เพื่อนำความรู้ไปประกอบสัมมาอาชีพในอนาคต

๔. จัดหาภรรยาที่สมควรให้เมื่อถึงเวลาอันควรเป็นหน้าที่ของบิดามารดา เมื่อบุตรเจริญเติบโตมีความรู้ความสามารถพอที่จะเลี้ยงตัวได้ บิดามารดาจะหาภรรยาที่สมควร มีความรู้ความประพฤติดีคู่ควรแก่กันถ้าเป็นบุตรหญิงก็หาสามีที่สมควรให้ เพื่อบุตรจะได้เป็นฝั่งเป็นฝาต่อไป การจะเลือกใครให้เป็นภรรยาหรือสามีของบุตรจะต้องปรึกษากับบุตร เพื่อให้บุตรพอใจไม่ควรใช้วิธีบังคับหรือขู่ขู่บุตรหรือเจ้ากี้เจ้าการเกินไป จะทำให้การครองเรือนของบุตรไม่ราบรื่นด้วยดี

๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในสมัยเมื่อบุตรมีอายุ มีความรู้ความสามารถพอที่จะรักษาทรัพย์สมบัตินั้นได้ก็ควรมอบทรัพย์สมบัติให้ เพื่อจะเป็นทุนรอนหรือเป็นรากฐานในการสร้างฐานะของบุตรต่อไป

๑๓. การสงเคราะห์ภรรยา (ทาร์สสะ สังคะโท) คือ การดูแล และทำหน้าที่ของสามีที่จะพึงเลี้ยงดูตามสมควร เพื่อให้ได้รับความสุข สามีจะต้องมีความซื่อสัตย์ ยกย่อง และให้เกียรติภรรยาของตนตามสมควร และ คำว่า “ภรรยา” ในภาษาไทยเรียกว่า “เมีย” แต่ถ้าทางศาสนาเรียกได้หลายอย่างเช่น ทาระ ซายา ปริจาริกา ภริยา (ภรรยา) เป็นต้น

สามีพึงสงเคราะห์ภรรยา ดังนี้

๑. ยกย่องนับถือ ให้เกียรติ ชมเชยคุณความดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง ให้กำลังใจเมื่อภรรยา ทำความดี เมื่อผิดพลาดก็ตักเตือนให้ระมัดระวังต่อไป ให้อภัยไม่ซ้ำเติม ไม่ตำหนิต่อหน้าสาธารณชนหรือแม่แต่ต่อหน้าลูก และคนในบ้าน ช่วยชี้แนะ และปกป้องเมื่อมีใครกล่าวร้ายป้ายสีภรรยา

๒. ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามว่าต่ำต้อยหรือไม่มีความรู้ความสามารถ เพราะถ้าสามีดูหมิ่นภรรยาของตนแล้ว คนในครอบครัวและคนอื่นๆ ก็จะพลอยดูหมิ่นไปด้วย คุณค่าความดีภรรยาก็จะหมดไป เป็นสาเหตุให้มีการ แยกร้างขึ้นในครอบครัว

๓. ไม่ประพฤตินอกใจภรรยา ให้มีความยินดีพอใจในภรรยาที่เป็นคู่รักครองของตน ไม่คิดที่จะนอกใจ มีมากู้หลายเมียจะทำให้เกิดความขมขื่นระทมแก่ภรรยา ก่อเกิดความแตกร้างในครอบครัว

๔. ยกความเป็นใหญ่ในครอบครัว หน้าที่ในบ้านในครอบครัวเป็นหน้าที่โดยตรงของภรรยา ให้อำนาจแก่ภรรยาได้จัดการได้อย่างเต็มที่ และเต็มความสามารถ สามีไม่ควรวิญวาย แต่คอยช่วยเหลือเมื่อถึงคราวจำเป็น

๕. ให้เครื่องแต่งตัวในโอกาสอันควร สามีที่ฉลาดในเชิงกลยุทธ์ในการบำรุงภรรยา ต้องจัดหาเครื่องแต่งตัว เครื่องประดับให้บ้างในบางโอกาสอันควร เช่น วันเกิด วันครบรอบแต่งงาน เป็นต้น เพราะภรรยาชอบรักสวยรักงาม อันเป็นธรรมชาติของผู้หญิง ทั้งนี้ เพื่อจะได้ทัดเทียมหน้า เทียมตากับคนอื่นๆ จะเป็นการภูมิใจอย่างยิ่งถ้าสามีทำได้เช่นนี้

๑๔. การงานไม่คั่งค้างอากุล (อะนากุลลา จะ กัมมันตา) หมายถึง ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่อากุล ไม่คั่งค้าง ต้องทำให้เสร็จ และสะอาดหมดจด

การงานที่ไม่ยุ่งเหยิง ไม่อากุล คือ ทำงาน มีให้ข้างค้ำ หมายถึง งานที่ผู้ควรทำให้เสร็จในเวลาที่กำหนด ถ้ากำหนดทำในเวลาหรือในวันนั้นให้เสร็จ ควรทำให้เสร็จ ไม่ควรทำในวันอื่นหรือในเวลาอื่น เพราะจะทำให้เสียงาน จะทำให้เสียวินัยกับตนเอง

วิธีทำงานให้เสร็จ

เพื่อให้งานสำเร็จเรียบร้อยด้วยดี พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า

๑. จะต้องมีความพอใจ มีความสนใจในงานนั้นจริงที่เรียกว่า “ฉันทะ”
๒. จะต้องมีความเพียรพยายาม ไม่ท้อถอย มีความกล้ากล้าในการทำงานที่เรียกว่า “วิริยะ”
๓. จะต้องมีความใส่ใจ ตั้งใจเอาใจใส่ในงาน ไม่ปล่อยปละละเลยงานนั้นที่เรียกว่า “จิตตะ”
๔. จะต้องมีความพินิจพิเคราะห์ในงานที่ทำนั้นด้วยปัญญา ด้วยการใช้สมองคิดใคร่ครวญ ทบทวนด้วยความฉลาดเฉลียวที่เรียกว่า “วิมังสา”

๑๕. ทานหรือการให้ (ทานัญจะ) มีการใฝ่ หรือสนใจในการเสียสละตามโอกาสอันสมควร

ประเภทของทาน

ทาน คือ การให้เมื่อกล่าวโดยย่อมี ๒ ประเภท คือ

๑. อามิสทาน คือ การให้สิ่งของหรือวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เสนาสนะ และ ยารักษาโรค โดยมีได้หวังผลตอบแทน เพราะเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์กันและกัน เป็นการฝึกในเรื่องของการเสียสละ ลดความตระหนี่ เป็นสายใยเชื่อมความมีจิตมิตรภาพ เป็นเสน่ห์ที่ทำให้มนุษย์รักกัน

๒. ธรรมทาน คือ ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้วิชาความรู้ ความเข้าใจ ในคำแนะนำความรู้การชี้แนะต่างๆ เพื่อให้เขามีคุณธรรม ความรู้ คือ การให้อันประเสริฐ จากคำกล่าวที่ว่า ผู้ใดให้ธรรมะเป็นทาน ผู้นั้นได้ชื่อว่าให้ “อมฤตภาพ”

จุดประสงค์ของทาน

๑. ให้เพื่อทำบุญ เป็นการให้เพื่อการเสียสละไม่เห็นแก่ตัว ยกจิตให้สูงขึ้น เพื่อทำจิตให้สะอาดผ่องใส และสร้างความเมตตากรุณา โดยมุ่งให้เขามีความสุข ความเจริญโดยมิหวังการตอบแทน

๒. ให้เพื่อทำคุณ เป็นการให้เพื่อทำคุณไว้กับผู้รับหรือเจตนาจะตอบแทนคุณแก่ผู้รับ เช่น การให้ของขวัญ ให้รางวัล ให้ของขวัญ แบ่งปันอาหารการกินแก่คนบ้านใกล้เรือนเคียง หรือมิตรสหาย เป็นต้น

องค์ประกอบของทาน

ผู้มีจิตใจสะอาด ผ่องใสมีความบริสุทธิ์ในใจอย่างแท้จริง การให้ทานย่อมได้บุญอันเป็นความดีมาก องค์ประกอบของทานที่เรียกว่าทานสมบัติมีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. วัตถุสมบัติ วัตถุหรือปัจจัยที่ทำให้ต้องบริสุทธิ์ คือ ได้มาหรือหาได้ในทางบริสุทธิ์สุจริตจะเป็นของที่ซื้อ มาหรือขอเขามา จะต้องได้มาอย่างบริสุทธิ์ ไม่ลักเขามาหรือฉ้อโกงเขามาด้วยกลวิธีการต่างๆ

๒. เจตนาสมบัติ การให้จะต้องมีความเจตนาบริสุทธิ์ ตั้งใจให้จริงๆ มิใช่ให้เพื่อความรำคาญหรือให้เป็น การประชด หรือไม่แฝงเจตนาอื่นไว้ เช่น เพื่อหวังผลตอบแทน

๓. เขตสมบัติ การให้ทั้งผู้ให้และผู้รับ จะต้องเป็นคนบริสุทธิ์ตั้งอยู่ในศีล มีคุณธรรม โดยเฉพาะผู้รับทาน ควรเลือกที่มีศีลธรรมสูง ในพระพุทธศาสนาท่านมุ่งเอาพระสงฆ์ เพราะอันเป็นเนืองนิตย์ของชาวโลก เป็นผู้ควรรับ ไทยทาน เป็นผู้ควรรับของค่านับ เป็นต้น

๑๖. การประพฤติธรรม (ธัมมะจะริยา จะ) คือ การปฏิบัติธรรม หรือการนำเอาธรรมมาปฏิบัติขัดเกลา ชีวิตตนให้ดีงาม จนเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย ศีล (สุจริต กาย วาจา) สมาธิ (ใจสะอาด ใจสว่าง ใจสงบ) และปัญญา (รู้จักชีวิต และโลกตามความเป็นจริง)

มหามกุฏราชวิทยาลัย^{๔๔} กล่าวว่า การปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธธรรม สามารถจะเลือกปฏิบัติตาม หลักธรรมที่เหมาะสมแก่อุปนิสัยใจคอของตน และความสามารถของตน ในมงคลข้อนี้ท่านหมายเอาการปฏิบัติตาม กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. ประพฤติสุจริตทางกาย ๓ ได้แก่

๑.๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

๑.๒ เว้นจากการลักขโมย

๑.๓ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๒. ประพฤติสุจริตทางวาจา ๔ ได้แก่

๒.๑ เว้นจากการพูดเท็จ

๒.๒ เว้นจากการผู้ส่อเสียด

๒.๓ เว้นจากการพูดคำหยาบ

๒.๔ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓. ประพฤติสุจริตทางใจ ๓ ได้แก่

๓.๑ เว้นจากความละโมภโลภอยากได้ของผู้อื่น

๓.๒ เว้นจากความพยาบาทอาฆาตหรือเบียดเบียนผู้อื่น

๓.๓ เว้นจากความเห็นผิด คือ ไม่คิดผิดหลักธรรมหรือคิดเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

^{๔๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย (๒๕๓๓). มงคลทีปนี แพล เล่ม ๑. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๑). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย. หน้า ๔๙

ประโยชน์ของการประพฤติธรรม

การประพฤติธรรม คือ ประพฤติความดี ทำความดี ทำความถูกต้อง ไม่ว่าจะประพฤติหรือกระทำที่ใด เวลาใด อยู่ในตำแหน่งใด มีอาชีพอะไร งานทุกอย่างทุกอาชีพย่อมมีหลักธรรม ประพฤติปฏิบัติเช่นเดียวกัน ตามหลักของพระพุทธศาสนา การประพฤติธรรมต้องอาศัยเจตนา คือ ความตั้งใจจริง ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ หรือสักว่าประพฤติ โดยหวังให้คนยกย่อง ต้องการได้รับรางวัล หรือประพฤติเพื่อมิให้คนอื่น ดิฉินนินทา การประพฤติธรรมเช่นนี้ย่อมไม่ได้ประโยชน์ แต่ต้องประพฤติปฏิบัติธรรม เพราะการใฝ่ในธรรม ที่เรียกว่า “ธรรมฉันทะ” จึงจะได้ประโยชน์และเป็นมงคลการประพฤติเช่นนี้ นอกจากจะเป็นมงคลแก่ตนเอง ยังเป็นมงคลแก่ผู้อื่นอีกด้วย เช่น ครอบครัว ญาติมิตร ตลอดจนมวลชนร่วมชาติร่วมประเทศอีกด้วย

๑๗. การสงเคราะห์ญาติ (ญาติจะ กงคโ) เมื่อญาติผู้ใดมีความทุกข์ร้อน ขาดแคลนยอมอนุเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลด้วยความเต็มใจไม่นิ่งดูตาย

ความหมายของคำว่า “ญาติ” แปลว่า “รู้จัก” อันหมายถึง คนรู้จักมักคุ้นกับเรา เกี่ยวเนื่องกับเราแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ญาติทางสายโลหิต ได้แก่ คนที่มีสายเลือดเดียวกัน เช่น ญาติผู้ใหญ่มี ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ที่ส่วนญาติพี่น้องมีหลาน หลาน และน้อง เป็นต้น

๒. ญาติทางธรรม ได้แก่ คนที่รู้จักรักใคร่กัน มีหน้าที่เกี่ยวข้องกันคุ้นเคยกัน จะเป็นการสนทนสนมโดยตรงหรือโดยอ้อมก็จัดเป็นญาติทางธรรมได้

หลักการสงเคราะห์ญาติ เป็นพื้นฐานของการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปัน การสงเคราะห์ด้วยกันวัตถุซึ่งอื่นที่เรียกว่า “อามิสทาน” มีคำพูดที่ดีสามารถผูกไมตรี ให้เกิดความรัก ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่หมู่เครือญาติ และวางตัวเสมอต้นเสมอปลายให้สมกับฐานะ หรือภาวะของตนไม่เยอหยิ่ง ถือตัวหรือ ลืมตัว ถือได้ว่าเป็นมงคลชีวิต เป็นเหตุแห่งความสุข

๑๘. การทำงานอันไม่มีโทษ (อะนะวัชชานิ กัมมานิ) หมายถึง การทำงานที่สุจริตปราศจากโทษไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือแม้แต่การทำงานที่ค้างคาไม่สำเร็จตามที่กำหนด หรือแม้จะสำเร็จก็ตามที่กำหนด แต่งงานนั้นขาดความสมบูรณ์ ไม่ถูกต้อง ไม่เรียบร้อย ก็จัดว่าไม่ปราศจากโทษเช่นกัน

คำว่าการทำงานที่ปราศจากโทษ หมายถึงเอาอุโบสถกรรม ไวยาวัจกรกรรม การเพาะปลูกต้นไม้ และการสร้างสาธารณประโยชน์หรือสาธารณสถาน จะต้องทำด้วยกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง ไม่ผิดประเพณี ไม่ผิดศีลธรรมอันดีงาม ทั้งที่ถูกต้องและควรด้วย ถือได้ว่าเป็นคนที่มีชีวิตอยู่เพื่อยังประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ เป็นคนที่ใช้ชีวิตคุ้มค่า ชีวิตของเขาไม่มีคำว่า “สูญเปล่า”

๑๙. การงดเว้นจากบาป (อาระตี วิระตี ปาปา) อันเป็นความชั่ว ความไม่ดีงาม ความเสียหายโดยกระทำความดีด้วยไตรทวาร

ในเรื่องการงดเว้นที่เรียกว่า วิริตี หรือวิริตี นี้แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. สัมปัตติวิริตี เจตนางดเว้นจากบาปเก่าที่มีอยู่ในตัวที่เกิดขึ้น เมื่อระลึกได้ในภายหลังที่ตนเคยประพฤติมาด้วยกาย วาจา และใจ โดยมีได้เจตนางดเว้นไว้ก่อนหรือมีเจตนางดเว้นบาปที่สะสม โดยซึ่งหน้าเกิดความรู้สึกสำนึกขึ้นได้ในการกระทำหรือประพฤตินั้นแล้ว พิจารณาใคร่ครวญถึงฐานะภาวะของตน ขาดวิญ ความรู้ของตน เป็นต้น เห็นว่าไม่ควรประพฤตอย่างนี้หรือไม่ควรละเมิดเช่นนั้นเรียกว่า “สัมปัตติวิริตี”

๒. สมทานวิริตี การมีเจตนางดเว้นบาปภายในตัวที่เคยกทำมา และงดเว้น หลบเลี่ยง จากการทำความไม่ดี ความเสียหาย ด้วยการสมทานสิกขาบท คือ รับเอาข้อวัตรถือปฏิบัติต่อไป เพื่อการระมัดระวังป้องกันความไม่ดี เช่นนี้เรียกว่า “สมทานวิริตี”

๓. สมุจเฉทวิริติ เจตนาที่แน่วแน่มั่นคง มุ่งมั่นในการตัดรากเหง้าแห่งความชั่วทั้งภายใน และภายนอก โดยการงดเว้นอย่างเด็ดขาด ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ มีสัมมาทิฐิ มีความเห็นถูกต้องด้วยสัมมาปัญญาที่แท้จริงเรียกว่า “สมุจเฉทวิริติ”

๒๐. การเหนียวรั้งใจหรือสำรวมระวัง ไม่ประมาทหรือปราศจากสติ (มัชชะ ปานา จะ สัตถุญะโม) โดยไม่ประกอบกุศลกรรม ทั้งปวง เช่น การผิดศีลข้อที่ ๕ ได้แก่ การดื่มน้ำเมา เป็นต้น และมหามกุฏราชวิทยาลัย^{๕๕} กล่าวไว้ใน สังคาลกสูตร พระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“คฤหบดีบุตรประกอบเนื่องเนื่องในการดื่มน้ำเมาหรือสุรา และเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นความแห่งความเสื่อมแห่งโภคะทั้งหลาย”
จากนั้นพระองค์ทรงแสดงโทษแห่งการดื่มน้ำเมานั้นไว้ว่า

“คฤหบดีบุตร โทษของการดื่มสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเหล่านี้ ๖ ประการ คือ เสริมทรัพย์เห็นทันตาเป็นเหตุ ก่อการทะเลาะวิวาท เป็นบ่อเกิดของโรคร้ายทั้งหลาย เป็นเหตุก่อความเสียชื่อเสียง ก่อสิ่งจุกจิกความละอาย ทำให้สติปัญญาเสื่อมถอย”

ปัจจุบัน คำว่า “สุราเมรัย” ควรหมายรวมถึง ยาเสพติดทุกชนิดที่บั่นทอนสติสัมปชัญญะ และเป็นอันตรายต่อชีวิต เพราะเจตนาธรรมของมกคลข้อนี้ ท่านได้มุ่งหมายเอาการที่สุราและเมรัยเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทขาดสติ เป็นสำคัญ และการเสพ ย่อมเป็นสาเหตุให้เกิดความประมาทขาดสติ เป็นอบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อม ความเสียหายแห่งโภคทรัพย์ ทำให้ผู้เสพได้รับความเสียหาย ทุกข์ร้อน ไม่เป็นที่ไว้วางใจของเพื่อนฝูง หากกลยามมิตรได้ยาก เพราะไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ เป็นคนหมดค่า สิ้นราคา ไม่เป็นที่เคารพนับถือของสังคม แม้แต่ญาติพี่น้องก็มักจะรังเกียจ แต่ในทางตรงกันข้ามเมื่องดเว้นการเสพ ย่อมเป็นคนไม่ประมาท มีสติรอบคอบ สุขภาพสมบูรณ์ มีปัญญา ได้เป็นผู้สร้างความรัก ความสามัคคีในหมู่เพื่อนฝูง ในญาติไว้ได้เป็นอย่างดี เป็นที่รักเป็นที่นับถือของมนุษย์ และเหล่าเทวดาได้เป็นอย่างดี

๒๑. ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย (อัปปะมาโท จะ ธัมเมสุ) หมายถึง ความมีสติเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ ในทุกเรื่องที่เกิด ทุกกิจที่ทำ ทุกคำที่พูด ทุกอริยาบถที่เคลื่อนไหว

ความหมายของคำว่า ไม่ประมาท

ความไม่ประมาท หมายความว่า จิตมีสติกำกับอยู่ตลอดเวลา ไม่ลืมหืม ไม่เพลินเพลินและไม่เผลอกล่าวสั้นๆ คือ จิตมีสติในตนเองส่วน “จิต” คือ ธรรมชาติที่นึกคิดไปตามอารมณ์ที่ได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้รู้ ส่วนสติ คือ ความระลึกได้เป็นคุณธรรมที่ช่วยเตือนจิต ควบคุมจิตไม่ให้เผลอตัว ไม่ประมาทในการกระทำการพูด และการคิด

ลักษณะของความไม่ประมาท

ผู้ไม่ประมาทจะมีลักษณะพิเศษอยู่ในตัวเอง ๒ ประการ คือ

๑. มีความระมัดระวังในสิ่งที่ควรระมัดระวัง เพราะอาจจะเกิดความพลาดพลั้งเสียหายเกิดขึ้นได้ เช่น คนขับรถจะมีสติกำกับอยู่เสมอว่า รถจะไปเฉี่ยวชนรถคนอื่น และรถจะเลี้ยวลงถนน ครั้งเมื่อฝนตก เป็นต้น
๒. มีความระวังภัยที่จะมาถึงตัวในเวลาข้างหน้า คือ มีความระมัดระวังป้องกันมิให้ภัยอันตรายเกิดขึ้น เช่น ไม่ขับรถเร็วเกินไป ไม่ขับรถแข่งในที่คับขัน และไม่ขับรถด้วยอาการคึกคะนอง เป็นต้น

ความไม่ประมาทในธรรมคำว่าธรรม

ความไม่ประมาทในธรรมคำว่า ธรรม หมายถึง เหตุที่ทำให้เกิดผล เช่น คำว่า “ธัมมัญญตา” คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุตนเอง เพราะเหตุย่อมทำให้เกิดผล ดังนั้น ผู้ประมาทในเหตุ คือ ผู้ไม่สนใจในกิจการของตนเองมีอยู่ ๓ จำพวก คือ

^{๕๕} อ้างแล้ว หน้า ๑๔๐

๑. พวกที่เกลียดค่านที่เรียกว่า “กุสึตะ” พวกนี้ไม่ทำเหตุ แต่จะเอาผลเวลาเรียน ไม่อยากเรียน แต่เวลาจะสอบอยากสอบได้ อยากจะร่ำรวย แต่ไม่ขยันประกอบสัมมาอาชีพ

๒. พวกที่ทำเหตุเสีย แต่อยากจะได้ผลดี คนพวกนี้จะทำเหตุเหมือนกัน แต่ทำนอกเหนือระบบระเบียบ กฎเกณฑ์ และหลักธรรมหวังผลอย่างเดียว และเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ เช่น การลักขโมย วิ่งราว ชิงทรัพย์ ฉ้อโกง ของผู้อื่น ก็มักจะทำตามที่ตนหวัง เพราะเหตุเสียนี้เอง แม้จะเกิดขึ้นเป็นผลที่เกิดไม่ถูกต้องไม่สมบูรณ์ เพราะการทำสุจริตของตน เพื่อให้ได้มาทรัพย์เหล่านั้น พวกนี้เรียกว่า “ทุจริตะ”

๓. พวกที่ทำเหตุน้อย แต่จะเอาผลให้มากเรียกว่า “สิถิละ” พวกนี้แม้จะทำเหตุดีจริงแต่ย่อหย่อนหรือทำนิดหน่อย แต่จะเอาผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย เช่น ไหว้พระครึ่งเดียว แต่ไปหวังนิพพาน หรือทำบุญเพียงเล็กน้อย แต่อยากจะถูกถอดเตอริชูดใหญ่ เป็นต้น

ดังนั้น ผู้ไม่ประมาทในธรรม (เหตุ) จะมีลักษณะตรงกันข้ามกับ ๓ จำพวกนี้ คือ จะไม่เกียจคร้านในการทำเหตุ จะไม่ทำให้เหตุเสีย และทำให้เหตุสมมูลกันกับสิ่งที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ไม่ประมาทในธรรม คือ

๑. ไม่ประมาทในเวลา รู้ค่าของเวลามีประโยชน์

๒. ไม่ประมาทในวัย รู้ว่าวัยหรืออายุได้ล่วงเลยไปเช่นนี้ ได้สร้างกุศลอะไรไว้บ้าง

๓. ไม่ประมาทในการทำงาน เพราะการทำงานเป็นเครื่องวัดค่าของคนว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร

๔. ไม่ประมาทในการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นการไต่หาความรู้ เพื่อเป็นวิถีทางการปฏิบัติ สำหรับดำเนินชีวิตตนให้ถูกต้องสมบูรณ์ ผู้ใฝ่การศึกษาก็จะไร้ค่า ราคาคนที่เรียกว่า “โมฆะ-บุรุษ”

๕. ไม่ประมาทในการปฏิบัติธรรม เพราะธรรมเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิต เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ หรือจะยกระดับจิตใจมนุษย์ให้สูงขึ้น

ความไม่ประมาทเป็นหลักธรรม หมายถึง ความสนใจใฝ่ธรรมอยู่สม่ำเสมอ การไม่ปล่อยใจให้ตกเป็นทาสของอารมณ์ที่มากกระทบ ไม่ประมาทในการลูทุจริตทางกาย วาจา และทางใจ การตระหนักถึงคุณค่าของธรรม ไม่ละธรรม น้อมนำธรรมมาเป็นหลักชัยของชีวิต ว.วชิรเมธี^{๕๖} กล่าวไว้ในพระพุทธองค์ตรัสเป็นปัจฉิมโอวาทไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า

สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ดังนั้น เธอทั้งหลาย จงยังประโยชน์ที่มุ่งหมาย

ให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาทเถิด”

๒๒. ความเคารพ (คาราโว จะ) เนื่องจากผู้มีสัมมาคารวะ คือ มีมารยาท รู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามกาล

การแสดงความเคารพ หมายถึง ความซาบซึ้ง ความตระหนักในคุณค่าของบุคคล หรือของสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วแสดงออกต่อบุคคลหรือต่อสิ่งนั้นๆ ด้วยความเอื้ออาทรอย่างจริงใจ หรือด้วยการเทิดทูนไว้ในฐานะอันสูง ไม่ประมาท ดูเบา ไม่ล่งล้ำก้าเกิน ไม่แสดงอาการดูหมิ่นดูแคลอน และในทางพระศาสนา ท่านระบุต่อบุคคล และวัตถุที่ควรเคารพไว้ ๖ ประการ คือ

๑. เคารพในพระพุทธเจ้า ตระหนักคุณค่าความดีของพระองค์ เช่น พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระเมตตาคุณ แล้วน้อมเข้ามาในตน

๒. เคารพในพระธรรม เพราะเป็นคำสั่งสอนสามารถนำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความดีงามได้

๓. เคารพในพระสงฆ์ เพราะท่านได้ปฏิบัติชอบ และเป็นองค์สืบต่อพระพุทธศาสนา สั่งสอนให้ ศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติดี หรือเป็นแนวทางในการปฏิบัติจริยธรรมที่ดีงาม

๔. เคารพในการศึกษา โดยตระหนักเห็นคุณค่าของการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม สามารถนำชีวิตให้เจริญรุ่งเรืองได้ด้วยดี และเป็นสุข

^{๕๖} อ่างแล้ว หน้า ๓๓๔

๕. เคารพในความไม่ประมาท คือ ตระหนักในคุณค่าของควมมีสติอยู่เสมอในการทำงานต่างๆ เพื่อสร้างสติให้ตั้งมั่น ควรบำเพ็ญสมาธิควบคู่กันไป เพราะสมาธิเป็นอุบายวิธี ทำให้สติตั้งมั่นไม่พลอสติได้

๖. เคารพในการปฏิสังขาร เพราะการปฏิสังขาร หรือการต้อนรับแขก หรือผู้มาเยือน คือ ผู้นำ ความ เป็นสิริมงคลมาให้แก่เรา ถ้าเราไม่ตระหนักในเรื่องนี้ เราอาจได้รับการติเตียนหรือตำหนิจากแขกนั้น การ ปฏิสังขารสามารถแบ่งออกได้ ๒ ลักษณะ คือ อามิสปฏิสังขาร คือ การต้อนรับด้วยวัตถุ เช่น ข้าว น้ำ เครื่องดื่ม อื่นใดพอที่จะหาได้ คือ สะตอกและธรรมปฏิสังขาร การต้อนรับด้วยธรรม เช่น สนทนาธรรม แนะนำพร้าสอน ชี้แนะแก่ผู้มาเยือนนั้นตามโอกาสและเวลา และความต้องการของแขกนั้น

ประโยชน์ของการเคารพ เนื่องจากเป็นประเพณี วินัย หรือระเบียบที่จะต้องปฏิบัติต่อกันยอมทำให้เกิด ความพึงพอใจ ผูกสัมพันธ์ไมตรีต่อกันให้แน่นแฟ้น สนิมสนม เป็นการปรับความดีที่มีอยู่ให้มีคุณค่ายิ่งขึ้น เพราะ มนุษย์เราถ้าแสดงความรัก ความเมตตาต่อกันได้ เป็นการสร้างมิตรภาพที่ยิ่งใหญ่ในหมู่มนุษย์และสังคมโลกได้

ความรู้จักเคารพยำเกรง ถือเป็นกุศโลบาย คลายความหยิ่งทะนง ลอดหังการ ประสานไมตรี เป็นมรรค วิธีให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างศาลาสติสุข เป็นวิธีเชื่อเชิญเอาความสุข ความเจริญ ความรัก ความเอ็นดูจากผู้อื่นเข้าสู่ ตัวเอง จากสุภาภิตที่ว่า “ผู้ไหว้ ย่อมได้รับการไหว้ตอบ ผู้เคารพย่อมได้รับการเคารพตอบ”

๒๓. ความอ่อนน้อม (นิวาโต จะ) การอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นการเคารพกันประการหนึ่ง เพราะเป็นการให้ เกียรติแก่ผู้อื่น เป็นการลดทิฐิมานะของตนลง ไม่ถือดี ไม่เย่อหยิ่ง ไม่หยิ่งจองหอง อวดดี เป็นคุณสมบัติของผู้ได้รับการ ศึกษาดีแล้ว

ลักษณะของความอ่อนน้อม มนุษย์มีทางปฏิบัติอยู่ ๓ ทาง คือ

๑. ทางกาย การอ่อนน้อมด้วยกาย ได้แก่ การลุกขึ้นรับ การไหว้ การกราบ หรือการโค้งคำนับแล้วแต่ กรณียและบุคคลที่เราเคารพนั้น

๒. ทางวาจา ได้แก่ การพูดจาปราศรัยด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน ไพเราะ ไม่กระด้างหรือไม่ใช่คำพูดที่ผู้ฟัง แสลงหู แม้แต่การพูดด้วยคำสัตย์ คำจริง ไม่พูดเหลวไหลไร้สาระก็จัดเข้าในข้อนี้เช่นกัน

๓. ทางใจ ไม่มีจิตใจเย่อหยิ่ง อวดดี ถือตัว ไม่มีพยาบาท หรือแสดงความไม่พอใจออกนอกหน้าที่เรียกว่า “ปากปราศรัย แต่น้ำใจเชือดคอ”

ประโยชน์ของการถ่อมตน

ผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนจะได้รับความเมตตา รักใคร่จากผู้ที่ได้พบเห็น ได้รับความโอบอ้อมอารีจาก ผู้ใหญ่ ย่อมมีความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงานและชีวิตได้ ย่อมเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ และพละ ดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ผู้ไม่อ่อนน้อมไม่ถ่อมตน ย่อมได้รับการดูหมิ่นจากผู้อื่น” โดยพระองค์ตรัสไว้ว่า “ผู้ใด กระด้างโดยชาติ กระด้างโดยทรัพย์ และกระด้างโดยโคตร ย่อมดูหมิ่นญาติของตน คือ ทางแห่งความเสื่อมของผู้ นั้น แต่ผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เว้นจากความเป็นคนหัวดี จัดเป็นมงคลชีวิตอย่างยิ่ง”

๒๔. ความสันโดษ (สันตุฎฐี จะ) สันโดษ คือ ความรู้จักพอ เป็นคุณธรรมสำหรับกำจัดความโลภโดยตรง และธรรมชาติของความโลภ คือ ไร้ขีดจำกัด (อจณา หิ อนนตโคจรา) ยิ่งเติมยิ่งไม่เต็ม เหมือนทะเลที่ไม่เคยอิมด้วย น้ำ (นตถิ ตณฺหาสมา นที) เปรียบเสมือนไฟที่ไม่เคยอิมด้วยเชื้อ

ลักษณะของสันโดษ

ความยินดีหรือความพอใจในสิ่งที่เป็นของตนนั้น หมายถึง สิ่งของที่เราต้องกินต้องใช้อันเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง สำหรับชีวิตมนุษย์ เช่น ปัจจัย ๔ ได้แก่ เสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค จัดว่าเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง เรื่อง สันโดษนี้ท่านจัดไว้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. ยินดีตามที่มีอยู่ เรียกว่า “สะกั ตุฎฐี” นั่นคือ มีอย่างไรยินดีอย่างนั้น

๒. ยินดีตามที่ได้ เรียกว่า “สังตัง ตุฎฐี” นั่นคือ ได้เท่าใดยินดีเท่านั้น

๓. ยินดีตามที่ควร เรียกว่า “สมัง ตุมฺหิ” นั่นคือ สิ่งที่เหมาะสมหรือเหมาะสมกับตนให้ยินดีเท่าที่ควร แม้แต่ได้มาแล้ว ถ้าเห็นว่าไม่สมควรก็ไม่ควรยินดี ในข้อนี้ท่านกำหนดว่าสิ่งใดควร สิ่งใดไม่ควรแก่ตนไว้ ๓ อย่าง คือ

๑. ยินดีตามที่ได้หรือพอใจตามที่ได้ โดยเหมาะสมกับฐานะของตนไม่ว่าจะเป็นสิ่งของที่เลวหรือประณีตก็ตามพึงมีจิตยินดีในสิ่งที่เราได้มานั้นโดยชอบธรรมนิยมเรียกว่า “ยถาลาภสันโดษ”

๒. ยินดีหรือพอใจตามกำลังความสามารถของตน สิ่งที่ได้มานั้นต้องพิจารณาใคร่ครวญว่าเป็นการเกินกำลังหรือพอดีแก่กำลังที่จะดำเนินการต่อไปหรือไม่ เพราะการกระทำอันใดที่เกินกว่ากำลังหรือความสามารถของตนจะมีแต่ความเสียหายมากกว่าจะเป็นผลดี เรียกว่า “ยถาพลสันโดษ”

๓. ยินดีตามสมควร โดยมุ่งเอาหลักศีลธรรมของคนเราเป็นเกณฑ์ กล่าวคือ ให้ยินดีในสิ่งที่เหมาะสมหรือสมควรแก่คุณธรรมของตน กล่าวคือ จะต้องให้ถูกต้องทั้งทางโลกและทางธรรมด้วย เรียกว่า “ยถาสารูปสันโดษ”

ประโยชน์ของสันโดษ ที่เห็นได้ชัดแจ้งในประโยชน์ของสันโดษ คือ

๑. ก่อให้เกิดความสุขทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ

๒. ก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม

ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “สนฺตุมฺหิ ปะมํ ธิ” แปลว่า ความสันโดษ เป็นยอดแห่งทรัพย์” หมายความว่า คนที่รู้จักพอ เขาจะมีความสุขกับสิ่งที่มี ยินดีกับสิ่งที่ได้ วัตถุน้อยแต่กลับมีความสุขมาก นี่คือสุดยอดแห่งทรัพย์ เพราะไม่ต้องดิ้นรนหามา ไม่ต้องเหนื่อยมาก ไม่ต้องครอบครองนาน แต่กลับให้ความสุขทางจิตใจ และคุณค่าต่อชีวิตสูงสุด

๒๕. ความกตัญญู (กะตัญญุตฺตา) หรือที่เรียกว่า “รู้อุปการคุณที่คนอื่นทำแก่ตน หรือเห็นคุณค่าของบุคคลที่ทำคุณงามความดีแก่ตน” แปลว่า “ความสำนึกคุณ” โดยระลึกถึงบุญคุณของท่านผู้มีพระคุณแก่เรา เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ ขาด ศาสนา พระมหากษัตริย์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เมื่อมีความกตัญญูย่อมเป็นเหตุให้เกิดกตเวทิตี คือ ตอบแทนคุณของท่านด้วยความสุจริตใจ ตัวอย่างเช่น บิดา มารดา เพราะเป็นผู้เลี้ยงอุปการะแก่เรา เราต้องระลึกถึงคุณของท่าน และตอบแทนคุณของท่าน เช่น

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว ต้องเลี้ยงท่านตอบ

๒. ช่วยทำการงานของท่าน

๓. ช่วยดำรงวงศ์สกุลให้ตั้งมั่น

๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ประโยชน์ของความกตัญญู

กตัญญู คือ การรู้คุณที่คนอื่นได้ทำไว้แล้วแก่ตน ไม่ว่าจะอยู่ในระดับใด จะเป็นคนสามัญ หรือสัตว์ปศุสัตว์ ย่อมเป็นพื้นฐานแห่งความดีงาม เพราะเมื่อคนเรามีความกตัญญูเป็นพื้นฐานแห่งจิตใจแล้ว คุณความดีทั้งหลายก็จะไหลไปรวมกันที่คนดีมีคุณธรรมนั้นด้วยดี เปรียบเสมือนสายน้ำในลำธารทุกสายย่อมจะไหลลงสู่แม่น้ำใหญ่หรือทะเล และ ว.วชิรเมธี^{๕๗} กล่าวเพิ่มเติมไว้ว่า คนที่ดีมีความกตัญญูกตเวทิตีจึงเป็นคนที่ใครๆ หรือสังคมต่างๆ มุ่งหวังหรือต้องการ เพราะไปอยู่ที่ใดในสังคมใด ย่อมทำให้ที่นั่นสังคมนั้นเจริญรุ่งเรือง มีความสุขสงบ ไม่เดือดร้อน ไม่มีความเสียหาย เพราะเป็นที่รักเคารพในสังคม เมื่อมีแต่ความรักและเคารพในสังคมใด สังคมนั้นก็มีแต่ความสุขใจ เบิกบานใจ ที่เกลียดก็หาย ที่หน่ายก็หมดสิ้น บุญกุศลก็มา สติปัญญาก็เกิดขึ้น เพราะมีแต่การส่งเสริมพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าฝ่ายเดียว พระพุทธองค์จึงจัดว่าเป็นมงคลยิ่งถึงธรรมข้อนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลสองจำพวกนี้หา

ได้ยากในโลก คือ บุพการี ผู้ทำอุปการะให้ก่อน ๑

กตัญญูกตเวทิตีบุคคล ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำให้แล้ว

^{๕๗} อ่างแล้ว หน้า ๘๖

และตอบแทน ๑”

บุคคลที่รู้บุญคุณที่ผู้อื่น แล้วหาทางตอบแทน เพราะความกตัญญูเป็นพื้นฐานของคนดี และ เมื่อปฏิบัติแล้วย่อมได้รับเกียรติยศ เพิ่มพูนด้วยลาภ เอิบอ้อมไปด้วยความสุข และความเจริญทั้งปวง เป็นคุณธรรมที่ทาลายความไม่จริง ความคุณความดีทั้งหลายก็จะหลั่งไหลไปรวมอยู่ที่คนดี

๒๖. การฟังธรรมตามกาล (กาเลนะ ธัมมัสสะวะนัง) การฟังธรรมเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ทำให้เกิดความรู้ในสิ่งที่ยังไม่รู้ ไม่เคยได้ฟัง ทำให้เกิดความเห็นให้ตรงที่เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” ได้มีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า “สุสสุสัง ละเอียด ปัญญา-ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา” และวิธีการสร้างความรู้ประการหนึ่ง คือ สุตมยปัญญา-ปัญญาเกิดเพราะการฟัง ฉะนั้น การฟังธรรมจึงเป็นประโยชน์ และเป็นมงคลประการหนึ่ง

ธรรมที่ควรฟัง

ธรรม หมายถึง หลักความถูกต้อง หลักความดีงาม สามารถนำผู้ปฏิบัติให้พ้นจากความชั่วได้ กล่าวคือ

๑. ปรียติธรรม คือ คำสอนที่ผู้ปฏิบัติจะต้องสดับตรับฟัง จะด้วยการศึกษาเล่าเรียนจากครู อาจารย์ เพื่อให้เข้าใจอย่างดี เช่น พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ที่เรียกว่า “พระไตรปิฎก”

๒. ปฏิบัติธรรม คือ หลักคำสอนที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ที่ผู้ปฏิบัติจะต้องนำไปปฏิบัติ เพื่อตัดกาย วาจา และใจ ให้ตั้งงม ประณีต สงบ เยือกเย็น มั่นคง และเพื่อชำระจิตใจของตนให้ถูกต้อง และบริสุทธิ์

๓. ปฏิเวธธรรม คือ มรรค ผล และนิพานที่เป็นคุณวิเศษ ผู้ที่ปฏิบัติฟังบำเพ็ญให้เกิดมีขึ้นในตน จนรู้แจ้งเห็นจริง และบรรลุด้วยญาณด้วยตนเอง

กาลที่ควรฟังธรรม

กาลที่ควรฟังธรรม พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาแยกออกเป็น ๒ กาล คือ

๑. กาลตามพระพุทธบัญญัติ ในอรรถกถาศิลานสูตร ตติวรรค ปฐมปณณาสก ในติกนิบาตร อังคุตตรนิกาย กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีการฟังธรรมในวันอุโบสถ โดยปกติเดือนละ ๘ วัน คือ ข้างขึ้น ๔ วัน ได้แก่ วันที่ ๕ ที่ ๘ ที่ ๑๔ และที่ ๑๕ ในข้างแรม ๔ วันเช่นเดียวกัน ได้แก่ วันที่ ๕ ที่ ๘ ที่ ๑๔ ที่ ๑๕ เฉพาะวันที่ ๕ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม พระธรรมสังคหาคารย ได้ตั้งเพิ่มขึ้นมาในภายหลัง ปัจจุบันการฟังธรรมกำหนดไว้เดือนละ ๔ วัน คือ ข้างขึ้น ๒ วัน ได้แก่ วันขึ้น ๘ ค่ำ และวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ข้างแรม ๒ วัน คือ วันแรม ๘ ค่ำ และวันแรม ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ การฟังธรรมเช่นนี้เรียกว่า “การฟังธรรมตามกาล”

๒. กาลตามพระพุทธโอวาท เป็นคำสอนในเชิงแนะนำให้ทำดีของพระพุทธองค์ กาลนี้จึงมิได้กำหนดแน่นอน เพียงแต่ว่าเมื่อมีเหตุการณ์ ควรจะฟังธรรมก็ได้ เช่น ในงานมงคลหรืองานอวมงคล

ประโยชน์ของการฟังธรรมตามกาล ถือได้ว่าเป็นอุดมมงคล เพราะย่อมได้ประโยชน์ ๕ ประการ

๑. ได้ความรู้ใหม่ที่ไม่เคยฟังเพิ่มขึ้นมาอีก
๒. ได้ทบทวนความรู้ที่มีอยู่แล้วให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น
๓. ได้ความรู้ที่ถูกต้องแน่นอน เพราะสามารถปลดเปลื้องความสงสัยลงได้
๔. ได้ความรู้หรือความเห็นถูกต้อง
๕. ได้เจริญภาวนา เพื่อฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้ผ่องใส

การฟังธรรม คือ การเติมเต็มในสิ่งที่เป็นมงคล เป็นเหตุให้เกิดปัญญา สำหรับการฝึกกาย วาจา และใจ และทำให้จิตใจของผู้ฟังธรรมมีความบริสุทธิ์ ผ่องใส เข้าถึงธรรมชาติของความดีตลอดกาล

๒๗. ความอดทน (ขันติ จะ) มีความอดทนต่อความหนาว ความร้อน ความทิว ความกระหาย ความเจ็บใจ อดทนต่ออารมณ์ที่มากกระทบ ทั้งที่ฟังพอใจ และไม่ฟังพอใจ

ความอดทนที่เรียกว่า “ขันติ” หมายถึง “การรักษาใจของตนให้เป็นปกติ มิให้มีอาการวิตก ทุกข์ร้อน ยามถูกเบียดเบียนบีฑา หรือยามตกอยู่ท่ามกลางความยากลำบาก”

ลักษณะของขันติ ขันติมี ๒ ลักษณะ คือ

๑. ออดทนต่อความลำบากตรากตรำ เช่น ออดทนต่อการทำงาน ออดทนต่อความหิว ความกระหาย ความเหนื่อย ความหนาว ความร้อน และความเจ็บปวด เป็นต้น อันเป็นภัยธรรมชาติที่มนุษย์เราจะต้องประสบที่เรียกว่า “ขันติ”

๒. ความอดทนอดกลั้นต่อการล่วงเกิน ที่ผู้อื่นกระทำต่อตน ออดทนต่อความเจ็บใจ ออดทนต่ออำนาจกิเลสที่คอยยั่วยุเร้ารัด มัดตรึง ที่ทำให้ “มนุษย์” ต้องติดกับดัก ทุกข์ตรมขมไหม้ปางตาย หรือตาย ต้องดิ้นทุรนทุนายตามแต่กิเลสจะพาไป เป็นต้น “อธิวาสนขันติ”

ประโยชน์ของความอดทน ความอดทนมีประโยชน์ ดังนี้

๑. เป็นการหักฟีกจิตใจให้มั่นคง ไม่ย่อท้อต่อเหตุการณ์หรืออารมณ์ที่มากระทบ
๒. เป็นการฝึกหัดต่อสู้กับความเป็นจริงของชีวิต เพราะชีวิตย่อมประสบกับความดีบ้างความชั่วบ้าง เพราะสิ่งเหล่านั้นถ้าเรามีจิตใจมั่นคงก็สามารถผ่านพ้นอุปสรรคหรืออารมณ์เช่นนั้นไปได้ ชีวิตก็เป็นสุข
๓. เป็นการฝึกจิตใจเพื่อก้าวขึ้นไปสู่คุณธรรมเบื้องสูง เพราะผู้มีขันติได้ต้องมีศีลเป็นพื้นฐาน และก้าวขึ้นสู่สมาธิ และปัญญาในอันดับต่อไป

ผู้มีขันติความอดทน คือ ผู้ที่รักษาใจของตนให้เป็นปกติ รู้จักอดกลั้น รู้จักข่มใจ ห้ามใจมิให้เกี่ยวข้องกับตัวกิเลส และการกล้าที่จะเผชิญกับความทุกข์ยาก จึงถือได้ว่า เป็นผู้อดมไปด้วยมงคลอันสูงสุด

๒๘. ความเป็นผู้ว่าง่าย (โสวะจัสสะตา) หมายถึง การบำเพ็ญตนให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่อวดดีถือถือทิฐิ เป็นผู้สอนง่าย มีจิตใจเยือกเย็น มีเหตุผล ละทิฐิให้หมดสิ้นไป พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม

ประเภทของคนว่าง่าย คนว่าง่ายมี ๒ ประเภท คือ

๑. ว่าง่ายเพราะเห็นแก่ได้ ที่ว่าง่ายเพราะต้องการอามิสสินจ้างหรือรางวัล จึงแสวงหาดีเป็นผู้ว่าง่าย คนประเภทนี้ไม่จัดว่าเป็นคนดี
๒. ว่าง่ายเพราะเห็นแก่ความดี เป็นการแสดงออกถึงความดี ความมีคุณธรรมของตน เพราะคนว่าง่ายสอนง่าย ย่อมเป็นที่รัก ที่นับถือของคนอื่น ย่อมได้รับความเมตตา สงเคราะห์ อนุเคราะห์จากผู้อื่นตามสมควร คนว่าง่ายประเภทนี้จะมีความสำนึกใน ๓ สถาน คือ

- ๒.๑ รับคำสอนด้วยดี จะมีจิตน้อมรับคำสอนด้วยความเบิกบานใจ มีความปิติที่มีผู้สอน
- ๒.๒ รับทำตามคำสอนด้วยดี มีความเต็มใจที่จะปฏิบัติตามคำสอนนั้น เพื่อความดีงามของตน
- ๒.๓ รับรู้คุณของผู้สอนด้วยดี โดยจะระลึกเสมอว่า ผู้สอน คือ ผู้บอกขุมทรัพย์ให้ หรือผู้บอกทางสรรคให้ ผู้มีความสำนึกได้เช่นนี้เรียกว่า เป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณผู้ที่มีคุณต่อตน

วิธีการปฏิบัติเพื่อความเป็นผู้ว่าง่าย ให้ปฏิบัติ ดังนี้

๑. อย่าใฝ่ต่ำ ควรปรารถนาความดีงามเสมอ
๒. อย่ายกตนเทียมนานหรือผู้สอน
๓. อย่ามักโกรธ
๔. อย่าผูกโกรธ
๕. อย่ามีทรศนะไม่ดีต่อคำสอน
๖. อย่าคิดต่อว่าต่อขานผู้สอน
๗. อย่าคิดขัดแย้งหรือโต้เถียงคำสอน
๘. อย่าคิดนอกเรื่องหรือจับผิดคำสอน
๙. อย่าคิดลบหลู่ ตีตนเสมอผู้สอน
๑๐. อย่าโอ้อวด เจ้าเล่ห์หรือมารยาสาไถย

๑๑. อย่าทำใจกระด้าง หัวดี้อ หัวรั้น

๑๒. อย่าทำตนเห็นแก่ตัวจัด

ประโยชน์ของความเป็นผู้ว่าง่าย ดังนี้

๑. ได้รับความเมตตา อนุเคราะห์ สงเคราะห์

๒. ได้รับความคุ้มครองในทุกที่ทุกสถาน

๓. ได้รับความเจริญก้าวหน้าในชีวิต

๔. ได้รับการสรรเสริญ ยกย่องจากสังคมทั่วไป

ผู้ประพฤติตนเป็นคนว่าง่าย สอนง่าย อบรมสั่งสอนแล้วยอมรับปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้น ย่อมเป็นผู้เจริญด้วยคุณงามความดี เป็นที่นับถือรักใคร่ และเป็นที่เมตตาแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยเสมอ

๒๙. การเห็นสมณะ (สละมณานิฎฐะ ทัสสะนัง) สมณะ คือ ผู้มีความสงบกาย สงบวาจา และสงบใจ การพบเห็นสมณะ หมายถึง การเข้าไปหา การบำรุง การระลึก การได้ยิน การได้ฟัง ก็เพื่อศึกษา จริยวัตร ศึกษาความรู้จักท่าน เพื่อจะได้นำไปประพฤติปฏิบัติต่อไป

ลักษณะของสมณะ ดังนี้

๑. เป็นผู้สงบทางกาย สงบทางวาจา และสงบทางใจ

๒. เป็นผู้มีความอดทนต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และกิเลส

๓. เป็นผู้ไม่ทำอันตรายใครๆ ทั้งโดยตรง และโดยทางอ้อม

๔. เป็นผู้ไม่เห็นแก่ลาภยศ หรือเครื่องสักการะ

๕. เป็นผู้บำเพ็ญสมณธรรมเป็นกิจประจำวัน

๖. เป็นผู้บำเพ็ญตบะ คือ ความเพียรกำจัดกิเลส

ลักษณะการเห็นสมณะ ในมงคลสูตร กล่าวว่า การบำรุง การเข้าไปหา การระลึกถึง การได้ยิน และการเห็นบรรพชิตผู้มีกิเลสสงบแล้ว ผู้มีกาย วาจา จิต และปัญญา อันได้อบรมดีแล้ว ผู้ประกอบด้วย การฝึกตนอย่างสูง เชื่อว่าการเห็นสมณะ

ประโยชน์ของการเห็นสมณะ การเห็นสมณะย่อมได้ประโยชน์ ดังนี้

๑. ย่อมเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๒. ย่อมเห็นวิถีทางที่ดีและถูกต้อง อันเป็นเหตุให้ปฏิบัติตาม

๓. ย่อมเป็นแนวทางในการเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่ดีได้

๔. ย่อมเกิดความสุขใจ

๕. ย่อมเป็นปัจจัยให้หลุดพ้นจากกิเลสอันยิ่งใหญ่ได้ตามควรแก่ความสามารถของตน

การได้เห็นสมณะ ถือว่าเป็นอุดมมงคลของชีวิต เพราะเห็นเหตุให้ได้พบบุคคลผู้เป็นเนื่อบุญของโลก ผู้เป็นปูชนียบุคคล เป็นแสงสว่างทางปัญญา เป็นแรงบันดาลใจในทางจิตวิญญาณ เป็นต้นธารแห่งการฝึกจิต และขัดเกลาตนเองให้มีศีล สมาธิ และปัญญา อันนำพาซึ่งความดับทุกข์ บรรลุถึงความสุขอันแท้จริง คือ พระนิพพาน

ความศรัทธาเลื่อมใสใน “สมณะ” ทำให้เรามีความสงบ ละจากการทำบาปทั้งปวง ห่างไกลจากกิเลส ถ้าเมื่อปฏิบัติอยู่เป็นประจำก็จะทำให้ใจบริสุทธิ์ผ่องใสเป็นกุศล ถือว่าเป็นมงคลแก่ชีวิต

๓๐. การสนทนาธรรมตามกาล (กาลณะ ธัมมะสากัจฉา) เพื่อบรรเทาความสงสัย เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อชำระจิตที่สกปรก เพื่อเป็นการเพิ่มพูนสัมมาปัญญา เพื่อกำจัดมวลกิเลส และการได้สนทนาธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ย่อมเกิดปัญญา เกิดสัมมาทิฐิ มีความรอบรู้ มีทรศนะกว้างขวาง และถูกต้องยิ่งขึ้น

ความหมายของการสนทนาธรรม หมายถึง การพูด การถาม ขอความเห็น และขอคำแนะนำ เป็นต้น ดังนั้น การสนทนาธรรมจึงมีองค์ประกอบอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. ผู้สนทนาธรรมจะต้องพูดเรื่องธรรมหรือคำสอนทางพระพุทธศาสนา อย่าออกนอกเรื่อง และต้องใส่ใจในธรรมนั้นอย่าแท้จริง

๒. ผู้สนทนาจะต้องไม่แสดงกริยาวาจาให้ผิดธรรม เช่น ทางกายจะต้องมีสัมมาคาราวะตามสมควร ควรกราบไหว้ หรือประนมมือ เป็นต้น ทางวาจาก็ต้องใช้ถ้อยคำสุภาพ เรียบร้อย เมื่อกล่าวผิด หรือพลาดพลั้งต้องขออภัยทันที

๓. ผู้สนทนาธรรมจะต้องตั้งใจเสมอว่า เราจะพยายามหาความรู้ ความเข้าใจในธรรมอย่างจริงจัง ไม่มีเจตนาอย่างอื่น เช่น เพื่ออวดรู้ ซึ่งดีชิงเด่นกันในเรื่องธรรม

และ บุญมี แทนแก้ว^{๔๘} กล่าวไว้ว่า กาลที่ควรสนทนาธรรม พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปัญญาจม-วรรค ตติยปิณณาสก จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กาล ๔ อย่างนี้ เมื่อใครอบรมบ่มนิสัยของตน ประพฤติตนให้ถูกต้อง ก็จะทำให้เขาได้บรรลุได้ถึงความสำเร็จไปแห่งอัสวะทั้งหลาย โดยลำดับกาล ๔ อย่าง คือ ฟังธรรมตามกาล สนทนาธรรมตามกาล แสดงธรรมตามกาล เจริญวิปัสสนาตามกาล ภิกษุทั้งหลาย กาล ๔ อย่างนี้แหละ เมื่อใครอบรมบ่มนิสัยของตน ประพฤติตนให้ดี ถูกต้อง จะทำให้เขาได้บรรลุถึงความสิ้นไปแห่งอัสวะทั้งหลาย...”

ประโยชน์ของการสนทนาธรรม

๑. ประโยชน์ทางโลก (คติโลก)

- ๑.๑ เพื่อความดีความงาม และพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น
- ๑.๒ เพื่อให้มีความรู้กว้างขวาง
- ๑.๓ เพื่อเปลี่ยนทัศนคติในถูกต้อง
- ๑.๔ เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมให้ดียิ่งขึ้น
- ๑.๕ เพื่อเป็นศาสนิกชนที่สมบูรณ์
- ๑.๖ เพื่อความเป็นอารยชน
- ๑.๗ เพื่อพัฒนาสังคมให้ถูกต้องและเจริญด้วยดี

๒. ประโยชน์ทางธรรม (คติธรรม)

- ๒.๑ เพื่อศึกษาความรู้ในทางธรรม
- ๒.๒ เพื่อทบทวนความรู้เดิมที่มีอยู่ให้แตกฉานยิ่งขึ้น
- ๒.๓ เพื่อกำจัดความสงสัยในเรื่องต่างๆ เสียได้
- ๒.๔ เพื่อปรับทัศนคติความเห็นของตนให้ตรง และถูกต้อง
- ๒.๕ เพื่อเป็นอุบายฝึกจิตใจให้สะอาดหมดจดยิ่งขึ้นไปอีก
- ๒.๖ เพื่อกำจัดกิเลสที่เรียกว่า “นิรวรณ” ออกไปจากจิตใจ
- ๒.๗ เพื่อบรรลุความสุขอันไพบูรณ์ตามอุปนิสัยปัจจัยที่พึงได้พึงถึง
- ๒.๘ เพื่อเป็นปัจจัยให้เข้าถึง มรรค ผล นิพาน ในกาลอนาคต

การพูดคุยกันด้วยธรรมตามกาล จะทำให้จิตใจซึ่มซับคุณธรรมไว้โดยมีรู้สึก เป็นอุบายถ่ายทอดความรู้ ช่วยสร้างเสริมปัญญา พร้อมกับนำไปปฏิบัติสำหรับการครองตน และสังคมให้เจริญก้าวหน้าสืบไป

๓๑. การเพียรเผากิเลส (ตบะ) ตบะ คือ คุณธรรมสำหรับเผากิเลส เป็นการบำเพ็ญบารมี เพื่อกำจัดความไม่ดีหรือความชั่วร้ายในจิตให้หมดไป

^{๔๘} บุญมี แทนแก้ว. (๒๕๔๑). **จริยธรรมกับชีวิต**. (พิมพ์ครั้งที่ ๖). กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์. หน้า ๗๗

ความหมายของตบะในพระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ทรงประกาศในที่ประชุมสงฆ์ ณ กรุงราชคฤห์ ว่า “ขันตี ประระมัง ตะโป ตีติกขา ความอดทนอย่างแรงกล้า เป็นตบะอย่างยอดเยี่ยม” นี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงนำเอาคำว่า “ตบะ” มาใช้ในพระพุทธศาสนา แต่ทรงปฏิเสธตบะตามลัทธิพราหมณ์ที่ปฏิบัติกัน เพราะมีการทรมานร่างกาย โดยใช้วิธีต่างๆ ทรงวางแนวทางปฏิบัติตบะ พระองค์ทรงเตือนไว้ว่า “การอดกลั้น ทนทาน ความอดกลั้น คือ ความทนทาน เป็นตบะธรรมอย่างยิ่ง หมายความว่า การที่จะบำเพ็ญตบะ เพื่อขบไล่ความชั่วร้าย ต้องใช้ขันต้อย่างยิ่งยวดของตบะ คือ ความอดทน ถ้าขาดความอดทน จะทำให้ตบะแตกได้”

วิธีบำเพ็ญตบะ วิธีบำเพ็ญตบะมีอยู่ ๒ ชั้น คือ

หมวดที่ ๑ เกี่ยวกับเครื่องแต่งตัว

- ๑.๑ ใช้แต่ผ้าที่เป็นผ้าบังสุกุลเท่านั้น
- ๑.๒ ใช้เฉพาะไตรจีวรเท่านั้น

หมวดที่ ๒ เกี่ยวกับการกิน

- ๒.๑ ฉันทเฉพาะอาหารที่รับมาด้วยบาตรเท่านั้น
- ๒.๒ รับบิณฑบาตตามทางที่กำหนดไว้เท่านั้น
- ๒.๓ ฉันทอาหารมือเดียวเป็นวัตร
- ๒.๔ ฉันทอาหารในบาตรไม่ใส่ภาชนะ
- ๒.๕ ฉันทอาหารเฉพาะที่ตนมีเท่านั้น

หมวดที่ ๓ เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย

- ๓.๑ อยู่ในป่าหรือนอกละแวกบ้านเป็นวัตร
- ๓.๒ อยู่ตามโคนต้นไม้เป็นวัตร
- ๓.๓ อยู่กลางแจ้งเป็นวัตร
- ๓.๔ อยู่ในป่าช้าเป็นวัตร
- ๓.๕ อยู่ในที่ที่คนอื่นจัดให้เป็นวัตร

หมวดที่ ๔ เกี่ยวกับการตัดนิสัย

นั่งตลอดเวลาเมื่ออธิษฐานใจว่าจะนั่ง ตลอดเวลาจะเอนกายพิงนอนไม่ได้ และการบำเพ็ญตบะที่สำคัญคือ ต้องตั้งความเพียรไว้ ๔ สถาน คือ

- ๔.๑ ระวังความเกียจคร้าน และความขี้เมื่อยให้เกิดขึ้น
- ๔.๒ ละความเกียจคร้าน และความขี้เมื่อยให้หมดไป
- ๔.๓ ทำความดีให้เกิดขึ้นในสันดานตน
- ๔.๔ รักษาความดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมไป

ความเพียรเหล่านี้จะเผาผลาญความเกียจคร้าน และความไม่ตั้งงามลง ผู้ไม่สามารถบำเพ็ญตบะเพราะความเกียจคร้าน ดังนั้น ในพระไตรปิฎก กล่าวว่า ความไม่ตั้งงามที่ทำให้คนเกียจคร้านมี ๘ อย่าง คือ

๑. เกียจคร้านเพราะกลัวจะเหนื่อยในการทำงาน
๒. เกียจคร้านเพราะคิดว่าทำงานมามากแล้วรู้สึกเหนื่อยไม่ทำต่อไปนอนดีกว่า
๓. เกียจคร้านการเดินทางเพราะเหตุจะเหนื่อยจึงนอนเสีย
๔. เกียจคร้านเพราะคิดว่าได้เดินทางไปแล้วถ้าจะเดินทางไปต่อจะเหนื่อยอ่อนจึงนอนเสีย
๕. เกียจคร้านเพราะไปหาลาภผลไม่ได้ตามที่ตนต้องการรู้สึกจะเหนื่อยจึงนอนเสีย
๖. เกียจคร้านเพราะได้ลาภผลมากแล้ว กินอิ่มแล้วทำให้เนื้อตัวหนัก อึดอัด ไม่ทำงานจึงนอนเสีย
๗. เกียจคร้านเพราะเจ็บป่วยเล็กน้อยอ้างว่าทำงานจะเจ็บป่วยมากขึ้นจึงนอนเสีย

๘. เกียจคร้านเพราะอ้างว่าเพิ่งจะหายป่วย ยังไม่แข็งแรงพอจึงขอพักก่อน
 ว.วชิรเมธี^{๕๔} กล่าวไว้ว่า แก่นของความเพียร คือ ละเอียดความซื่อ และเพียรเพื่อทำความดีอย่างต่อเนื่อง และ
 อย่างถึงที่สุดเหมือนกับที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรามีความเพียรอย่างแน่วแน่
 โดยการตั้งปณิธานไว้ในใจว่า เลือดในกายของเรา
 ทั้งหมดจะเหือดแห้งไปจนเหลือแต่หลัง เอ็น
 และกระดูก ก็ตามเถิด ตราบไตที่ยังไม่บรรลุลูก
 ผลที่หมายด้วยวิริยอุตสาหะของลูกผู้ชาย เรื่อง
 จะให้หยุดความเพียรเสียเป็นไม่มี”

การบำเพ็ญตบะ คือ การสำรวมระวังอินทรีย์ มีอำนาจคุ้มครองให้เราสำหรับเผาความชั่วในตัวเราให้หมด
 สิ้นไปได้ ก่อให้เกิดความสงบสุขและความอบอุ่น และเมื่อบำเพ็ญให้เกิดมีขึ้นแล้วย่อมมีเดช

๓๒. การประพาสพรหมจรรย์ (พรหมจะริยัญจะ) การประพาสพรหมจรรย์หรือประพาสธรรมมี
 ศีลธรรมเป็นคุณธรรมเบื้องต้น เพื่อให้บรรลุคุณธรรมเบื้องสูงขึ้นไปทีเรียกว่า “โลกตรธรรม” ถือว่าเป็นความ
 ประพาสอันประเสริฐ หรือระบบแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ถือว่าเป็นมงคลชีวิต

ความหมายของการประพาสพรหมจรรย์ การประพาสพรหมจรรย์ คือ การประพาสที่ประเสริฐหมายถึง
 การประพาสตามหลักพุทธธรรมอย่างเคร่งครัด มิให้กิเลสเกิดขึ้น เพราะจะทำให้จิตใจเศร้าหมอง

ภูมิชั้นของจิต พระพุทธเจ้าทรงค้นพบว่า จิตของมนุษย์แบ่งออกเป็น ๔ ระดับ ตามวิธีการฝึก อบรม
 ตนเอง ดังนี้

๑. กามาวจรภูมิ ชั้นที่จิตท่องเที่ยวอยู่ในกาม ได้แก่ ภูมิของคนทั่วไป
๒. รูปาวจรภูมิ ชั้นที่จิตท่องเที่ยวอยู่ในรูปมณฑล มีความสุข ความพอใจในอารมณ์ของรูปมณฑล
๓. อรูปาวจรภูมิ ชั้นที่จิตท่องเที่ยวอยู่ในอรูปมณฑล มีความสุข พพอใจในอารมณ์ของอรูปมณฑล
๔. โลกุตระภูมิ ชั้นที่จิตพ้นจากโลก ได้แก่ ภูมิของผู้หมดกิเลสแล้ว คือ จิตของพระอรหันต์ ซึ่งมีแต่
 ความสุขเท่านั้น

ชั้นของจิตทั้ง ๔ ภูมิ เมื่อจำแนกใหญ่ๆ ได้เพียง ๒ ประเภท คือ

๑. โลกียภูมิ ได้แก่ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ และอรูปาวจรภูมิ
๒. โลกุตระภูมิ ได้แก่ โลกุตระภูมิ

จิตที่อยู่ในโลกียภูมิ เพราะจิตยังเกาะเกี่ยว เทียบวนเวียน วิ่งสับสนไปมาอยู่ในโลกที่เรียกว่า “สังสารจิต”
 แม้แต่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้พัฒนาจิตสูงขึ้นไปถึงระดับขั้นอรูปมณฑล เพื่อให้ผู้ประพาสเข้าสู่พรหมหรืออาตมันก็ยัง
 เวียนว่ายอยู่ในโลกียภูมิ ส่วนพระพุทธศาสนาสอน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติ มุ่งเข้าสู่ภูมิ คือ พระนิพพาน อันเป็นความสุข
 อย่างยิ่ง สภาวะที่ดับความทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง

วิธีประพาสพรหมจรรย์

การประพาสพรหมจรรย์นั้น ประพาสได้ทั้งพระ และฆราวาส แต่วิธีประพาสระหว่างพระ และฆราวาส
 จะเคร่งครัดในทางปฏิบัติ เพื่อชำระจิตใจให้ปราศจากกิเลส ความวิตกกังวล และความผูกพันใดๆ ถือว่าประพาส
 พรหมจรรย์ได้ และมีข้อปฏิบัติในมงคลที่ปณี ๑๑ ประการ คือ

๑. ทาน- การให้ การเสียสละ
๒. เวชยาวิัจจะ- การขวนขวายในการทำประโยชน์
๓. เบญจศีล- การรักษาศีล ๕
๔. อัปมัถญา- การแผ่เมตตาแก่สัตว์ทั่วไป

^{๕๔} อ้างแล้ว หน้า ๘๖

๕. สหารสันโดษ- การพอใจในคู่ของตน
 ๖. เมถุนวิริติ- การเว้นจากเมถุนธรรม
 ๗. วิริยะ- การทำความเพียรเพื่อกำจัดกิเลส
 ๘. อุโบสถ- การรักษาอุโบสถศีล
 ๙. อริยมรรค- การปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือไตรสิกขา
 ๑๐. ศาสนา- การปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา
 ๑๑. สมณธรรม- การบำเพ็ญสมณธรรม เพื่อความสงบกาย วาจา และใจ
- ในแต่ละข้อที่กล่าวมาเรียกว่า พรหมจรรย์ และทั้ง ๑๑ ข้อ อาจจะแบ่งเป็นชั้น ได้ ๓ ระดับ ดังนี้
๑. ระดับต่ำ หมายถึง การประพฤติพรหมจรรย์ระดับชาวบ้านหรือคฤหัสถ์ ได้แก่

- ๑.๑ ทาน
- ๑.๒ เวทย์ยาวัจจะ
- ๑.๓ เบญจศีล

๒. ระดับกลาง หมายถึง การประพฤติพรหมจรรย์ให้ประเสริฐขึ้นไปอีก ได้แก่
- ๒.๑ อัปมัญญา
 - ๒.๒ สหารสันโดษ
 - ๒.๓ เมถุนวิริติ

๓. ระดับสูง หมายถึง การประพฤติพรหมจรรย์อย่างยิ่งยวด หรือเคร่งครัดขึ้นไปอีก อาจจะได้นามว่า อริยชน หรือ อริยบุคคล ได้แก่

- ๓.๑ วิริยะ
- ๓.๒ อุโบสถ
- ๓.๓ อริยมรรค
- ๓.๔ ศาสนา
- ๓.๕ สมณธรรม

ประโยชน์ของการประพฤติพรหมจรรย์

การประพฤติพรหมจรรย์ย่อมได้ประโยชน์ คือ ทำให้ชีวิตประเสริฐยิ่งขึ้น ทำให้จิตใจสูง จิตใจปลอดโปร่ง ไม่มีจิตกังวล เพราะได้รับความสุขอย่างเต็มที่ มีจิตใจเป็นอิสระ เว้นจากความผูกพัน หรือเว้นจากเครื่องถักทอทั้งปวง จึงได้นามว่า “อริยชน” หรือ “อารยชน”

การประพฤติพรหมจรรย์ ถือเป็นมงคลชีวิตมีจุดมุ่งหมาย เพื่อที่จะตัดกามคุณ และ ศีล คือ กลยุทธ์สำคัญของวิถีการดำเนินชีวิต และเป็นปัจจัยให้ถึงความสะอาด ความบริสุทธิ์ของจิต

๓๓. การเห็นแจ้งในอริยสัจ (อริยสัจจานะทัสสะนัง) เป็นการเห็นความจริงอันประเสริฐด้วยปรีชาญาณ อันหยั่งถึงสัจธรรม เป็นความจริงในสภาวะธรรมที่เป็นกฎธรรมชาติของโลก

ลักษณะของอริยสัจ อริยสัจ มีลักษณะที่แตกต่างจากศาสตร์หรือวิชาอื่นๆ เช่น

๑. เป็นหลักธรรมที่พบในผู้เสียสละอย่างใหญ่หลวง ด้วยความรู้ ความสามารถ สติปัญญา และในศักยภาพของตนเอง
๒. เป็นหลักธรรมที่ค้นพบ โดยอาศัยสัญชาตญาณพิเศษที่มีอยู่ในตน โดยมีต้องอาศัยอิทธิพลภายนอก ไม่ต้องอาศัยเทวบัญชาหรือเทวประกาศิตใดๆ

๓. เป็นหลักธรรมที่เป็นอิสระ มีเหตุผล เพราะตามหลักสากลของโลก ผลย่อมอาศัยเหตุ เหตุย่อมทำให้เกิดผล ผู้ปฏิบัติจะได้รับจริง และสามารถยกระดับตน จากบุคคลธรรมดาขึ้นสู่ความเป็นอริยบุคคลได้

ความหมายของอริยสัจ คือ ความจริง ๔ อย่าง ที่กล่าวถึงเหตุและผล ดังนี้

๑. ทุกข์ คือ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ มี ๒ ลักษณะ คือ สภาวะทุกข์ ได้แก่ ทุกข์ประจำสังขารหรือ ทุกข์ประจำร่างกาย เช่น การเกิด การแก่ การเจ็บป่วย และการตาย เป็นทุกข์ทั้งนั้น และ ปกิณณกทุกข์ ได้แก่ ทุกข์เล็ก ทุกข์น้อย หรือทุกข์จร เข้ามากระทบจิตใจเป็นครั้งคราว เช่น ความเศร้าโศก ความเสียใจ ความคับแค้นใจ และความคับข้องใจ เป็นต้น

๒. ทุกขสมุทัย คือ เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ความอยาก ความต้องการ ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ มี ๓ ลักษณะ คือ กามตัณหา ความทะยานอยากได้ในสิ่งน่ารักน่าใคร่ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น ภวตัณหา ความทะยานอยากเป็นในสิ่งที่อยากจะเป็น เช่น อยากเป็นผู้บริหารระดับสูง อยากเป็นรัฐมนตรี เป็นต้น และวิภวตัณหา ความทะยานอยากเป็นสิ่งที่อยากจะเป็น เช่น อยากไม่มีโรค อยากเป็นคนหนุ่มสาวอยู่ตลอดเวลา เป็นต้น

๓. ทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ หมายถึง การดับตัณหาอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ที่พ้นจากความทุกข์ได้จริง เพราะจิตที่พ้นจากกิเลสได้จริง ย่อมเย็น ไม่เดือดร้อน มีความสงบ มีความสุขอันเป็นผล ที่เรียกว่า “นิพพาน”

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือมรรค คือ ทางปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ หมายถึง ทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงทางดับทุกข์ได้ อาจเรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หมายถึง ทางสายกลาง อริยมรรค ทางประเสริฐ ทางของพระอริยะทางดำเนินไปสู่ความเป็นอริยชน อัฐางคิกมรรค เส้นทางเอก มีองค์ประกอบอยู่ ๘ อย่าง คือ สัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ เป็นต้น

การเห็นอริยสัง

การเห็นอริยสัง ผู้ปฏิบัติจะเห็นแจ้งได้ ด้วยญาณ ๓ คือ สัจจญาณ การหยั่งรู้สังขจะ คือ หยั่งรู้สังข ๔ แต่ละอย่างตามที่เป็นจริง กิจจญาณ-หยั่งรู้กิจ คือ หยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในอริยสัง ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ เป็นต้น และกตญาณ-หยั่งรู้การอันทำแล้ว คือ หยั่งรู้กิจอันต้องทำในอริยสัง ๔ แต่ละอย่างนั้นได้ทำสำเร็จแล้ว โดยปฏิบัติได้เพราะอาศัยญาณ ๓ นี้ เพื่อหยั่งรู้ หยั่งเห็นอริยสัง แต่ละข้อจะต้องเห็นถึง ๓ รอบ รวม ๔ อริยสัง เท่ากับเห็นถึง ๑๒ ครั้ง เรียกว่า “ปริวัฏ” คือ วนรอบ ๓ เป็นไปในอริยสัง ๔ ครบทุกข้อ รวมเป็น ๑๒ ญาณทัสสนะ ดังนี้

เห็นในรอบที่ ๑ ว่า ทุกข์ ตัณหาเหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางให้พ้นทุกข์มีจริง การเห็นอย่างนี้เรียกว่า “สัจจญาณ”

เห็นในรอบที่ ๒ ว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ ทุกขสมุทัยควรละ ทุกขนิโรธควรทำให้แจ้ง และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ควรบำเพ็ญให้บริสุทธ์ การเห็นอย่างนี้เรียกว่า “กิจจญาณ”

เห็นในรอบที่ ๓ ว่า ทุกข์เราได้รับรู้แล้ว ทุกขสมุทัยเราได้ละแล้ว ทุกขนิโรธเราได้ทำให้แจ้งแล้ว และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เราได้ทำบำเพ็ญให้บริสุทธ์แล้ว การเห็นอย่างนี้เรียกว่า “กตญาณ”

การเห็นแจ้งในอริยสัง คือ หลักธรรมที่เป็นหลักสากล จากบุคคลธรรมดาขึ้นสู่ความเป็นอริยบุคคล และการปฏิบัติอริยสังโดยบริสุทธ์ คือ การบรรเทาที่ตัณหา และการดับตัณหา หมายถึง การดับทุกข์ โดยใช้มรรคเป็นฐานของการปฏิบัติ

๓๔. การทำพระนิพพานให้แจ้ง (นิพพานะสังฆิกิริยา จะ) คือ จุดสูงสุดของพระพุทธศาสนา เป็นวิวัฒนาการสูงสุดทางจิต และปัญญาของมวลมนุษยชาติ ผู้บรรลุนิพพาน ถือว่าบรรลุถึงพัฒนาการสูงสุดแห่งศักยภาพของมนุษย์ เป็นผู้เข้าถึงความสุขแท้ อันเป็นจุดหมายปลายทางที่มนุษย์ทุกคนควรก้าวไปให้ถึง เพราะนิพพานเป็นความสุขอย่างยิ่ง

ประเภทของนิพพาน ถ้าว่าโดยปรมาตม์แล้ว นิพพานไม่มีการแบ่งแยกเป็นประเภท จะมีเพียงอย่างเดียว คือ ความดับทุกข์ ตามคัมภีร์อิติวุตตกะ ได้แบ่งประเภทของนิพพานออกเป็น ๒ ประเภท เพื่อแสดงอาการของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับนิพพานบ้าง ตามความหมายในบางแง่บางด้านบ้าง ดังนี้

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง นิพพานที่มีอุปาทิเหลือ หรือนิพพานที่ไม่มีเชื้อเหลืออยู่ หมายความว่า การดับกิเลส แต่ยังมีเบญจขันธ์เหลืออยู่ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่สามารถดับกิเลสได้สิ้นเชิง เรียกว่า “กิเลสนิพพาน”

๒. อนุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง นิพพานที่ไม่มีอุปาทิเหลือ หรือนิพพานที่ไม่มีเชื้อเหลืออยู่ หมายความว่า ดับทั้งกิเลสและเบญจขันธ์ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์เมื่อสิ้นชีวิตที่ดับขันธ์ ๕ โดยสิ้นเชิง เรียกว่า “ขันธ์ปรินิพพาน”

การทำนิพพานให้แจ้ง ในภาษาบาลีว่า “นิพพานะสังฆิกิริยา” หมายถึง การกระทำด้วยตนเอง ประจักษ์แจ้งด้วยตนเอง หรือประสบด้วยตนเอง ที่เรียกโดยทั่วไปว่า “บรรลุนิพพาน” การบรรลุนิพพานได้จะต้องอาศัยขั้นตอน และแบบแผนในการฝึกดำนกิจกรรมภายนอก แล้วยังต้องมีพัฒนาภายใน คือ การมีปัญญาแก่กล้า ขึ้นตามลำดับจนถึงตรัสรู้ โดยการยึดตามหลักไตรสิกขา คือ ระดับศีล สมาธิ และปัญญา หรืออริยมรรค แล้วขยายออกไปตามแนววิสุทธิ ๗ คือ ความหมดจด อันเป็นธรรมที่ชำระจิตใจของสัตว์ให้บริสุทธิ์ เพื่อให้ไตรสิกขาบริบูรณ์จนบรรลุนิพพาน ในการเจริญภายในเรียกว่า “วิปัสสนาญาณ” คือ ญาณในวิปัสสนาหรือญาณที่จัดเป็นวิปัสสนา ได้แก่ ความรู้ที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำให้จิตหลุดพ้นจากกิเลส และกองทุกข์ได้จริง แบ่งเป็น ๙ ขั้น ดังนี้

๑. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ญาณอันเห็นความเกิดและดับ คือ พิจารณาความเกิดขึ้นและดับไปแห่งเบญจขันธ์ จะเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว ก็ดับไปทั้งหมด

๒. กังคานุปัสสนาญาณ ญาณอันเห็นตามความสลาย คือ เมื่อเห็นความดับไปเช่นนั้นแล้ว คำนึงเด่นชัดในความดับอันเป็นจุดจบสิ้น ก็เห็นว่าสังขารทั้งปวงล้วนแต่ต้องสลายไปทั้งหมด

๓. ภยตูปัญฐานญาณ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นสิ่งของที่น่ากลัว คือ เมื่อพิจารณาถึง ความแตกสลายอันมีทั่วไปแก่ทุกสิ่งทุกอย่างเช่นนั้นแล้ว สังขารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพใด คดีใดก็ปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่ต้องสลายไป ไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น

๔. อาทินวานุปัสสนาญาณ ญาณอันคำนึงเห็นโทษ คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงซึ่งล้วนต้องแตกสลายไป เป็นของน่ากลัวไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษ เป็นสิ่งที่มีความบกพร่อง จะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์

๕. นิพพิทานุปัสสนาญาณ ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดความหน่ายไม่เพิลิตเพลินติดใจ

๖. มุญจितุกัมยตาญาณ ญาณอันคำนึงด้วยใคร่จะพ้นไปเสีย คือ เมื่อความหน่ายสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น

๗. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ญาณอันคำนึงพิจารณาหาทาง คือ เมื่อต้องการพ้นไปเสียจึงกลับหันไปยกเอาสังขารทั้งหลายมาพิจารณา กำหนดด้วยไตรลักษณ์ เพื่อจะหาอุบายที่จะปลดเปลื้องออกไป

๘. สังขารุเพกขาญาณ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร คือ เมื่อพิจารณาสังขารต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นของสังขารตามความเป็นจริง ว่าความเป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นเป็นธรรมดาจึงวางใจเป็นกลางได้ ไม่มีความยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย แต่นั้นมองเห็นนิพพานเป็น “สันตบพ” ญาณจึงแล่นไปสู่ นิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารทั้งหลายได้

๙. สัจจานุโลมิกญาณ หรืออนุโลมญาณ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ริยสัง คือ เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลาย ไม่พะวงและญาณมุ่งไปสู่ นิพพานแล้ว ญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้ริยสัง ย่อมเกิดขึ้นในระดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ ต่อจากนั้นก็เกิดโคตรภูญาณมาคั่นกลาง แล้วเกิดมรรคญาณ ให้สำเร็จต่ออริยบุคคลต่อไป

ความในตามคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์มารรค แต่ในอภิธรรมัตถสังคหะท่านเดิม “สัมมสนญาณ” ญาณที่กำหนดพิจารณาตามรูปขั้น ๕ โดยความเป็นกลางเข้ามาเป็นข้อที่ ๑ จึงเรียกรวมว่า “วิปัสสนาญาณ”

ต่อจากสังขยานุโลมิญาณจะเกิดโคตรภูญาณ ญาณครอบโคตร คือ ญาณที่เป็นหัวต่อระหว่างภาวะปุถุชนกับภาวะอริยบุคคลมาคั่นกลาง หรือญาณตัดขาดโคตรของปุถุชนแล้ว หน่วงนิพพานเป็นอารมณ์มาคั่นกลาง แล้วจึงเกิดมรรคญาณในเวลาต่อมา เมื่อมรรคญาณเกิดขึ้นแล้วผลญาณก็เกิดขึ้น ในลำดับถัดไปจากมรรคญาณนั้นๆ ตามลำดับ แต่ละขั้นของความเป็นอริยบุคคลความเป็นอริยบุคคล คือความเป็นผู้บริสุทธิ์หมดแห่งญาณทัสสนะที่เรียกว่า “ญาณทัสสนวิสุทธิ” ซึ่งความเป็นญาณที่เกิดขึ้นจากโคตรภูญาณ ความเป็นอริยบุคคลย่อมเกิดขึ้นโดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุที่มุ่งหมายอันสูงสุดแห่งสุทธิ หรือไตรสิกขาหรือการปฏิบัติพุทธธรรม ถัดจากนั้นแล้วก็เกิดปัจเจกเวทณญาณ อันเป็นญาณพิจารณามรรคผล นิพพานตามลำดับ อันเป็นการจบกระบวนการบรรลุขั้นหนึ่งๆ

๓๕. จิตไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม (อภิวุฑฺฒิสส โลกะฉมฺเมหิ จิตตัง ยัสส นกะมปะติ) เนื่องจากโลกธรรมอันเป็นคติธรรมตาของโลก ดั่งนักปราชญ์ท่านได้กล่าวเปรียบไว้ว่า “คลื่นมีอยู่เป็นธรรมดาของทะเล ฉันใด โลกธรรม คือ ได้ลาภคู่กับเสื่อมลาภ ได้ยศคู่กับเสื่อมยศ สรรเสริญคู่กับนินทา สุขคู่กับทุกข์” เป็นต้น

โลกธรรมมี ๘ ประการ โลกธรรม คือ ธรรมที่มีประจำโลก หรือสัตว์โลกจะต้องประสบจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี กล่าวคือ

๑. ฝ่ายดี เรียกว่า อภิวุฑฺฒิสส เพราะเป็นฝ่ายที่ทุกคนปรารถนายิ่ง เช่น ได้รับการสรรเสริญ ได้ลาภ ได้ยศ และได้รับความสุข

๒. ฝ่ายไม่ดี เรียกว่า อนิภูฏารมณฺ์ เพราะเป็นฝ่ายที่ทุกคนไม่ปรารถนา ไม่พอใจ เช่น เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ได้รับการนินทา และได้รับความทุกข์

ลักษณะจิตที่ไม่หวั่นไหว

เมื่อได้ศึกษาและเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแล้วว่า โลกธรรมทั้งที่เป็นฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี เมื่อปรากฏแก่เราแล้ว ย่อมไม่จีรังยั่งยืน อาจเปลี่ยนแปลงไปในทางตรงกันข้ามได้ เพราะแต่ละอย่างไม่เป็นของใคร เราจะยึดถือว่าเป็นของเรา หรือไม่ประสบเลยนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะเป็นของประจำสัตว์โลก ดังนั้น เมื่อเราประสบฝ่ายที่ดี ก็ไม่ควรดีใจหรือชอบใจมากเกินไป จนเสียกิริยา หรือแม้เราจะประสบฝ่ายที่ไม่ดี ก็ไม่ควรเสียใจจนน่าเกลียด ถ้าเราสามารถตั้งสติหรือเก็บอารมณ์ได้เช่นนี้ คือ ลักษณะของจิตไม่หวั่นไหวนั่นเอง ดังนั้น พระอรหันต์ที่มีจิตบรรลุนิพพานได้แล้ว ทำนิพพานให้แจ้ง แม้โลกธรรมที่เป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายไม่ดี มากระทบหรือครอบงำจิตของท่านเพียงใด จิตของท่านหาได้หวั่นไหวไม่ เพราะว่าท่านรู้แจ้งตามความเป็นจริงของสภาวธรรมทั้งปวงนั่นเอง

๓๖. จิตไม่โศก (อะโสกัง) สภาพจิตใจที่แห่งผาก ทุกข์ตรม ขมไหม้ หม่นหมอง ครองเศร้า เสียใจ เพราะประสบกับความพลัดพราก สูญเสียหรือประสบกับสิ่งที่ไม่คาดฝันมาก่อน อันเนื่องจาก ความไม่รู้ เท้าทันในธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้น เป็นความจริงจะต้องเป็นเช่นนั้น จึงมีโศกเศร้าเสียใจ เป็นต้น

ลักษณะของจิตที่ไม่เศร้าโศก จิตเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิต เป็นพลังแห่งความเป็นอยู่มนุษย์ หรือสัตว์ จะปราศจากชีวิตถ้าไม่มีจิต ดังนั้น จิตที่ไม่เศร้าโศกหรือไม่มีความโศก คือ จิตที่หลุดพ้นจากสิ่งที่ตนรัก สิ่งที่ยินดี ไม่มีความปรารถนา หมดความอยาก ความต้องการในสิ่งเช่นนั้น จิตมีสภาวะเช่นนี้ หมายถึง จิตของอริยบุคคล ผู้บรรลุนิพพานแล้ว เพราะหมดกิเลสได้สิ้นเชิง ในประเด็นนี้ ว.วชิรเมธี^{๖๐} กล่าวว่า พระพุทธเจ้าตรัสสอน ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ความโศกเป็นอย่างไร

ความโศก คือ สภาพจิตที่เศร้า แห่ง ความผาก
ณ ภายใน ความโศกเศร้าภายในของบุคคลผู้ถูก
ความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว อាកาร

^{๖๐} อ้างแล้ว หน้า ๑๒๓

ดังกล่าวมานี้เอง เรียกว่า ความโศก”

เมื่อเรารู้เท่าทันสังขารธรรมอย่างนี้แล้ว เมื่อประสบกับความแก่ ความเจ็บ ความตาย พัลตพราก และเสวย ผลกรรม จึงสามารถครองกาย ครองใจ อยู่ในอาการที่สงบอันเป็นสุข ไม่วิตกทุกข์ร้อนจนเกินไป ไม่หวั่นไหวจนเกิด ควรถรม มีจิตใจมั่นคง แน่นหนักเป็นหลักฐานตั้งภูผาศีลาไสล คงความสดชื่นรื่นเย็นแห่งจิตไว้ได้ ไม่หวั่นไหวกระเพื่อม ขึ้นลงตามเหตุการณ์

๓๗. จิตปราศจากฐลี (วิระซัง) ฐลี คือ จิตที่ปราศจากฝุ่นละออง เป็นจิตที่มีแต่ความสุข สดชื่น ปรีดา ปราโมช เป็นอิสระ ผ่องใส นิ่งนอนที่ไหนก็เป็นสุข แต่ถ้าจิตติดผงฐลี ก็จะทำให้สิ่งนั้นเศร้าหมอง หมดสง่าราศี ไม่ สะอาด และพร่ามัว เป็นต้น

ความหมายของคำว่า “ฐลี”

ในทางธรรมท่านเปรียบเทียบฐลีที่หมายเอาละอองในทางโลกว่า กิเลส เพราะทำให้จิตใจเศร้าหมอง ไม่ ผ่องใส จิตปุถุชนถ้ากิเลสเข้าพัวพันเกี่ยวข้องและทำให้ขุ่นมัว จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดหรือจำนวนของกิเลส นั้น กิเลส คือ เครื่องเศร้าหมองนั้นมีอยู่ ๓ ตระกูลใหญ่ๆ ดังนี้

๑. ตระกูลที่แสดงออกถึงความรักหรือความโลภ
๒. ตระกูลที่แสดงออกถึงความชังหรือโทสะ
๓. ตระกูลที่แสดงออกถึงความหลงหรือโมหะ

ในแต่ละตระกูลจะมีความหมายหรือรายละเอียดแตกต่างกันไป บางตระกูลอาจจะมองเห็นได้ยาก แต่ บางตระกูลอาจจะมองเห็นได้ง่าย เพราะแสดงออกทางพฤติกรรมของผู้คนๆ ดังนี้

๑. ตระกูลที่แสดงออกถึงความรักหรือความโลภ ตระกูลนี้ คือ ความรัก ความยินดี ความกำหนดหรือ ความอยากได้ในวัตถุสิ่งของ ในบุคคลหรืออารมณ์น่าใคร่ น่าพอใจ ซึ่งมีความอยากจนละเอียด เช่น

๑.๑ โภภอย่างแรงจนถึงขั้น จี๋ ปลิ้น ลักทรัพย์ ข่มขืน เป็นต้น เรียกว่า “อภิขณาวิสมโลภะ”
๑.๒ เฟ่งเล็งต่อทรัพย์สมบัติผู้อื่น เพราะความต้องการเอามาเป็นของตน แต่ยังไม่แสดงออก แต่ถ้ามี โอกาสจะแสดงออกหรือกระทำทันทีเรียกว่า “อภิขณา”

๑.๓ อยากได้ทรัพย์สมบัติของผู้อื่นในทางทุจริต ในทางที่ไม่ชอบธรรม แต่ยังไม่แสดงออก เรียกว่า “โลภะ”

๑.๔ ความปรารถนาลามกอยากได้ในสิ่งสกปรก เช่น เล่นการพนัน เพราะอยากได้เงินเรียกว่า “ปาปิฉ ฉนา”

๑.๕ อยากเป็นใหญ่หรือมีมาก ไม่รู้จักเกรงใจผู้อื่น ไม่รู้จักประมาณตน เรียกว่า “มหิจฉา”

๑.๖ มีความกำหนดยินดีให้กามารมณ์หรือกามคุณทั้ง ๕ มีรูปสวยๆ รูปงามๆ เป็นต้น เรียกว่า “กามราคะ”

๑.๗ มีความยินดีพอใจในรูปเห็นว่าสวย เห็นว่างาม เป็นที่น่ารัก น่าใคร่ เรียกว่า “รูปราคะ”

๑.๘ มีความพอใจในอรูปธรรม คือ สิ่งที่ไม่มีรูปปรากฏ แต่มีจิตสำนึก สร้างจินตนาการขึ้นเอง เรียกว่า “อรูปราคะ”

๒. ตระกูลที่แสดงออกถึงความชังหรือโทสะ ตระกูลนี้จะแสดงออกถึงความไม่ชอบใจ ความโกรธ ความคิดร้าย ความฉุนเฉียว คิดทำร้ายผู้ที่ทำให้ตนโกรธ มีตั้งแต่หยาบจนถึงละเอียด ดังนี้

๒.๑ ความผูกอาฆาตจองเวร อยากแก้แค้น ผูกพยาบาท ไม่ให้อภัยใครแม้จะขอภัยบางที่ข้ามภพ ข้ามชาติก็มี เช่น พระเวทพัตผูกพยาบาทจองเวรพระพุทธเจ้าตั้งแต่ภพในอดีต มาในภพปัจจุบันต้องตามผูกพันอยู่ เรียกว่า “พยาบาท”

๒.๒ ความคิดร้าย คิดทำลาย เช่น คิดจะฆ่า คิดจะทำลาย คิดจะเผาบ้าน คิดจะทำให้ฮ้ออายหน้าด้าน ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น สาดน้ำกรดใส่หน้า ด่าประจานในที่สาธารณะ เป็นต้น เรียกว่า “โทสะ”

๒.๓ ความเดือดดาลใจ คือ คิดโกรธอยู่ในใจ ทหาวิธีจะทำร้าย แต่ยังไม่ทำร้ายใครโดยตรง เรียกว่า “โกรธะ”

๒.๔ ความขัดข้องใจ ชุ่นใจ เพราะความไม่ชอบใจ ไม่พอใจอยู่ลึกๆ ซึ่งไม่ถึงกับโกรธให้ปรากฏ แต่รู้สึกเคืองใจ ขัดข้องในใจอยู่ เรียกว่า “ปฏิมะ”

๓. ตระกูลที่แสดงออกถึงความหลงหรือโมหะ ตระกูลนี้มักจะแสดงออกในทางโง่เขลา เบาทัญญา เป็นอาการจิตมืด พร่ามัว ไม่รู้จักดี รู้จักชั่ว ถูกหรือผิด ไม่รู้จักบาปบุญ คุณหรือโทษ มีตั้งแต่หยาบจนถึงละเอียด ดังนี้

๓.๑ มีความเห็นผิดจากความถูกต้อง ผิดทำนองคลองธรรม เช่น เห็นดีเป็นชั่ว เห็นชั่วเป็นดี เห็นพ่อแม่มิมีพระคุณ ชอบเอาเปรียบผู้อื่น ไม่มีความเคารพในพระรัตนตรัย เป็นต้น เรียกว่า “มิจฉาทิฐิ”

๓.๒ มีความลุ่มหลง มัวเมา หลงผิดหรือหลงใหลมงาย ใครแนะนำอย่างไรก็เห็นชอบด้วย ไม่ใช่สติปัญญาของตนเอง เป็นเครื่องตัดสินชี้ขาด ไม่รู้จักรับผิดชอบชั่วดี เรียกว่า “โมหะ”

๓.๓ มีความเห็นว่าตัวตนเที่ยง ไม่เปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เห็นว่ารูปนามหรือเบญจขันธ์เที่ยง เรียกว่า “สั๊กกายทิฐิ”

๓.๔ มีความลังเลสงสัยในการปฏิบัติธรรม เช่น ไม่มั่นใจว่า บุญบาปมีจริงหรือไม่ สวรรค์นรกมีจริงหรือไม่ มรรคผลนิพพานมีจริงหรือไม่เพียงใด เป็นต้น เรียกว่า “วิจิกิจฉา”

๓.๕ มีความยึดติดอยู่ในข้อวัตรปฏิบัติที่มงาย เช่น เชื้อในเรื่องการทำนายทายทัก โชคชะตา เชื้อในอำนาจศาลเจ้าหรือการกินเจ หรือกินอาหารมังสวิรัติน่าได้บุญมากกว่าคนอื่น เป็นต้น เรียกว่า “สีลัพพตปรามาส”

๓.๖ มีความสำคัญตนว่าเหนือกว่าผู้อื่น สำคัญตนว่าเป็นบุคคลสำคัญกว่าผู้อื่น แม้แต่ถือชาติตระกูลตนว่าสูงกว่าผู้อื่น หรือถือว่าอาชีพตนดีกว่าอาชีพอย่างอื่น เรียกว่า “มานะ”

๓.๗ มีความฟุ้งซ่าน รำคาญ มีจิตใจหวนไหวไม่มั่นคง ไม่หนักแน่น เรียกว่า “อุทัจฉะ”

๓.๘ มีความโง่เขลา ขาดความรู้ ไม่รู้สังัจจธรรมว่า อะไรจริง อะไรแท้ ไม่รู้แจ้ง แม้แต่อรียสัง ๔ มิไม่รู้ทุกข์ เป็นต้น เรียกว่า “อวิชชา”

กิเลสเหล่านี้แหละที่เรียกว่า “อฐิ” หรือบางที่ท่านเรียกกิเลสเหล่านี้ว่า “สังโยชน์” ซึ่งมี ๑๐ ประการ ที่เรียกว่า “รากเหง้าแห่งความไม่ดี”

สังโยชน์ ๑๐ ประการ สังโยชน์ ได้แก่ อุกุศลมูล มีราคะ โทสะ และโมหะ ซึ่งพระอริยะบุคคลจะละสังโยชน์ได้ตามลำดับ คือ

๑. สักกายทิฐิ มีความเห็นว่าตัวตนเที่ยง เป็นต้น

๒. วิจิกิจฉา มีความลังเลสงสัยในการปฏิบัติธรรม

๓. สีลัพพตปรามาส มีติดอยู่ในการประพฤติปฏิบัติที่ผิดๆ ๓ ประการนี้ พระโสดาบันผู้ปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ผู้เป็นอริยะบุคคลระดับแรกที่อยู่แจ้งในนิพพาน เข้าถึงกระแสพระนิพพานหรือเห็นอริยสัง ๔ เป็นผู้สามารถละสังโยชน์ ทั้ง ๓ นี้ได้

พระสกทาคามี คือ ท่านผู้บรรลุสกทาคามีผลแล้ว ผู้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง ท่านละสังโยชน์ได้ ๓ ประการ เช่นเดียวกับพระโสดาบันและสามารถทำระคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลง จะกลับมาสู่โลกนี้โดยการถือปฏิสนธิครั้งเดียวเท่านั้น ก็จะเข้าถึงนิพพานได้

๔. กามราคะ มีความกำหนัดในกาม ยินดีในกามคุณ ๕

๕. ปฏิมะ ความขัดข้องใจ ความชุ่นเคืองใจ ไม่ชอบใจ ไม่พอใจอยู่ลึกๆ แต่ยังไม่ถึงกับโกรธสังโยชน์ทั้ง ๕ ประการนี้ พระอนาคามี คือ ท่านผู้บรรลุอนาคามีผลแล้ว และไม่เวียนกลับมาปฏิสนธิอีก สามารถละได้สิ้นเชิง ที่ไม่กลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีก เพราะเข้าสู่ปรินิพพานในเทวโลก ชั้นสุทธาวาส

๖. รูปราคะ ความยินดีพอใจในรูป

๗. อรูปราคะ ความยินดีพอใจในอรูปธรรม

๘. มานะ ความสำคัญตน ถือว่าตนเป็นนั่นเป็นนี่ หรือความถือตัว

๙. อุพัทธจะ ความฟุ้งซ่าน เพราะอาการที่จิตกวัดแกว่ง หวั่นไหว ไม่มั่นคง

๑๐. อวิชชา ความไม่รู้จริง ไม่รู้ซึ่งในสังขาร หรือไม่รู้จริงในอริยสัจ ๔

สังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการนี้ พระอรหันต์ คือ ผู้บรรลุอรหัตผลแล้ว ผู้สมควรรับทักษิณา และการเคารพบูชาอย่างยิ่ง สามารถสลัดได้สิ้นเชิง นับเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุด จึงสามารถบรรลุนิพพานได้

๓๘. การมีจิตเกษมจากโยคะ (เขม้ง) จิตที่ปลอดภัย หรือจิตที่ปลอดโปร่ง จากกิเลส อันเป็นเหตุตรึงรัดสัตว์ในภพให้อยู่ในวังวนแห่งความทุกข์ และการเวียนว่ายตายเกิด และโยคะ คือ เครื่องเสร้าหมองแห่งจิต เช่น

๑. กามโยคะ เครื่องผูกจิตให้เสร้าหมอง คือ ความใคร่

๒. ภวโยคะ เครื่องผูกจิตให้เสร้าหมอง คือ ภพที่อยากเกิด อยากเป็น อยากมี

๓. ทิฏฐิโยคะ เครื่องผูกจิตให้เสร้าหมอง คือ ทิฏฐิความคิดเห็นหรือทรรศนะ

๔. อวิชชาโยคะ เครื่องผูกจิตให้เสร้าหมอง คือ อวิชชาความไม่รู้จริงในสภาวะที่เป็นจริงของธรรมชาติ

ลักษณะของจิตที่เกษมจากโยคะ จิตเกษมจากโยคะ คือ จิตที่ปลอดภัย ปราศจากโยคะทั้ง ๔ เพราะการรอดพ้นจากเครื่องผูกพันหรือวงล้อมของโยคะ ซึ่งเปรียบเสมือนเชือกผูกจิตทั้ง ๔ เกลียว อันหมายเอาจิตของพระอรหันต์ ซึ่งหมดสิ้นจากกิเลสอาสวะทั้งปวง เพราะท่านสามารถตัดเครื่องผูกพันหรือเชือกทั้ง ๔ เกลียวได้ จิตเกษมนี้เป็นลักษณะของจิตที่พ้นจากภัยอันตราย จึงเป็นจิตเข้าสู่แดนเกษม คือพระนิพพาน ไม่ยินดีในวิภวสังสาร คือ การเวียนว่าย ตาย และเกิด อีกต่อไป

เนื่องจากมนุษย์เราประกอบด้วยรูปร่างกับนามหรือร่างกายกับจิตใจ ร่างกายเป็นรูปร่างภายนอก เป็นรูปธรรม สัมผัสถูกต้องได้ จะชำระให้สะอาดหรือบริสุทธิ์ได้ด้วยสบู่หรือผงซักฟอกได้ เช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มต่างๆ ส่วนจิตใจอันเป็นส่วนภายใน เป็นนามธรรม สัมผัสถูกต้องมิได้ ด้วยอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง จะทำความสะอาดให้จิตใจผ่องใสสะอาดด้วยสบู่หรือผงซักฟอก เช่น ร่างกายมิได้ จึงจำเป็นต้องอาศัยคำสอนทางพระศาสนา เพื่อเป็นยาเครื่องซักฟอก แต่เนื่องด้วยจิตใจ เมื่อว่าด้วยคุณภาพหน้าที่ ศักยภาพแล้วจะเห็นได้ว่ามีความสำคัญยิ่งกว่าร่างกาย เมื่อจิตใจเสร้าหมอง ร่างกายจะเสร้าหมองไปด้วย จิตเสร้าหมอง เพราะกิเลสธูลี อันได้แก่ ราคะความกำหนัดยินดีในกามคุณ มีรูป กลิ่น และเสียง เป็นต้น โทสะความโกรธประทุษร้ายผู้อื่น โมหะความหลง ไม่รู้จริงในสภาวะที่แท้จริง กิเลสธูลีเหล่านี้เน้นเครื่องเสร้าหมองแก่ใจ มิให้สัตว์มนุษย์มีความบริสุทธิ์ผ่องใสได้

กิเลส (ธูลี) มี ๒ ประการ คือ

๑. ธูลีภายใน ได้แก่ ราคะ โทสะ และโมหะ ซึ่งทำให้จิตเสร้าหมองมาแต่แรกเกิด เมื่อบุคคลตายโดยอาศัยความโกรธเป็นพื้นฐาน ก็จะเกิดโดยมีความโกรธเป็นพื้นฐาน ผู้ตายโดยอาศัยความกำหนัดยินดีและความหลง ก็จะเกิดมาโดยมีความกำหนัดยินดี และความหลงเป็นพื้นฐานเช่นนี้ เป็นต้น

๒. ธูลีภายนอก ได้แก่ ละอองผงเถ้าธูลีที่ลอยมาตามกระแสลม ถูกต้องร่างกายให้เสร้าหมอง สกปรก แต่สามารถชำระล้างด้วยสบู่หรือผงซักฟอกให้สะอาดได้

ที่ว่าจิตปราศจากกิเลสธูลี ท่านหมายเอาธูลีภายใน ซึ่งจะกำจัดธูลีภายใน คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ และทิฏฐิ เป็นต้น ได้จะต้องอาศัยธรรมะจากศาสนา เช่น ผู้มีจิตย่อมด้วยราคะ ความกำหนัดยินดี จะต้องชำระด้วยอสุภกรรมฐาน คือ เพ่งพินิจดูความไม่สวยงามของร่างกาย พิจารณาโครงกระดูกมนุษย์ หรือมนุษย์ที่ตายแล้ว ก็จะคลายความกำหนัดยินดีลงได้ จิตก็จะใสสะอาด เช่นนี้ เมื่อจิตปราศจากกิเลสธูลี ท่านว่าเป็นมงคล คือ ความดีสูงสุด และอาจบรรลุคุณธรรมสูงสุดได้ (นิพพาน) ในประเด็นนี้ ว.วชิรเมธี^{๖๑} ได้กล่าวถึงประเด็นที่ว่า

“ผู้ใดถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

^{๖๑} อ้างแล้ว หน้า ๑๓๑

ว่าเป็นสภาวะที่พึง พร้อมทั้งเห็นอริยสัจ ๔
 ด้วยสัมมาปัญญา นั่นเป็นสภาวะอันเกษม (ปลอดภัย)
 เป็นสภาวะอันสูงสุด เขาอาศัยสภาวะนั้นแล้ว
 ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”

จิตที่มีความสุขสบายปลอดโปร่ง มีความปลอดภัย เบบางหรือหมดสิ้นไปจากกิเลส ตัณหา อุปทาน หลุด
 พ้นจากอวิชชา หรือวังวนแห่งความทุกข์ คือ รากะ โทสะ โมหะ มานะ และทิฐิ ไม่มีเครื่องผูกพัน ไร้มลทิน
 ไร้ราคะ จิตมีความผ่องใสอยู่เป็นนิตย์ เรียกว่า จิตเกษมจากโยคะ

อุดมมงคล ถือได้ว่าเป็นวิธีการประเมินคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ที่ได้แสดงออกทางพฤติกรรม
 ในลักษณะทางกาย ทางวาจา และทางใจ เป็นสิ่งดีงาม ประเสริฐ และเป็นมาตรฐานแห่งความประพฤติปฏิบัติตน
 ให้เหมาะสมต่อความเป็นมนุษย์ ซึ่งอยู่ใน “หลักการของจริยธรรม” ที่สอดแทรกความประพฤติในเรื่องของคุณงาม
 ความดี เช่น มีเมตตา เสียสละ ซื่อสัตย์ และอดทน ฯลฯ ตลอดรวมถึง ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี อะไรควรทำ อะไรไม่
 ควรทำ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ถ้าบุคคลใดได้ประพฤติปฏิบัติแล้ว จะสามารถนำไปสู่การครองตน ครองคน และครองงาน
 อันจะทำให้ได้รับซึ่งการยกย่องสรรเสริญจากบุคคล และกลุ่มบุคคลโดยทั่วไป ในประเด็นนี้ผู้วิจัยหมายถึง หลักการ
 ดำเนินชีวิต ๓ ประการ ได้แก่ ๑) การพัฒนาตนในเรื่องของการครองตน ให้มีพื้นฐานแห่งการประสบความสำเร็จ
 ความเจริญ กล่าวคือ เป็นการเริ่มต้นด้วยการหลีกเลี่ยงหนีคนพาล เดินตามแบบบัณฑิต ปรับตัวให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่
 เกื้อกูล และสร้างระเบียบวินัยให้กับตนเอง ๒) การพัฒนาตนให้รู้จักปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หรือให้มีทักษะการใช้
 ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการครองตนบนความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความมีเหตุผล ก่อให้เกิดผลดี
 ส่งผลต่อความรับผิดชอบต่อครอบครัว และต่อสังคม และ ๓) การครองงาน คือ กระบวนการเพียรเพิกกิเลส (ตบะ)
 ที่เกิดจากผงฐลี เป็นเหตุให้เกิดการทุจริตต่อหน้าที่การงาน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติ

๒.๕. แนวคิดการจัดระเบียบสังคม

ลักษณะสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้
 สมาชิกในสังคมต้องละเมิดกฎระเบียบ หรือบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งก่อให้เกิดความไร้ระเบียบทางสังคม (Social
 Disorganization) เมื่อสังคมไร้ระเบียบ สังคมก็จะขาดความสงบมั่นคง และสมาชิกของสังคมไม่สามารถจะคง
 สภาพอยู่ได้ ทุกสังคมจะต้องมีการจัดระเบียบทางสังคมในหลักการใหญ่ๆ คล้ายกัน กล่าวคือ เป็นการรักษาสมดุล
 ของการอยู่ร่วมกัน ซึ่งแต่ละสังคมจะมีความเหมือนและความต่าง ตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน
 ในรายละเอียด

๒.๕.๑ ความหมายของการจัดระเบียบสังคม

มนุษย์เราไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใดๆ ก็ตาม จะต้องมีกฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบอะไรบางอย่างในการอยู่ร่วมกัน
 เพื่อสังคมจะได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังนั้น ทุกๆ สังคมจึงจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบขึ้นเป็นของตนเอง
 โดยปกติสังคมส่วนใหญ่จะมีการจัดระเบียบสังคมหลักใหญ่ๆ ที่คล้ายๆ กัน แต่อาจจะมีส่วนปลีกย่อยบางอย่างที่
 แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละสังคม ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายแตกต่างกันไป ดังนี้

จ้านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ^{๖๒} การจัดระเบียบสังคม (Social Organization) หมายถึง การที่มนุษย์
 กำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน มนุษย์จะมีความสัมพันธ์ต่อกันได้สะดวก
 จำเป็นต้องมีแบบแผนที่รู้จักกันว่าแต่ละคนจะต้อง หรือควรปฏิบัติอย่างไร ในโอกาสใด และในฐานะอะไร

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๖๓} การจัดระเบียบทางสังคม หมายถึง การสร้างสิ่งอื่นๆ
 ขึ้นมาสนับสนุนบรรทัดฐานทางสังคม คือ ค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อและระบบ สัญลักษณ์ ทั้งนี้

^{๖๒} อ้างแล้ว, หน้า ๓๕

^{๖๓} คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (๒๕๔๓). สังคมและ

เพราะบรรทัดฐานทางสังคมอย่างเดียว ไม่เพียงพอที่จะทำให้คนทำตามกฎเกณฑ์ทางสังคมได้
 นิเทศ ดินณะกุล^{๖๔} การจัดระเบียบทางสังคม หมายถึง การทำให้เกิดความเป็นระเบียบขึ้นในสังคมของ
 มนุษย์

นิยพรรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ^{๖๕} การจัดระเบียบสังคม หมายถึง เครือข่าย ของความสัมพันธ์ระหว่าง
 บุคคลในสังคมหนึ่งๆ ต่อบุคคลอื่นๆ ในสังคมเดียวกัน

การจัดระเบียบของสังคมมนุษย์ในกรอบเครือข่ายความสัมพันธ์ของพฤติกรรมมนุษย์ในสังคมที่แสดง
 ตอบโต้กันในลักษณะของพฤติกรรมสัญลักษณ์ (Symbolic Behavior) ซึ่งถูกควบคุม (Constraints) ด้วย
 สิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ ทางสังคม และยังให้ทัศนะว่าแท้ที่จริงแล้วความสัมพันธ์ที่ถูกควบคุมอยู่ในกรอบของ
 สังคมดังกล่าว เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุดของค่านิยมต่างๆ ผู้ที่เป็นสมาชิกของสังคมย่อมรู้จักชุดของค่านิยมใน
 ด้านต่างๆ พร้อมทั้งจะแสดงออกมาเพื่อตอบโต้กับบุคคลและหรือสถานการณ์ใดๆ ก็ยอมแสดงหรือประพฤติได้
 ถูกต้องโดยทันที

สุดา ภิรมย์แก้ว^{๖๖} การจัดระเบียบทางสังคม หมายถึง กฎเกณฑ์หรือระเบียบแบบแผนทั้งหลาย อัน
 เกี่ยวกับความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคล

อำไพ หมิ่นสิทธิ์^{๖๗} การจัดระเบียบทางสังคม หมายถึง การจัดสังคมให้เป็นระเบียบโดยการกำหนด
 กฎเกณฑ์หรือระเบียบแบบแผนทั้งหลายอันเกี่ยวกับความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคล เพื่อให้คนใน
 สังคมปฏิบัติร่วมกันเป็นแบบอย่างเดียวกัน เพื่อให้เกิดความสงบสุขภายในสังคม

สรุภ การจัดระเบียบสังคม หมายถึง กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน ค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ และ
 ระบบสัญลักษณ์ ที่มนุษย์ได้ร่วมกันสร้างขึ้น เพื่อใช้สร้างเครือข่ายของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม
 หนึ่งๆ ต่อบุคคลอื่นๆ ในสังคมเดียวกัน

๒.๕.๒ สาเหตุของการจัดระเบียบสังคม

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการจัดระเบียบสังคม (อำไพ หมิ่นสิทธิ์^{๖๘} และ ศิริรัตน์ แอดสกุล^{๖๙}) ดังนี้

๑. โดยทั่วไปสมาชิกในสังคมต่างมีคุณสมบัติที่แตกต่างกันทั้งในทางกายภาพและทางสังคม ในทาง
 กายภาพ มนุษย์ย่อมมีเพศ วัย เชื้อชาติ และระดับความสามารถทางสติปัญญาที่แตกต่างกัน ในทางสังคมมนุษย์
 ย่อมมีความแตกต่างกันในทางอาชีพ ลักษณะครอบครัว การศึกษา ฯลฯ นอกจากนี้สังคมยังประกอบไปด้วยกลุ่ม
 ต่างๆ เช่น กลุ่มกรรมกร กลุ่มชาวนา กลุ่มศาสนา เป็นต้น การที่บุคคลและกลุ่มบุคคลในสังคมมีความแตกต่างกัน
 เช่นนี้ จะมาอยู่รวมกันได้ จำเป็นจะต้องมีแบบแผนความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงให้บุคคลและกลุ่มบุคคลอยู่ร่วมกันโดย
 สมานฉันท์

๒. การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อความจำเป็นในการอยู่รอดของชีวิต กล่าวคือ เพื่อสนองความ
 ต้องการพื้นฐานแห่งตน จึงจำเป็นที่จะต้องกำหนดระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก เพื่อให้บรรลุเป้าหมายแห่ง
 ความต้องการ ฉะนั้นมนุษย์จำเป็นต้องมีระบบการแบ่งหน้าที่การงาน เพื่อการอยู่ร่วมกันที่เรียกว่า การแบ่งงาน
 (Division of Labor)

วัฒนธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ ๗). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า ๗๖

^{๖๔} นิเทศ ดินณะกุล. (๒๕๔๔). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า ๖๔

^{๖๕} อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๒-๑๕๓

^{๖๖} สุดา ภิรมย์แก้ว. (๒๕๔๘). “การจัดระเบียบสังคม” ในมนุษย์กับสังคม. (พิมพ์ครั้งที่ ๖). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย

เกษตรศาสตร์. หน้า ๕๔

^{๖๗} อำไพ หมิ่นสิทธิ์. (๒๕๕๓). มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ : ทริปปี้ล เอ็ดดูเคชั่น. หน้า ๙๐

^{๖๘} อ้างแล้ว, หน้า ๙๐

^{๖๙} อ้างแล้ว, หน้า ๔๕-๔๖

๓. มนุษย์มีลักษณะทางธรรมชาติที่สำคัญ คือ การต่อสู้ การใช้อำนาจและการขัดแย้งต่อกัน ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องร่วมกันสร้างระบบความสัมพันธ์แห่งสมาชิกในสังคมที่เป็นแบบแผน เพื่อการอยู่ร่วมกันของมนุษย์

๒.๕.๓ เครื่องมือในการจัดระเบียบทางสังคม

อำเภอ หมื่นสิทธิ^{๗๐} กล่าวว่า การจัดระเบียบสังคม เป็นการจัดให้สังคมมีระเบียบอย่างมีระบบ เป็นการวางรูปแบบของพฤติกรรมและกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคล นักสังคมวิทยาเห็นว่าการจัดระเบียบทางสังคม ต้องอาศัยการวางบรรทัดฐานเพื่อให้สมาชิกในสังคมใช้เป็นแนวปฏิบัติ ต้องกำหนดสถานภาพและบทบาท และจะต้องมีการควบคุม เพื่อให้เกิดการปฏิบัติ ดังนั้นการจัดระเบียบทางสังคมอาจสามารถใช้เทคนิควิธีในรูปแบบต่างๆ มาช่วย และเป็นกลไกในการจัดระเบียบทางสังคม ได้แก่ บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms)

๒.๕.๔ บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms)

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๗๑} กล่าวว่า บรรทัดฐานทางสังคม คือ แบบแผนพฤติกรรมที่เป็นคาดหวังของสังคมเป็นมาตรฐานที่สมาชิกของสังคมถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตาม จึงเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปบรรทัดฐานกับการควบคุมทางสังคม

นิเทศ ดินณะกุล^{๗๒} กล่าวว่า บรรทัดฐานทางสังคม หมายถึง มาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมหนึ่งๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปและเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวังให้คนในสังคมได้ปฏิบัติตาม

จางันค์ อติวัฒน์สิทธิ และคณะ^{๗๓} กล่าวว่า สังคมดำรงอยู่ได้เพราะมีบรรทัดฐาน คือ คนส่วนใหญ่ยังยึดถือปฏิบัติตามธรรมเนียม กฎศีลธรรม และกฎหมาย สังคมที่ไร้บรรทัดฐานโดยสิ้นเชิงย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ ที่เรียกว่าภาวะไร้บรรทัดฐาน (Norm Less Mess) และการควบคุมทางสังคมทำได้หลายวิธี และวิธีหนึ่ง คือ การให้คุกและให้โทษ (Sanctions) ได้แก่ การลงโทษผู้ฝ่าฝืน และให้รางวัลแก่ผู้ปฏิบัติตาม การลงโทษเป็นวิธีการที่ใช้กันทั่วไปตั้งแต่ในครอบครัวจนถึงการลงโทษโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ มีทั้งการควบคุมที่เป็นทางการ (Formal Control) และการควบคุมที่ไม่เป็นทางการ (Informal Control) และวิธีการสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้บุคคลยอมรับปฏิบัติตามบรรทัดฐาน คือ การอบรมปลูกฝังจนบุคคลเกิดจิตสำนึกในการควบคุมตนเอง (Internal Control) เพราะเห็นว่าบรรทัดฐานต่างๆ เป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ผู้ที่มีส่วนร่วมในการควบคุมทางสังคมมีตั้งแต่ตัวเอง ครอบครัว เพื่อนบ้าน ศาสนา และอำนาจรัฐ

ในสังคมต่างๆ จะประกอบไปด้วยกลุ่มคน และปัจเจกชนจำนวนมากภายในแต่ละวันคนเหล่านั้นมีการติดต่อสมาคมกับคนอื่นจำนวนหนึ่งโดยที่ส่วนใหญ่ไม่ได้รู้จักกันเป็นส่วนตัว ไม่รู้จักชื่อของกันและกันมาก่อนเลย แต่ก็สามารถจะติดต่อทำธุรกิจของแต่ละคนไปได้ การกระทำทางสังคมกับคนที่เราไม่รู้จักจำนวนหนึ่งในแต่ละวันเป็นได้อย่างไร คำตอบอยู่ที่บรรทัดฐานทางสังคมที่ทุกสังคมมี บรรทัดฐานทางสังคมทำให้การกระทำทางสังคมระหว่างคนเป็นจำนวนมากเป็นไปได้แม้ไม่รู้จักกันก็ตาม ทำให้สมาชิกแต่ละคนของสังคมทำกิจกรรมประจำวันของเขาได้ดีโดยไม่ต้องตัดสินใจมากกว่า ในแต่ละช่วงเวลา เขาต้องทำอะไรบ้างและทำอย่างไร หน้าที่ของบรรทัดฐานจึงอยู่ตรงที่การลดความจำเป็นที่จะต้องตัดสินใจในสถานการณ์ทางสังคมต่างๆ ที่คนต้องเผชิญและมีส่วนร่วม ถ้าปราศจากบรรทัดฐานทางสังคม สมาชิกแต่ละคนของสังคมต้องเผชิญและมีส่วนร่วม ถ้าปราศจากบรรทัดฐานทางสังคม สมาชิกแต่ละคนของสังคมต้องเผชิญกับปัญหาในการตัดสินใจตลอดเวลาว่าจะทำอย่างไรในปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทต่างๆ ซึ่งบางครั้งอาจจะผิดพลาดมากหรือน้อย บรรทัดฐานทางสังคมทำให้สมาชิกแต่ละคนของ

^{๗๐} อ้างแล้ว, หน้า ๙๑

^{๗๑} อ้างแล้ว, หน้า ๖๑-๖๒

^{๗๒} อ้างแล้ว, หน้า ๖๕

^{๗๓} อ้างแล้ว, หน้า ๒๕

สังคมทำกิจกรรมต่างๆ ของเขาไปได้โดยไม่ต้องคิด เพราะทำงานเคยชินกลายเป็นนิสัยและบางอย่างกลายเป็น ประเพณีไป

อ่ำโพร หมิ่นสิทธิ์^{๗๔} กล่าวว่า บรรทัดฐานเป็นวัฒนธรรมประเภทนามธรรมหรือวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ เป็นสิ่งที่ช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม อาจจะมีลักษณะเป็น กฎ กติกา หรือ มารยาท ในการอยู่ร่วมกัน ทำให้บุคคล และกลุ่มบุคคลได้รับทราบว่าเขาควรปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะถูกต้องเหมาะสมกับสังคม อะไรคือ สิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติหรือเป็นข้อห้ามของสังคม บรรทัดฐานจึงเป็นระบบสัญลักษณ์ชนิดหนึ่งที่คนในสังคมกำหนดขึ้นและรับรู้ร่วมกัน ซึ่งโดยปกติมนุษย์มักจะทำอะไรที่สอดคล้องกัน ทำในสิ่งที่ ทุกคนในสังคมยอมรับร่วมกัน มักไม่ค่อยมีคนฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของสังคม เพราะการฝ่าฝืนหรือการเบี่ยงเบนจากบรรทัดฐานของสังคมนั้น มักจะได้รับปฏิกริยาโต้ตอบจากคนอื่นๆ ในสังคม อาจไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมหรืออาจได้รับการลงโทษด้วยวิธีการต่างๆ ของสังคมก็ได้ ซึ่งลักษณะของการลงโทษจะหนักหรือเบาขึ้นอยู่กับประเภทของบรรทัดฐาน และขึ้นอยู่กับแต่ละสังคมเป็นผู้กำหนด

สรุป บรรทัดฐานทางสังคม หมายถึง เครื่องมือทางสังคมที่ช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของแบบธรรมเนียมปฏิบัติ หรือมารยาทในการอยู่ร่วมกัน ทำให้ทราบว่าเขาควรจะทำอะไร อย่างไร จึงจะถูกต้องเหมาะสมกับสังคมที่เขาอาศัยอยู่

ความสำคัญของบรรทัดฐานทางสังคม

อ่ำโพร หมิ่นสิทธิ์^{๗๕} กล่าวถึง บรรทัดฐานมีบทบาทสำคัญต่อการควบคุมสัมพันธภาพของบุคคลและกลุ่มบุคคลในสังคม ดังนี้

๑. ช่วยทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มบุคคลให้เป็นไปตามที่สังคมปรารถนา
๒. ทำให้เกิดระเบียบแบบแผนอันดีงาม
๓. ช่วยกำกับให้มนุษย์ในสังคมหนึ่งสามารถประพฤติปฏิบัติได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง

ประเภทของบรรทัดฐานทางสังคม

บรรทัดฐานทางสังคม คือ กฎเกณฑ์ทางสังคม ที่มีลักษณะเป็นข้อบังคับให้บุคคลและหรือกลุ่มบุคคลทำตาม (Prescriptive) หรือจะเป็นข้อห้ามไม่ให้ทำ (Proscriptive) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. วิถีชาวบ้าน หรือวิถีประชา (Folkways)

ศิริรัตน์ แอดสกุล^{๗๖} กล่าวว่า วิถีประชา (Folkways) หมายถึง บรรทัดฐานประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญน้อยในสังคม ทั้งนี้เพราะการกระทำผิดวิธประชานั้นมีผลกระทบต่อส่วนรรมน้อย ไม่รุนแรง วิถีประชาเป็นสิ่งที่มนุษย์เราประพฤติปฏิบัติจนเกิดเป็นความเคยชิน ไม่รู้สึกกระดากอาย ไม่เคอะเขิน ไม่มีใครมาบังคับให้กระทำ เช่น การสวมรองเท้าเมื่อเดินออกจากบ้าน การตึมน้ำจากแก้ว การใส่เสื้อผ้าชุดสีดำไปร่วมงานศพ การยกมือไหว้ผู้ใหญ่ การกล่าวสวัสดี การขอโทษ การขอบคุณ และการก้มตัวเมื่อเดินผ่านผู้ใหญ่ เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๗๗} กล่าวว่า วิถีประชา เป็นบรรทัดฐานที่ไม่มีความสำคัญมาก แต่เป็นแบบแผนในเรื่องของชีวิตประจำวัน ตลอดจนการปฏิบัติตัวที่เป็นปกติวิสัยของคนส่วนใหญ่ในสังคม

ชลธิชา ศาลิคุปต์^{๗๘} กล่าวว่า วิถีประชา เป็นแบบแผนที่ใช้ในชีวิตประจำวันที่ทุกคนพึงปฏิบัติ ได้รับมาโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งเป็นเรื่องที่ทุกคนในสังคมรับรู้ร่วมกันและปฏิบัติเหมือนกันอย่างสม่ำเสมอ จนเป็นนิสัย

^{๗๔} อ่ำโพร หมิ่นสิทธิ์. (๒๕๕๓). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : ทริบเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น. หน้า ๙๑

^{๗๕} อ้างแล้ว, หน้า ๙๒

^{๗๖} อ้างแล้ว, หน้า ๔๘-๔๙

^{๗๗} อ้างแล้ว, หน้า ๖๖

^{๗๘} ชลธิชา ศาลิคุปต์. (๒๕๕๓). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย. หน้า ๔๐

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๗๙} วิถีชาวบ้าน เป็นมโนภาพที่ William G. Summer เป็นผู้สร้างขึ้นจากหนังสือที่มีชื่อของเขาชื่อว่า “Folkways” (๑๙๐๗)

วิถีชาวประชา คือ บรรทัดฐานทางสังคมประเภทที่มีความสำคัญน้อยในสังคม ทั้งนี้เพราะการทำผิดวิถีชาวบ้านจะมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวมน้อย วิถีชาวบ้านตามความหมายของ Summer หมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวังว่าปัจเจกชนจะทำหรือไม่ทำอะไรในสถานการณ์ต่างๆ ประจำวัน

แม้วิถีประชาจะเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่สำคัญน้อย แต่มีประโยชน์มากสำหรับคนจำนวนมากที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ในแต่ละวันคนเหล่านั้นสามารถดำเนินชีวิตของตัวเองไปได้และมีการกระทำทางสังคมต่อกันได้ก็เพราะมีวิถีประชาเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อกัน วิถีประชาจึงเป็นพฤติกรรมที่คนจำนวนมากเห็นว่าเหมาะสมถูกต้องในสถานการณ์นั้นๆ วิถีประชาเป็นพฤติกรรมที่มีขอบข่ายกว้างขวาง ครอบคลุมพฤติกรรมด้านต่างๆ ของสังคมไว้เกือบหมด เช่น การแต่งกาย การพูดจาปราศรัยกัน การปฏิบัติ ต่อกันระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อยและมารยาททางสังคมต่างๆ เป็นต้น

แต่ละสังคมจะมีวิถีประชาเกี่ยวกับการแต่งกาย คือ การแต่งกายที่เหมาะสมในสถานการณ์ต่างๆ โดยมีปัจจัยของเพศ วัย และสถานภาพทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้อง ในสังคมไทยมีวิถีประชาที่กำหนดว่า ผู้ไปงานศพควรใส่สีดำ แต่ถ้าไปงานรื่นเริง เช่น งานแต่งงานควรใส่สีสดใส การพูดจาปราศรัยกันเป็นวิถีประชาอีกประเภทหนึ่ง แต่ละสังคมจะมีวิถีประชาที่กำหนดว่าชายหญิง ผู้ใหญ่ผู้น้อยควรพูดจากรับฟังกันอย่างไร ควรใช้ภาษาหรือคำพูดอย่างไร ในสังคมไทยจะมีคำทักทายว่า “สวัสดี” เมื่อเจอกัน ถ้าผู้พูดเป็นผู้ใหญ่มากลึงทักทายผู้ใหญ่ซึ่งเป็นอาจารย์ ผู้น้อยจะยกมือไหว้อย่างนอบน้อมพร้อมกับกล่าว “สวัสดี” ผู้ใหญ่จะรับไหว้และกล่าวสวัสดีตอบ ผู้น้อยเมื่อเดินผ่านผู้ใหญ่จะก้มตัวเล็กน้อย วิถีประชายังกำหนดมารยาทในการรับประทานอาหารด้วยว่าควรจะทำอย่างไรในที่สาธารณะ กำหนดแบบแผนการปฏิบัติต่อกันระหว่างชราวาส และสมณะเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างสตรีและพระสงฆ์ นักสังคมวิทยาส่วนมากเห็นว่าวิถีประชาเกี่ยวข้องกับประเพณีต่างๆ อย่างมาก จึงทำให้ความหมายของคำว่าวิถีประชา และประเพณีเหมือนกัน

วิถีประชาเป็นบรรทัดฐานที่เราต้องปฏิบัติตามเพราะมันเป็นความเคยชินที่ต้องทำอย่างนั้นการปฏิบัติตามวิถีประชาไม่ได้ถูกบังคับโดยกฎหมาย หรือหน่วยที่ตั้งขึ้นโดยเฉพาะโดยรัฐบาล ไม่มีกฎหมายใดบังคับให้เรานอนบนที่นอน กินอาหารตอนเช้า ใส่รองเท้า เช่นชื่อในจดหมาย กินน้ำกินพริกปลาทุ ต้มน้ำ จากแก้ว กินข้าวด้วยช้อน กล่าวคำ “สวัสดี” เมื่อพบกัน เราทำสิ่งต่างๆ เหล่านี้และอีกหลายสิ่งทีคล้ายๆ กัน นี้ได้โดยไม่ได้คิดเลย เพราะเราทำจนกลายเป็นนิสัยเป็นความเคยชิน สิ่งเหล่านี้เป็นวิถีประชาในสังคม สังคมอื่นอาจมีวิถีประชาแตกต่างไปจากของเราจึงทำให้มีวัฒนธรรมแตกต่างกันไป

ลักษณะทั่วไปของวิถีชาวบ้านหรือวิถีประชา

อ่าไพร์ หมิ่นสิทธิ์^{๘๐} กล่าวว่า วิถีประชาในสังคมไทย ได้แก่ การทักทายด้วยการไหว้ การแต่งกายด้วยชุดสีดำไปงานศพ ชายไทยจะบวชระก่อนแต่งงาน เป็นต้น ในแต่ละกลุ่มสังคมย่อมมีวิถีประชาแตกต่างกันออกไป เช่น การแสดงความเคารพ คนไทยใช้การไหว้เป็นการแสดงความเคารพ ส่วนคนญี่ปุ่นใช้การโค้งคำนับ เป็นต้น บรรทัดฐานประเภทวิถีประชานั้นไม่มีการบังคับที่เข้มงวดให้ปฏิบัติตามแต่ทุกคนก็ปฏิบัติ เพราะอย่างเหมือนคนอื่น ๆ อย่างไรก็ตามวิถีประชาอาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๘๑} กล่าวว่า วิถีชาวบ้านเกิดขึ้นเองโดยไม่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า เกิดจากการที่ในตอนแรกๆ มีการทดลองพฤติกรรมหลายประเภท ในที่สุดคนจำนวนมากเห็นว่าแบบแผนพฤติกรรมนั้นๆ เหมาะสมกับสถานการณ์นั้นๆ และยอมรับพฤติกรรมเหล่านั้น พฤติกรรม นั้นจึงกลายเป็นนิสัย

^{๗๙} อ้างแล้ว, หน้า ๖๒-๖๓

^{๘๐} อ่าไพร์ หมิ่นสิทธิ์. (๒๕๕๓). มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ : ทริบพีล เอ็ดดูเคชั่น. หน้า ๙๒

^{๘๑} อ้างแล้ว, หน้า ๖๓-๖๔

หรือความเคยชินเมื่อคนจำนวนมากเห็นว่าเหมาะสม วิถีชาวบ้านหรือวิถีประชนานี้ๆ จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไป

ศิริรัตน์ แอดสกุล^{๘๒} กล่าวถึง ลักษณะทั่วไปของวิถีชาวบ้านไว้ ๖ ประเด็น คือ

๑. วิถีชาวบ้านเกิดขึ้นเองโดยไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า
๒. วิถีชาวบ้านเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากความเคยชิน หรือการกระทำจนเป็นนิสัย
๓. วิถีชาวบ้านเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถบอกที่มาได้ ไม่สามารถบอกได้ว่าเกิดขึ้นเมื่อใด ใครคิดค้น

ขึ้นมาก

๔. วิถีประชนอาจมีลักษณะเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติหรืออาจเป็นสิ่งที่ต้องห้ามหรือข้อห้ามในการปฏิบัติได้

๕. วิถีประชนเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับและคาดหวังให้สมาชิกของสังคมปฏิบัติตาม

๖. หากใครฝ่าฝืนวิถีประชน ก็มีบทลงโทษเหมือนกันแต่ไม่รุนแรงมากนัก เช่น หัวเราะเยาะ พุดจาถากถาง มองหน้า ซุบซิบ นินทา พุดตำหนิติเตียน เป็นต้น

เมื่อวิถีชาวบ้านไม่ได้เกิดจากการวางแผนไว้ล่วงหน้า จึงบอกที่มาของวิถีชาวบ้านแต่ละอย่างไม่ได้ ไม่มีใครบอกได้ว่าวิถีชาวบ้านแต่ละอย่างเกิดขึ้นเมื่อไร เช่น แต่งกายด้วยสีดำในงานศพ การรดน้ำในพิธีแต่งงานหรืองานศพ ยิ่งกว่านั้น พฤติกรรมของวิถีชาวบ้านแต่ละอย่างจะถูกคาดหวังไว้ไม่เท่ากัน เช่น ในสังคมไทยผู้หญิงถูกคาดหวังให้ประพุดตีตัวเรียวร้อย โดยเฉพาะในเรื่องการพุดจา และความสัมพันธ์ทางเพศ วิถีชาวบ้านมักจะค่อนข้างถาวรอยู่ได้นาน แต่บางอย่างอาจสูญหายไปได้ อย่างไรก็ตามวิถีชาวบ้าน มีหน้าที่สำคัญในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์อยู่น้อย และจะกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมบางอย่าง หรือกระตุ้นไม่ให้มีพฤติกรรมบางอย่าง ซึ่งมีผลทำให้ปัจเจกชนต้องทำตาม

๒. จารีต (Mores)

คำและความหมายของจารีต ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๘๓} กล่าวว่า จารีต (Mores) เป็นบรรทัดฐานที่มีความสำคัญมากในความรู้สึกของคนทั่วไปในสังคม การกระทำผิดจารีตจะมีผลกระทบต่อคนจำนวนมาก หรือต่อสังคมโดยรวมดังนั้น ทุกสังคมจึงต้องมีข้อห้ามไม่ให้กระทำการใดๆ ที่เป็นอันตรายต่อสังคม

นิเทศ ดินณะกุล^{๘๔} กล่าวว่า จารีตต่างจากวิถีประชน เพราะมีกฎศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นกฎของสังคมที่กำหนดว่าการกระทำใดถูก การกระทำใดผิด การกระทำผิดอย่างไรจึงจะเรียกว่าทำชั่ว ดังนั้นการฝ่าฝืนจารีตจึงมีความผิดรุนแรงการวิถีประชน เพราะมีผลกระทบต่อบุคคลอื่นในสังคมไม่มากนัก ผู้ที่ฝ่าฝืนจึงต้องได้รับโทษที่รุนแรงตามไปด้วย เช่น การประชนทัณฑ์ การเลิกคบสมาคม ไม่มอง ไม่พุดด้วย ถูกขับไล่ ถูกทรมาณ ถูกทำให้พิการ เป็นต้น

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๘๕} กล่าวว่า จารีต เป็นบรรทัดฐานที่ต่างไปจากวิถีชาวบ้านหรือพฤติกรรมที่เป็นความเคยชิน “จารีต” มีความหมายเหมือนคำว่า “ศีลธรรม” (Morals) Summer บางครั้งพุดถึงจารีตว่าเป็นพฤติกรรมที่เชื่อว่าจะมีผลต่อสวัสดิภาพ (Welfare) ของคนจำนวนมาก แต่วิถีชาวบ้านไม่มีความหมายของคำว่า “สวัสดิภาพ” อยู่ด้วย จารีตจึงเป็นบรรทัดฐานทางสังคมประเภทที่มีความสำคัญต่อสังคมมาก การกระทำผิดจารีตจะมีผลกระทบต่อคนจำนวนมากหรือต่อสังคมโดยรวมดังนั้นทุกสังคมจึงมีข้อห้ามไม่ให้กระทำการใดๆ ที่จะเป็อันตรายต่อสังคม เช่น ห้ามไม่ให้ลักขโมย ทำร้ายผู้อื่น ฆ่าคน ประพุดติตทางเพศ

^{๘๒} อ้างแล้ว, หน้า ๔๙

^{๘๓} อ้างแล้ว, หน้า ๖๖

^{๘๔} อ้างแล้ว, หน้า ๖๖

^{๘๕} อ้างแล้ว, หน้า ๖๖

ประกอบอาชญากรรมทุกประเภท ห้ามไม่ให้ทุจริต ไม่ทารุณสัตว์และข้อห้ามอื่นๆ อีกมากมาย แต่จารีตไม่ได้มีเฉพาะข้อห้ามแต่มีข้อให้กระทำด้วย เช่น ต้องช่วยเหลือผู้อื่น เป็นต้น

ศิริรัตน์ แอดสกูล^{๕๖} ได้กล่าวสรุปถึงความแตกต่างระหว่างจารีตกับวิถีประชา เพราะมีกฎของศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นกฎของสังคมที่กำหนดว่าการกระทำใดถูก การกระทำใดผิด การกระทำอย่างไรจึงจะเรียกว่าทำดี ทำอย่างไรจึงจะเรียกว่าทำไม่ดีไม่งาม ดังนั้น การฝ่าฝืนจารีตจึงมีความรุนแรงกว่าวิถีประชา เพราะมีผลกระทบต่อบุคคลอื่นที่อยู่ร่วมกันไม่มากนักน้อย และจารีตบางอย่างมีลักษณะเป็นข้อห้าม (Taboos) คือ ห้ามไม่กระทำการบางอย่างที่สังคมส่วนใหญ่ไม่ยอมรับ ไม่เห็นด้วย เช่น ห้ามพ่อมีความสัมพันธ์ทางเพศกับลูกสาว และหรือแม่มีความสัมพันธ์ทางเพศกับลูกชาย การห้ามกินเนื้อมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งข้อห้ามเหล่านี้ค่อนข้างเป็นกฎเกณฑ์สากล และจารีตมิใช่เป็นเพียงข้อห้ามเท่านั้น บางครั้งก็เป็นข้อควรปฏิบัติด้วยเช่นกัน เช่น เราต้องช่วยเหลือผู้อื่น เราต้องกตัญญูต่อผู้มีพระคุณเสมอ

จารีตมีความสำคัญมากในสังคมระดับดั้งเดิมที่มีความเจริญทางเทคโนโลยีน้อย เป็นสังคมขนาดเล็กและเป็นสังคมที่ยังไม่มีกฎหมาย ผู้ทำผิดจารีตจะได้รับการลงโทษอย่างรุนแรง สังคมสมัยใหม่ที่มีกฎหมายใช้แล้ว แต่จารีตบางอย่างก็ยังมีสำคัญอยู่ไม่น้อย ในสังคมไทยมีจารีตบางอย่างที่มีความสำคัญมากแม้ไม่ได้ถูกนำไปบัญญัติเป็นกฎหมาย เช่น ความกตัญญู ระบบอาวุโส ความซื่อสัตย์ ระหว่างสามีภรรยา การแสดงความเคารพผู้ใหญ่ และความเชื่อทางศาสนาหลายอย่าง ในสังคมอเมริกัน มีจารีตที่สำคัญ คือ ความสุจริต การไม่ทำร้ายสัตว์ การไม่ก่อกำแพงบ้านสูงๆ การไม่ทำพินัยกรรมยกสมบัติให้แมวหมา ซึ่งแม้ทำถูกกฎหมาย แต่คนอเมริกันถือว่าผิดศีลธรรม เป็นต้น ลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งของจารีต คือ จารีตมักเปลี่ยนแปลงได้ยากกว่าวิถีชาวบ้าน

ลักษณะทั่วไปของจารีต

ศิริรัตน์ แอดสกูล^{๕๗} กล่าวถึง ลักษณะทั่วไปของจารีต ไว้ ๗ ประเด็น ดังนี้

๑. จารีตจะเปลี่ยนแปลงยากกว่าวิถีประชา
๒. จารีตเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสวัสดิภาพของคนในสังคมมากกว่าวิถีประชา
๓. จารีตมีการลงโทษที่รุนแรงกว่าวิถีประชา
๔. จารีตอาจเป็นที่มาของกฎหมายได้
๕. จารีตอาจใช้แทนกฎหมายได้ในบางสังคม
๖. จารีตและวิถีประชา มีลักษณะเหมือนกันตรงที่ว่า เป็นสิ่งที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปในสังคม แต่ไม่ทราบว่ามีต้นกำเนิดมาตั้งแต่เมื่อไร และเกิดขึ้นได้มาโดยไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า และมีลักษณะเปลี่ยนแปลงค่อนข้างยาก
๗. ทั้งจารีตและวิถีประชา มีความแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มแต่ละสังคม

จารีตจึงเป็นบรรทัดฐานที่มีความจำเป็นต่อการสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวัสดิภาพของสังคม การกระทำผิดจารีต ได้แก่ การที่ลูกเนรคุณพ่อแม่ การที่ชายหญิงเป็นชู้กัน การที่แพทย์เปิดเผยความลับของคนไข้ การประกอบอาชญากรรมทุกประเภท เป็นต้น จารีตบางอย่างมีลักษณะเป็นข้อห้าม (Taboo) คือ ห้ามมิให้กระทำบางอย่างที่สังคมส่วนใหญ่ไม่ยอมรับ ไม่เห็นด้วย เช่น ห้ามกินเนื้อมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งข้อห้ามในเรื่องนี้ค่อนข้างที่จะเป็นสากล จารีตมิใช่เป็นเพียงแต่ข้อห้ามเท่านั้น แต่บางครั้งก็ควรปฏิบัติเช่นกัน ตัวอย่าง เราต้องช่วยเหลือผู้อื่น เราต้องกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ อย่างไรก็ตามก็เนื่องมาจากแต่ละสังคมมีค่านิยม (Value) ที่ยึดถือแตกต่างกัน จารีตของแต่ละสังคมจึงมีลักษณะแตกต่างกันไปเช่นเดียวกับวิถีประชา

๓. กฎหมาย (Laws)

ในสังคมจะมีวิถีประชาและจารีตแล้วก็ตาม แต่สังคมก็ยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการมีกฎหมายด้วย ทั้งนี้ เพราะสังคมมีความสลับซับซ้อนและมีขนาดใหญ่ มีคนมากขึ้น ทำให้วิถีประชาและจารีตไม่สามารถควบคุม

^{๕๖} อ้างแล้ว, หน้า ๕๐

^{๕๗} อ้างแล้ว, หน้า ๕๐

พฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างทั่วถึงและชัดเจน และกฎหมายที่ดีจะต้องทันต่อเหตุการณ์ สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ และควรมีลักษณะที่สอดคล้องกับวิถีประชาและจารีตที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติอยู่ ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงกฎหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

สมคิด บางโม^{๘๘} กล่าวว่า กฎหมาย คือ คำสั่งหรือข้อบังคับของรัฐที่กำหนดขึ้น เพื่อกำหนดความประพฤติของพลเมือง ผู้ใดฝ่าฝืนไม่ยอมปฏิบัติตามมีความผิดและถูกลงโทษ การบังคับนี้ใช้กับพลเมืองทุกคน ไม่จำกัด อายุ เพศ ชั้น วรรณะ สัญชาติ และกฎหมายจะใช้บังคับตลอดไปจนกว่าจะประกาศยกเลิก และ สมคิด บางโม ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงที่มาของกฎหมาย ในประเทศต่างๆ ทั่วโลกจัดทำขึ้นเป็นจำนวนมากมาครอบคลุมทุกด้านของสังคม เพื่อให้สังคมอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข เมื่อพิจารณามาตราต่างๆ กฎหมายจะเห็นว่ามีที่มาจากแหล่งต่างๆ เช่น จารีตประเพณี ศิลธรรม หรือบทบัญญัติทางศาสนา ความยุติธรรม และผู้มีอำนาจสูงสุดของสังคม อาจเป็นบุคคลหรือคณะบุคคล

งามพิศ สัตย์สงวน^{๘๙} กล่าวว่า ในสังคมขนาดใหญ่ต้องอาศัยกฎหมาย (Laws) เป็นระเบียบที่มีการควบคุมอย่างเป็นทางการ คือ มีองค์การเฉพาะที่มีอำนาจหน้าที่บังคับให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตาม และงามพิศ สัตย์สงวน ยังมองอีกว่า ค่านิยมทางวัฒนธรรม อุดมการณ์ ความเชื่อทางสังคม และระบบสัญลักษณ์เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมส่วนหนึ่งของสมาชิกในสังคม จึงทำให้เกิดระเบียบขึ้นในสังคม เป็นการสนับสนุนบรรทัดฐานทางสังคม

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๙๐} กล่าวว่า คนที่อยู่ในสังคมสมัยใหม่มีคุ้นเคยกับกฎหมายดี แม้ว่าทุกสังคมจะต้องมีวิถีชาวบ้านและจารีต แต่บางสังคมไม่มีกฎหมายใช้ กฎหมายจะมีอยู่ในสังคมที่มีการจัดระเบียบทางการเมืองเป็นรัฐบาลเท่านั้น สังคมขนาดเล็กเช่นสังคมระดับดั้งเดิมจะไม่มีรัฐบาลกลาง จึงยังไม่มีกฎหมายใช้บังคับ นักสังคมวิทยาบางคนให้ความหมายของ “กฎหมาย” กว้างไปโดยรวมประเพณีทั้งหมดและกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ ของกลุ่มบุคคลหรือสังคมไว้ในความหมายของกฎหมายด้วย จึงได้เรียกว่า “กฎหมายดั้งเดิม” (Primitive Law) ในที่นี้คำว่ากฎหมายรวมสิ่งที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรถึงข้อห้ามมิให้กระทำ หรือข้อบังคับให้ทำตาม และมีบทลงโทษไว้ด้วยว่าถ้าทำผิดกฎหมายแต่ละอย่างจะได้รับโทษสถานใดบ้าง ดังนั้นถ้าใช้ในความหมายนี้จะสามารถแยกกฎหมายออกจากวิถีชาวบ้านและจารีตได้ สังคมดั้งเดิมจึงไม่มีกฎหมายเพราะไม่มีตัวอักษรใช้

อำไพ หมั่นสิทธิ^{๙๑} กล่าวว่า กฎหมาย เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนอย่างเป็นทางการ มีองค์การเฉพาะทำหน้าที่คอยบังคับควบคุมสมาชิกให้ปฏิบัติตามเป็นองค์การของรัฐซึ่งประกอบด้วยตำรวจ อัยการ ศาล กรมราชทัณฑ์ หรือเรียกว่า “กระบวนการยุติธรรม” หากผู้ใดละเมิด หรือฝ่าฝืน จะถูกจับมาลงโทษตามที่ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน แตกต่างกันไปตามความรุนแรงของการกระทำนั้นๆ ซึ่งมีตั้งแต่ปรับ จองจำ หรือประหารชีวิต กฎหมายมีที่มาจากวิถีประชาและจารีตที่สำคัญที่มีอยู่ก่อนแล้ว หรือเกิดจากการบัญญัติขึ้นใหม่โดยผู้มีอำนาจรัฐ อย่างไรก็ตามก็ตีกฎหมายที่ดีจะต้องสอดคล้องกับวิถีประชาหรือจารีต

สุดา ภิรมย์แก้ว^{๙๒} กล่าวว่า กฎหมายมักจะมีประสิทธิภาพในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมได้น้อยกว่าวิถีประชาและจารีต เพราะมีน้อยคนนักที่จะรู้จักกฎหมายดี แต่การที่คนเราไม่กระทำความผิด อาจเป็น

^{๘๘} สมคิด บางโม. (๒๕๕๖). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. (พิมพ์ครั้งที่ ๘). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ เอสเคบจูก.

หน้า ๓๑

^{๘๙} อ่างแล้ว, หน้า ๙๓

^{๙๐} อ่างแล้ว, หน้า ๖๕

^{๙๑} อำไพ หมั่นสิทธิ. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ : ตรีเพ็ล เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๕๓. หน้า ๕๙

^{๙๒} สุดา ภิรมย์แก้ว. (๒๕๔๘). “การจัดระเบียบสังคม” ในมนุษย์กับสังคม. (พิมพ์ครั้งที่ ๖). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย

เกษตรศาสตร์. หน้า ๗๓

เพราะกฎหมายไปสอดคล้องกับวิถีประชาและจารีตที่ชาวบ้านยึดถืออยู่ ดังนั้นการที่คนมีจริยธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างราบรื่น

ในประเด็น คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๙๓} ได้กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างกฎหมายและจารีต มีนักวิชาการได้กล่าวเพิ่มเติม ดังนี้

๑. กฎหมายบอกถึงระดับต่างๆ ของการกระทำผิดที่มีตั้งแต่ระดับเล็กที่สุด คือ ความผิดเล็กน้อยไปจนถึงระดับใหญ่สุดหรือความผิดร้ายแรงที่จะมีผลกระทบต่อสังคม บทลงโทษจึงแตกต่างกันไปตามระดับของการกระทำผิด ถ้าทำผิดน้อยโทษก็น้อย ผิดมากโทษก็มาก

๒. การลงโทษผู้ทำผิดกฎหมายจะกระทำโดยเจ้าหน้าที่ ที่มีหน้าที่เอาคนผิดมาลงโทษโดยเฉพาะ แต่จารีตเป็นกฎเกณฑ์สำคัญของสังคม บังคับข้อห้ามที่สำคัญมากมาย การลงโทษผู้กระทำผิดจารีตจะไม่มีเจ้าหน้าที่เฉพาะด้านดำเนินการ ในสังคมที่ไม่มีกฎหมาย ผู้ทำหน้าที่เอาคนผิดมาลงโทษมักเป็นผู้อาวุโสหรือหัวหน้าชุมชนแต่เปลี่ยนแปลงไปได้เรื่อยๆ ในบางสังคมอาจไม่มีผู้ตัดสินจึงต้องล้างแค้นกันเอง การทำผิดจารีตในสังคมที่มีกฎหมายใช้ เจ้าหน้าที่จะไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง ในสังคมใหม่กฎหมายจะถูกสร้างขึ้นโดยคณะลูกขุน และฝ่ายนิติบัญญัติจะมีการตีความซึ่งใช้กันในศาล และจะมีการบังคับโดยตำรวจหรือน้อยโดยเจ้าหน้าที่ ของรัฐที่ดำเนินงานอย่างเป็นทางการในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งของระบบการเมือง และเป็น เครื่องมือของสังคมในการรักษาระเบียบ

ลักษณะทั่วไปของกฎหมาย

ศิริรัตน์ แอดสกุล^{๙๔} กล่าวถึง ลักษณะทั่วไปของกฎหมายไว้ ๖ ประเด็น ดังนี้

๑. กฎหมายสามารถใช้ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างเป็นทางการและมีประสิทธิภาพมากกว่าวิถีประชาและจารีต กล่าวคือกฎหมายมีเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดำเนินการเอาคนผิดมาลงโทษได้ เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ ศาล และกรมราชทัณฑ์

๒. กฎหมายสามารถบอกถึงระดับต่างๆ ของความผิดได้ว่า การกระทำผิดลักษณะใดเป็นการกระทำผิดระดับเล็กน้อย การกระทำผิดลักษณะใดเป็นการกระทำผิดมาก

๓. กฎหมายมีบทลงโทษที่ชัดเจนกว่าวิถีประชาและจารีต กฎหมายสามารถกำหนดได้ว่าการกระทำผิดลักษณะใดต้องเสียค่าปรับ หรือจำคุก หรือประหารชีวิต

๔. กฎหมายเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องยึดถือปฏิบัติเหมือนกันอย่างเคร่งครัดโดยไม่มีข้อยกเว้น ทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายไม่มีใครอยู่เหนือกฎหมายได้ ทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎหมายจะอ้างว่าไม่รู้ไม่ได้ ซึ่งในประเด็นนี้จะเห็นถึงความชัดเจน เพราะวิถีประชาและจารีตบางอย่าง บางคนอาจจะละเลยไม่ยอมปฏิบัติตามก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมขนาดใหญ่ เช่น สังคมเมือง ซึ่งคนมักจะละเลยการปฏิบัติตามวิถีประชาและจารีตกันเป็นจำนวนมาก เมื่อเทียบกับสังคมชนบทซึ่งค่อนข้างจะยึดมั่นในวิถีประชาและจารีตมากกว่าสังคมในเมือง

๕. กฎหมายสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ง่ายและรวดเร็วกว่าการเปลี่ยนแปลงวิถีประชาหรือจารีต

๖. กฎหมายมีความชัดเจนเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติมากกว่าวิถีประชาและจารีต เช่น ให้ทำอะไร อะไรคือข้อห้าม และอะไรทำไม่ได้ในสถานการณ์ต่างๆ

สรุป บรรทัดฐานเป็นแนวทางในการปฏิบัติของสมาชิกตามที่สังคมคาดหวัง และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป แต่ในความเป็นจริงแล้ว สมาชิกในสังคมแต่ละสังคมก็มีทั้งคนที่ยอมปฏิบัติและคนที่ละเลยไม่ยอมปฏิบัติตาม ถึงแม้จะได้รับการลงโทษจากสังคมก็ตาม หากสังคมใดมีผู้ที่ไม่ยอมปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมเป็นจำนวนมาก สังคมนั้นก็จะขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยได้ นอกจากนี้ด้วยคนเราบางครั้งเป็นสมาชิกของกลุ่มของสังคมหลายกลุ่ม หากบรรทัดฐานของแต่ละกลุ่มอาจจะมีแตกต่างกันหรือขัดแย้งกัน บุคคลนั้นก็จะถือเลือก

^{๙๓} อ้างแล้ว, ๖๕

^{๙๔} อ้างแล้ว, ๕๒-๕๓

ปฏิบัติตามบรรทัดฐานอันใดอันหนึ่งตามสถานการณ์หรือตามความเหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้การกระทำกิจกรรมและการดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยดี ทำให้เกิดความเป็นระเบียบขึ้นในสังคม (ความสมดุล)

ความสำคัญของกฎหมาย

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๔๕} กล่าวว่า ทำไมต้องมีกฎหมาย เมื่อทุกสังคมมีทั้งวิถีชาวบ้านและจารีต วิถีชาวบ้านและจารีตไม่เพียงพอที่จะควบคุมพฤติกรรมของคนหรือ คำตอบ คือ มีเหตุผลบางอย่างที่ต้องมีกฎหมายเพื่อบังคับใช้แม้จะมีวิถีชาวบ้านและจารีตอยู่แล้ว โดยมีเหตุผล ดังนี้

เหตุผลแรก คือ ถ้าเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนที่อยู่ในสังคมเดียวกัน จะมีปัญหาเกิดขึ้นถ้าไม่มีหน่วยกลางของรัฐที่จะทำหน้าที่อย่างยุติธรรม รัฐจะยอมไม่ได้ที่จะให้ฝ่ายใดตัดสินกันเองเป็นเรื่องส่วนตัว แต่ต้องทำเป็นทางการต่อหน้าสาธารณชนภายใต้กฎหมาย ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ จะมีอยู่เสมอเพราะสังคมประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่ต่างกันมากมาย

ประการที่สอง วิถีชาวบ้าน และจารีตมักมีลักษณะที่ค่อนข้างถาวรยาวนานเปลี่ยนแปลงยาก แต่กฎหมายจะเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ได้เร็วกว่า

ประการที่สาม วิถีชาวบ้านและจารีตบางอย่างถูกละเลยโดยสมาชิกของสังคม กฎหมายจึงมีประโยชน์กว่าเพราะมีอำนาจบังคับใช้กับทุกคนในสังคมโดยไม่มีข้อยกเว้นเลย เช่น เด็กๆ จะถูกส่งให้ไปโรงเรียนทุกคน ห้ามลักขโมย ปล้น ทำร้ายผู้อื่น และก่ออาชญากรรมประเภทต่างๆ คนไทยบางคนละเลยจารีตบางอย่าง เช่น ความกตัญญูและความสุจริต เป็นต้น

ประการสุดท้าย วิถีชาวบ้านและจารีตบางอย่างไม่ชัดเจน จนทำให้เกิดปัญหา แต่กฎหมายชัดเจนมาก กว่าเสมอ กฎหมายมีประโยชน์ตรงที่บอกได้ชัดเจน ต้องทำอะไร หรือห้ามมิให้ทำอะไร ในสถานการณ์เฉพาะต่างๆ และจะมีเจ้าหน้าที่จัดการกับผู้กระทำผิดกฎหมายเพื่อเอาตัวมาลงโทษ

สรุป ผู้ที่ทำผิดวิถีชาวบ้านหน่วยงานของรัฐจะไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง ปล่อยให้เป็นที่ของปัจเจกชนลงโทษกันเอง เป็นการลงโทษอย่างไม่เป็นทางการ ผู้ที่ผิดวิถีชาวบ้านจะถูกตราหน้าว่าเป็นคนแปลก ไม่สุภาพ น่าละอาย และทุเรศ ได้รับการลงโทษที่ไม่รุนแรงหนัก จะถูกนินทา ตำหนิติเตียนหรือไม่มีคนคบหาสมาคมด้วย การลงโทษแบบนี้มีประสิทธิภาพมากสำหรับคนไทย เพราะไม่มีมือยกให้คนอื่นหัวเราะเยาะและต้องการมีเพื่อน ต้องการให้คนอื่นยอมรับตน คนส่วนมากจึงไม่ทำผิดกฎเกณฑ์วิถีชาวบ้าน แต่ในทางตรงข้ามถ้าใครทำดี ทำถูกต้องตามวิถีชาวบ้านจะได้รับรางวัลด้วยประการต่างๆ เช่น ได้รับความชมเชย ได้รับสิ่งของเป็นรางวัล ได้รับการต้อนรับอย่างดี มีคนอยากคบหาสมาคมด้วย

คนที่ทำผิดจารีตถือว่าทำผิดศีลธรรมซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ ดังนั้น จะได้รับการลงโทษที่รุนแรง ในสังคมดั้งเดิมที่ไม่มีกฎหมายใช้ เช่น ถูกประชาทัณฑ์ ทบตีจนถึงถูกฆ่าให้ตายหรือถูกไล่ออกไปนอกชุมชนของตัว เป็นการลงโทษที่รุนแรงพอๆ กับการฆ่าให้ตายทีเดียว สำหรับในสังคมที่มีกฎหมายใช้ ถ้าใครทำผิดจารีต เช่น ในสังคมไทยถ้าใครกลายเป็นคนอกตัญญูไม่เลี้ยงดูพ่อแม่ที่ชราจะได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยามดูถูกเยาะเย้ย ถากถางซึ่งเป็นการลงโทษที่มีประสิทธิภาพ เพราะไม่มีใครอยากให้คนอื่นดูถูกตนได้

ผู้ทำผิดกฎหมายจะได้รับการลงโทษที่แน่นอนชัดเจน เพราะกฎหมายระบุระดับของการลงโทษตามประเภทและความรุนแรงของการกระทำผิด การลงโทษจึงมีตั้งแต่ปรับ จับเข้าคุก ไล่ออกนอกประเทศ หรือประหารชีวิต และจะมีเจ้าหน้าที่ที่เป็นตัวแทนของรัฐทำหน้าที่จับคนผิดมาลงโทษ

ผู้ทำผิดบรรทัดฐานประเภทต่างๆ ได้รับการลงโทษแตกต่างกันไป แต่เราไม่สามารถพูดได้ว่าจารีตมีอำนาจบังคับมากกว่าวิถีชาวบ้านหรือกฎหมายมีอำนาจบังคับมากกว่าวิถีชาวบ้านและจารีตการลงโทษอาจจะรุนแรงกว่าถ้านับจากวิถีชาวบ้าน จารีตและกฎหมายตามลำดับ แต่การลงโทษรุนแรงกว่าไม่ได้หมายความว่า

^{๔๕} อ้างแล้ว, หน้า ๖๕-๖๖

ได้รับการปฏิบัติตามมากกว่า การปรับนิดหน่อยไม่จำเป็นว่ารุนแรงกว่าการถูกเยาะเย้ยถากถาง คนบางคนทำผิดกฎหมาย แต่ไม่ยอมทำผิดวิธีชาวบ้านและจารีต

กฎหมายและจารีตไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน บางครั้งกฎหมายประกาศใช้ก่อนจะได้รับการสนับสนุนจากคนจำนวนมาก และไม่สอดคล้องกับจารีตเดิมจึงยากที่จะบังคับให้คนปฏิบัติตามได้

เมื่อกฎหมายขัดแย้งกับจารีต กฎหมายจะต้องเปลี่ยนไปหรือยกเลิกไป จนมีคำพูดที่ว่า “เมื่อมีจารีตอย่างเพียงพอ กฎหมายจึงไม่จำเป็น” ซึ่งไม่จริงเพราะแสดงว่ากฎหมายไม่มีประโยชน์และอาจกำจัดการให้หมดไปได้ ข้อความนี้ปรากฏการณ์ในสังคมขนาดเล็กที่มีจารีตแต่ขาดกฎหมายสังคมแบบนี้อยู่ได้โดยไม่ต้องมีกฎหมาย ซึ่งอาจไม่จำเป็นในสังคมดั้งเดิมที่มีคนจำนวนน้อย แต่กฎหมายเป็นสิ่งจำเป็นในสังคมสมัยใหม่เมื่อมีกลุ่มคนต่างๆ มากมายในสังคมเราจะต้องมีคนไม่ยอมเสียภาษีถ้าไม่มีกฎหมายบังคับ กฎหมายจึงสนับสนุนจารีตอยู่มาก จารีตในสังคมสมัยใหม่ไม่สามารถทำให้คนเชื่อฟังได้ เพราะการลงโทษมีประสิทธิภาพ ต่ำหรือน้อยมาก แต่กฎหมายมีเจ้าหน้าที่เฉพาะด้านทำหน้าที่ในการเอาคนผิดมาลงโทษอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า

๔. บรรทัดฐานประเภทอื่นๆ

ศิริรัตน์ แอดสกูล^{๔๖} กล่าวว่า บรรทัดฐานประเภทอื่นๆ ที่จะกล่าวต่อไป ได้แก่ สมัยนิยม ความนิยมชั่วคราว ความคลั่งไคล้ พิธีการ พิธีกรรม มารยาททางสังคม ในความเป็นจริงแล้ว บรรทัดฐานประเภทนี้ก็จัดอยู่ในประเภทของวิถีประชา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. สมัยนิยม (Fashion) หมายถึง สิ่งที่คนส่วนใหญ่ในสังคมนิยมชมชอบแต่ความนิยมนี้จะใช้เวลาไม่นานมาก โดยปกติมักเป็นเรื่องของเครื่องแต่งกาย แต่ความจริงแล้วรวมถึงเรื่อง ศิลปะ วิทยาศาสตร์ ศาสนา วรรณคดี ฯลฯ ลักษณะของสมัยนิยม คือ มีลักษณะของกระบวนการต่อเนื่องมักจะวกกลับไปมา เป็นวงจรไปเรื่อยๆ เช่น สมัยหนึ่งนิยมใส่กระโปรงยาว สมัยต่อมานิยมใส่กระโปรงสั้น แล้วก็กลับมาใส่กระโปรงยาวอีก ฯลฯ

๒. ความนิยมชั่วคราว หรือความเท่อ (Fad) มีความหมายคล้ายกับสมัยนิยมแต่มีลักษณะแคบกว่าลักษณะนิยมชั่วคราว คือ มีลักษณะไปเร็วมาเร็ว หรือเปลี่ยนแปลงเร็วนั่นเอง และนิยมปฏิบัติกันในหมู่คนจำนวนน้อยกว่าสมัยนิยม เช่น แบบทรงผมที่แปลกๆ คำแสลง การแต่งกายแปลกๆ เป็นความนิยมชั่วคราวเท่านั้น แล้วก็เลิกลหายไป ไม่เป็นกระบวนการต่อเนื่องเหมือนสมัยนิยม

๓. ความคลั่งไคล้ (Craze) เป็นพฤติกรรมที่มีเรื่องของความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้องและมักจะเป็นเรื่องที่ต้องใช้เงินมากกว่าสมัยนิยมและความนิยมชั่วคราว เช่น เล่นเครื่องเพชร สะสมทองแท่ง เลี้ยงบอนไซ เล่นกอล์ฟ ครั่งไคล้ ดารา และนักร้อง เป็นต้น คนที่อยู่ในอารมณ์ที่มีความคลั่งไคล้เขามักจะทุ่มเทเวลาและความสนใจหรือหมกมุ่นอยู่กับสิ่งนั้นเป็นเวลานาน จึงไม่ค่อยสนใจหรือมีกะจิตกะใจที่จะทำอะไรอย่างอื่น ความคลั่งไคล้มักเป็นเรื่องของคนมีฐานะการเงินดีเป็นส่วนใหญ่

๔. พิธีการ (Ceremony) เป็นบรรทัดฐานที่มีหรือไม่มีก็ได้ เพราะไม่ทำให้ความหมายของพฤติกรรมเสียไป ส่วนมากทำเพื่อต้องการเกียรติ ต้องการสถานภาพ ต้องการมีหน้ามีตา ต้องการให้คนอื่นรับรู้ ฯลฯ ไม่มีแบบแผนที่เคร่งครัด ไม่มีถูกหรือผิด ส่วนมากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพิธีกรรมของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน การตาย รวมถึงพิธีเกี่ยวกับการเข้ารับตำแหน่งสำคัญ การเลื่อนยศ งานครบรอบแต่งงาน งานเกษียณอายุ เป็นต้น

๕. พิธี (Rites) พิธีมักมีเฉพาะคนบางกลุ่มเท่านั้นที่เกี่ยวข้อง รู้จัก พิธีจะมีการระบุชื่อ เช่น พิธีแรกนาขวัญ งานรับน้องใหม่ พิธีโกนจุก เป็นต้น

๖. พิธีกรรม (Rituals) พิธีกรรมเป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับพิธี (Rites) มาก บางครั้งก็ใช้แทนกันได้ พิธีกรรมเป็นการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ทำซ้ำๆ ทำบ่อยๆ ทำจนเป็นประเพณี เช่น พิธีที่ทำในวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันพระ วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันวิสาขบูชา วันสงกรานต์ รวมถึงวันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น

^{๔๖} อ่างแล้ว, หน้า ๕๓-๕๕

๗. มารยาททางสังคม (Etiquette) เป็นบรรทัดฐานประเภทหนึ่งที่น่าสนใจในเรื่องเกี่ยวกับมารยาทในสังคม การทำตัวให้เหมาะสมกับกาลเทศะ เช่น มารยาทในการรับประทานอาหาร การแต่งกาย การสนทนา การแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่บุคคลอื่น การยกมือไหว้ เมื่อได้รับสิ่งของ เป็นต้น

สรุปลักษณะที่ประกอบไปด้วยกลุ่มคนจำนวนมากที่มีบรรทัดฐานต่างกันมักเกิดความขัดแย้งระหว่างกันเสมอๆ จึงจำเป็นต้องมีคนกลางที่เป็นตัวแทนของสังคมทำหน้าที่ในการแก้ปัญหาที่แลให้ความยุติธรรมกับทั้งสองฝ่ายเท่าๆ กัน เมื่อมีจารีตอย่างเพียงพอกฎหมายจึงไม่จำเป็น “จึงผิด” แต่ถ้าจารีตขัดแย้งกับกฎหมาย กฎหมายต้องล้มเลิกไป โดยเฉพาะกฎหมายประเภทการแต่งกาย การกิน การดื่ม สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะบังคับไม่สำเร็จ เพราะมีวิถีชาวบ้านและจารีตเป็นแนวทางในการปฏิบัติอยู่แล้ว ดังนั้นกฎหมายไม่สอดคล้องกับจารีต กฎหมายนั้นก็ใช้ไม่ได้ เพราะไม่มีเจ้าหน้าที่คนใดสามารถบังคับกฎหมายที่ขัดแย้งกับจารีตของคนจำนวนมากได้ อาจกล่าวได้ว่ากฎหมายไม่จำเป็นว่าจะมีอำนาจมากกว่าวิถีชาวบ้านและจารีตบางอย่าง อย่างไรก็ตามวิถีชาวบ้านและจารีตจะมีบทบาทบังคับได้มากกว่ากฎหมายบางอย่าง

สถานภาพ และบทบาท (Status and Role)

๑. สถานภาพ (Status)

สถานภาพเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดระเบียบสังคมอีกประการหนึ่ง ทุกคนเกิดมาต้องมีสถานภาพ สถานภาพของแต่ละบุคคลจะมีมากน้อยต่างกันไป สถานภาพเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้นมา เพื่อให้เราสามารถติดต่อสื่อสารกันได้ และช่วยให้สังคมเกิดความเป็นระเบียบยิ่งขึ้น ได้มีนักวิชาการซึ่งให้ความหมายของสถานภาพไว้หลายท่าน ดังนี้

ชลธิชา ศาลีคุปต์^{๙๗} กล่าวว่า สถานภาพ หมายถึง สิ่งที่เราเป็นหรือบทบาทที่เราได้รับ เราเป็นใคร ตำแหน่งอะไร ตำแหน่งที่เราได้รับจากการเป็นสมาชิกของสังคม คือ สถานภาพ

นิเทศ ดินณะกุล^{๙๘} กล่าวว่า สถานภาพ (Status) หมายถึง ตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของสังคม ตำแหน่งต่างๆ กำหนดสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบแก่สมาชิก

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๙๙} กล่าวว่า สถานภาพ (Status) คือ ตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกกลุ่ม นักสังคมวิทยาบางคนให้ความหมายของสถานภาพในเทอมของ ระดับ (Rank) คือ ความสูงต่ำ แต่ในที่นี้ผู้เขียนจะใช้ในความหมายทั่วไปมากกว่าถึงแม้สถานภาพบางอย่างจะแสดงถึงความสูงต่ำก็ตาม

อ่ำพร หมั่นสิทธิ์^{๑๐๐} กล่าวว่า สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งที่บุคคลได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือสังคม โดยตำแหน่งจะเป็นตัวกำหนดสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบแก่สมาชิก ภายใต้การควบคุมของบรรทัดฐาน

ศิริรัตน์ แอดสกุล^{๑๐๑} กล่าวว่า สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของสังคม ตำแหน่งต่างๆ ก็จะกำหนดสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบแก่สมาชิก

สรุป สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งต่างๆ ที่สังคมเป็นผู้กำหนดให้ และตำแหน่งจะบอกถึงสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่อสังคม ภายใต้กรอบของบรรทัดฐาน ในการทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคม

ความสำคัญของสถานภาพ

ในสังคมประกอบได้ด้วยผู้คนหลากหลาย ซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา เช่น พ่อแม่กับลูก ครูอาจารย์กับศิษย์ แม่ค้ากับลูกค้า คนขายอาหารกับคนซื้ออาหาร คนขายตัวกับคนซื้อตัว ฯลฯ และในบางครั้งจะ

^{๙๗} ชลธิชา ศาลีคุปต์. (๒๕๔๓). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย. หน้า ๔๑

^{๙๘} นิเทศ ดินณะกุล. (๒๕๔๔). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า ๗๒

^{๙๙} อ่างแล้ว, หน้า ๗๐

^{๑๐๐} อ่างแล้ว, หน้า ๗๙

^{๑๐๑} อ่างแล้ว, หน้า ๕๓-๕๕

พบว่าบุคคลต่างๆ ในสังคมที่เราอยู่ร่วมกันอาจจะไม่รู้จักกันมาก่อน ไม่มีความสัมพันธ์กันเป็นส่วนตัวต่อกัน แต่เราก็สามารถพูดคุยสื่อสารต่อกันได้ ทั้งนี้เป็นเพราะแต่ละคนจะมีสถานภาพของตนเอง และสถานภาพจะเป็นตัวกำหนดว่าบุคคลควรจะปฏิบัติต่อกันอย่างไร โดยมีรายละเอียด ดังนี้

อำไพพร หมิ่นสิทธิ์^{๑๐๒} กล่าวว่า ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ทุกคนต้องมีตำแหน่งต่างๆ มากบ้าง น้อยบ้างแตกต่างกันไป สถานภาพจะกำหนดว่าคุณคนนั้นจะต้องมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะตัวบุคคลทำให้บุคคลนั้นแตกต่างไปจากผู้อื่น และมีอะไรที่เป็นเครื่องหมายแสดงตน สถานภาพจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการจัดระเบียบสังคม

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๑๐๓} กล่าวว่า สังคมสมัยใหม่ที่มีคนเป็นจำนวนมาก แต่ละคนจำต้องติดต่อกับคนอื่นที่ตัวไม่รู้จักด้วยในแต่ละวันเป็นจำนวนไม่น้อย ในบางกรณี เช่น การลงทะเบียนเข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัย บางคนต้องติดต่อกับคนอื่นๆ เป็นจำนวนพันจำนวนหมื่นขึ้นไป การติดต่อกันของคนในสังคมสมัยใหม่เป็นความสัมพันธ์แบบทางการ ผู้ติดต่อกันไม่จำเป็นต้องรู้จักกันเป็นส่วนตัว ลองคิดถึงสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นไปอย่างไร เช่น นิสิตใหม่โดยเฉพาะที่มาจากต่างจังหวัดไม่เคยเข้ามากรุงเทพฯ แต่สามารถลงทะเบียนเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยต่างๆ ในเทอมแรกได้ นอกจากนั้นก็อาจเช่าห้องพัก ซื้อของ ยืมหนังสือในห้องสมุด ไปชมกีฬาและไปเรียนกับอาจารย์ที่ไม่เคยรู้จัก การที่คนจำนวนมากติดต่อกันได้ เป็นเพราะสถานภาพทางสังคมกล่าวคือ การติดต่อรหว่างตำแหน่งกับตำแหน่ง

การติดต่อกันของคนในสังคมสมัยใหม่ในแต่ละวันมักเป็นความสัมพันธ์แบบเป็นทางการ บางคนติดต่อกับคนเป็นหมื่นๆ คนได้ก็เพราะสถานภาพและความสัมพันธ์แบบทฤษฎีซึ่งรากฐานความสัมพันธ์ของคนขึ้นอยู่กับสถานภาพ ดังนั้น เมื่อเราพบคนที่ตัวไม่รู้จักกันมาก่อน เช่น งานสัมมนาทางวิชาการ สิ่งแรกที่เราต้องคิด คือ จะพูดปราศรัยและปฏิบัติต่อกันอย่างไร สิ่งแรกที่ต้องทำ คือ เรียนรู้สถานภาพของคนอื่นก่อนที่จะมีการกระทำระหว่างกันทางสังคมขึ้นได้ ถ้าไม่ทราบสถานภาพของกันและกัน การกระทำระหว่างกันทางสังคม จะเป็นไปด้วยความยากลำบาก เช่น ไม่ทราบว่าจะใช้คำพูด กิริยามารยาตต่อกันอย่างไร สำหรับการติดต่อที่ไม่เป็นทางการหรือเรื่องส่วนตัวนั้น สถานภาพของผู้มาติดต่อกันยังมีความจำเป็นเพราะบอกให้รู้ว่าแต่ละฝ่าย มีสิทธิหน้าที่บางอย่างและทำอะไรได้บ้างหรือไม่ได้บ้าง

อีกกรณีหนึ่งเมื่อเราคาดหมายสถานการณ์ของคนอื่นผิด จะรู้สึกถึงความสำคัญของสถานภาพได้ดี เช่น เข้าไปซื้อของในร้านขายของและถามลูกค้านั้นว่าสิ่งนั้นราคาเท่าไร เมื่อเห็นสิ่งผิดปรกติ เช่น ไม่มีคำตอบ หน้างอง หรือพยายามเดินเลี่ยงไป จึงรู้ว่าเข้าใจผิดไม่ใช่เจ้าของร้านหรือลูกจ้าง แต่บรรทัดฐานทางสังคมมีอยู่ในกรณีแบบนี้ คือ การกล่าวคำขอโทษที่เข้าใจผิด

ประเภทของสถานภาพ

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๑๐๔} และอำไพพร หมิ่นสิทธิ์^{๑๐๕} กล่าวเป็นแนวทางเดียวกัน คือ สถานภาพมี ๒ ประเภท คือ สถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) และสถานภาพสัมฤทธิ์ (Achieved Status)

๑. สถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) คือ สถานภาพที่ได้มาโดยสังคมเป็นผู้กำหนด หรือเป็นเรื่องของการที่บุคคลได้รับสถานภาพมาโดยเงื่อนไขทางชีวภาพ (Biological Conditions) เช่น เป็นหญิง ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ ลูกกรรมกร ลูกนายกรัฐมนตรี้ เจ้าฟ้าชาย กษัตริย์ หัวหน้าเผ่า ตำแหน่งนี้เกิดขึ้นโดยวิธีการทางสังคม

^{๑๐๒} อ้างแล้ว, หน้า ๗๙

^{๑๐๓} อ้างแล้ว, หน้า ๗๐-๗๑

^{๑๐๔} อ้างแล้ว, หน้า ๗๑

^{๑๐๕} อ้างแล้ว, หน้า ๘๘

อาจเกิดขึ้นจากประเพณี อาวูโส บุคลิกภาพ และโอกาสก็ได้ สถานภาพโดยกำเนิดเป็นสถานภาพที่บุคคลไม่มีทางเลือก จำแนกได้ ดังนี้

๑.๑ สถานภาพวงศ์ญาติ (Kinship Status) บุคคลย่อมมีความผูกพันกันทางสายโลหิต เป็นเครือญาติ พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย

๑.๒ สถานภาพทางเพศ (Sex Status) บุคคลกำเนิดมาย่อมมีเพศแยกออกเป็น เพศชาย หญิง บุคคลได้รับสถานภาพทางเพศย่อมมีบทบาท สิทธิ หน้าที่ที่แตกต่างกันไป

๑.๓ สถานภาพทางอายุ (Age Status) บุคคลได้รับสถานภาพตามเกณฑ์ของอายุ เช่น ผู้เยาว์ ผู้ใหญ่ ตามกฎหมายกำหนดว่าหญิงชาย บรรลุนิติภาวะเมื่ออายุ ๒๐ ปี

๑.๔ สถานภาพทางเชื้อชาติ (Race Status) เช่น ไทย จีน อินเดีย พม่า ฯลฯ

๑.๕ สถานภาพทางถิ่นกำเนิด (Regional Status) บุคคลในถิ่นใดย่อมได้รับสถานภาพว่า เป็นคนของท้องถิ่นนั้น เช่น เกิดภาคเหนือ ก็ได้รับสถานภาพเป็นชาวเหนือ เกิดภาคใต้ก็เป็นชาวปักษ์ใต้ เกิดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เป็นชาวอีสาน

๑.๖ สถานภาพของชั้นสังคม (Class Status) บุคคลที่เกิดมาจากครอบครัวของชนชั้นต่ำก็มีสถานภาพเป็นคนชั้นต่ำ เกิดจากครอบครัวที่เป็นของชนชั้นสูงก็ได้รับสถานภาพเป็นคนชั้นสูง

๑.๗ สถานภาพทางวรรณะ (Caste) ในบางสังคม เช่น สังคมฮินดู มีการแบ่งเป็นวรรณะใหญ่ๆ ๔ วรรณะ ตามหน้าที่การงาน กล่าวคือ พรหมณ์ ทำหน้าที่ทางศาสนา กษัตริย์ ทำหน้าที่รบและปกครอง แพศย์ทำหน้าที่ค้าขายและเกษตรกรรม ศูทรทำหน้าที่ช่างฝีมือและรับใช้ บุคคลที่เกิดมาในวรรณะใด ก็จะได้รับสถานภาพนั้นติดตัวตามสถานภาพของผู้ให้กำเนิด

๑.๘ สถานภาพทางศาสนา (Religion) เป็นศาสนาภาพที่ได้มาโดยกำเนิดอิทางหนึ่ง จากการที่พ่อแม่ นับถือศาสนาใด ลูกที่เกิดมาก็จะนับถือศาสนานั้นๆ เช่น พ่อแม่นับถือศาสนาพุทธ ลูกก็นับถือศาสนาพุทธ อย่างไรก็ตามก็อาจเปลี่ยนแปลงได้ถ้าบุคคลนั้นโตขึ้นและเกิดความเชื่อเลื่อมใสในศาสนาอื่น ก็สามารถเปลี่ยนได้ตามเสรี

๒. สถานภาพสัมฤทธิ์หรือสถานภาพที่ได้มาด้วยความสามารถ (Achieved Status)

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๑๐๖} และ อำไพร หมื่นสิทธิ^{๑๐๗} กล่าวเป็นแนวทางเดียวกัน คือ สถานภาพที่มีได้มาตั้งแต่กำเนิด แต่ได้มาในภายหลัง สถานภาพประเภทนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรู้ ความสามารถ และวัดกันที่การศึกษา ประสบการณ์ สถานภาพโดยการกระทำ ดังนี้

๒.๑ สถานภาพทางการสมรส (Marital Status) หญิงชายทำการสมรสกันแล้ว ฝ่ายชายได้สถานภาพเป็นสามี หญิงเป็นภรรยา

๒.๒ สถานภาพทางการเมือง (Political Status) บุคคลที่สนใจอยู่ในวงการเมืองย่อมได้รับสถานภาพทางการเมือง เช่น สมาชิกของพรรคการเมือง วุฒิสมาชิก สมาชิกสภา เป็นต้น

๒.๓ สถานภาพทางการศึกษา (Education Status) ผู้ศึกษาย่อมได้สถานภาพตามวุฒิที่ตนเองศึกษา เช่น เป็นบัณฑิต มหาบัณฑิต ดุษฎีบัณฑิต

๒.๔ สถานภาพทางบิดามารดา (Parental Status) ได้แก่ การเป็นพ่อเป็นแม่

๒.๕ สถานภาพทางอาชีพ (Occupation Status) สังคมประชาธิปไตยให้โอกาสเลือกประกอบอาชีพได้ตามความสามารถ บุคคลจึงได้สถานภาพตามประเภทอาชีพ เช่น ชาวประมง ชาวนา พยาบาล

สถานภาพเกิดจากความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เมื่อบุคคลในสังคมหนึ่งมีสัมพันธ์ภาพทางสังคมกับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นๆ สถานภาพก็จะเกิดขึ้นแก่บุคคลทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ เมื่อมีการให้กำเนิดและเลี้ยงดูคนหนึ่งก็จะเป็นแม่อีกคนหนึ่งก็จะเป็นลูกหรือเมื่อมีการสอนเกิดขึ้น คนหนึ่งก็จะเป็นครูอีกคนหนึ่งก็จะเป็นนักเรียน

^{๑๐๖} อ้างแล้ว, หน้า ๗๑

^{๑๐๗} อ้างแล้ว, หน้า ๘๘-๑๐๐

และยิ่งถ้าติดต่อกันผู้อื่นมากขึ้น บุคคลก็จะมีสถานภาพเพิ่มมากขึ้น เมื่อบุคคลได้รับสถานภาพแล้ว สิ่งที่มาคือ ต้องประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมกับตำแหน่งที่เกิดขึ้นด้วย การทำหน้าที่นั้นเรียกว่า “บทบาท” (Role)

ลักษณะทั่วไปของสถานภาพ

(คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๑๐๘} กล่าวว่า โดยทั่วไปคนแต่ละคนในสังคมหนึ่งๆ จะมีสถานภาพจำนวนหนึ่ง บางคนมีตำแหน่งไม่กี่ตำแหน่งกันไปขึ้นอยู่กับเพศ และวัย สถานภาพทางสังคมและชนชั้น ทารกและเด็กจะมีตำแหน่งต่างๆ น้อยกว่าผู้ใหญ่ และตำแหน่งต่างๆ เหล่านี้ จะมีสถานภาพแตกต่างกัน เช่น ตำแหน่งนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร อาจเป็นลูก หลาน เหลน เพื่อน นักกีฬาประจำคณะ นายกสมโสมร และ เลขานุการคณะกรรมการวิจัย ประธานสโมสรรอาจารย์ เจริญญิกสมาคมสตรี และตำแหน่งอื่นๆ อีกมาก

นอกจากแต่ละคนมีตำแหน่งจำนวนหนึ่งแล้ว คนแต่ละคนจะมีสถานภาพหลัก (Key status) ของตัวเองด้วย เมื่อแต่ละคนมีตำแหน่งต่างๆ มากมาย ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของสถานภาพ คือ ตำแหน่งต่างๆ ของเขามีความสำคัญไม่เท่ากัน ตำแหน่งบางอย่างจะสำคัญกว่าตำแหน่งอื่นๆ แต่ละสังคมจะมีปัจจัยที่ต่างกันจะกำหนดว่าตำแหน่งใดสำคัญที่สุด Hiller นักสังคมวิทยาเป็นผู้ให้มโนภาพ Key Status ที่สำคัญนี้ ในกรณีผู้หญิงที่แต่งงานแล้วที่เป็นทั้งภรรยา แม่ และแม่บ้าน ตำแหน่งที่สำคัญที่สุดของเธอ คือ แม่บ้านในสังคมสมัยใหม่ สถานภาพทางอาชีพจะเป็นสถานภาพที่สำคัญที่สุด คนส่วนมากจะเรียนรู้ตำแหน่งสำคัญของตัวเองและกันในเรื่องอาชีพของเขามากกว่าอย่างอื่น ได้แก่ ตำแหน่งที่บอกว่าเขาอยู่สูงกว่าหรือต่ำกว่าคนอื่น ๆ อย่างไร ในสังคมไทยเมื่อเรารู้ว่าใครมีตำแหน่ง อาจารย์ ผู้จัดการบริษัท รัฐมนตรี นายธนาคาร ก็จะทราบว่าเขาอยู่ในสภาพที่สูงเมื่อเทียบกับตำแหน่งเสมียนหรือภารโรง เป็นต้น

สถานภาพบางอย่างอาจขัดแย้งกันได้ ลักษณะต่อมาของสถานภาพ คือ เมื่อปัจเจกชนแต่ละคนมีตำแหน่งต่างๆ ตั้งแต่สองอย่างขึ้นไป ดังนั้น บางครั้งสถานภาพเหล่านี้ขัดแย้งกันได้ เช่น นิโกรที่เป็นหมอในอเมริกาจะมีความรู้สึกที่ขัดแย้งเนื่องจากตำแหน่งทั้งสองที่เขาครองอยู่ขัดแย้งกัน นิโกรเป็นสถานภาพที่ต่ำ และบางครั้งได้รับการดูถูกเหยียดหยาม ส่วนสถานภาพอีกอย่างของเขา คือ หมอเป็นตำแหน่งสำคัญในสังคมอเมริกัน คนอเมริกันยกย่องนายแพทย์มาก แต่คนที่มิมีตำแหน่งทั้งนิโกรและเป็นหมოდด้วยจะลำบากใจและ ไม่สบายใจ ในสังคมไทยถ้าอาจารย์เกิดมาเป็นชาตกรขึ้นมา เขาจะอยู่ในฐานะเดียวกับนิโกรที่เป็นหมอ ตำแหน่งอาจารย์ในสังคมไทยเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติได้รับการยกย่องอย่างสูง ตรงข้ามกับตำแหน่ง นิโกรเป็นตำแหน่งที่ต่ำ มักจะได้รับการดูหมิ่นดูแคลน ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งอาจารย์ที่เป็นชาตกรจะมีความรู้สึกขมขื่นเพราะตำแหน่งที่เขาครองอยู่ขัดแย้งกัน

ประการสุดท้ายของสถานภาพ คือ สถานภาพต่างๆ อาจแสดงได้ด้วยสัญลักษณ์ (Symbol) สถานภาพบางอย่างจะรู้ได้ด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องประดับ สถานภาพบางอย่างจะเห็นได้ง่ายโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับลักษณะทางชีววิทยา เช่น เพศ อายุ และเชื้อชาติ ตำแหน่งทางเพศดูได้จากสัญลักษณ์บางอย่างตั้งแต่ เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ชื่อ คำนำหน้าชื่อ น้ำเสียงและการพูดจา ตำแหน่งทางสัญชาติดูได้จากเสื้อผ้าและภาษา ตำแหน่งทางท้องถิ่นดูจากสำเนียงและสำนวนที่ใช้ ตำแหน่งทางการสมรสดูจากคำนำหน้าชื่อและแหวนหมั้น บางสังคมดูได้จากเสื้อผ้า เช่น ในสังคมกะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ผู้หญิงที่โสด จะใส่ชุด “เซวา” เป็นชุดคลุมสีขาวยาว และผู้หญิงที่แต่งงานและ จะใส่ชุด “เซซู” เป็นเสื้อของแม่บ้าน มีลักษณะของเสื้อเป็นสีดำ สำหรับสโมสรรต่างๆ จะมีสัญลักษณ์ (รูปธรรม) เครื่องหมายแสดงการเป็นสมาชิก เช่น นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีตราพระเกี้ยว นิสิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะมีโดมเป็นสัญลักษณ์ ร้านค้าบริษัทต่างๆ มีสัญลักษณ์ต่างกันไป สถานภาพทางอาชีพจะมีสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น เสื้อผ้าที่เป็นแบบเดียวกัน เช่น ทหาร ตำรวจ หมอ พยาบาล พระ เณร และชี หมวกสีขาวเป็นสัญลักษณ์ของนางพยาบาล กระเป๋าใส่ยาเป็นสัญลักษณ์ของหมอ เสื้อสีขาวในโรงพยาบาล คือ พยาบาล กระเป๋าเอกสารเป็นสัญลักษณ์ของนักรการทูตและทนายความ ระดับต่ำสูงในอาชีพดูได้จากการแต่งกาย

^{๑๐๘} อ้างแล้ว, หน้า ๗๑-๗๓

เช่น นายสิบและนายร้อยแต่งกายต่างกัน ยศที่ป่าหรือ ที่แขนเสื้อบอกระดับสูงต่ำได้ เมื่อไม่มีเสื้อผ้าและเครื่องแบบที่จะบอกอาชีพได้ จะมีสัญลักษณ์อย่างอื่น คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น โต๊ะทำงานและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่จะเป็นสัญลักษณ์อย่างดีบ่อยครั้งที่ตำแหน่งทางกายภาพเป็นสัญลักษณ์ด้วย เช่น เข้าไปในร้านอาหาร ร้านทำผม จะบอกได้ว่าใครเป็นลูกค้าหรือเป็นเสมียน ผู้เป็นเสมียนหรือบ่อยมักอยู่หลังเคาน์เตอร์ ลูกค้าอยู่ข้างหน้า ในสังคมสมัยใหม่สัญลักษณ์เหล่านี้จะชัดเจนมาก การเข้าใจผิดจะมีน้อย วัฒนธรรมทางวัตถุเป็นสัญลักษณ์ของตำแหน่งต่างๆ ในทุกสังคม ดูที่สัญลักษณ์จะทราบว่ามีสถานภาพอย่างไร

๒. บทบาท (Role)

บทบาทเป็นตำแหน่งที่ถูกต้องคาดหวังว่าจะต้องแสดงสถานภาพ สถานภาพและบทบาทเปรียบเสมือนเหรียญที่มีสองด้าน สถานภาพเป็นสิ่งที่คงที่ (Static) แต่บทบาทเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ (Dynamic) ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และตัวบุคคลเป็นหลัก โดยปกติสถานภาพและบทบาทจะเป็นของคู่กันเสมอ กล่าวคือ เมื่อมีสถานภาพก็จะต้องมีบทบาทตามไปด้วยเสมอ ซึ่งมีนักวิชาการได้กล่าวถึงบทบาทไว้ ดังนี้

ศิริรัตน์ แอดสกูล^{๑๐๙} ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า การปฏิบัติตามสิทธิ และหน้าที่ของสถานภาพหรืออาจกล่าวได้ว่าบทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม เพื่อจะได้มีการกระทำระหว่างกันได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น บทบาทของแม่ สังคมก็จะคาดหวังไว้ว่าจะต้องเลี้ยงดูลูก เอาใจใส่ลูก ส่งเสียให้เล่าเรียน และให้ความรักความอบอุ่นแก่ลูก เป็นต้น

อำไพพร หมั่นสิทธิ์^{๑๑๐} กล่าวว่า การแสดงบทบาทของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคล อาจแตกต่างกันไป เพราะต่างคนต่างนิสัย ความคิด ความสามารถ การอบรมเลี้ยงดู ฯลฯ และเมื่อคนเราอยู่ในสังคม เราจึงมีบทบาทต่อสังคมและต้องปฏิบัติตามบทบาทของสถานภาพต่างๆ ตามกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานของสังคม แต่ถ้าหากคนในสังคมไม่แสดงบทบาทของตนให้เหมาะสมกับสถานภาพก็จะทำให้สังคมเกิดปัญหาต่าง ตามมา หรือที่เรียกว่าภาวะเสียระเบียบ (Social Disorganization)

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๑๑๑} กล่าวว่า สถานภาพเป็นตำแหน่ง แต่บทบาท (Role) คือ การกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักจะเป็นของคู่กันคือเมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทน้อย แต่ไม่เสมอไป

บทบาท (Role) คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสภาพต่างๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม เพื่อให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกัน ทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้มีตำแหน่งเป็นพ่อจะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทหรือหน้าที่ต่างๆ ของพ่อ เช่น เลี้ยงดูลูก อบรมสั่งสอน ส่งเสียให้เล่าเรียน ให้ความรักความเอ็นดู ตำแหน่งครู อาจารย์ เสมียน ภารโรงต่างก็มีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำในฐานะครองตำแหน่งต่างๆ เหล่านี้อยู่ เป็นต้น

ลักษณะทั่วไปของบทบาท

บทบาทเป็นการทำตามสิทธิและหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งต่างๆ คือ หน้าที่ที่เขาต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งนั้นๆ อยู่ส่วนสิทธิ หมายถึง สิ่งที่เขาพึงได้รับตอบแทนจากการปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งนั้นๆ บทบาทจึงเป็นสิ่งที่ต่างๆ ที่เขาทำในตำแหน่งที่เขาครองอยู่ เช่น ผู้มีตำแหน่งเป็นพ่อแม่มีบทบาทหน้าที่ ที่จะต้องทำหลายอย่าง เช่น เลี้ยงดูลูก ให้การศึกษาอบรมให้ความอบอุ่นทางใจ และมีสิทธิที่จะได้รับอะไรหลายอย่าง คือ ความกตัญญู ความภูมิใจ สบายใจ และความเคารพยกย่อง เป็นต้น ตำแหน่งอื่นๆ เช่น ครูอาจารย์ก็เช่นกัน

^{๑๐๙} อ่างแล้ว, หน้า ๖๗

^{๑๑๐} อ่างแล้ว, หน้า ๑๐๑

^{๑๑๑} อ่างแล้ว, หน้า ๗๓

บทบาทเป็นเรื่องของสังคมแต่มีจิตวิทยาของบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง ความคิดนี้ช่วยให้เข้าใจว่าทำไมผู้ครองตำแหน่งเดียวกันจึงแสดงบทบาทต่างกันไป เช่น ตำแหน่งประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี อธิการบดี คณบดี และตำแหน่งอื่นๆ เป็นตำแหน่งที่มีบรรทัดฐานกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่างๆ เอาไว้ ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งเหล่านั้นจะต้องทำหน้าที่หลายอย่างและจะได้รับสิ่งตอบแทนหลายอย่างแต่ผู้อยู่ในตำแหน่งเดียวกันเหล่านั้น เช่น นายกรัฐมนตรี หรือคณบดี จะแสดงบทบาทต่างกันไปเพราะแต่ละคนมีลักษณะทางจิตวิทยาและบุคลิกภาพต่างกันไป รวมทั้งมีปัจจัยที่สำคัญอีกหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น กาลเวลาและสถานการณ์ที่เฉพาะต่างๆ เช่น เมื่อมีบรรทัดฐานใหม่ๆ เกิดขึ้นหรือเมื่อเลิกใช้บรรทัดฐานเดิม ดังนั้นนายกรัฐมนตรีบางคน มีอำนาจตัดสินใจมากในการทำสงคราม การค้ากับต่างประเทศและอื่นๆ ขณะที่นายกรัฐมนตรีอีกคนทำไม่ได้เพราะรัฐสภาไม่ยินยอม ตลอดเวลาที่ผ่านไปจะมีหน้าที่และความรับผิดชอบใหม่ๆ เพิ่มขึ้นในสถานภาพต่างๆ ทำให้สถานภาพนั้นๆ มีบทบาทเพิ่มขึ้น ทั้งสถานภาพและบทบาทจึงเปลี่ยนแปลงได้สถานภาพเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมแต่บทบาทนั้นเป็นพฤติกรรม

บทบาทอาจขัดแย้งกันได้ (Role Conflicts) เมื่อแต่ละคนมีหลายสถานภาพ แต่ละคนจึงมีหลายบทบาทด้วย ดังนั้นอาจมีบทบาทที่ขัดแย้งกันได้ เมื่อต้องแสดงบทบาทที่ต่างกันในเวลาเดียวกัน เช่น มารดาที่ทำงานด้วยจะมีความขัดแย้งในบทบาท เมื่อลูกไม่สบายเพราะถ้าทำงานจะได้ชื่อว่าเป็นแม่ที่ไม่ดี แต่ถ้าอยู่ดูแลลูกที่บ้านอาจทำให้งานเสียได้ เช่น อาจารย์หรือครูที่ต้องคุมสอบลูกตัวเอง จะทำให้เกิดความขัดแย้งในบทบาทขึ้นได้ ตำแหน่งของพ่อเขาคควรมีบทบาทที่ต้องช่วยเหลือลูก แต่ในเวลาเดียวกันมีตำแหน่งเป็นครูอาจารย์ซึ่งมีบทบาทที่ต้องรักษาความยุติธรรม

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๑๑๒} กล่าวว่า บทบาทอาจมีลักษณะ “เครียด” (Strain) ในสังคมสมัยใหม่มีการคาดหวังในบทบาทต่างๆ มาก แต่ละคนมีตำแหน่งต่างๆ มากมาย แต่ไม่สามารถแสดงบทบาทได้ดีทุกบทบาทเพราะขาดเงินทอง เวลา และปัจจัยอื่นๆ ทำให้เกิดความรู้สึกที่เรียกว่าตึงเครียดได้

ในประเด็นนี้ คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๑๑๓} ได้รวบรวมแนวคิดของนักวิชาการและได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหานี้โดยเสนอโมโนภาพ “บทบาทที่ต่อรอง” (Role Bargain) ขึ้น และโมโนภาพหมายถึง การเลือกแสดงบทบาทใดบทบาทหนึ่งให้ดีที่สุด สำหรับบทบาทอื่นๆ เอาแต่ผ่านไปเท่านั้นหรือบางครั้งต้องทิ้งบทบาทใดบทบาทหนึ่งไปเลย เช่น อาจารย์ผู้หญิงกำลังเขียนผลงานวิจัย ถ้างานวิจัยไม่เร่งมากจะแสดงบทบาทของมารดาอย่างเต็มที่ บทบาทของนักวิจัยเป็นบทบาทรอง แต่เมื่องานวิจัยเร่งมากอาจต้องทิ้งบทบาทของมารดาโดยสิ้นเชิงไปชั่วขณะหนึ่ง และแสดงบทบาทของนักวิจัยอย่างเต็มที่

ปัจจัยที่ทำให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม

ศิริรัตน์ แอดสกูล^{๑๑๔} และอานันท์ กาญจนพันธุ์^{๑๑๕} กล่าวเป็นแนวทางเดียวกัน คือ ทุกสังคมมีกลไกบางอย่างที่จะบังคับหรือผลักดันให้สมาชิกของสังคมปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมและคนส่วนใหญ่ก็มักจะยอมปฏิบัติตามด้วย ทั้งนี้เพราะไม่มีใครต้องการถูกแยกออกจากกลุ่ม ไม่มีใครอย่างให้คนอื่นมาวิพากษ์วิจารณ์ตนเองและนอกจากนั้นยังกลัวการถูกลงโทษจากสังคมอีก โดยมีปัจจัยหลายประการที่ทำให้เราต้องปฏิบัติตาม ดังนี้

ประการแรก เราถูกสั่งสอนอบรมมาตั้งแต่เล็กโดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานสังคม สิ่งนี้และวัฒนธรรมส่วนอื่นๆ มีมาก่อนที่เราจะเกิด เมื่อเราเกิดมาถูกอบรมให้ทำตามให้ยอมรับแบบแผนพฤติกรรมนั้นๆ เช่น รับประทานอาหารกลางวันเวลาเที่ยง การใช้ช้อนกลางการใช้ช้อนส้อมขณะรับประทานอาหารร่วมกับผู้อื่น พุดกับผู้ใหญ่พ่อแม่ครูอาจารย์ด้วยความเคารพ

^{๑๑๒} อ้างแล้ว, หน้า ๗๔-๗๕

^{๑๑๓} อ้างแล้ว, หน้า ๗๕

^{๑๑๔} อ้างแล้ว, หน้า ๕๘-๕๙

^{๑๑๕} อ้างแล้ว, หน้า ๗๒

ประการที่สอง เราทำตามเพราะมันเคยชินจนกลายเป็นนิสัยของเรา เมื่อเราเรียนรู้สิ่งต่างๆ และทำอะไรซ้ำๆ จะกลายเป็นนิสัยและทำได้โดยอัตโนมัติโดยไม่ต้องใช้ความพยายาม จากนั้นยากจะทำอะไรผิดกฎ ความเคยชินหรือนิสัยจะทำให้เราทำตามกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ

ประการที่สาม เราทำตามเพราะมันมีประโยชน์ เราจะระลึกถึงประสิทธิภาพของมันเมื่อเราไม่ปฏิบัติตาม เช่น ไฟฟ้าแรงและเกิดอุบัติเหตุขึ้น หรือหนทางที่ยุติธรรมในการขายตัวการแสดงที่มีจำกัด ก็คือ มาก่อนซื้อก่อน หรือเห็นการเข้าคิวเป็นสิ่งจำเป็นไม่เช่นนั้น จะเหยียบกันตายต่งเหตุการณ์ที่น่าสลดใจที่เกิดขึ้นเมืองไทยที่เหยียบกันตายเพื่อรับแจกของโดยไม่เข้าคิวกัน

ประการสุดท้าย เราทำตามบรรทัดฐานเพราะต้องการได้ชื่อว่าเป็นพวกเดียวกับกลุ่มที่เราเป็นสมาชิกอยู่ เช่น ใส่เสื้อเชียร์กีฬาที่มาจากสถาบันเดียวกัน กินข้าวด้วยมือเหมือนกัน พูดภาษาใต้เหมือนกัน เป็นการแสดงออกถึงความ เป็นพวกเดียวกัน

ในทุกสังคมจะมีระดับของการทำตามบรรทัดฐานแตกต่างกันไป และการมีบรรทัดฐานทางสังคมไม่ได้เป็นเครื่องประกันว่าทุกคนจะปฏิบัติเท่ากันหมด แต่ถ้าไม่มีใครทำตามกฎเกณฑ์ก็จะทำให้เกิดการเสียระเบียบในสังคมขึ้นได้

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๑๑๖} กล่าวว่า ในทุกสังคมจะมีระดับของการทำตามบรรทัดฐานต่างกันไป บางคนทำตามเต็มที่ บางคนทำไม่เต็มที่ บางคนไม่ทำตามเลยแต่จะได้รับการลงโทษ การมีบรรทัดฐานทางสังคมไม่ได้เป็นเครื่องประกันว่าทุกคนจะปฏิบัติเท่ากัน แต่ถ้าไม่มีใครทำตามกฎเกณฑ์ก็จะเกิดการเสียระเบียบในสังคมขึ้นได้ บางคนไม่ทำตามบรรทัดฐานทางสังคม แต่จะทำตามกฎของกลุ่มตน บรรทัดฐานของกลุ่มต่างๆ อาจขัดแย้งกัน นอกจากนั้นแต่ละสังคมมีบรรทัดฐานที่ต่างกันไป อะไรที่ผิด ในสังคมหนึ่งอาจเป็นพฤติกรรมที่ถูกต้องในอีกสังคมหนึ่งได้

ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ ทำให้เกิดปัญหาแก่สมาชิกของสังคม แต่ละคนเป็นสมาชิกอยู่หลายกลุ่มและต้องทำตามบรรทัดฐานที่ต่างกัน เมื่อบรรทัดฐานของแต่ละกลุ่มขัดแย้ง ปักใจกันต้องตัดสินใจว่าจะทำตามบรรทัดฐานของกลุ่มไหน ถ้าทำตามบรรทัดฐานของกลุ่มหนึ่ง อาจขัดแย้งกับอีกกลุ่มหนึ่งได้

รูปแบบของการจัดระเบียบสังคม

จางันค์ อติวัฒน์สิทธิ์^{๑๑๗} ได้กล่าวเกี่ยวกับรูปแบบของการจัดระเบียบสังคมออกเป็น ๕ ประเภท ดังนี้

๑. แบบเครือญาติ (kinship) เป็นการจัดระเบียบสังคมที่ใช้บรรทัดฐานและสถานภาพในระบบครอบครัวเป็นหลักของความสัมพันธ์

๒. แบบนายกับบ่าวหรือแบบจงรักภักดี (fidelity) เป็นการยึดถือความสัมพันธ์โดยใช้ความผูกพันฉันท์นายผู้มีพระคุณกับบ่าวหรือข้ารับใช้ผู้ซื่อสัตย์

๓. แบบชั้นวรรณะหรือแบบสถานภาพ (fixed status) เป็นความสัมพันธ์ที่มีกฎเกณฑ์แน่นอนตามสถานภาพที่กำหนดติดตัวอย่างถาวร

๔. แบบพันธะสัญญา (contract) เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากของตกลงที่สองฝ่ายกระทำเป็นสัญญาต่อกันโดยมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กัน

๕. แบบองค์การหรือระบบ (bureaucracy) เป็นลักษณะของสังคมสมัยใหม่ที่สมาชิกสังคมมักสังกัดอยู่ในองค์กรขนาดใหญ่ และบุคคลในองค์กรขนาดใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ขององค์การ

สถานภาพและความสัมพันธ์ทางสังคม

^{๑๑๖} อ่างแล้ว, หน้า ๖๙

^{๑๑๗} อ่างแล้ว, หน้า ๔๐-๔๑

ความสัมพันธ์ของคนในสังคมเป็นไปได้เพราะสถานทูตดูจะมากไปหน่อย ถึงแม้ว่าบรรทัดฐานและสถานภาพจะทำให้คนที่ไม่รู้จักกันเป็นส่วนตัวเป็นจำนวนมากติดต่อกันได้ แต่ปัจเจกชนแสดงบทบาทตามตำแหน่งและพยายามทำความรู้จัก ประเมินค่าของกันและกัน จึงแสดงบทบาทต่างกันไปบางคนตอบโต้ด้วยอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัว ไม่ใช่เป็นทางการตลอดไป บางคนจึงรักชอบหรือเกลียดกัน ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ทางจิตวิทยาด้วย ดังนั้นเราจะเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์อย่างสมบูรณ์ได้ จำเป็นต้องสนใจลักษณะทางจิตวิทยาของปัจเจกชนด้วย

ความสัมพันธ์ทางสังคมบางอย่างเป็นเรื่องส่วนตัว เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก ผู้อยู่ในตำแหน่งเหล่านั้นไม่ได้แสดงบทบาทไปตามสถานภาพของตัวเองเท่านั้น แต่มีความผูกพันเกี่ยวกับบุคลิกภาพทั้งหมดของแต่ละคนเช่นเดียวกับความสัมพันธ์ทางสังคมอีกหลายประเภท เช่น ระหว่างสามีภรรยา เพื่อนบ้าน ญาติ และคนรู้จัก ความสัมพันธ์เหล่านี้มีอารมณ์ความรู้สึกอยู่เหนือสถานภาพหรือตำแหน่ง

ปรากฏการณ์อื่นๆ เมื่อเกิดขึ้นบ่อยๆ อาจจะช่วยพัฒนาความสัมพันธ์จากความเป็นทางการกลายเป็นความสัมพันธ์แบบส่วนตัวได้ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างแม่ค้าลูกค้า ความสัมพันธ์เหล่านี้มีอารมณ์ความรู้สึกอยู่เหนือสถานภาพหรือตำแหน่ง (คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา)^{๑๑๘}

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา^{๑๑๙} กล่าวเพิ่มเติมว่า ค่านิยมทางสังคม (Social Value) คือ สิ่งที่เป็นมาตรฐานในการวัดว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในสังคม เมื่อสิ่งใดมีความสำคัญ ในสังคมก็อยากจะมีความเชื่อหรืออยากจะได้สิ่งนั้นไว้ในครอบครอง อุดมการณ์ (Ideology) เป็นค่านิยมประเภทหนึ่ง ความเชื่อทางสังคม (Social Belief) คือ ความคิดความเชื่อต่างๆ ของคนเป็นจำนวนมากในสังคมเดียวกัน เป็นความคิดความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เช่น ธรรมชาติของมนุษย์ ความสัมพันธ์ของคนในสังคม ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและสิ่งอื่นๆ นอกจากความเชื่อทางสังคมแล้วสังคมยังต้องสร้างระบบสัญลักษณ์ (Symbol) ขึ้นมาเพื่อทำให้คนในสังคมเดียวกันสื่อสารติดต่อกันได้ ระบบสัญลักษณ์ คือ การให้ความหมายกับสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของหรือกิริยาท่าทางก็ตาม

จากการศึกษาเรื่องการจัดระเบียบสังคมพบว่า บรรทัดฐานทางสังคม สถานภาพ บทบาท ล้วนแต่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้สังคมมีระเบียบ หากสังคมใดมีการกระทำระหว่างกัน (Interaction) โดยไม่ยึดหลักการของบรรทัดฐานทางสังคม ติดต่อกันโดยไม่คำนึงถึงสถานภาพและบทบาทก็อาจทำให้เสียระเบียบหรือไร้ระเบียบได้เช่นกัน ส่งผลต่อค่านิยมทางสังคม คือ อุดมการณ์ ความเชื่อทางสังคมและระบบสัญลักษณ์เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ส่วนหนึ่งของสมาชิกในสังคม จึงทำให้เกิดความเป็นระเบียบขึ้นในสังคม เป็นการสนับสนุนบรรทัดฐานทางสังคม และการจัดระเบียบสังคมเป็นกลไกทางสังคมในการควบคุมพฤติกรรมของคน โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ บรรทัดฐาน และสถานภาพ บรรทัดฐานถือเป็นกฎเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ วิถีประชา จารีต และกฎหมาย ส่วนสถานภาพ คือ ตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ ในสังคมและสังคมเป็นผู้กำหนด (Ascribed Status) รวมทั้งการได้มาซึ่งความสามารถ (Achieved Status) ทั้งบรรทัดฐานและสถานภาพเป็นของคู่กัน เป็นเครื่องมือที่กำหนดพฤติกรรมให้คนในสังคมปฏิบัติได้ถูกต้อง และไม่สับสนว่าสิ่งใดควรกระทำ สิ่งใดไม่ควรกระทำ และเป็นเกณฑ์ของสังคมในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๒.๖. แนวคิดการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาจึงเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมยุคหนึ่งไปยังสังคมอีกยุคหนึ่งเป็นกระบวนการ ที่สมาชิกทุกคนจะต้องถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบของสังคมที่เป็นระเบียบ เพื่อให้เรียนรู้บทบาทของสังคม (Social

^{๑๑๘} อ่างแล้ว, หน้า ๗๕-๗๖

^{๑๑๙} อ่างแล้ว, หน้า ๗๖

Roles) รวมตลอดถึงทักษะ (Skills) ที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ในประเด็นนี้ ตัวแทนช่วยขัดเกลาทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน กลุ่มอาชีพ ศาสนา สื่อมวลชน เป็นต้น

๒.๖.๑ ความหมายของการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคม มีนักวิชาการได้ให้ความหมายแตกต่างกัน ดังนี้

ศิริรัตน์ แอดสกุล^{๑๒๐} กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) หมายถึง การเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง และเพื่อเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพของคนให้เป็นไปตามความต้องการของสังคม ตลอดจนเป็นการสร้างความเป็นตัวตน (Self) ให้กับตนเอง

อำไพ หมิ่นสิทธิ์^{๑๒๑} กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคม หมายถึง กระบวนการให้ความหมายที่จะทำใ้บุคคลและกลุ่มบุคคลเรียนรู้ พร้อมกับรับเอาวิถีชีวิตทางสังคม อันได้แก่ วัฒนธรรม ระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติและแสดงบทบาทตามสภาพของตน ตามที่สังคมคาดหวัง

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๗ : ๙๙) ให้ความหมายการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เพื่อการเป็นสมาชิกของสังคม โดยการเรียนรู้จากการรับบรรทัดฐานและค่านิยมทางสังคมเป็นของตนเองและเรียนรู้จากการปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ทางสังคม

สรุป การขัดเกลาทางสังคม ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังระบบคุณค่า ซึ่งประกอบไปด้วย ความเชื่อของบุคคลและกลุ่มบุคคลที่อยู่ในสังคม พร้อมทั้งเรียนรู้ในสิ่งที่สังคมคาดหวังว่า อะไรควร อะไรไม่ควร ซึ่งสามารถทำใ้บุคคลและกลุ่มบุคคลอยู่รวมกันได้อย่างมีความสุข

๒.๖.๒ ความมุ่งหมายของการขัดเกลา

อำพร สุคันธวิช และพวงเพชร สุรัตน์วิกุล^{๑๒๒} ได้กล่าวเกี่ยวกับความมุ่งหมายของการขัดเกลาทางสังคมแบบออกได้ ๔ ประการ ดังนี้

๑. การสอนเรื่องระเบียบวินัยพื้นฐานของสังคม เพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้ว่าอะไรเป็นบรรทัดฐานของสังคม สิ่งใดที่สามารถทำได้หรือไม่ได้ สิ่งใดที่ควรหรือไม่ควรทำ

๒. การสอนใ้บุคคลรู้จักกับบทบาททางสังคมเพื่อให้สมาชิกสามารถแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ได้รับเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม

๓. การสร้างแรงบันดาลใจ และมุ่งหวังในชีวิตที่กลุ่มยอมรับเพื่อให้สมาชิกรู้จักการวางแผนอนาคต มีความมุ่งมั่นในชีวิต ไม่ออกนอกกรอบของสังคม

๔. การสอนใ้บุคคลมีทักษะความชำนาญในด้านต่างๆ เพื่อให้สมาชิกสามารถพึ่งตนเองได้ และสามารถเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ การมีทักษะความชำนาญในด้านต่างๆ เพื่อให้สมาชิกพึ่งตนเองได้ และสามารถเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ การมีทักษะความชำนาญยังนำไปสู่การแบ่งงานกันทำในสังคมด้วย

ในประเด็นเดียวกันนี้ ศิริรัตน์ แอดสกุล^{๑๒๓} และอำไพ หมิ่นสิทธิ์^{๑๒๔} กล่าวเป็นแนวทางเดียวกันและได้แบ่ง ความมุ่งหมายของการขัดเกลาออกเป็น ๔ ประการ ดังนี้

๑. ปลูกฝังใ้บุคคลรู้จักระเบียบวินัยขั้นพื้นฐาน (Basic Discipline) ระเบียบวินัยเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กลุ่มได้กำหนดไว้ เป็นการฝึกใ้มีความอดกลั้นที่จะทำตามความพอใจของ ตนเองเพื่อประโยชน์ในวันข้างหน้า เช่น เด็กไม่น้อยไม่ชอบเรียนหนังสือ แต่ต้องพยายามเรียนเพราะพ่อแม่บังคับหรือเรียน

^{๑๒๐} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๔

^{๑๒๑} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๕

^{๑๒๒} อ้างแล้ว, ๖๘

^{๑๒๓} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๗-๑๐๘

^{๑๒๔} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๖-๑๐๗

เพราะอยากได้ความรู้ หรือเป็นทหารต้องฝึกอย่างหนักจะได้เป็นทหารที่มีสมรรถภาพ สามารถป้องกันประเทศได้ดี เป็นต้น

ระเบียบวินัยจึงมีผลต่อบุคลิกลักษณะและความประพฤติของบุคคลโดยบุคคลจะเกิดความเคยชินและจะทำไปโดยไม่รู้ตัว เช่น เคยตื่นแต่เช้า พอถึงเวลาจะตื่นขึ้นไม่ว่าอยากตื่นหรือไม่ก็ตาม หรือคนที่เคยรับประทานอาหารโดยใช้ช้อนกลางจะเกิดความเคยชิน และหากไม่มีช้อนกลางก็จะรับประทานไม่ค่อยลง เป็นต้น

๒. ปลูกฝังความมุ่งหวังในชีวิต (Aspiration) ความมุ่งหวังช่วยให้บุคคลมีกำลังใจทำตามระเบียบวินัยต่างๆ เช่น อยากได้ปริญญาก็ต้องเรียนหนังสืออ่านหนังสือ อยากได้เลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งก็ต้องขยันทำงาน ส่วนมากมักจะมุ่งหวังในสิ่งที่สังคมยกย่องหรือถือว่าดีงาม จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเรามีกำลังใจหรือบังคับตัวเองให้ปฏิบัติตามระเบียบวินัยไม่ว่าจะพอใจหรือไม่ก็ตามเพื่อจะได้ในสิ่งที่ตนหวังไว้

๓. สอนให้รู้จักบทบาทและทัศนคติต่างๆ (Social Roles and Supporting Attitudes) เป็นการรู้จักแสดงบทบาทอย่างเหมาะสมตามสถานการณ์และโอกาสต่างๆ ที่เป็นเช่นนี้เพราะบทบาทของแต่ละคนมีไม่เหมือนกัน จึงควรที่จะเรียนรู้และทำตามบทบาทของตนให้ดีที่สุด เช่น นายกับลูกจ้าง นักเรียนกับครู ต่างมีบทบาทต่างกัน มีกฎเกณฑ์ทำที่ บุคลิกภาพลักษณะต่างกันออกไป เช่น ครูต้องมีเมตตาอดทนต่อการดิ้นรนของเด็ก เป็นนักเรียนต้องตั้งใจเรียนไม่เกียจคร้าน เป็นพ่อต้องเลี้ยงดูลูก เป็นลูกต้องเชื่อฟังพ่อแม่ เป็นพนักงาน ขับรถต้องรู้กฎจราจร เป็นนายต้องเฉลียวฉลาดรู้จักเลือกและสั่งงานให้ตรงกับความสามารถของลูกจ้าง เป็นต้น

๔. สอนให้บุคคลเกิดทักษะหรือความชำนาญ (Skills) เป็นการเตรียมบุคคลให้มีความชำนาญเฉพาะอย่าง เช่น การประกอบอาหาร การเขียนจดหมาย การใช้โทรศัพท์ การเป็นวิศวกร การเป็นแพทย์ การมีส่วนร่วมทางการเมือง การสั่งอาหาร เป็นต้น เพื่อสังคมจะได้รับประโยชน์จากสมาชิกในหลายๆ ด้าน เรื่องทักษะนี้เป็นสิ่งที่มี การเน้นและขัดเกลาในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นสังคมที่เจริญแล้วหรือล้าหลังก็ตาม โดยในสังคมที่ล้าหลังจะเรียนรู้ด้วยการลอกเลียนแบบหรือสัมผัสกับชีวิตจริง เช่น ล่าสัตว์ ทอผ้า ทำนา เป็นต้น ส่วนในสังคมที่เจริญแล้วจะสอนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ด้วยการเรียนจากสถาบันต่างๆ เช่น แพทย์ ทหาร ตำรวจ พยาบาล ครู ช่างกล ช่างไม้ เป็นต้น ทำให้บุคคลมีความถนัดเฉพาะอย่างในการที่จะประกอบอาชีพหรือช่วยเหลือกันต่อไป เช่น เจ็บป่วยก็ไปหาหมอ รถเสียก็ต้องหาช่างแก้ อยากสร้างบ้านก็ต้อง หาสถาปนิก เป็นต้น หรือสอนกันเองในครอบครัว เช่น แม่สอนลูกให้ทำกับข้าว เย็บเสื้อผ้า พ่อสอนให้ซ่อมเครื่องใช้ ทำนา ทำไร่ เป็นต้น

สังคมจึงเป็นที่รวมของบุคคลหลายอาชีพซึ่งมีทักษะแตกต่างกันออกไปและได้อาศัยความแตกต่างนี้พึ่งพาอาศัยกัน สร้างสรรค์ความเป็นอยู่ของสมาชิกให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒.๖.๓ กระบวนการขัดเกลาทางสังคม

อำพร สุคันธวิช และพวงเพชร สุรัตนวิกุล^{๑๒๕} กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมเป็นการเรียนรู้ความคาดหวัง ลักษณะนิสัย ทักษะความรู้ คุณค่า ความเชื่อและกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่มีความจำเป็นเพื่อการเข้ากลุ่มทางสังคม แม้มนุษย์แต่ละคนจะมีพัฒนาการทางร่างกายและจิตใจตามเงื่อนไขของระบบชีววิทยา แต่กระบวนการพัฒนาตัวตนและการเรียนรู้สิ่งต่างๆ เป็นกระบวนการขัดเกลาตามเงื่อนไขของสังคม ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จึงต้องอาศัยทั้งองค์ประกอบทางชีวภาพ และองค์ประกอบจากการขัดเกลาทางสังคม การขัดเกลาทางสังคมเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เริ่มมีการกระทำระหว่างกัน (Social Interaction) การปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมทำให้มนุษย์มีการเรียนรู้ตลอดเวลา กระบวนการขัดเกลาทางสังคมจึงเกิดขึ้นตั้งแต่มนุษย์เริ่มการกำเนิด (เกิด) ถึงการเสียชีวิต (ตาย) และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขัดเกลาทางสังคม และตัวแทนการขัดเกลาทางสังคม

^{๑๒๕} อ้างแล้ว, หน้า ๖๘-๗๑

๑. รูปแบบการขัดเกลาทางสังคม การขัดเกลาที่มนุษย์เผชิญตั้งแต่การกำเนิดถึงการเสียชีวิตมนุษย์ได้รับการขัดเกลาในวิธีการและรูปแบบต่างๆ ออกเป็น ๒ รูปแบบด้วยกัน (อำพร สุคันธวิช และพวงเพชร สุรัตนวิกุล^{๑๒๖} และอำไพ หมิ่นสิทธิ์^{๑๒๗}) ดังนี้

๑.๑ การขัดเกลาทางตรง (Direct Socialization) คือ การขัดเกลาที่เกิดจากการอบรมสั่งสอนแบบเผชิญหน้า ผู้ขัดเกลามีเจตนาในการอบรมสั่งสอนผู้ที่ถูกขัดเกลาในเรื่องนั้นๆ อย่างชัดเจน เช่น พ่อแม่สั่งสอนให้ลูกทำอะไรหรือกล่าวตักเตือนไม่ให้ทำอะไร ครู อาจารย์สอนหนังสือแก่นักเรียน และพระเทศนาธรรมแก่พุทธศาสนิกชน เป็นต้น

๑.๒ การขัดเกลาทางอ้อม (Indirect Socialization) คือ การขัดเกลาที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบผ่านการตีความจากสื่อสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น ลูกเลียนท่าทางจากพ่อแม่ เด็กเลียนแบบการแต่งตัวของดารา นักศึกษาเลียนแบบวิถีคิดของนักวิชาการที่ตนชื่นชม ซึ่งกระบวนการขัดเกลาดังกล่าวผ่านสื่อสารมวลชนส่วนใหญ่เป็นการขัดเกลาทางอ้อม เช่น การขัดเกลาที่เกิดขึ้นจากการดูหนัง ฟังเพลง ดูโฆษณา และการรับข่าวสารจากสื่อ เป็นต้น

การขัดเกลาทางตรงและทางอ้อม เป็นรูปแบบของการขัดเกลาที่เหมาะสมกับมนุษย์แต่ละกลุ่ม แต่ละวัย แต่ละสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ดังนั้น การขัดเกลาที่จะประสบความสำเร็จนั้น จะต้องพิจารณาถึงกลุ่มเป้าหมายของการขัดเกลาว่ามีความเหมาะสมกับวิธีการใดมากกว่าในสถานการณ์นั้นๆ

วิธีการขัดเกลาทางจริยธรรม ต้องเริ่มต้นด้วยการอบรมจริยธรรม หรือเรียนรู้ทางสังคมที่ถูกต้องอย่าง ต่อเนื่อง เริ่มจากสถาบันพื้นฐานทางสังคม คือ สถาบันครอบครัว ซึ่งได้แก่ พ่อแม่ และกลุ่มเครือญาติ มีส่วนช่วยในปลูกฝัง ทศนคติ ค่านิยม สำหรับการประพฤติปฏิบัติ ให้ถูกต้อง เหมาะสม ดำเนินไปสู่เป้าหมายของชีวิตทางสังคม เป็นอยู่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่การพัฒนาตนเองและผู้อื่น

๒. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขัดเกลาทางสังคม มนุษย์ต่างได้รับการขัดเกลาทางสังคมในหลายรูปแบบ และวิธีการ มนุษย์จึงมีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ในประเด็นนี้ แม้มนุษย์ที่ได้รับการขัดเกลาทางสังคมในลักษณะเดียวกัน ผลของการขัดเกลาก็อาจมีความแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้อาจพิจารณาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขัดเกลาทางสังคมได้ ๓ ประการ (อำพร สุคันธวิช และพวงเพชร สุรัตนวิกุล)^{๑๒๘} ดังนี้

๒.๑ ปัจจัยทางชีวภาพหรือพันธุกรรม เป็นปัจจัยพื้นฐานประการแรกที่ทำให้มนุษย์ได้รับการขัดเกลาเลี้ยงดูมาเหมือนกัน แต่เกิดผลการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ในอดีตมีการถกเถียงกันเกี่ยวกับอิทธิพลของพันธุกรรมและอิทธิพลการเรียนรู้ ว่าปัจจัยใดส่งผลต่อมนุษย์มากกว่ากัน ซึ่งในปัจจุบันงานวิจัยและงานโต้เถียงทางวิชาการได้สรุปว่า ทั้งพันธุกรรมและการเรียนรู้ ต่างมีอิทธิพลต่อมนุษย์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ดังนี้ หากมนุษย์ได้รับการขัดเกลามาเหมือนกัน อาจส่งผลที่แตกต่างกันไปตามพันธุกรรม ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในห้องเรียนที่นักศึกษามีความตั้งใจเรียนเหมือนกัน แต่อิทธิพลจากพันธุกรรมอาจส่งผลให้นักศึกษาบางคนเข้าใจบทเรียนได้เร็ว ในขณะที่บางคนเข้าใจบทเรียนได้ช้า ผู้ที่เรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ช้ากว่าจึงต้องพยายามใช้ความขยันหมั่นเพียรให้มากกว่าเพื่อน เพื่อให้ผลจากการเรียนรู้ไม่เป็นรองผู้อื่น เพราะความขยันหมั่นเพียรเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ และคงเส้นคงวามากกว่าการอาศัยพันธุกรรมในการเรียนรู้

๒.๒ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มนุษย์มีการเรียนรู้และพัฒนาตนเองจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น มีการตอบโต้ที่แตกต่างกันย่อมส่งผลให้มนุษย์มีการปรับพฤติกรรมและการเรียนรู้แตกต่างกันด้วย ซึ่งกลุ่มคนที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อการพัฒนาตัวตนของมนุษย์ก็คือครอบครัว สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานหรือเป็นสถาบันแรกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการขัดเกลาสมาชิกก่อนที่สมาชิกจะออกไปเผชิญกับโลกภายนอก ครอบครัวมีความใกล้ชิด

^{๑๒๖} อ้างแล้ว, หน้า ๖๙

^{๑๒๗} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๖-๑๐๗

^{๑๒๘} อ้างแล้ว, หน้า ๖๙-๗๐

กับบุคคลมากที่สุด ครอบครัวจึงมีส่วนสำคัญต่อพัฒนาการทางอารมณ์และบุคลิกภาพของมนุษย์ อีกทั้งครอบครัวยังมีหน้าที่ในการถ่ายทอดความคิด ทักษะคิด ค่านิยม วัฒนธรรมต่างๆ ในสังคมให้แก่สมาชิก ดังนั้น หากครอบครัวมีการปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างดีสม่ำเสมอ สมาชิกทุกคนในครอบครัวได้รับการดูแลเอาใจใส่ จะส่งผลให้บุคคลได้รับการขัดเกลาให้เป็นไปตามความคาดหวังของสังคมได้ แต่หากครอบครัวมีการปฏิสัมพันธ์ต่อกันแบบเพิกเฉยและไม่ได้ให้ความใส่ใจต่อกัน หรือมีความสัมพันธ์กันไปในทิศทางลบ เช่น เด็กเห็นพ่อแม่ทะเลาะตบตีกันทุกวัน เด็กจะถูกขัดเกลาและซึมซับพฤติกรรมดังกล่าว จนกระทั่งเมื่อเด็กเติบโตเขาก็จะมีพฤติกรรมก้าวร้าว นอกจากนี้กลุ่มทางสังคมที่บุคคลเข้าไปเป็นสมาชิกก็มีอิทธิพลต่อการขัดเกลาบุคคลเช่นกัน มนุษย์ทุกคนล้วนต้องการการยอมรับซึ่งกันและกัน หากบุคคลเป็นที่ยอมรับของกลุ่ม ได้รับการตอบสนองที่ดี สมาชิกอื่นมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีด้วย บุคคลจะพยายามเรียนรู้และปรับความคิด ทักษะคิด ค่านิยม ตลอดจนรวมถึงการแสดงออกให้มีความสอดคล้องกับกลุ่มหรือสังคมนั้น ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มทางสังคมทุกกลุ่มจึงมีอิทธิพลต่อการขัดเกลาของบุคคล

๒.๓ ภาษา เป็นสื่อกลางที่มนุษย์ใช้ในการติดต่อปฏิสัมพันธ์กัน โดยมีการตกลงในการใช้สัญลักษณ์ทางภาษาร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูด ภาษาเขียน หรือภาษาท่าทางล้วนมีอิทธิพลต่อการขัดเกลาสมาชิกในสังคมนอกจากภาษาจะใช้ในการสื่อสารความหมายแล้ว ภาษายังเป็นสื่อกลางในการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจในวัฒนธรรมต่างๆ ผู้ที่มีความเข้าใจและแตกฉานในภาษาต่างกัน ย่อมมีความสามารถในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมและความสามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆ แตกต่างกันไป ดังนั้น ภาษาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้มนุษย์เรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ที่แตกต่างกันไป

๒.๖.๔. ตัวแทนการขัดเกลาทางสังคม

อำพร สุคันธวิช และพวงเพชร สุรัตนวิกุล^{๑๒๙} กล่าวว่า ตัวแทนการขัดเกลาทางสังคม (Agent of Socialization) หมายถึงกลุ่มหรือองค์กรที่ทำหน้าที่ในการขัดเกลาสมาชิกให้บรรลุความมุ่งหมายของสังคม ซึ่งอาจแบ่งตัวแทนการขัดเกลาทางสังคมตามประเภทของกลุ่มทางสังคมได้ ๓ กลุ่ม ดังนี้

๓.๑ กลุ่มปฐมภูมิ (Primary Groups) เป็นตัวแทนการขัดเกลาขั้นปฐมภูมิ (Primary Socialization) มีบทบาทต่อมนุษย์ในช่วงวัยเด็ก โดยตัวแทนการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญ คือ ครอบครัว

๓.๒ กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Groups) เป็นตัวแทนการขัดเกลาขั้นปฐมทุติยภูมิ (Secondary Socialization) มีบทบาทต่อมนุษย์ในช่วงวัยผู้ใหญ่ โดยตัวแทนการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญ คือ ครอบครัว สถานศึกษา กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ องค์กรศาสนา และสื่อมวลชน

๓.๓ กลุ่มอ้างอิง (Reference Groups) หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมของบุคคล โดยที่บุคคลไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกในกลุ่มนั้นคนในแต่ละช่วงวัยจะมีกลุ่มอ้างอิงที่แตกต่างกัน กลุ่มวัยรุ่นอาจเป็นดารา นักร้อง หรือนักการเมือง เป็นต้น “บุคคลสาธารณะ” มักเป็นกลุ่มอ้างอิงที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกในสังคม เพราะการเป็นบุคคลสาธารณะนั้นทำให้ตนได้รับสิทธิพิเศษเหนือสมาชิกอื่น บุคคลสาธารณะที่ดีจึงควรมีความรับผิดชอบต่อสังคม ด้วยการควบคุมพฤติกรรมของตนเองมากขึ้น และแสดงพฤติกรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีของสมาชิกอื่น

ศิริรัตน์ แอดสกุล^{๑๓๐} กล่าวว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องไปตลอดชีวิตของความเป็นมนุษย์ ผู้ที่ให้การขัดเกลาทางสังคมแก่บุคคลอาจเป็นผู้ที่กระทำหน้าที่โดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่กระทำการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญมี ๖ กลุ่ม ดังนี้

๑. ครอบครัว (Family) เป็นสถาบันพื้นฐานที่ขัดเกลามนุษย์ให้รู้ว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำหรืออะไรถูก อะไรผิด เป็นต้น เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างลึกซึ้ง และมีอิทธิพลต่ออารมณ์ทัศนคติและความประพฤติของเด็กเป็นอย่างมาก

^{๑๒๙} อ้างแล้ว, หน้า ๗๐-๗๑

^{๑๓๐} อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๕

การอบรมของครอบครัวนี้ทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงก็บอกกันตรงๆ ว่าต้องทำตัวอย่างไร เพื่อจะได้วางตัวถูกต้องเหมาะสม เช่น สอนให้มีวินัย มีสัมมาคารวะ รู้จักไหว้เมื่อพบผู้ใหญ่ รู้จักกล่าวคำขอบคุณเมื่อมีใครให้ของหรือทำอะไรให้ การบอกกันโดยตรงนี้บางครั้งจะมีทั้งการให้รางวัล และการลงโทษ เช่น ทำถูกต้อง ทำความดีก็ชมเชย ทำผิดก็มีการลงโทษตั้งแต่กล่าวตักเตือนจนถึงเขียนตี

ส่วนการอบรมทางอ้อม เป็นการอบรมแบบไม่ได้ทำเป็นทางการ อาจจะเป็นการเลียนแบบหรือรับเข้าไป โดยไม่รู้ตัว เช่น พ่อแม่สกรปรกลูกก็สกรปรก พ่อแม่ชอบใช้คำหยาบลูกก็ใช้คำหยาบด้วย เป็นต้น

๒. กลุ่มเพื่อน อาจจะเริ่มตั้งแต่เพื่อนในวัยเด็กเป็นต้นมา เป็นกลุ่มที่มีอายุระดับใกล้เคียงกันโดยอาจจะรวมเป็นกลุ่มเพื่อนธรรมดาจนถึงชมรมสมาคมที่ตนสนใจ เช่น เพื่อนร่วมชั้น ชมรมฟุตบอล เนตบอล สมาคมนักเรียนเก่า เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงเพื่อนในวัยเรียน วัยที่ทำงานร่วมกัน กลุ่มเพื่อนมีบทบาทสำคัญในการขัดเกลาทางสังคมเช่นเดียวกัน เพื่อนในวัยเดียวกัน ที่ทำงานเดียวกันมักจะมีบุคลิกภาพ นิสัยใจคอที่ใกล้เคียงหรือเหมือนกัน ทำให้เข้าใจ รักใคร่กลมเกลียวกัน เพื่อนมักชี้แนะ แนะนำให้มีรูปแบบพฤติกรรมไปในทิศทางเดียวกัน

กลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลต่อทัศนคติของวัยรุ่นเป็นอย่างมากยิ่งเพราะเด็กวัยรุ่นมีแนวโน้มต้องการอยู่ร่วมกับเพื่อนที่มีรสนิยมใกล้เคียงกัน ไม่ว่าจะในด้านความคิดการแต่งกายหรือแบบของการแสดงออกเพื่อนให้เพื่อนยอมรับตนเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่ม เช่น เพื่อนไว้ผมยาวก็อยากไว้ยาวตามเพื่อน จะได้ไม่รู้สึกเซย หรือผิดแปลกไปจากกลุ่ม การคบเพื่อนดีจึงมีความหมายสำหรับวัยรุ่น หากคบเพื่อนไม่ดี อาจจะเสียคนได้ง่าย

เพื่อนจึงอาจจะสอนเด็กให้ทำตามกฎเกณฑ์ที่สังคมต้องการ หรือในทางตรงข้ามสอนเด็กให้ทำอะไรฝืนกฎเกณฑ์ของสังคม เพราะวัยรุ่นชอบลองดูว่าผู้ใหญ่จะเอาจริงแค่ไหน ถ้าเอาจริงก็ไม่กล้า ถ้าไม่เอาจริง ก็อยากลองดู เช่น ยกพวกตีกันแล้วผู้ใหญ่ไม่ลงโทษ ก็อาจจะตีกันไปเรื่อยๆ แต่ถ้าผู้ใหญ่มีการกวาดขัน หรือลงโทษอย่างจริงจังก็จะไม่กล้าทำต่อไป

๓. โรงเรียน (School) โรงเรียนหรือสถานศึกษา ถือได้ว่าเป็นตัวแทนในการขัดเกลาทางสังคมที่เป็นทางการมากที่สุด เปรียบเสมือนเป็นบ้านที่สองของเด็กในการที่จะได้รับความรู้ ความคิดต่างๆ และวิชาการต่างๆ ดังนั้น โรงเรียนจึงมีอิทธิพลและมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก เพราะเด็กจะใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนเป็นระยะยาวนาน โดยเฉพาะลูกหลานของชนชั้นกลางและร่ำรวยซึ่งนิยมให้ลูกศึกษาเล่าเรียน ในระดับสูงขึ้นไปเรื่อยๆ เพื่อความก้าวหน้าของชีวิต โรงเรียนมีโอกาสมห้อมล้อมทัศนคติ นิสัยใจคอของเด็กได้ไม่ยาก เนื่องจากเด็กต้องศึกษาเล่าเรียนหลายปีในแต่ละระดับ ทำให้เด็กได้รับคุณค่าและความรู้บางอย่าง ทั้งแบบรู้ตัวและไม่รู้ตัว

๔. กลุ่มอาชีพ เป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ ในสังคมซึ่งแต่ละกลุ่มอาชีพจะมีคุณค่าหรือระเบียบกฎเกณฑ์ไปตามอาชีพของตน เช่น ครูต้องสอนลูกศิษย์ด้วยความเมตตา นักสังคมสงเคราะห์ไม่เปิดเผยความลับของผู้มารับการช่วยเหลือ แพทย์รักษาคณไข้ด้วยจรรยาบรรณไม่เห็นแก่เงิน เป็นต้น แต่ละอาชีพจึงมีบุคลิกภาพแตกต่างกันไป เช่น ตำรวจก็แตกต่างจากแพทย์ นางพยาบาลก็แตกต่างจากพ่อค้า และครูก็แตกต่างทหาร การอบรมในวัยนี้จึงเป็นวัยที่ค่อนข้างจะเป็นผู้ใหญ่แล้ว การขัดเกลาจึงอาจยากกว่าเด็ก เพราะเมื่อผ่านมาถึงระดับนี้ แต่ละคนมีความนึกคิดเป็นแบบฉบับของตนเองอยู่ในใจแล้ว

๕. ตัวแทนทางศาสนา เป็นตัวแทนที่ขัดเกลาคนหรือแนะนำแนวทางให้คนที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อเป็นเป้าหมายในการกระทำ โดยเฉพาะศาสนาพุทธได้สอนให้คนเราไม่ตั้งอยู่ในความประมาท เพราะหลายสิ่งในโลกไม่มีความแน่นอน จึงต้องยึดมั่นในสิ่งที่ดีงาม มีศีลธรรม จริยธรรมและความประพฤติในทางที่ถูกที่ควร

๖. สื่อมวลชน มีหลายประเภท เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ นวนิยาย และวรรณคดี เป็นต้น ซึ่งมีส่วนในการขัดเกลาทางสังคมแก่มนุษย์ในด้านต่างๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ แบบของความประพฤติ เพราะสื่อมวลชนมีทั้งการให้ความรู้และความเพลิดเพลิน โดยเฉพาะอิทธิพลของสื่อมวลชน สิ่งที่สำคัญ คือ การให้ข่าวสาร ข่าวสารมักจะเป็นลายลักษณ์อักษร และผู้ที่เกี่ยวข้องกับข่าวสารนั้นไม่ว่าจะเป็นนักเขียน บรรณาธิการ ผู้จัดทำมีส่วนช่วยครอบครัว และโรงเรียนในการขัดเกลา เช่น หนังสือพิมพ์เสนอข่าวเด็กเรียนดี พ่อแม่อาจจะสั่งให้

ลูกอ่านเพื่อเป็นการเอาเยี่ยงอย่าง หรือครูปัจจุบันสั่งให้นักเรียนตัดข่าวเก็บ นำข่าวมานำเสนอหน้าชั้นหรือติดที่บอร์ดหน้าห้อง หรือกลุ่มเพื่อเห็นแพชั่นใหม่ๆ อาจจะทำลอกเลียนแบบไปก็ได้ เพื่อให้เข้าสมัยนิยม

๒.๖.๕ วัยที่จำเป็นต่อการขัดเกลา

สุกเกษม ขุนทอง^{๑๓๑} กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมจะเกิดขึ้นได้โดยเริ่มตั้งแต่แรกเกิด และพัฒนาเข้าสู่วัยรุ่น (หนุ่มสาว) ซึ่งสอดคล้องกับพัฒนาการทางจริยธรรม ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) เพื่อที่จะให้เด็กได้เรียนรู้ว่า อะไรควร อะไรไม่ควร เพื่อที่จะเข้าสู่ระบบสังคมของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่อง หรืออาจกล่าวได้ว่า วัยที่จำเป็นต่อการขัดเกลาทางจริยธรรม แบ่งออกได้ ๒ ระยะ ดังนี้

๑. การขัดเกลาในระยะเวลาที่ยังเป็นเด็ก

การอบรมเด็ก ควรดำเนินไปในทางส่งเสริมให้เด็กมีความคิดที่สร้างสรรค์ ให้มีการเจริญเติบโตทางสมอง และให้เสรีภาพทางความคิดภายในขอบเขตที่เหมาะสม ไม่ควรปล่อยให้เด็กทำอะไรตามใจชอบ โดยไม่มีหลักและขอบเขตจำกัด โดยปกติจิตใจมีสภาพวิงวอนตลอดเวลา หากไม่มีการบังคับไว้บ้างอาจจะทำให้เด็กเสียคนได้ จึงทำให้ต้องมีระเบียบไว้กล่อมเกลาใจของเขาให้เคยชินกับการถูกกับไว้ในกรอบเสียบ้าง มิฉะนั้นจะลำบากในเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งจะต้องปฏิบัติตามระเบียบวินัยและขนบธรรมเนียมประเพณี (ศิริรัตน์ แอดสกุล, ๒๕๖๐ : ๑๒๔) และการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กมากที่สุด การมนุษย์ได้ใช้ Id เป็นส่วนพื้นฐาน และส่วนของจิตไร้สำนึกของบุคลิกภาพ เป็นพลังสัญชาตญาณทางชีวภาพที่กระตุ้นผลักดันให้แสดงพฤติกรรม เป็นสัญชาตญาณหรือแรงขับทางสัญชาตญาณของมนุษย์ เป็นลักษณะชาติญาณดั้งเดิมที่มีมาแต่กำเนิด เป็นจิตไร้สำนึกที่ทำงานสัมพันธ์กับกระบวนการทางชีวภาพ มิได้ทำหน้าที่พื้นฐานในการขัดเกลาในเบื้องต้น ไม่ตอบ สนองเด็กในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านร่างกายหรือจิตใจ ซึ่งเป็นไปตามขั้นตอนของการเจริญเติบโต โดยขณะที่เป็นทารก เด็กจะต้องการอาหาร ความรักความอบอุ่น พอโตขึ้นเด็กจะเริ่มแสดงออกในด้านอารมณ์ ไม่ว่าจะเป็นความรัก ความเกลียด ความพอใจหรือไม่พอใจ ดังนั้น จึงต้องปรับให้สอดคล้องกับความต้องการทางร่างกาย ให้รู้จักควบคุมอารมณ์ ให้รู้จักการช่วยตัวเอง เป็นต้น วัยนี้พ่อแม่จึงเป็นสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ชิดตัวเด็กที่อาจจะช่วยปลูกฝังคุณธรรม เจตคติ หรือแนวทางที่เด็กจะยึดถือเป็นหลักปฏิบัติหรือเป็นไปในทางตรงข้ามก็ได้

๒. การขัดเกลาในวัยรุ่น

เป็นวัยที่พ้นจากความเป็นเด็กและเริ่มเข้าสู่ความเป็นหนุ่มสาว ซึ่งระยะนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย และจิตใจ จะเป็นผู้ใหญ่ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นเด็กก็ไม่เชิง รวมทั้งเพื่อนมีความหมายต่อบุคคลในวัยนี้มาก และมักจะเห็นว่าจำเป็นขาดเสียมิได้ ทำอะไรมักจะทำด้วยเพื่อน มีอะไรมักจะทำให้เพื่อนฟัง หรือขอความเห็น ขอคำปรึกษามากกว่าพ่อแม่ เพราะมักจะคิดว่าพ่อแม่ไม่เข้าใจตัวเองหรือพูดกันไม่รู้เรื่อง

สิ่งสำคัญที่สุด คือ การที่ครอบครัวและสังคมยอมรับว่าเขาได้ผ่านระยะวัยเด็กมาแล้ว และกำลังก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ จึงควรยอมรับความคิดเห็นของเขาบ้าง ให้เขามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัว

การขัดเกลาของพ่อแม่จึงควรออกในรูปแบบเข้าใจความต้องการของเขา ให้ความสนใจต่อปัญหาของเขาไม่ว่าเป็นปัญหาอะไร ยอมให้เขาคบเพื่อนต่างเพศภายในขอบเขต

ยอมให้เขารวมกลุ่มเพื่อนฝูงวัยเดียวกัน สนใจในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ และให้การสนับสนุนตามควร รวมทั้งพร้อมเสมอที่จะให้คำแนะนำ คำปรึกษา หรือเป็นผู้คอยช่วยเหลือหากเห็นว่าเขาต้องการหรือกำลังประพฤติในทางที่ผิดไปจากข้อตกลงของสังคม

^{๑๓๑} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๙-๑๑๐

ในประเด็นนี้ ศิริรัตน์ แอดสกุล^{๑๓๒} ได้กล่าวเพิ่มเติมการขัดเกลาทางสังคมในวัยผู้ใหญ่ (Adult Socialization) กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมนั้นมีได้สิ้นสุดที่วัยรุ่นเท่านั้น วัยผู้ใหญ่ก็มีการขัดเกลาทางสังคมด้วยเช่นกัน และมีรูปแบบการขัดเกลาอยู่ ๓ รูปแบบ ดังนี้

๑. Anticipatory Socialization หมายถึง กระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่บุคคลต้องเรียนรู้ถึงบทบาทในอนาคต เช่น เด็กต้องเรียนรู้บทบาทความเป็นผู้ใหญ่ นักเรียนก็ต้องเรียนรู้บทบาทความเป็นนิสิตนักศึกษา คนที่จะแต่งงานก็ต้องเรียนรู้บทบาทความเป็นสามีหรือภรรยา บทบาทในหน้าที่การงานที่เราต้องรับผิดชอบ เป็นต้น

๒. Developmental Socialization) หมายถึง กระบวนการพัฒนาบทบาทใหม่ที่จะเกิดขึ้น เช่น การพัฒนาบทบาทของลูกสาวหรือลูกชาย เป็นนักเรียนหรือนักศึกษา หรือเป็นสมาชิกของกลุ่มเพื่อน เป็นต้น

๓. Re-socialization หมายถึง กระบวนการขัดเกลาทางสังคมใหม่อีกครั้งหนึ่งในวัยผู้ใหญ่ ทั้งนี้เพราะว่าบุคคลนั้นมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาท หรือเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตใหม่ (New way of life) เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสถานภาพหรือวิถีชีวิตนั้นๆ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัว (Adaptation) ให้ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งมีความแตกต่างไปจากวิถีชีวิตเดิมๆ

สรุป วัยที่จำเป็นต่อการขัดเกลาทางสังคม คือ เด็กแรกเกิดจนกระทั่งถึงวัยผู้ใหญ่ เพื่อสร้างความต่อเนื่อง (ภูมิคุ้มกัน) โดยใช้กระบวนการปลูกฝังค่านิยมที่ดีงาม เหมาะสมตามวัย และควรค่าต่อการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีแบบแผน บนพื้นฐานจริยธรรมของแต่ละบริบท

สรุป การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อความเป็นมนุษย์ ที่จะทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ที่บุคคลในสังคมทุกคนจะต้องได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากสังคม จะด้วยวิธีการขัดเกลาทางตรงหรือทางอ้อมในแต่ละช่วงของวัย ที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ในการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม กระบวนการนี้จะก่อให้เกิดการพัฒนาบุคลิกภาพของสมาชิกในสังคมด้วย มนุษย์แต่ละคนจะต้องผ่านตัวแทนในการขัดเกลาทางสังคมในสังคมจะมีตัวแทนในการขัดเกลามากมายหลายหน่วยด้วยกัน แต่ตัวแทนในการขัดเกลาที่มีความหมายและความสำคัญมากที่สุด คือ สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันแรกที่มนุษย์ต้องเผชิญโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และในประเด็นนี้คณะผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะ ตัวแทนการขัดเกลา หมายถึง กลุ่มเพื่อน กลุ่มนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๖ โรงเรียนบ้านทุ่งนาวิทยา อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี ตลอดรวมถึงที่อยู่อาศัยในบริเวณเดียวกัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อทัศนคติไปในทิศทางที่ดีงาม มีการรวมกลุ่มกัน โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ การดูแลตนเองของนักเรียน นักเรียนจะต้องดูแลเพื่อน และนักเรียนจะต้องดูแลน้อง ในปฏิบัติตนอยู่ในกรอบ กฎเกณฑ์ทางสังคม คือ การปฏิบัติตนไม่เกี่ยวข้องกับสารเสพติดในขณะที่อยู่ในโรงเรียนและที่บ้าน

๒.๗. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้รวบรวมงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติดแบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา โดยจะนำเสนอรายละเอียด ดังนี้

สุขเกษม ขุนทอง^{๑๓๓} ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการแก้ปัญหาหายาเสพติด โดยมิติทางวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยง อำเภอพบพระ จังหวัดตาก เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวัฒนธรรมชุมชนกะเหรี่ยงต่อปรากฏการณ์ปัญหาหายาเสพติด เพื่อสร้างรูปแบบการแก้ปัญหาหายาเสพติดโดยมิติทางวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยง และเพื่อพัฒนารูปแบบการแก้ปัญหาหายาเสพติด โดยมิติทางวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยง อำเภอพบพระ จังหวัดตาก

^{๑๓๒} อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๑-๑๑๔

^{๑๓๓} สุขเกษม ขุนทอง (๒๕๖๑). แนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติด บนฐานจารีตมั่งแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน โรงเรียนบ้านเจดีย์โคะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. กำแพงเพชร : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. หน้า บทคัดย่อ

ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมชุมชนกะเหรี่ยงที่ปรากฏออกมาจะมีรากฐานมาจากระบบผลิต ระบบคุณค่า และระบบความสัมพันธ์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เป็นการบูรณาการในองค์ความรู้จากแหล่งที่มาทับซ้อนกัน และมีรูปแบบของการถ่ายทอดแบบไม่เป็นรายลักษณ์อักษร ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของตำนาน พิธีกรรมและความเชื่อ ซึ่งสามารถถ่ายทอดคนในชุมชนเชื่อมโยงเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับสรรพสิ่งที่มีอยู่ พร้อมกับนำมาเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบสังคม

สำหรับรูปแบบการแก้ปัญหาเสพติด พบว่า ชุมชนได้นำระบบคุณค่านำมาสู่กระบวนการ เพื่อการป้องกัน ป้องปราม และป้องปราบ ได้แก่ พิธีมัดมือ และพิธีสะเดาะเคราะห์ให้กับคนในชุมชน เป็นรูปแบบการจัดระเบียบแบบเครือญาติ ส่วนพิธีสักยันต์ และพิธีตีมน้ำสาบานเป็นรูปแบบการจัดระเบียบแบบพันธะสัญญา

ด้วยการพัฒนารูปแบบการแก้ปัญหาเสพติด พบว่า รูปแบบที่ได้ขึ้นมีความสัมพันธ์กับระบบคุณค่า ซึ่งวางอยู่บนฐานคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ฐานคิดการมีส่วนร่วม และฐานคิดการจัดระเบียบสังคม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและวิถีวัฒนธรรมอย่างเป็นพลวัต

วิชุดา มาตันบุญ^{๑๓๔} ได้ทำการศึกษาเรื่อง ระบบคุ้มครองทางสังคมเพื่อให้เด็กปลอดภัยจากสารเสพติด โดยชุมชน : กรณีศึกษาตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาระบบคุ้มครองทางสังคมเพื่อให้เด็กปลอดภัยจากสารเสพติดที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบของระบบการคุ้มครองทางสังคมเพื่อให้เด็กปลอดภัยจากสารเสพติดโดยชุมชน และเพื่อยืนยันรูปแบบใหม่ของระบบการคุ้มครองทางสังคมเพื่อให้เด็กปลอดภัยจากสารเสพติด เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า

ระบบการทำงาน ทำหน้าที่คุ้มครองทางสังคมเพื่อให้เด็กปลอดภัยจากสารเสพติดมี ๔ รูปแบบ คือ ๑) ระบบที่เป็นทางการ ๒) ระบบที่ไม่เป็นทางการ ๓) ระบบกึ่งทางการ และ ๔) ระบบที่เป็นโครงข่าย ในแต่ละระบบทำหน้าที่ได้ชัดเจนส่วนใหญ่เป็นระบบที่เป็นทางการ ส่วนใหญ่มีการทำงานตามนโยบายเชื่อมโยงเข้ากับระบบต่างๆ ดังที่กล่าวมา มีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน จุดอ่อนที่พบ คือ การทำงานที่เชื่อมโยงและประสานการทำงานระหว่างกัน เป็นโครงข่าย มีความร่วมมือค่อนข้างน้อย

การพัฒนาระบบคุ้มครองทางสังคมเพื่อให้เด็กปลอดภัยจากสารเสพติด มีการอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่ได้เสียกับเด็กนั้นได้พัฒนารูปแบบการทำงานภายใต้ระบบเดิมที่มีอยู่และภายใต้เงื่อนไขบริบทและสถานการณ์ปัญหาของเด็กในชุมชน ระบบที่เป็นกึ่งทางการบางระบบถูกยุบรวมไปอยู่กับระบบทางการ เพื่อความต่อเนื่องและยั่งยืนในการทำงาน

ระบบที่ชุมชนได้พัฒนาร่วมกัน คือ CARDS MODEL เป็นรูปแบบโครงข่ายความร่วมมือที่มีการผสมผสานการทำงานร่วมกันระหว่างระบบที่เป็นทางการ ระบบที่ไม่เป็นทางการ ระบบกึ่งทางการ และระบบที่มีโครงข่าย โดยกำหนดให้ทุกระบบต้องมีการปรับบทบาทใหม่และเกิดโครงสร้างการทำงาน คือ คณะกรรมการคุ้มครองเด็กและเยาวชนตำบลแม่แฝกใหม่ ที่ต้องมีการทำงานแบบเชื่อมโยงและประสานกัน โดยมีผู้ประสานงานคอยทำหน้าที่ประสานการทำงานในชุมชน

สุขเกษม ขุนทอง^{๑๓๕} ศึกษาพฤติกรรมสารเสพติดของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร-แม่สอด และหาแนวทางการพัฒนาการป้องกันการเสพสารเสพติดของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร-แม่สอด จังหวัดตาก ผลการวิจัยพบว่า

นักศึกษามีพฤติกรรมการเสพสารเสพติดก่อนที่จะเข้ามาศึกษาที่มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร-แม่สอด และสารที่เสพ ได้แก่ เหล้า เบียร์ และบุหรี่ ด้วยเหตุผลของการเสพ คือ อยากรู้ อยากลอง ไม่มีใครบังคับ

^{๑๓๔} วิชุดา มาตันบุญ. (๒๕๕๑). ระบบคุ้มครองทางสังคมเพื่อให้เด็กปลอดภัยจากสารเสพติดโดยชุมชน : กรณีศึกษาตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. พิษณุโลก : วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร. หน้า บทคัดย่อ

^{๑๓๕} อ่างแล้ว, หน้า : บทคัดย่อ

อารมณ์พาไป และกลุ่มที่ร่วมเสพจะเป็นเพื่อนที่เรียนหนังสือด้วยกัน สถานที่เสพจะเป็นบ้านเพื่อน สถานที่พักผ่อนต่างๆ พฤติกรรมการเสพขณะที่เข้ามาศึกษาที่มหาวิทยาลัยราชภัฏฯ พบว่า เป็นผลต่อเนื่องจากพฤติกรรมเดิมก่อนที่จะเข้ามาเป็นนักศึกษา ปัจจัยสนับสนุนพฤติกรรมการเสพ ได้แก่ กิจกรรมต่างๆ ที่มหาวิทยาลัยจัดขึ้น ส่งผลโดยตรงต่อพฤติกรรมการเสพสารเสพติดอย่างต่อเนื่อง

ทางแนวทางการพัฒนาการป้องกันการเสพสารเสพติดของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏฯ พบว่า มีอยู่ด้วยกัน ๒ ประเด็น ประเด็นแรก การป้องกัน คณาจารย์ผู้สอนรายวิชาควรมีการสอดแทรกค่านิยม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของการเป็นนักศึกษาที่ดี รู้ถึงอันตรายที่เกิดจากการเสพสารเสพติด ผลกระทบต่อตนเองและบุคคลที่เรารัก และทางมหาวิทยาลัยฯ จัดกิจกรรมนันทนาการ เช่น เล่นกีฬา ดนตรี และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง เช่น โครงการเข้าค่ายปฏิบัติธรรม จัดเสวนาหัวข้อเรื่อง “ภัยที่เกิดจากการเสพสารเสพติด” ฯลฯ และประเด็นสุดท้าย การป้องปราม มหาวิทยาลัยราชภัฏฯ ติดประกาศ “กฎกระทรวง” กำหนดความประพฤติของนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ.๒๕๔๘ เพื่อให้เกิดการบังคับใช้ และเมื่อพบเห็นพฤติกรรมการเสพสารเสพติดของนักศึกษา คณาจารย์จะต้องแสดงตนเพื่อว่ากล่าวตักเตือนทันที (เฉพาะในมหาวิทยาลัย) ตรวจสอบสุขภาพประจำปีให้กับนักศึกษา ทุดท่ายถ้าไม่สามารถหยุดพฤติกรรมการเสพสารเสพติดของนักศึกษาได้ ด้วยกระบวนการใดๆ ก็ตาม ให้พ้นสภาพ “นักศึกษา”

สุขเกษม ขุนทอง^{๑๓๖} ได้ทำการศึกษาเรื่อง การเฝ้าระวังปัญหาเสพติดโดยใช้บรรทัดฐานทางสังคม : กรณีศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงบ้านมอเกอรัยง อำเภอพบพระ จังหวัดตาก โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และบรรทัดฐานของชุมชนกะเหรี่ยง ต่อปรากฏการณ์การเฝ้าระวังปัญหาเสพติด จากคำบอกเล่าเพื่อสร้างแนวทางการเฝ้าระวังปัญหาเสพติดโดยใช้บรรทัดฐานทางสังคมของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านมอเกอรัยงฯ เพื่อทดลองใช้แนวทางการเฝ้าระวังปัญหาเสพติดโดยใช้บรรทัดฐานทางสังคมของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านมอเกอรัยงฯ และพัฒนารูปแบบการเฝ้าระวังปัญหาเสพติดโดยใช้บรรทัดฐานทางสังคมของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านมอเกอรัยงฯ ประชากร ได้แก่ ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านมอเกอรัยงฯ จำนวน ๒๑๔ ครัวเรือน ขึ้นการศึกษาประวัติศาสตร์และบรรทัดฐานฯ จากคำบอกเล่า กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้อาวุโส และผู้นำทางจิตวิญญาณ จำนวน ๘ คน ที่เต็มใจและให้ข้อมูล เป็นการสุ่มแบบเจาะจง และขึ้นการหาแนวทางการเฝ้าระวังปัญหาเสพติดบนฐานแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ ตัวแทนระดับครัวเรือน จำนวน ๒๑๔ คน ที่สมัครใจ เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา ได้แก่ การจำแนกชนิดหมวดหมู่ การจัดทำตารางเปรียบเทียบ ดูความเหมือนความต่าง หาค่าความเกี่ยวโยง หาค่าคำอธิบาย และสร้างข้อสรุป ผลการวิจัยพบว่า

บรรทัดฐานที่พบ ได้แก่ พิธีมัดมือ พิธีบุญนมจิ้น พิธีสะเดาะเคราะห์ชุมชน และพิธีสักยันต์ ซึ่งปรากฏออกมาในรูปของความเชื่อ มีการจัดกิจกรรมและประกอบพิธีบนพื้นฐานของความรัก ความผูกพัน ความเป็นพี่เป็นน้อง เป็นเพื่อนบ้านที่จะต้องคอยดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

แนวทางการเฝ้าระวังปัญหาเสพติด โดยใช้บรรทัดฐานชุมชนกะเหรี่ยงบ้านมอเกอรัยงฯ พบว่า “ด้านการป้องกัน” ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเล่นกีฬาและดนตรี คณะครูและทุกคนที่อยู่ในชุมชนต้องทำหน้าที่อบรมสั่งสอน บนพื้นฐานของความรัก และความผูกพัน ส่วนบรรทัดฐานที่ชุมชนนำมาใช้นั้น ได้แก่ พิธีมัดมือ และพิธีบุญนมจิ้น พร้อมกับผู้อาวุโสที่เข้าร่วมพิธีฯ จะต้องอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี “ด้านการป้องปราม” มีการออกกฎชุมชน ตัวแทนครัวเรือนของชุมชน และกรณีมีผู้เสพ กลุ่มเครือข่ายต้องช่วยกันดูแลเป็นพิเศษ ร้านค้าในชุมชนที่ขาย เหล้า เบียร์ และบุหรี่ ต้องไม่ขายให้กับเด็กและเยาวชน และสามารถว่ากล่าวตักเตือนได้ สำหรับผู้ที่ติดสารเสพติด ถ้ามีผู้เสพต้องการจะเลิกเสพ ผู้นำชุมชนจะส่งตัวเข้ารับการรักษา และบรรทัดฐานที่นำมาใช้ ได้แก่ พิธีมัดมือ และพิธีสักยันต์ เป็นกลไกการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม ในเรื่องของการปฏิบัติตนให้เหมาะสม และ “ด้านการ

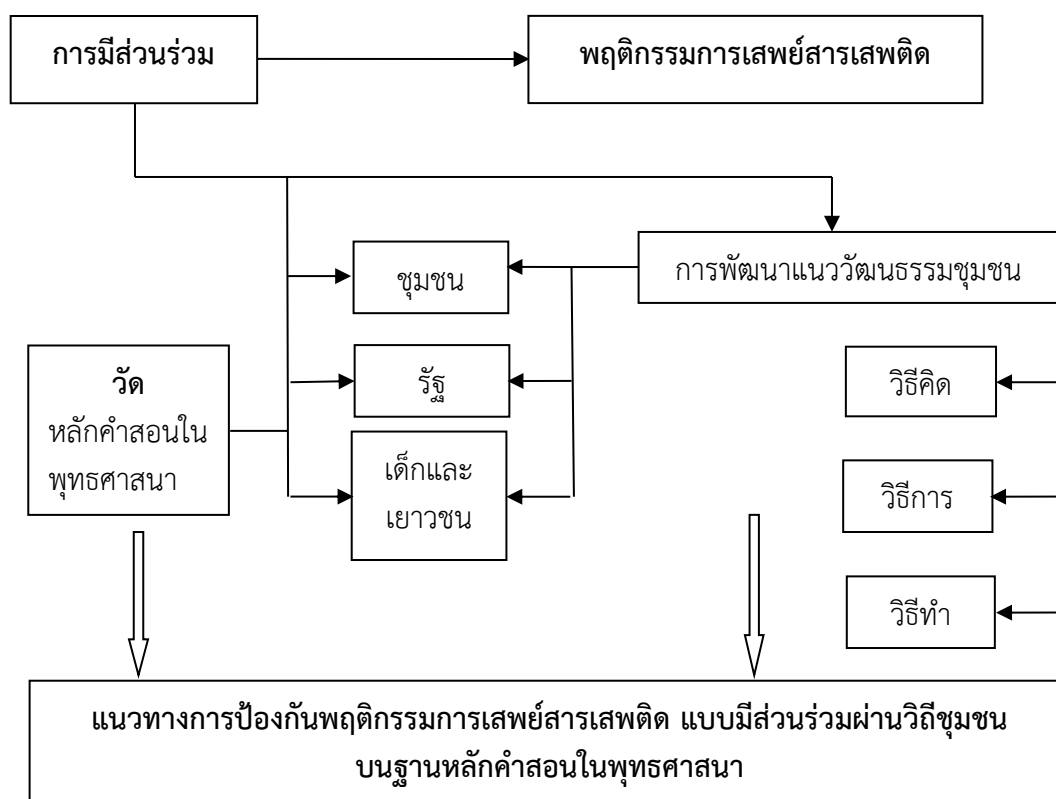
^{๑๓๖} สุขเกษม ขุนทอง. (๒๕๕๘). การเฝ้าระวังปัญหาเสพติดโดยใช้บรรทัดฐานทางสังคม : กรณีศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงบ้านมอเกอรัยง อำเภอพบพระ จังหวัดตาก. กำแพงเพชร : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. หน้า : บทคัดย่อ

ป้องปราม” ทุกคนในชุมชนต้องทำหน้าที่สอดส่องพฤติกรรมของคนในครอบครัว กลุ่มเครือญาติ เมื่อพบหรือสงสัยต้องแจ้งให้ผู้นำชุมชนรับทราบ และผู้นำฯ ต้องทำหน้าที่ว่ากล่าวตักเตือน ส่วนบรรทัดฐานทางสังคมที่นำมาใช้ได้แก่ พิธีสะเดาะเคราะห์ชุมชน “วออี” เป็นการปิดเป้าสิ่งไม่ดีไม่งามให้ออกไปจากชุมชน

ผลการทดลองใช้รูปแบบการเฝ้าระวังปัญหายาเสพติด พบว่า มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ตลอดรวมถึงกิจกรรมที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น ไม่พบพฤติกรรมการเสพยาเสพติด และกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด และในประเด็นการพัฒนารูปแบบการเฝ้าระวังปัญหายาเสพติด ชุมชนจะใช้บรรทัดฐาน และแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนเข้ามาจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในประเด็นการป้องกัน การป้องปราม และการป้องปราบ

๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

กลุ่มผู้วิจัยได้กำหนด **ตัวแปรต้น** ได้แก่ การมีส่วนร่วม ที่วางอยู่บนฐานการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ด้วยกระบวนการของผู้แสดงทางสังคม ซึ่งสอดรับกับหลักคำสอนในพุทธศาสนา อันเป็นค่านิยมที่พึงามสำหรับการอยู่ร่วมกัน ซึ่งครอบคลุมถึงหลักการพัฒนาตนในเรื่องการครองตน การพัฒนาตนให้รู้จักปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น (ครองคน) และเป็นการพัฒนาตนเองในเรื่องของการครองงาน นำมากำหนดกรอบพฤติกรรมกรปฏิบัติตน ซึ่งส่งผลต่อ **ตัวแปรตาม** ได้แก่ พฤติกรรมการเสพยาเสพติด ดังนี้

แผนภูมิที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

แนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อหาหลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกาเสพติด และมีความเหมาะสมกับเด็กและเยาวชน ๒) เพื่อหาวิธีการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติดในเด็กและเยาวชน ของชุมชน (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) ๓) เพื่อหานโยบายภาครัฐในพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติดของเด็กและเยาวชน และ ๔) เพื่อนำเสนอแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น ๔ ขั้นตอนซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาหลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกาเสพติด

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ พระที่จำพรรษาอยู่ที่วัดวังกลม จำนวน ๕ รูป เป็นการสุ่มกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ มีจำนวนพรรษาไม่น้อยกว่า ๓ พรรษาขึ้นไป และหรือจบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมในกิจกรรม

๑. ขั้นการสร้างเครื่องมือ

๑.๑ ผู้วิจัยร่างแบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นข้อคำถามในประเด็นหลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่สามารถนำมาสู่แนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติด

๑.๒ นำแบบสัมภาษณ์ที่ร่างไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๓ คน ตรวจสอบโครงสร้างด้านเนื้อหาและภาษา ดังนี้

๑.๒.๑ พระครูพิสุทธิปัญญาวินัย, ดร. มหาวิทยาลัยราชสงฆ์จังหวัดพิจิตร

๑.๒.๒ พระปลัดทัศนพล เขมจาโร, ดร. มหาวิทยาลัยสงฆ์จังหวัดพิจิตร

๑.๒.๓ รองศาสตราจารย์ ดร.สุณี บุญพิทักษ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์จังหวัดพิจิตร

ผลการตรวจสอบร่างแบบ พบว่า มีความสอดคล้องกับเนื้อหาที่สามารถนำมาสู่แนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติด

๒. วิธีการและหลักการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้ “ผู้ทรงคุณวุฒิ” ที่มีความรู้ ความชำนาญในหลักคำสอนในพุทธศาสนา เพื่อให้ง่ายต่อการจัดเก็บข้อมูลในระดับบุคคล (Individual Unit of Analysis) ใช้เทคนิคแผนที่ความคิด (Mind Map) ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจในความซับซ้อนต่างๆ ที่แสดงให้เห็นความสำคัญ ของการจำ ซึ่งมีลักษณะเชื่อมโยงกับกระบวนการทำงานของสมอง ที่มีลักษณะเหมือนกิ่งก้านขยายเชื่อมโยงแตกต่างกันไปอย่างทั่วถึง

๓. ตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้ “ผู้ทรงคุณวุฒิ” ที่มีความรู้ ความชำนาญในหลักคำสอนในพุทธศาสนา พิจารณาในเรื่องของความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย (เด็กและเยาวชน) เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อสารเสพติด

๔. สรุปหลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่สามารถนำมาสู่แนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติด พร้อมนำเสนอต่อผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ (ข้อ ๑.๒) ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาวิธีการของชุมชนต่อการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติดในเด็กและเยาวชน

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ตัวแทนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน ๑๐ คน (พระ จำนวน ๑ รูป ครู จำนวน ๑ คน ศิษย์เก่า จำนวน ๓ คน และผู้ปกครอง จำนวน ๕ คน) เป็นการสุ่มกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ ได้รับการแต่งตั้งจากสถานศึกษา (โรงเรียนวังกรดวิทยา) ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมในกิจกรรม

๑. ขั้นการสร้างเครื่องมือ

๑.๑ ผู้วิจัยร่างแบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นข้อคำถามในประเด็น การหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติดแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

๑.๒ นำแบบสัมภาษณ์ที่ร่างไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๓ คน ตรวจสอบโครงสร้างด้านเนื้อหาและภาษา (ขั้นตอนที่ ๑)

ผลการตรวจสอบร่างแบบ พบว่า มีความสอดคล้องกับเนื้อหาที่สามารถนำมาสู่แนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติดแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

๒. ผู้วิจัยใช้เทคนิคการมีส่วนร่วม (แสดงความคิดเห็น) เพื่อเข้าสู่กระบวนการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติดของเด็กและเยาวชน ในลักษณะการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่ม พร้อมทั้งนำเสนอภาพรวมให้กลุ่มได้รับทราบ

๓. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation) เป็นหลักในการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยจะเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการสัมภาษณ์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สังเกตกับผู้ถูกสังเกตให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกัน ผู้ถูกสังเกตจะรู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกต

๔. การจัดเก็บข้อมูล เทคนิคแผนที่ความคิด (Mind Map) ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจในความซับซ้อนต่างๆ ที่แสดงให้เห็นความสำคัญของการจำ ซึ่งมีลักษณะเชื่อมโยงกับกระบวนการทำงานของสมอง ที่มีลักษณะเหมือนกิ่งก้านขยายเชื่อมโยงแตกต่างกันไปอย่างทั่วถึง

๕. การวิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา จัดทำตารางเปรียบเทียบในแต่ละประเด็น ดูความเหมือนความต่าง หาค่าความเกี่ยวโยง หาค่าคำอธิบาย และการสร้างข้อสรุป

๖. สรุปแนวทางการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติดแบบมีส่วนร่วมของชุมชน พร้อมนำเสนอต่อผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ (ขั้นตอนที่ ๑) ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

ขั้นตอนที่ ๓ ศึกษานโยบายภาครัฐในเขตพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบึง) ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติดของเด็กและเยาวชน

กลุ่มเป้าหมายเทศบาลตำบลวังกรด ได้แก่ กลุ่มผู้บริหาร จำนวน ๓ คน (นายก ๑ คน และรองนายก ๒ คน) และกลุ่มเป้าหมายองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบึง ได้แก่ กลุ่มผู้บริหาร จำนวน ๓ คน (นายก ๑ คน และรองนายก ๒ คน) รวมกลุ่มเป้าหมายภาครัฐทั้งหมด จำนวน ๖ คน การได้มาซึ่งกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น

๑. ขั้นการสร้างเครื่องมือ

๑.๑ ผู้วิจัยร่างแบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นข้อคำถามในประเด็น นโยบายของภาครัฐ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบึง) สำหรับการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเสพติดของเด็กและเยาวชน

๑.๒ นำแบบสัมภาษณ์ที่ร่างไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๓ คน ตรวจสอบโครงสร้างด้านเนื้อหาและภาษา (ขั้นตอนที่ ๑)

ผลการตรวจสอบร่างแบบ พบว่า มีความสอดคล้องกับเนื้อหาที่สามารถนำมาสู่แนวทางการป้องกันพฤติกรรมกาเสพติดของเด็กและเยาวชน

๒. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation) เป็นหลักในการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยจะเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการสัมภาษณ์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สังเกตกับผู้ถูกสังเกตให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกัน ผู้ถูกสังเกตจะรู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกต

๓. การจัดเก็บข้อมูล เทคนิคแผนที่ความคิด (Mind Map) ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจในความซับซ้อนต่างๆ ที่แสดงให้เห็นความสำคัญของการจำ ซึ่งมีลักษณะเชื่อมโยงกับกระบวนการทำงานของสมอง ที่มีลักษณะเหมือนกิ่งก้านขยายเชื่อมโยงแตกต่างกันไปอย่างทั่วถึง

๔. การวิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา จัดทำตารางเปรียบเทียบในแต่ละประเด็น ดูความเหมือนความต่าง หาค่าความเกี่ยวโยง หาค่าคำอธิบาย และการสร้างข้อสรุปในแต่ละประเด็น

๕. สรุปแนวทางการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติดแบบมีส่วนร่วมของชุมชน พร้อมนำเสนอต่อผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ (ขั้นตอนที่ ๑) ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

ขั้นตอนที่ ๔ ศึกษาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติดของเด็กและเยาวชน (นักเรียน

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนบ้านวังกรดวิทยา) อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เด็กนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๖ จำนวน ๖๐ คน (๒ ห้องเรียน) เป็นการสุ่มกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมในกิจกรรม

๑. ร่างเนื้อหาเกี่ยวกับหลักคำสอน “อุดมมงคล” และ “โทษของสารเสพติด” สำหรับการบรรยายให้กับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดข้อคิดสำหรับการใช้ชีวิตที่เป็นมงคล และส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิ (ขั้นตอนที่ ๑) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องตามหลักวิชาการ และความสมบูรณ์ด้านเนื้อหา

๒. ผู้วิจัยได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ (พระปลัดทัศนพล เขมจาโร, ดร.) บรรยาย “หลักคำสอนในพุทธศาสนา” (อุดมมงคล) ให้กับเด็กและเยาวชน (นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๖) จำนวน ๖๐ คน ในประเด็น (ภาคผนวก)

๒.๑ “อุดมมงคล” คือ หลักการ “การครองตน การครองคน และการครองงาน” ดุจดั่งตัวเรา (นักเรียน) เป็นจุดศูนย์กลางความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่อยู่รอบข้าง

๒.๒ “โทษของสารเสพติด” คือ ช่องทางแห่งความเสื่อม ซึ่งส่งผลต่อตนเอง เพื่อนร่วมงาน และต่อหน้าที่การงาน

๓. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยผู้วิจัยได้แบ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย ออกเป็น ๕ กลุ่มๆ ละ ๑๒ คน เพื่อระดมความคิดเห็นแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติด ใน ๓ มิติ ดังนี้

มิติที่ ๑ ได้แก่ การดูแลตนเองของนักเรียน (ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน)

มิติที่ ๒ ได้แก่ นักเรียนจะต้องดูแลเพื่อน (ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน)

มิติที่ ๓ ได้แก่ นักเรียนจะต้องดูแลน้อง (ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน)

๔. กิจกรรมระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

๔.๑ การนำเสนอครั้งแรกของกลุ่มย่อย ในประเด็น “การดูแลตนเองของนักเรียน” และนำเสนอภาพรวมในกลุ่มใหญ่ เพื่อหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติด

๔.๒ การนำเสนอครั้งที่สองของกลุ่มย่อย ในประเด็น “นักเรียนจะต้องดูแลเพื่อน” และนำเสนอภาพรวมในกลุ่มใหญ่ เพื่อหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติด

๔.๓ การนำเสนอครั้งสุดท้ายของกลุ่มย่อย ในประเด็น “นักเรียนจะต้องดูแลน้อง” และนำเสนอภาพรวมในกลุ่มใหญ่ เพื่อหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติด

สรุปภาพรวมในทุกประเด็น “การดูแลตนเอง การดูแลเพื่อน และการดูแลน้อง” ของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกรรมการเสพติดฯ

๓. วิธีการจัดเก็บข้อมูล ใช้เทคนิคแผนที่ความคิด (Mind map) เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในความซับซ้อนต่างๆ และเห็นถึงความสำคัญของการจำที่เชื่อมโยงถึงกระบวนการทำงานของสมองที่มีลักษณะเหมือนกิ่งก้าน

๔. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมไม่สมบูรณ์ โดยผู้วิจัยจะเข้าไปร่วมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมบ้างตามที่เหมาะสม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สังเกตกับผู้ถูกสังเกต เพื่อให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกัน ผู้สังเกตจะรู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกต

๕. การวิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา ได้แก่ การจำแนกชนิดหมวดหมู่ การจัดทำตารางเปรียบเทียบในแต่ละประเด็นของกลุ่มย่อย พิจารณาถึงความเหมือนความต่างในกลุ่มใหญ่ หาค่าความเกี่ยวข้อง และการสร้างข้อสรุปในประเด็นการป้องกันพฤติกรรมกรรมการเสพติด

๖. สรุปแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกรรมการเสพติดของเด็กและเยาวชน (นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ภาคเรียนที่ ๑ โรงเรียนวังกรดวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร) และนำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๓ คน (ขั้นตอนที่ ๑) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องตามหลักวิชาการ และความตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมนำมาปรับปรุง เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ด้านเนื้อหา

๗. การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ

๗.๑ พื้นที่ในระดับโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่ ของจังหวัดพิจิตร

๗.๒ บทความทางวิชาการระดับพื้นที่ และระดับประเทศ

บทที่ ๔

ผลการดำเนินการวิจัย

แนวทางการป้องกันพฤติกรรมกรรมการเสพสารเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกรรมการเสพสารเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ นำเสนอผลการวิจัย ออกเป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาหลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรรมการเสพสารเสพติด

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ พระที่จำพรรษาอยู่ที่วัดวังกลม จำนวน ๕ รูป เป็นการสุ่มกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ มีจำนวนพรรษาไม่น้อยกว่า ๓ พรรษาขึ้นไป และหรือจบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมในกิจกรรม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า หลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมเสี่ยงของเด็กและเยาวชน นั้นมีมาก แต่คำสอนที่ทำให้เข้าใจได้ง่าย น่าจะเกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ “อุตมมงคล” (มงคล ๓๘) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการครองตน ครองคน และการครองงาน จากคำกล่าวที่ว่า

“หลักคำสอนในพุทธศาสนา นั้นมีมาก และที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของเด็กนั้นก็มียุหลาย ประเด็นเหมือนกัน อย่างเช่น กลุ่มของอบายมุข ก็มีข้อแรกเลย คือ “ติดสุราและของมีนเมา” น่าจะใช้เลย”^{๑๓๗}

“ก็จริงอยู่นะแต่ก็ยังมียุในศีลข้อที่ ๕ สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวมณี คือ เจตนางดเว้นจากเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ได้แก่ สิ่งมีนเมา คือ สุราเมรัยและยาเสพติด”^{๑๓๘}

“ทั้งสองประเด็นที่พูดคุยกันน่าจะดูให้เหมาะสมกับกลุ่มของเด็กและเยาวชนนั้น น่าจะอยู่ในกลุ่มของอุตมมงคล เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเหมาะกับการดำเนินชีวิตมากกว่านะ ในเรื่องของการดูแลตนเอง”^{๑๓๙}

“ไหนๆ ก็พูดถึงอุตมมงคลแล้วก็น่าจะลองเปิดดู แล้วค่อยๆ พิจารณาดูว่า มีความเหมาะสมกับเด็กและเยาวชนอย่างไรในหลายๆ ประเด็น”^{๑๔๐}

“เท่าที่เปิดดูก็เห็นข้อแรก การไม่คบคนพาล (อะเสวะนา จะ พาลานัง) คือ ไม่คบหาผู้มีความประพฤติหมกมุ่นในอบายมุข และข้อสอง การคบบัณฑิต (ปัญทิตานัญจะ) เสวะนา คือ ผู้มีศีลธรรม รอบรู้ธรรมะ และประพฤติปฏิบัติในธรรมที่ถูกต้อง และข้อสี่ การอยู่ในสภาพที่เหมาะสม (ปะฏิรูปะเทสะวาโส จะ) หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นผลดีต่อความเจริญก้าวหน้า”^{๑๔๑}

“อุตมมงคล” (มงคล ๓๘) เป็นหลักความประพฤติพื้นฐานของมนุษย์ธรรมดาทั่วไป เมื่อนำไปปฏิบัติ สามารถมองเห็นผลสำเร็จ เป็นการแสดงออกทางด้านจิตใจที่มีความละเอียด อันเป็นความสำเร็จของชีวิตระดับต้นจนถึงระดับสูงสุดตามแนวของพระพุทธศาสนา หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ระเบียบสังคม กฎหมาย กฎจารีตและหรือกฎศีลธรรม ตลอดจนรวมถึงค่านิยมของคนในสังคมกลุ่มเดียวกัน คำว่า “อุตมมงคล” จึงเป็นคำง่ายๆ ที่ใช้อธิบายการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม โดยมีสิ่งที่เกี่ยวข้องอยู่ ๓ ประเด็น ดังนี้

^{๑๓๗} ผู้ให้สัมภาษณ์ คนที่ ๑

^{๑๓๘} ผู้ให้สัมภาษณ์ คนที่ ๒

^{๑๓๙} ผู้ให้สัมภาษณ์ คนที่ ๓

^{๑๔๐} ผู้ให้สัมภาษณ์ คนที่ ๔

^{๑๔๑} ผู้ให้สัมภาษณ์ คนที่ ๕

ประเด็นที่ ๑ ข้อที่ ๑ - ๑๐ พบว่า เป็นการพัฒนาตนในเรื่องของการครองตน ให้มีพื้นฐานแห่ง การประสพความสุข ความเจริญ กล่าวคือ เป็นการเริ่มต้นด้วยการหลีกเลี่ยงหนีคนพาล เดินตามแบบบัณฑิต ปรับตัวให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูล และสร้างระเบียบวินัยให้กับตนเอง

ประเด็นที่ ๒ ข้อที่ ๑๑-๒๘ พบว่า เป็นการพัฒนาตนให้รู้จักปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หรือให้มีทักษะการใช้ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการครองตนบนความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความมีเหตุผล ก่อให้เกิดผลดี ในแง่การพัฒนาบุคลิกภาพ สำหรับการครองคน พัฒนาความรับผิดชอบต่อครอบครัว และต่อสังคม เช่น เริ่มต้นด้วยการรับผิดชอบต่อบิดามารดา ผู้มีพระคุณ ดูแลครอบครัว และทานหรือการให้ ที่แสดงออกมาในรูปของการช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันปันส่วน และการครองงาน กล่าวคือ การทำงานอันไม่มีโทษ การงานไม่คั่งค้างอาภูล รับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน เพื่อให้การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

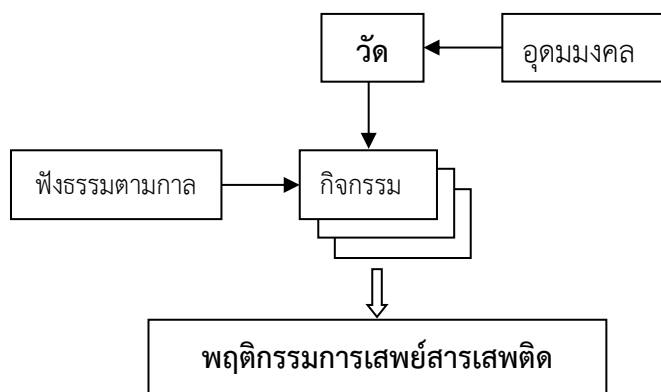
ประเด็นที่ ๓ ข้อที่ ๒๙-๓๘ พบว่า เป็นการพัฒนาตนเองในเรื่องของการครองคน เพื่อให้รู้จักปฏิสัมพันธ์กับจริยธรรม ยกระดับจิตใจ และปัญญาให้สัมผัสถึงสัจธรรมระดับปรมาตม์ อันเป็นการพัฒนาทางจิตและปัญญาให้ยกระดับสูงขึ้น และในเรื่องของการครองงาน คือ การเพียรเผาภิเลส (ตบะ) ที่เกิดจากผงฐลี เป็นเหตุให้เกิดการทุจริตต่อหน้าที่การงาน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติ

อุดมมงคล คือ เหตุให้เกิดความดีงาม ความเจริญด้วยโภคสมบัติ มีหลักการของจริยธรรมที่ส่งเสริมสังคม ทำให้ฐานะของผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามอุดมมงคล มีภาวะของความเป็นมนุษย์ ที่มีอยู่เดิมให้พัฒนาสูงเพิ่มขึ้นไปอีก ทำให้ชีวิตมีความสุขเกษม ปลอดภัย ปราศจากอุบาทว์ และอุปสรรคทั้งปวง และ ตรงข้าม คือ “อัมปมงคล” ที่เป็นเหตุทำให้เกิดความเสื่อมไปจากคุณงามความดี จุดฐานะของบุคคลให้ต่ำลงไปกว่าเดิม มีชีวิตที่เต็มไปด้วยทุกข์ ชีวิตเดือดร้อน วุ่นวาย เต็มไปด้วยอุปสรรค คือ ภัยอุบาทว์

อุดมมงคล ถือได้ว่าเป็นวิธีการประเมินคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ที่ได้แสดงออกทางพฤติกรรม ในลักษณะทางกาย ทางวาจา และทางใจ เป็นสิ่งดีงาม ประเสริฐ และเป็นมาตรฐานแห่งความประพฤติปฏิบัติตน ให้เหมาะสมต่อความเป็นมนุษย์ ซึ่งอยู่ใน “หลักการของจริยธรรม” ที่สอดแทรกความประพฤติในเรื่องของคุณงามความดี เช่น มีเมตตา เสียสละ ซื่อสัตย์ และอดทน ฯลฯ ตลอดจนรวมถึง ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ถ้าบุคคลใดได้ประพฤติปฏิบัติแล้ว จะสามารถนำไปสู่การครองตน ครองคน และครองงาน อันจะทำให้ได้รับซึ่งการยกย่องสรรเสริญจากบุคคล และกลุ่มบุคคลโดยทั่วไป

และในประเด็นการนำไปใช้ พบว่า ทางวัดได้รับเป็นเจ้าภาพในการถวายเป็นความรู้ให้กับเด็กและเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนบ้านวังกรดวิทยา เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง กล่าวคือ การฟังธรรมตามกาล และในระหว่างการบรรยายธรรม จะมีการสอดแทรกการพัฒนาตนในเรื่องของการครองตน ให้มีพื้นฐานแห่ง การประสพความสุข ความเจริญ กล่าวคือ เป็นการเริ่มต้นด้วยการหลีกเลี่ยงหนีคนพาล เดินตามแบบบัณฑิต ปรับตัวให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูล และสร้างระเบียบวินัยให้กับตนเอง

แผนภูมิที่ ๓ แสดงหลักคำสอนในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกัพฤติกรรมการเสพสารเสพติด

จากแผนภูมิที่ ๓ แสดงถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับเด็กและเยาวชน คือ “อุคตมมงคล” (มงคล ๓๘) ด้วยวิธีการส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมาย “การฟังธรรมตามกาล” (กาเลนะ ฉัมมัสสะวะนัง) การฟังธรรมเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ทำให้เกิดความรู้ในสิ่งที่ยังไม่รู้ ไม่เคยได้ฟัง ทำให้เกิดความเห็นให้ตรงที่เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” ได้มีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า “สุสสุสัง ละภะเต ปัญญา-ฟังด้วยดียอมได้ปัญญา” และวิธีการสร้างความรู้ประการหนึ่ง คือ สุตมยปัญญา-ปัญญาเกิดเพราะการฟัง ฉะนั้น การฟังธรรมจึงเป็นประโยชน์ และเป็นมงคลประการหนึ่ง ส่งผลต่อโดยตรงต่อ “การครองตน”

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาวิธีการของชุมชนต่อการป้องกันพฤติกรรมการณ์การเสพยาเสพติดในเด็กและเยาวชน

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ตัวแทนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน ๑๐ คน (พระ จำนวน ๑ รูป ครู จำนวน ๑ คน ศิษย์เก่า จำนวน ๓ คน และผู้ปกครอง จำนวน ๕ คน) เป็นการสุ่มกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ ได้รับการแต่งตั้งจากสถานศึกษา (โรงเรียนวังกรดวิทยา) ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมในกิจกรรมจากการสัมภาษณ์ พบว่า

การทำหน้าที่ของสถาบันครอบครัวถือว่าสำคัญมาก ที่แสดงออกให้เห็นถึง ความรัก ความอบอุ่น เป็นแบบอย่างที่ดี กล่าวคือ ต้องไม่แสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมให้ลูกได้เห็น และต้องทำหน้าที่เป็นเพื่อนที่ไว้ใจได้ สำหรับการรับฟังปัญหาต่างๆ ของลูก ต้องหาเวลาอยู่กับครอบครัวให้มากขึ้น กรณีที่ต้องออกไปรับจ้างนอกพื้นที่ กล่าวคือ เมื่อกลับบ้านแล้วต้องพยายามสร้างโอกาสให้กับครอบครัว เช่น การได้กินข้าวร่วมกัน ชวนกันไปเที่ยวดูหนัง และหรือหมั่นทำกิจกรรมร่วมกัน สิ่งสำคัญ คือ การให้ลูกได้รับรู้ถึงความผูกพันของสายใยแห่งความรักที่เกิดจากพ่อ-แม่ด้วย จากคำกล่าวที่ว่า

“พ่อแม่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูกของตนเอง ไม่ใช่ปล่อยให้คนอื่นเป็นหน้าที่ของคนอื่น กรณีที่ออกไปทำงานหรือไปรับจ้างนอกชุมชน”^{๑๔๒}

“เห็นด้วยเลย เราต้องเป็นแบบอย่างที่ดี อีกอย่างหนึ่ง พ่อเป็นแม่ต้องไม่แสดงพฤติกรรมที่ชอบใช้อารมณ์กับลูก พูดจาดีๆ กับลูก และเมื่อลูกกลับจากโรงเรียน ช่วยถามหน่อยว่า มีการบ้านไหม”^{๑๔๓}

“คำพูดที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองควรใช้ คือ พูดออกมาในลักษณะที่แสดงออกถึงความรัก ความเป็นห่วง อันส่งผลให้ลูกเกิดความไว้วางใจ ความมั่นใจว่า ว่าพ่อแม่คือที่ปรึกษาที่ดีที่สุดสำหรับเขา”^{๑๔๔}

“ถ้าพ่อแม่หรือผู้ปกครองไม่ค่อยมีเวลาให้กับลูกของตนเอง ควรหาโอกาสพิเศษหรือเวลา

^{๑๔๒} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๑ เมื่อ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๔๓} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๒ เมื่อ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๔๔} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๓ เมื่อ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕

พิเศษให้กับลูกบ้าง เช่น วัตเกิดของลูก”^{๑๔๕}

ในกรณีที่บุตรของตนเองมีพฤติกรรมเสี่ยง พ่อแม่และหรือผู้ปกครองต้องพยายามรับฟังปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อการแก้ปัญหา และสาเหตุ ได้ตรงประเด็น สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่พ่อแม่ควรมี คือ การให้อภัย และ ให้อโอกาส ตลอดจนรวมถึงการให้กำลังใจ ในประเด็นนี้ ผู้ปกครองและหรือพ่อแม่ ไม่ควรใช้คำที่ไม่เหมาะสมว่ากล่าวลูกของตนเอง หรือการเปรียบเทียบลูกของตนเองกับลูกของเพื่อนบ้านเป็นอันขาด ต้องแสดงออกด้วยภาษาากาย ภาษาวาจา และภาษาใจ ให้ลูกรู้เสมอว่าพ่อแม่ คือ ที่พึ่งที่ดีที่สุดสำหรับเขา จากคำกล่าวที่ว่า

“เมื่อพ่อแม่รู้ว่าลูกของเราติดยา หรือคบเพื่อนไม่ดี ต้องใจเย็นๆ อย่างใช้อารมณ์เป็นอันขาด ต้องค่อยๆ พูดกับลูก ไม่ดูต่ำเป็นอันขาด”^{๑๔๖}

“พ่อแม่ต้องทำตัวเสมอเพื่อนที่ดีของลูก ค่อยๆ ถาม และรับฟังปัญหาต่างๆ ที่เกิดกับลูกของตนเอง ต้องให้ลูกรู้ว่า พ่อแม่ คือ ที่พึ่งที่ดีที่สุดสำหรับลูก”^{๑๔๗}

“ตรงนี้แหละทางโรงเรียนก็ทำเต็มที่แล้ว ในเรื่องของการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้เด็กนักเรียนอยู่เสมอ คอยสังเกตพฤติกรรมการอยู่ที่โรงเรียนตลอดเวลา”^{๑๔๘}

“ให้พ่อแม่ทุกคน ต้องให้อโอกาสในการกลับตัวของลูก ให้กำลังใจ และให้ความใกล้ชิดกับลูกมากขึ้น ทำให้ลูกรู้สึกถึงเกิดความอบอุ่น”^{๑๔๙}

พ่อแม่และหรือผู้ปกครองควรให้การสนับสนุนในกิจกรรมที่ลูกสนใจ เช่น เล่นกีฬา วาดรูป และร้องเพลง เป็นต้น และพยายามสอนลูกตาม หลักธรรมที่ว่า “ลูกทำให้พ่อแม่เสียใจ” นั้นเป็นบาป ในประเด็นนี้ ทางโรงเรียนได้จัดกิจกรรมเสริมในเรื่องของการฟังธรรมตามกาล ณ วัดวังกลม เป็นประจำ และมีกิจกรรมลูกเสืออยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอน ที่สอดแทรกค่านิยมที่ติงามในระหว่างที่เด็กกำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนด้วย จากคำกล่าวที่ว่า

“พ่อแม่หรือผู้ปกครองครับ ทางโรงเรียนของเราได้จัดกิจกรรมเสริมให้ คือ การฟังธรรมที่วัดวังกรมเป็นประจำทุกภาคเรียนอยู่แล้ว และกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้บริหารได้เน้นในเรื่องของคุณธรรม จริยธรรมด้วยครับ”^{๑๕๐}

“พยายามสอดลูกให้ลูกจับบาปที่ทำให้พ่อแม่เสียใจ ผู้ปกครองควรให้การสนับสนุนในกิจกรรมต่างๆ ที่ลูกของตนเอง เช่น เล่นกีฬา วาดรูป และร้องเพลง”^{๑๕๑}

^{๑๔๕} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๔ เมื่อ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๔๖} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๕ เมื่อ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๔๗} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๖ เมื่อ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕

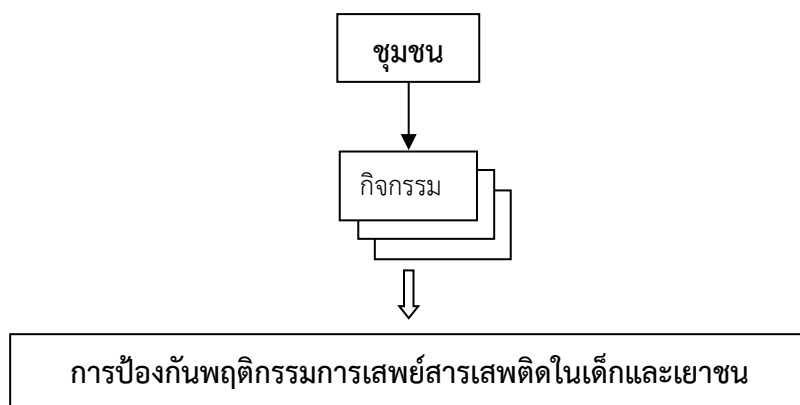
^{๑๔๘} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๗ เมื่อ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๔๙} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๘ เมื่อ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๕๐} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๙ เมื่อ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๕๑} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๑๐ เมื่อ ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๕

แผนภูมิที่ ๔ สรุปรูปวิธีการของชุมชนต่อการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดในเด็กและเยาวชน

จากแผนภูมิที่ ๔ สรุปรูปวิธีการของชุมชนต่อการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดในเด็กและเยาวชน พบว่า ผู้ปกครองตลอดรวมถึงพ่อ-แม่ควรแสดงออกถึง “การให้” ซึ่งความรักและความอบอุ่น ด้วยวิธีการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับวัย และการจัดกิจกรรมดังกล่าวที่เด็กสนใจ จะต้องบูรณาการระหว่าง สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา (บวร) ในประเด็นนี้ สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันเบื้องต้นที่จะสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ได้ดีที่สุด ในเรื่องของการครองตน สถาบันศาสนาเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่อบรมคุณธรรมจริยธรรม ผ่านกิจกรรมที่เกิดจากโรงเรียน กล่าวคือ “การพึงธรรมตามกาล” ส่งผลให้เด็กและเยาวชนประพฤติตนให้อยู่ในกรอบของศีล

ขั้นตอนที่ ๓ ศึกษานโยบายภาครัฐในเขตพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดของเด็กและเยาวชน

กลุ่มเป้าหมาย เทศบาลตำบลวังกรด ได้แก่ กลุ่มผู้บริหาร จำนวน ๓ คน (นายก ๑ คน และรองนายก ๒ คน) และกลุ่มเป้าหมายองค์การบริหารส่วนตำบลตำบลบ้านบุง กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มผู้บริหาร จำนวน ๓ คน (นายก ๑ คน และรองนายก ๒ คน) การได้มาซึ่งกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในการกำหนดนโยบาย จากการสัมภาษณ์ พบว่า

ปัจจุบันปัญหาเสพยาเสพติดที่เกิดขึ้น และยังแพร่ระบาดอยู่ในชุมชน พบผู้เสพยาใหม่ ซึ่งมีอายุน้อย สำหรับการแก้ปัญหาของภาครัฐในเขตพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) นั้น จะใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในพื้นที่ ควบคู่ไปกับการใช้กฎหมาย แก่ผู้ที่กระทำความผิดดังกล่าว จากคำกล่าวที่ว่า

“ทางเราในฐานะที่เป็นตัวแทนผู้บริหาร การแก้ปัญหาเสพยาติดนั้น จะต้องช่วยกันทุกภาคส่วน เราจะใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่เป็นหลัก”^{๑๕๒}

“ยาเสพติด น่าจะยังไม่หมดไปจากชุมชนการจัดการปัญหาในเบื้องต้น ถ้ามีผู้ค้าเกิดขึ้นในชุมชน ถ้าเราจะใช้กฎหมายบ้านเมืองเข้าจัดการ”^{๑๕๓}

ในเบื้องต้นการให้ความรู้เกี่ยวกับโทษของสารเสพติด ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อโดยตรง เปิดพื้นที่และหรือเวทีสาธารณะให้เด็กและเยาวชน โดยการจัดสนับสนุนโครงการกีฬาต้านยาเสพติด เช่น การแข่งกีฬาระหว่างชุมชน หรือการจัดตั้งชมรมต่างๆ ที่เด็กสนใจ ตลอดรวมถึงการสร้างอาชีพเสริม เพื่อให้เป็นฐานความรู้การใช้ชีวิต จากคำกล่าวที่ว่า

^{๑๕๒} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๑ เมื่อ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๕๓} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๒ เมื่อ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๕

“การให้เด็กและเยาวชนรู้และเข้าใจถึงโทษของยาเสพติด สิ่งสำคัญจะต้องจัดทำโครงการที่มีลักษณะแสดงออกถึงการต่อต้านยาเสพติด เช่น การแข่งขันกีฬาระหว่างชุมชน เป็นการให้เด็กได้มาเจอกัน มารู้จักกันและชักชวนกันไปในทางที่ดี”^{๑๕๔}

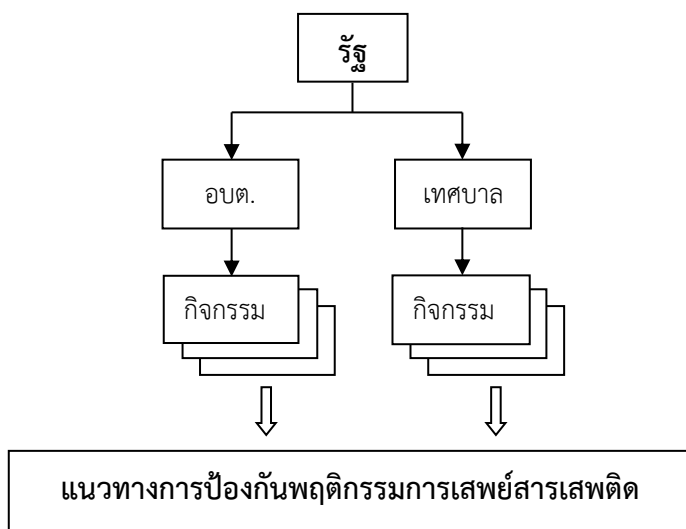
“ตรงนี้ ผมว่าโครงการน่าจะเกิดประโยชน์และสามารถต่อยอดได้ เราน่าจะส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริม อาจต้องมีการสำรวจถึงความต้องการของชุมชนก่อน”^{๑๕๕}

ทางภาครัฐได้มีการจัดทำฐานข้อมูลในระดับครอบครัว เพื่อให้รู้ถึงเด็กและเยาวชนอาศัยอยู่กับใคร เช่น ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และหรือกลุ่มเครือญาติ เพื่อใช้ในการประกอบการกำหนดนโยบาย ซึ่งในประเด็นนี้คนในชุมชนต้องให้ความร่วมมือ และในช่วงปิดภาคเรียนนั้น จะมีการจัดทำโครงการบวชภาคฤดูร้อน ผ่านหลักคำสอนทางพุทธศาสนา สำหรับการสร้างจิตสำนึกในการใช้ชีวิตที่ปลอดสารเสพติด จากคำกล่าวที่ว่า

“เราควรทำฐานข้อมูลเพื่อให้เข้าใจถึงปัญหาเบื้องต้นที่อาจเกิดขึ้นได้สำหรับเด็กและเยาวชน เช่น อาศัยอยู่กับใครบ้าง จะได้รับรู้ถึงปัญหา ในเรื่องของความอบอุ่นของเด็ก”^{๑๕๖}

“ช่วงเวลาที่ปิดเทอมของโรงเรียนในพื้นที่ ผมเห็นว่า ควรจะสร้างสิ่งที่เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น มีการจัดทำกิจกรรมร่วมกับทางวัดด้วยก็ดี เช่น โครงการบวชภาคฤดูร้อน เด็กนักเรียนที่ไม่ได้ทำอะไร ไม่ได้ตามพ่อแม่ออกไปรับจ้างนอกชุมชน จะดูแล อบรม เสริมความรู้ด้านหลักธรรม เพื่อไว้ในการดูแลตนเองได้”^{๑๕๗}

แผนภูมิที่ ๕ สรุปนโยบายภาครัฐในเขตพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปุง) ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกระเสพสารเสพติดของเด็กและเยาวชน

จากแผนภูมิที่ ๕ สรุปนโยบายของภาครัฐในเขตพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปุง) ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกระเสพสารเสพติดของเด็กและเยาวชน พบว่า ปัจจุบันยาเสพติดยังแพร่ระบาดอยู่ในชุมชน สำหรับการแก้ปัญหาของภาครัฐในเขตพื้นที่ จะใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในพื้นที่ ควบคู่ไปกับการใช้กฎหมาย

^{๑๕๔} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๓ เมื่อ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๕๕} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๔ เมื่อ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๕๖} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๕ เมื่อ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๕

^{๑๕๗} ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ ๕ เมื่อ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๕

ได้มีการจัดทำฐานข้อมูลในระดับครอบครัว เพื่อให้รู้ถึงเด็กและเยาวชนอาศัยอยู่กับใคร เช่น ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และหรือกลุ่มเครือญาติ มีการกำหนดนโยบาย บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วม มีการจัดทำโครงการร่วมกับวัด ในช่วงปิดภาคเรียน ได้แก่ การบวชภาคฤดูร้อน ผ่านหลักคำสอนทางพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ ๔ ศึกษาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกรรมการเสพสารเสพติดของเด็กและเยาวชน (นักเรียนชั้น

มัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนบ้านวังกรดวิทยา) อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร

กลุ่มเป้าหมาย) ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๖ จำนวน ๖๐ คน (ชาย ๒๒ คน หญิง ๓๘ คน) เป็นการสุ่มแบบเจาะจง ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมกิจกรรม

ผู้วิจัยได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ (พระปลัดทัศนพล เขมจาโร, ดร.) บรรยาย “หลักคำสอนในพุทธศาสนา” ให้กับเด็กและเยาวชน ในประเด็น “อุดมมงคล” คือ หลักการปฏิบัติชอบต่อกันระหว่างบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ทางสังคมในฐานะต่างๆ ตามหน้าที่ของตน และ “โทษของสารเสพติด” คือ ช่องทางแห่งความเสื่อม ความหายนะพินาศฉิบหาย ย่อยยับ จัดเป็นเหตุย่อยยับแห่งโลกศรัทธา ทำให้เสียเงิน เสียทองโดยมิใช่เหตุ และไม่ก่อประโยชน์ใดๆ

จากนั้นผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มแบ่งเป้าหมายออกเป็น ๕ กลุ่ม กลุ่มละ ๑๒ คน เป็นการระดมความคิดเห็นเพื่อเข้าสู่กระบวนการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกรรมการเสพสารเสพติดฯ ใน ๓ ประเด็น ได้แก่ ๑) การดูแลตนเองของนักเรียน ๒) นักเรียนจะต้องดูแลเพื่อน และ ๓) นักเรียนจะต้องดูแลน้อง ในขณะที่อยู่ในโรงเรียนและอยู่ที่บ้าน มีการนำเสนอในรูปแบบของตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๓ การระดมความคิดเห็น เพื่อเข้าสู่กระบวนการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกรรมการเสพสารเสพติดฯ ในประเด็น “การดูแลตนเองของนักเรียน”

กลุ่มที่	การดูแลตนเองของนักเรียน	ชื่อกลุ่ม
๑	ไม่เอาตัวเองเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ไม่อยากรู้อยากลอง ไม่ตามเพื่อน ปฏิเสธคำเชิญชวน ศึกษาหาความรู้ เกี่ยวกับโทษของยาเสพติด ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์	ไกรทอง
๒	หากิจกรรมอื่นทำในเวลาว่าง เช่น เล่นดนตรีหรือเล่นกีฬา จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติดเหล่านั้น ปฏิเสธเพื่อนทุกคนที่มาชวนเราไปทดลอง	ชาละวัน
๓	ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ไม่คบเพื่อนที่เสพสารเสพติด รู้จักปฏิเสธเพื่อนที่ชักชวนไปเสพสารเสพติด ไม่หมกมุ่นอยู่กับสารเสพติด	ตะเภาแก้ว
๔	เมื่อมีเวลาว่างควรหางานอดิเรกหรือหากิจกรรมทำ เมื่อมีปัญหาทบทวนสาเหตุคุยกับเพื่อนที่รู้ใจ และไว้ใจได้ ระมัดระวังตนเองเกี่ยวกับยาเสพติด ไม่ยุ่งเกี่ยวกับกลุ่มเพื่อนที่เสพสารเสพติด	ตะเภาทอง
๕	หลีกเลี่ยงตนเองจากสังคมที่มั่วสุมเกี่ยวกับยาเสพติด รู้จักปฏิเสธเมื่อถูกชักชวน ไม่อยู่บริเวณที่มีคนเสพยาเสพติด	น้ำน่าน

จากตารางที่ ๓ แสดงผลการระดมความคิดเห็น เพื่อเข้าสู่กระบวนการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมกรรมการเสพสารเสพติดฯ ในประเด็น การดูแลตนเองของนักเรียน (อยู่ในโรงเรียน และอยู่ที่บ้าน) ในภาพรวม พบว่า รู้จักคบเพื่อนที่ดี ไม่ยุ่งเกี่ยวกับกลุ่มเพื่อนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเสพสารเสพติด และสิ่งสำคัญ คือ รู้จักปฏิเสธเพื่อนที่เข้ามาชักชวนเราไปทดลอง จะไม่เอาตัวเองไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ หางานอดิเรกหรือหากิจกรรมทำ เช่น เล่นดนตรี เล่นกีฬา เป็นต้น

ตารางที่ ๔ การระดมความคิดเห็น เพื่อเข้าสู่กระบวนการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรม การเสพสารเสพติดฯ ในประเด็น “นักเรียนจะต้องดูแลเพื่อน”

กลุ่มที่	นักเรียนจะต้องดูแลเพื่อน	ชื่อกลุ่ม
๑	ตักเตือนเพื่อนหากคิดอยากลองเสพ บอกเพื่อนถึงข้อดีข้อเสียและอธิบายให้เห็นถึงโทษพาเพื่อนไปออกกำลังกายและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ชวนเพื่อนทำกิจกรรมอาสาพาเพื่อนเล่นเกมคลายเครียด	ไกรทอง
๒	ตักเตือนเพื่อนไม่ให้ไปยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติดให้คำแนะนำหากเพื่อนไม่ฟัง ก็จะไปบอกคุณครูผู้ดูแลช่วยเพื่อนไปทำกิจกรรมยามว่าง เช่น อ่านหนังสือ ทบทวนบทเรียน	ชาละวัน
๓	ไม่ชักชวนไปในทางที่ผิด ชวนกันไปเล่นกีฬา อ่านหนังสือ ไปเที่ยว ไปวัดทำบุญ และเล่นดนตรี	ตะเภาแก้ว
๔	คอยตักเตือนเพื่อนชวนเพื่อนทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ไม่แนะนำให้เพื่อนยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดให้คำปรึกษาเพื่อนอยู่เสมอ	ตะเภาทอง
๕	ชวนเพื่อนหากิจกรรมที่มีประโยชน์ทำบอกถึงโทษไม่ดีแก่เพื่อน ชวนเพื่อนเข้าวัดทำบุญ	น้ำน่าน

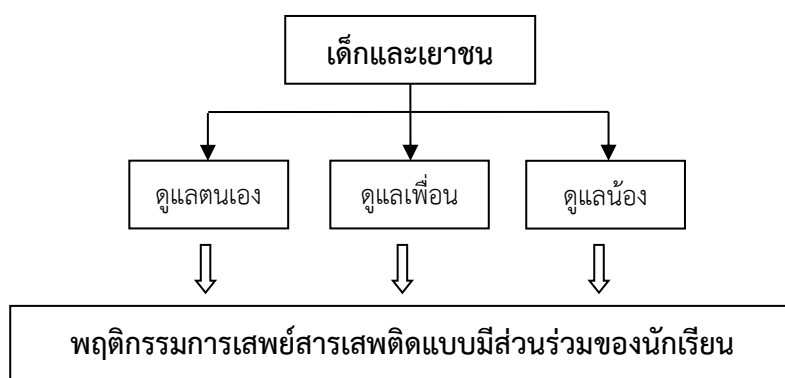
จากตารางที่ ๔ แสดงผลการระดมความคิดเห็น เพื่อเข้าสู่กระบวนการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรม การเสพสารเสพติดฯ ในประเด็น นักเรียนจะต้องดูแลเพื่อน (อยู่ในโรงเรียน และอยู่ที่บ้าน) ในภาพรวม พบว่า เมื่อเห็นเพื่อนประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่เสี่ยงต่อสารเสพติด ก็จะเข้าไปให้คำปรึกษา พร้อมกับตักเตือนเพื่อน แนะนำให้เห็นถึงโทษของสารเสพติด ชวนเพื่อนไปทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ เช่น กิจกรรมอาสา ออกกำลังกาย เล่นกีฬา อ่านหนังสือ เล่นเกม ไปเที่ยว ไปวัดทำบุญ (ฟังธรรม) และเล่นดนตรี เป็นต้น

ตารางที่ ๕ การระดมความคิดเห็น เพื่อเข้าสู่กระบวนการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรม การเสพสารเสพติดฯ ในประเด็น “นักเรียนจะต้องดูแลน้อง”

กลุ่มที่	นักเรียนจะต้องดูแลน้อง	ชื่อกลุ่ม
๑	บอกถึงโทษและข้อเสียของยาเสพติด พาน้องไปทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น พาน้องไปเล่นกีฬา เป็นตัวอย่างที่ดีให้น้อง	ไกรทอง
๒	ชวนน้องทำกิจกรรมที่บ้านสอนน้องให้รู้ถึงโทษและไม่ให้น้องยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติด พาน้องไปเดินเล่นที่สวนสาธารณะตอนเลิกเรียน	ชาละวัน
๓	สั่งสอนน้องและแนะนำโทษของยาเสพติดชวนไปทำสวนช่วยแม่พาน้องอ่านหนังสือ และเล่นกีฬา	ตะเภาแก้ว
๔	ไม่ชักชวนน้องไปยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติดแนะนำให้น้องทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ให้ ความอบอุ่นกับน้องคอยให้คำปรึกษาน้อง	ตะเภาทอง
๕	เมื่อพบเห็นน้องเสพ ก็จะเข้าไปว่ากล่าวตักเตือน ชวนน้องทำกิจกรรมยามว่าง บอกน้องให้รู้ถึงโทษของยาเสพติด	แม่น้ำน่าน

จากตารางที่ ๕ แสดงผลการระดมความคิดเห็น เพื่อเข้าสู่กระบวนการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรม การเสพยาเสพติดฯ ในประเด็น นักเรียนจะต้องดูแลน้อง (อยู่ในโรงเรียน และอยู่ที่บ้าน) ในภาพรวม พบว่า ในฐานะที่เป็นพี่จะต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับน้อง เป็นกระบวนการขัดเกลาทางอ้อม พร้อมทั้ง อธิบายให้น้องรู้ถึงโทษของสารเสพติด เพื่อมิให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติด เป็นกระบวนการขัดเกลาทางตรง พา น้องไปทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ เช่น ช่วยงานพ่อแม่ที่บ้าน อ่านหนังสือ ไปเดินเล่นที่สวนสาธารณะ และเล่นกีฬา สิ่งสำคัญ คือ การให้ความรักและความอบอุ่นกับน้อง

แผนภูมิที่ ๖ สรุปแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดแบบมีส่วนร่วมเด็กและเยาวชน (นักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนบ้านวังกรดวิทยา)

จากแผนภูมิที่ ๖ สรุปแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดแบบมีส่วนร่วมของเด็กและ เยาวชน (นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนบ้านวังกรดวิทยา) ในประเด็น การดูแลตนเองของนักเรียน การ ดูแลเพื่อน และการดูแลน้อง พบว่า รู้จักคบเพื่อนที่ดี ไม่คบเพื่อนที่มีพฤติกรรมเสี่ยง ในประเด็นนี้ในฐานะของความ เป็นเพื่อนก็จะเข้าไปแนะนำไปในทางที่ดี เช่น ทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ และหรือใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ สำหรับการดูแลน้อง ในฐานะพี่ จะต้องประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดี พร้อมทั้งอธิบายให้น้องรู้ถึงโทษของการเสพ ยาเสพติด และสิ่งสำคัญ คือ การดูแลน้องด้วยการเอาใจใส่ที่สอดแทรกไปด้วยความรักและความผูกพัน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

แนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพติด แบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชน บนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา มีรายละเอียด ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

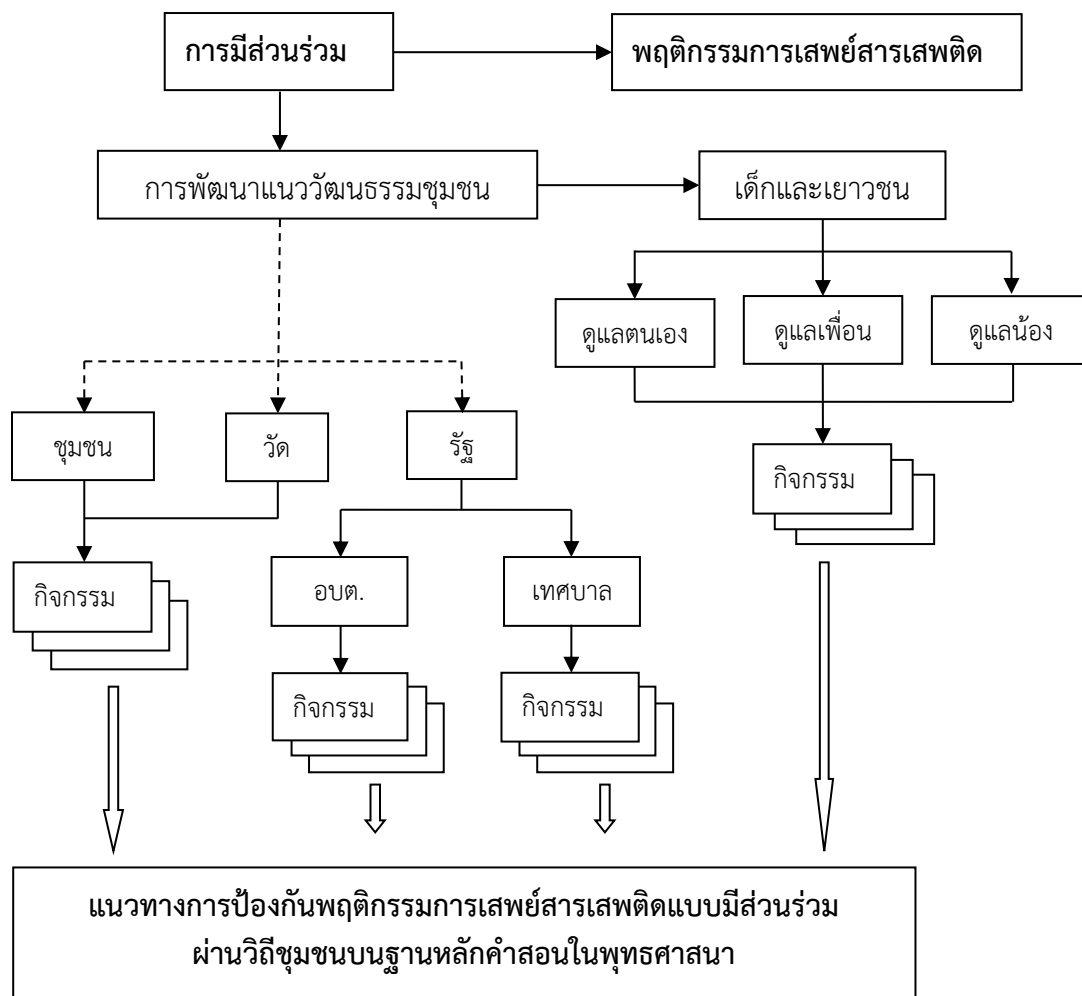
ตัวแทนพระสงฆ์ พบว่า หลักคำสอนในพุทธศาสนาที่สามารถนำมาสู่แนวทางการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของเด็กและเยาวชนนั้นมีมาก แต่คำสอนที่ทำให้เข้าใจได้ง่าย ได้แก่ “อุตมมงคล” (มงคล ๓๘) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการครองตน การครองคน และการครองงาน และในประเด็นการนำไปใช้ ทางวัดได้รับเป็นเจ้าภาพในการอบรมความรู้ให้กับเด็กและเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียนบ้านวังกรดวิทยา เป็นประจำทุกภาคการศึกษา

ตัวแทนชุมชน พบว่า การทำหน้าที่ของสถาบันครอบครัวถือว่าสำคัญมาก ที่แสดงออกให้เห็นถึง ความรัก ความอบอุ่น เป็นแบบอย่างที่ดี และเมื่อเห็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ต้องรับฟังปัญหาต่างๆ ของลูก ให้ออกาสให้กำลังใจ สิ่งสำคัญ คือ แบ่งเวลาอยู่กับครอบครัวให้มากขึ้น และสนับสนุนในกิจกรรมที่ลูกสนใจ และเป็นแบบอย่างที่ดีตลอดรวมถึงสอดแทรกค่านิยมที่ดีงามในระหว่างที่อยู่ด้วยกัน

นโยบายของภาครัฐในพื้นที่ พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในพื้นที่ ควบคู่ไปกับการใช้กฎหมาย ในเบื้องต้นกล่าวคือ จัดทำฐานข้อมูลในระดับครอบครัว เพื่อใช้ประกอบการกำหนดนโยบาย ที่เกี่ยวกับปัญหาเสพติด มีการเปิดพื้นที่และหรือเวทีสาธารณะให้เด็กและเยาวชน โดยการจัดสนับสนุนโครงการกีฬาต้านยาเสพติด พร้อมทั้งจัดตั้งชมรมต่างๆ ที่เด็กและเยาวชนสนใจ โครงการบวชภาคฤดูร้อน ผ่านหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ตลอดจนรวมถึงการอบรมเพื่อสร้างอาชีพเสริม สำหรับเป็นฐานการสร้างรายได้เพิ่มสำหรับการดำเนินชีวิต

ตัวแทนเด็กและเยาวชน พบว่า การเลือกหรือการรู้จักคบเพื่อนที่ดี ออกจากเพื่อนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเสพติด และเมื่อเห็นเพื่อนประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่เสี่ยง ก็จะเข้าไปให้คำปรึกษา แนะนำให้เห็นถึงโทษของสารเสพติด พร้อมทั้งชวนเพื่อนไปทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ในกรณีที่เป็นรุ่นพี่ จะต้องประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับน้องๆ พร้อมทั้งดูแลน้องด้วยความรัก และผู้วิจัยขอแนะนำสรุปผลการวิจัยในรูปของแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๗ สรุปแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดแบบมีส่วนร่วม ผ่านวิถีชุมชนบนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา

จากแผนภูมิที่ ๗ สรุปแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดแบบมีส่วนร่วมผ่านวิถีชุมชนบนฐานหลักคำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๒ แนวทาง กล่าวคือ

“แนวทางที่แรก” เกิดจากสถาบันศาสนา พบว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับเด็กและเยาวชน คือ “อุตมมงคล” (มงคล ๓๘) ด้วยวิธีการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเข้ารับ “การฟังธรรมตามกาล” (กาลณะ ธัมมัสสะวะณัง) การฟังธรรมเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ทำให้เกิดความรู้ในสิ่งที่ยังไม่รู้ ไม่เคยได้ฟัง ทำให้เกิดความเห็นให้ตรงที่เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” ได้มีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า “สุสสุสัง ละครณะเต ปัญญัง-ฟังด้วยดียอมได้ปัญญา” และวิธีการสร้างความรู้ประการหนึ่ง คือ สุตมยปัญญา-ปัญญาเกิดเพราะการฟัง ฉะนั้น การฟังธรรมจึงเป็นประโยชน์ และเป็นมงคลประการหนึ่ง ส่งผลต่อ “การครองตน การครองคน และการครองงาน”

ชุมชน (ตัวแทนคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน) พบว่า “การให้” ซึ่งความรัก ความอบอุ่น ความห่วงหา มีการบูรณาการสถาบันทางสังคม (บวร) เพื่อ สร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ในเรื่อง “การครองตน” ซึ่งจะทำให้ส่งผลให้เด็กและเยาวชนประพฤติตนให้อยู่ในกรอบของคุณธรรมและจริยธรรม

และภาครัฐในเขตพื้นที่ (เทศบาลตำบลวังกรด และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบุง) การแก้ปัญหาของในพื้นที่ จะใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนควบคู่ไปกับการใช้กฎหมาย แก่ผู้ที่กระทำความผิดร้ายแรง (ผู้ค้า) และในเบื้องต้นจัดทำโครงการให้ความรู้เกี่ยวกับโทษของสารเสพติด ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบโดยตรง มี

การจัดทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การเปิดพื้นที่และหรือเวทีสาธารณะให้เด็กและเยาวชน สนับสนุนการเล่นกีฬาต้านยาเสพติด การจัดตั้งชมรมต่างๆ ที่เด็กสนใจ ตลอดจนรวมถึงการสร้างอาชีพเสริม เพื่อให้เป็นฐานความรู้การใช้ชีวิต

“แนวทางที่สอง” เป็นแนวทางที่เกิดจากกลุ่มเป้าหมายใน ๓ มิติ ได้แก่ ๑) การดูแลตนเองของนักเรียน ๒) นักเรียนจะต้องดูแลเพื่อน และ ๓) นักเรียนจะต้องดูแลน้อง ในภาพรวม พบว่า กลุ่มเป้าหมายเลือกที่จะคบเพื่อน ตรงและสอดคล้องกับ “อุดมมงคล” ในประเด็นการคบบัณฑิต (บัณฑิตานัญจะ) เสวงนา คือ ผู้มีศีลธรรมรอบรู้ธรรมะ และประพฤติปฏิบัติในธรรมที่ถูกต้อง และไม่คบเพื่อนที่มีพฤติกรรมเสี่ยง ตรงและสอดคล้องกับ “อุดมมงคล” ในประเด็น การไม่คบคนพาล กล่าวคือ เพื่อนที่มีความประพฤติหมกมุ่นในอบายมุข คือ หนทางแห่งความเสื่อม ความฉิบหาย มีนิสัยไม่ซื่อตรง ไม่มีคุณธรรม ไม่น่าคบหา ผู้เข้าไปใกล้ชิดจะนำความเสียหายมาให้ ตลอดจนถึงการเชื่อฟังบิดา-มารดา กล่าวคือ ความเป็นผู้ว่าง่าย (โสวะจัสสะตา) หมายถึง การบำเพ็ญตนให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่อวดดีถือถือทิฐิ เป็นผู้สอนง่าย มีจิตใจเยือกเย็น มีเหตุผล ละทิฐิให้หมดสิ้นไป พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม และสิ่งสำคัญ คือ การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่น้องๆ

อภิปรายผล

“แนวทางที่แรก” เกิดจากสถาบันศาสนา พบว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับเด็กและเยาวชน คือ “อุดมมงคล” (มงคล ๓๘) ด้วยวิธีการส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมาย “การฟังธรรมตามกาล” (กาเลนะธัมมัสสะวะนัง) สอดคล้องกับ พระครูกิตติวรานุวัตร^{๑๕๘} กล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการสืบสานวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม วิถีความเป็นอยู่และความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พระสงฆ์สามารถใช้บทบาทดังกล่าวในการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาสู่ความเป็นรูปธรรมให้มากและมีความชัดยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ อัมพร สุคันธวิช และพวงเพชร สุรัตน์วิกุล^{๑๕๙} และอำไพ หมั่นสิทธิ์^{๑๖๐} กล่าวว่า เป็นรูปแบบของการขัดเกลาทางตรง (Direct Socialization) คือ การอบรมสั่งสอนแบบเผชิญหน้า ผู้ขัดเกลามีเจตนาในการอบรมสั่งสอนผู้ที่ถูกขัดเกลาในเรื่องนั้นๆ อย่างชัดเจน เช่น พ่อแม่สั่งสอนให้ลูกทำสิ่งใดหรือกล่าวตักเตือนไม่ให้ทำสิ่งใด ครู อาจารย์สอนหนังสือแก่นักเรียน และพระเทศนาธรรมแก่พุทธศาสนิกชน เป็นต้น

ชุมชนมีการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของเด็กและเยาวชน มีการบูรณาการระหว่างสถาบันครอบครัว ได้แสดงออกถึงความรัก ความอบอุ่น และความหวังหา สถาบันศาสนา เน้นหลักธรรมที่เหมาะสมกับวัย และสถาบันการศึกษา มีการจัดกิจกรรม “การฟังธรรมตามกาล” ส่งผลให้เด็กและเยาวชนประพฤติตนให้อยู่ในกรอบของศีล เพื่อสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ในเรื่องของการครองตน สอดคล้องกับพระครูพิจิตรวรเวท (มานัส จนทสีโล)^{๑๖๑} กล่าวว่า ชุมชนที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา มีคุณลักษณะ ๓ ประการ ที่ส่งผลให้การจัดกิจกรรมประสบผลสำเร็จ คือ ๑) มีความรับผิดชอบและพึงพอใจต่อการเข้ามาทำหน้าที่ของตนเอง หมายถึง การเข้าร่วมกิจกรรมอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกัน มีความคุ้นเคยกัน มีความผูกพันเป็นทุนเดิมอยู่แล้วส่งผลให้การจัดกิจกรรมดำเนินการไปด้วยดี ๒) ร่วมตามความถนัดและโอกาส การได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสถานศึกษาจะเข้าร่วมบริจาคแรงกาย แรงใจ และแรงทรัพย์ และ ๓) เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดจากการบูรณาการ (บวร) ในพื้นที่ด้วยความเต็มใจ (อิทธิบาทธรรม) หมายถึง การเข้ามาทำหน้าที่ของตนด้วยความรับผิดชอบ

^{๑๕๘} พระครูกิตติวรานุวัตร. (๒๕๖๑). บทบาทพระสงฆ์ในการสืบสานวัฒนธรรมไทย. วารสารมหาจุฬานารทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม) หน้า ๔๖๘

^{๑๕๙} อ่างแล้ว, หน้า ๖๙

^{๑๖๐} อ่างแล้ว, หน้า ๑๐๖-๑๐๗

^{๑๖๑} อ่างแล้ว, หน้า ๒๑๐

การแก้ปัญหาของภาครัฐในเขตพื้นที่ ซึ่งเกิดจาก “ผู้นำของชุมชน” ที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนควบคู่ไปกับการใช้กฎหมาย พร้อมทั้งเปิดพื้นที่และหรือเวทีสาธารณะให้เด็กและเยาวชน จัดโครงการต่างๆ เช่น การเล่นกีฬาต้านยาเสพติด ฯลฯ ตลอดจนรวมถึงการสร้างอาชีพเสริม เพื่อให้เป็นฐานความรู้การใช้ชีวิต และสอดคล้องกับงาน อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ^{๑๖๒} กล่าวว่า การควบคุมทางสังคมทั้งการควบคุมที่เป็นทางการ (Formal Control) และการควบคุมที่ไม่เป็นทางการ (Informal Control) และวิธีการสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้บุคคลยอมรับปฏิบัติตามบรรทัดฐาน คือ การอบรมปลูกฝังจนบุคคลเกิดจิตสำนึกในการควบคุมตนเอง (Internal Control) และผู้ที่มีส่วนร่วมในการควบคุมเริ่มตั้งแต่ตัวเอง ครอบครัว ชุมชน ศาสนา และอำนาจรัฐ และในประเด็น “ผู้นำของชุมชน” ยังสอดคล้องกับพระครูวิชิตคุณพิพัฒน์^{๑๖๓} (อเนก คุณวุฒโต) กล่าวว่า การที่ชุมชนได้ยึดหลักทศพิธยิปาปนิคสูตร และสังฆโสภณสูตร ๗ ประการได้แก่ ๑) จักขุมา คือ การมีวิสัยทัศน์ต้องพัฒนาภาวะผู้นำด้วยการแรกเปลี่ยนประสพการณ์ ๒) วิธูโร คือ ความเชี่ยวชาญในการทำงานต้องพัฒนาภาวะผู้นำด้วยการปรับเปลี่ยนการดำรงตำแหน่งตามวาระ ๓) นิสสยสัมปันโน คือ ความมีมนุษยสัมพันธ์ต้องพัฒนาภาวะผู้นำด้วยการจัดกิจกรรมในวัดและชุมชนบ่อยๆ ๔) วยตโต คือ ความสามารถต้องพัฒนาภาวะผู้นำด้วยการฝึกอบรมด้วยเทคนิคสมัยใหม่ ๕) วินีโต คือ ระเบียบวินัยต้องพัฒนาภาวะผู้นำด้วยการเร่งรัดและควบคุม ๖) วิสารโท คือ ความกล้าและความกล้าหาญต้องพัฒนาภาวะผู้นำ ด้วยการสร้างองค์ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ๗) พหุสุโต คือ การศึกษาไว้มากต้องพัฒนาภาวะผู้นำด้วยการมีส่วนร่วมที่พร้อมเปิดใจรับฟังและการรักษาความถูกต้องในสิ่งที่ถูกต้องพัฒนาภาวะผู้นำด้วยการส่งเสริมการดำเนินชีวิตทางสายกลาง

“แนวทางที่สอง” การดูแลตนเองที่เกิดจากเด็กและเยาวชน ในภาพรวม พบว่า กลุ่มเป้าหมายเลือกที่จะคบเพื่อนและหรือการคบบัณฑิต (บัณฑิตานัญจะ) และการไม่คบคนพาล ตลอดจนถึง ความเป็นผู้ว่าง่าย (โสวะจัสสะตา) ตรงกับ “หลักการครองตน” ซึ่งสอดคล้องกับ มหาหมกุฎราชวิทยาลัย^{๑๖๔} กล่าวว่า ยาเสพติดทุกชนิดที่บั่นทอนสติสัมปชัญญะ และเป็นอันตรายต่อชีวิต เพราะเจตนาารมณ์ของมกคลข้อนี้ ท่านได้มุ่งหมายเอาการที่สุราและเมรัยเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทขาดสติ เป็นสำคัญ และการเสพ ย่อมเป็นสาเหตุให้เกิดความประมาทขาดสติ เป็นอบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อม ความเสียหายแห่งโภคทรัพย์ ทำให้ผู้เสพได้รับความเสียหาย ทุกข์ร้อน ไม่เป็นที่ไว้วางใจของเพื่อนฝูง หากกลยามิตรได้ยาก เพราะไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ เป็นคนหมดค่า ลิ่นราคา ไม่เป็นที่เคารพนับถือของสังคม แม้แต่ญาติพี่น้องก็มักจะรังเกียจ แต่ในทางตรงกันข้ามเมื่องดเว้นการเสพ ย่อมเป็นคนไม่ประมาท มีสติรอบคอบ สุขภาพสมบูรณ์ มีปัญญา ได้เป็นผู้สร้างความรัก ความสามัคคีในหมู่เพื่อนฝูง ในญาติไว้ได้เป็นอย่างดี เป็นที่รัก เป็นที่นับถือของมนุษย์ และเหล่าเทวดาได้เป็นอย่างดี การเป็นผู้สอนง่าย มีจิตใจเยือกเย็น มีเหตุผล ละทิ้งให้หมดสิ้นไป พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเองให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่น้องๆ สอดคล้องกับ อ่ำพร สุคันธวิช และพวงเพชร สุรัตน์วิกุล^{๑๖๕} และอ่ำไพ หมิ่นสิทธิ์^{๑๖๖} ซึ่งกล่าวเป็นแนวทางเดียวกันคือ การขัดเกลาทางอ้อม (Indirect Socialization) ที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบ ผ่านการตีความจากสื่อสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น ลูกเลียนท่าทางจากพ่อและแม่ รุ่นน้องเลียนแบบจากรุ่นพี่ เด็กเลียนแบบการแต่งตัวของดารา นักศึกษาเลียนแบบวิถีคิดของนักวิชาการที่ตนชื่นชม เป็นต้น

^{๑๖๒} อ่างแล้ว, หน้า ๒๕

^{๑๖๓} พระครูวิชิตคุณพิพัฒน์ (อเนก คุณวุฒโต). (๒๕๕๘). การพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในเขตปกครองและคณะสงฆ์ภาค ๔. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า ๒๔๐

^{๑๖๔} อ่างแล้ว หน้า ๑๔๐

^{๑๖๕} อ่างแล้ว, หน้า ๖๙

^{๑๖๖} อ่างแล้ว, หน้า ๑๐๖-๑๐๗

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย มาตรการในการป้องกันพฤติกรรมการเสพยาเสพติดที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน สามารถนำไปปรับให้เกิดประโยชน์ต่อสำนักงานคณะกรรมการป้องกันปราบปรามยาเสพติด สำนักงานนายกรัฐมนตรี และจัดทำเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในระดับจังหวัด เพื่อกำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์ในระดับจังหวัด

๑.๑ แผนยุทธศาสตร์ระดับชาติ ควรปรับให้เหมาะสมตามแนวทางประเพณีของแต่ละท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม มีการใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมเข้ามาจัดความสัมพันธ์ทางสังคม อันเป็นกลไกการจัดระเบียบสังคมในเรื่องของการเฝ้าระวัง

๑.๒ การกำหนดยุทธศาสตร์ระดับจังหวัดพิจิตร ควรมีการสร้างเครือข่ายในระดับอำเภอ และให้ความสำคัญในบริบทวิถีวัฒนธรรม และค้นหา “ระบบคุณค่า” ที่ซ่อนอยู่ในอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของพื้นที่ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการจัดระเบียบสังคม

๑.๓ การกำหนดยุทธศาสตร์ในระดับอำเภอ ควรมีการสร้างเครือข่ายในระดับหมู่บ้าน โรงเรียน และสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนข่าวสารสำคัญ (ยาเสพติด) ตลอดเวลา จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เพื่อลดช่องว่างของความห่างในระดับตำบลและในระดับหมู่บ้าน

๒. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

จากการวิจัยพบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ไม่มีพฤติกรรมการเสพยาเสพติด อันเนื่องมาจาก “หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา” ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีวัฒนธรรม ที่สร้างความเข้มแข็ง และในวิถีวัฒนธรรมดังกล่าว ส่งผลต่อความมั่นคงในพื้นที่ และในประเด็นนี้ผู้วิจัยมองว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัดที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเสพติดโดยตรง จะต้องนำเนนการเชิงรุกเพื่อให้เกิดการปฏิบัติการเต็มพื้นที่ ซึ่งอำเภอต่างๆ มีกลุ่มเสี่ยง สถานที่เสี่ยง และมีพื้นที่เสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของยาเสพติด

๓. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๓.๑ จังหวัดตาก มีกลุ่มเสี่ยง สถานที่เสี่ยง และพื้นที่เสี่ยง เป็นจำนวนมาก การทำวิจัยควรสร้างและพัฒนา “รูปแบบการเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของสารเสพติดในระดับจังหวัด ในลักษณะ “หมู่บ้านปลอดสารเสพติด”

๓.๒ รูปแบบ “สร้างเครือข่าย “โรงเรียนสีขาว” วิถีพุทธ ในระดับอำเภอของจังหวัดพิจิตร

บรรณานุกรม

- กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (๒๕๔๗). **คู่มือการปรึกษาในสถานการณ์ยาเสพติดสำหรับผู้ปฏิบัติงาน**. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : สามเจริญพาณิชย์.
- กรรณิการ์ บุญพละ. (๒๕๔๔). **บทบาทของชุมชนในการป้องกันและแก้ปัญหาเสพติด : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านแม่กุใหม่ท่าซุง หมู่ที่ ๙ ตำบลแม่กุ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก**. กรุงเทพฯ : คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (๒๕๓๘). **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยถือนุชย์เป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพฯ : ดำเนินการพิมพ์.
- _____. (๒๕๔๙). **ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา**. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสัน เพรสโปรดักส์.
- คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (๒๕๔๗). **สังคมและวัฒนธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ ๗). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. (๒๕๕๕). **ศาสนาทั่วไป**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (๒๕๔๓). **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ : รามการพิมพ์.
- จามะรี เชียงทอง. (๒๕๔๙). **สังคมวิทยาการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (๒๕๔๙). **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และทัศนีย์ ทองสว่าง. (๒๕๔๙). **สังคมวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๓). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชลธิชา ศาลิคุปต์. (๒๕๔๓). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.
- ทัศนีย์ ทองสว่าง. (๒๕๔๙). **สังคมวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๓). กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์.
- นนท์ กอแก้วทองดี. (๒๕๔๓). **หลักสูตรและคู่มือการประชุมเชิงปฏิบัติการผู้นำประชาคมตำบล เรื่อง เวทีประชาคมพร้อมใจเลือกตั้ง**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการเลือกตั้ง.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (๒๕๔๗). **การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง**. เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์.
- นิยพรรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ. (๒๕๕๐). **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : ธนาพรเส.
- นิเทศ ตินณะกุล. (๒๕๔๔). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (บรรณาธิการ). (๒๕๔๔). **รวมบทความสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พ.ศ. ๒๕๔๔**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญชุม ศรีสะอาด. (๒๕๔๕). **การวิจัยเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : สุวีระยาสาส์น.
- บันเทิง พาพิจิตร. (๒๕๔๗). **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- บำรุง บุญปัญญา. (๒๕๔๙). **สามทศวรรษ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ประทุม แป้นสุวรรณ. (๒๕๔๕). **การให้คำปรึกษากลุ่มเพศศึกษาวัยรุ่นในกลุ่มเสี่ยง**. กรุงเทพฯ : ก๊อบบี้ แอนด์ พรีนซ์.
- ปรานี วงษ์เทศ. (๒๕๓๕). **เพศและวัฒนธรรม**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ประภาศรี สีหอำไพ. (๒๕๕๐). **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (๒๕๔๗). **การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง**. (พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.
- ปภาณี ฐิติวัฒนา. (๒๕๔๘). **“การขัดเกลาสังคม” ในมนุษย์สังคม**. (พิมพ์ครั้งที่ ๖). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พงษ์สันต์ เจียมอ่อน. (พล.ต.ท.). (๒๕๕๔). **สรุปนโยบายของรัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีต่อการแก้ไขปัญหาเสพติด ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล**.
- พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์. (๒๕๔๙). **ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูกิตติวราวุธ. (๒๕๖๑). **บทบาทพระสงฆ์ในการสืบสานวัฒนธรรมไทย**. วารสารมหาจุฬานารทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม)
- พระครูพิจิตรวรวาท (มานัส จนทสีโล). (๒๕๖๓). **การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีการแข่งเรือยาว จังหวัดพิจิตร**. ศึกษานิพนธ์ตามหลักสูตรพุทธศาสนาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ.
- พระครูวิชิตคุณพิพัฒน์ (อเนก คุณวุฑโฒ). (๒๕๕๘). **การพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในเขตปกครองและคณะสงฆ์ภาค ๔**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (๒๕๓๓). **คู่มือชีวิต**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พทยา สายหู. (๒๕๔๐). **กลไกของสังคม**. (พิมพ์ครั้งที่ ๙). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชณุ บุญนิยม. (๒๕๕๙). **คุณธรรมและจริยธรรม สำหรับนักรัฐประศาสนศาสตร์**. กำแพงเพชร : คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- มณีนัย ทองอยู่. (๒๕๕๗). **แนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาว่าด้วยขบวนการทางสังคม**. ขอนแก่น : ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (๒๕๓๓). **มงคลที่ปณี แปล เล่ม ๑**. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๑). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ยุคติ มุกดาวิจิตร. (๒๕๔๘). **อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์ นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ : ฟ้าเดี๋ยวกัน.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ. (บรรณาธิการ). (๒๕๔๙). **ตำราการแพทย์และสมุนไพร**. เชียงราย : วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- ยศ สันตสมบัติ. (๒๕๔๔). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รุ่งคุณ มหาปัญญาวงศ์. (๒๕๕๐). **การประยุกต์ใช้มิติทางวัฒนธรรมกับพุทธศาสตร์ทหารเพื่อการพัฒนา**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๗). **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รัตนา มณีประเสริฐ. (๒๕๔๑). **ชาวเขา : ความเข้าใจกับชนเผ่าต่างวัฒนธรรม เรื่อง มั่ง**. เชียงใหม่ : นันทกานต์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ลัดดา เหมาะสุวรรณ และคณะ, (๒๕๔๗). **เด็กไทยวันนี้อยู่อย่างไร**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วสันต์ ปัญญาแก้ว. (บรรณาธิการ). (๒๕๕๙). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมวิทยา**. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิชุดา มาตันบุญ. (๒๕๕๑). **ระบบคุ้มครองทางสังคมเพื่อให้เด็กปลอดภัยจากสารเสพติดโดยชุมชน : กรณีศึกษาตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่**. พิษณุโลก : วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- วิชุดา มาตันบุญ และสมนึก ชัชวาล. (๒๕๔๙). **สถานการณ์การแสวงหาประโยชน์ทางเพศจากเด็กในธุรกิจท่องเที่ยว**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยทางสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์. (๒๕๕๕). **จริยธรรมกับมนุษย์**. กำแพงเพชร : พนดล พรินต์ติ้ง.
- ศูนย์บำบัดยาเสพติดของแก่น สถาบันธัญญารักษ์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. (๒๕๕๘). **การสำรวจอัตราการเสพยาและพฤติกรรมการใช้สารเสพติดทดแทนยาบ้าของผู้ป่วยที่ผ่านการบำบัดในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ป.
- ศูนย์อำนวยการพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติดจังหวัดตาก (ศพส.จ.ตาก). (๒๕๕๘). **คู่มือการปฏิบัติงานของชุดปฏิบัติการประจำตำบลและผู้ประสานพลังแผ่นดินตามยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด**. ม.ป.ป.
- ศิริพร ณ ถลาง. (บรรณาธิการ). (๒๕๕๙). **มองคติชน เห็นตัวตนชาติพันธุ์**. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์. _____ . (๒๕๕๗). **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์.
- ศิริรัตน์ แอดสกุล. (๒๕๕๙). **ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. _____ . (๒๕๖๐). **ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ ๕). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. _____ . (๒๕๕๓). **สถาบันครอบครัว : พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนธยา พลศรี. (๒๕๔๕). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สมคิด บางโม. (๒๕๕๖). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป**. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เอสเคปรีค.
- สัมพันธ์ เตชะอจิก. (๒๕๔๗). **ศัพท์พัฒนา เพื่อชุมชนและสังคม**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุขเกษม ขุนทอง. (๒๕๕๙). **จริยธรรมกับชีวิต**. กำแพงเพชร : คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. _____ . (๒๕๕๑). **รูปแบบการแก้ปัญหาเสพติดโดยมิติทางวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงอำเภอพบพระ จังหวัดตาก**. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยนเรศวร. _____ . (๒๕๕๙). **แนวทางการป้องกันการเสพยาเสพติดของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร-แม่สอด จังหวัดตาก**. กำแพงเพชร : คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สุขเกษม ชุนทอง และคณะ. (๒๕๕๘). การเฝ้าระวังปัญหายาเสพติดโดยใช้บรรทัดฐานทางสังคม : กรณีศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงบ้านมอเกอรัยง อำเภอพบพระ จังหวัดตาก. กำแพงเพชร : คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- สุชาติ ตรีทิพย์ธิคุณ. (๒๕๕๙). การออกฤทธิ์ของแอมเฟตามีน. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). ขอนแก่น : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์แห่งประเทศไทย.
- สุดา ภิรมย์แก้ว. (๒๕๔๘). “การจัดระเบียบสังคม” ในมนุษย์กับสังคม. (พิมพ์ครั้งที่ ๖). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ สมัครการ. การวิเคราะห์ทางสังคม เพื่อการพัฒนา แนวคิด และวิธีการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์.
- สุเทพ พรหมเลิศ. (๒๕๔๗). หนังสือประกอบการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช ๒๕๔๔ เล่ม ๒ พระธรรม. นนทบุรี : เกรท เอ็ดดูเคชั่น.
- สุภางค์ จันทวานิช. (๒๕๕๒). ทฤษฎีสังคมวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ สมัครการ. การวิเคราะห์ทางสังคม เพื่อการพัฒนา แนวคิด และวิธีการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (๒๕๔๗). ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๐). กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์.
- _____ . (๒๕๕๑). ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๓). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____ . (๒๕๔๒). สังคมวิทยาปัญหาสังคมไทย (Sociology of Social Problem). (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสถียร พันธรังสี. (๒๕๔๓). ศาสนาเปรียบเทียบ. (พิมพ์ครั้งที่ ๗). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสรี พงศ์พิศ และคณะ. (ม.ป.ท.). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. (๒๕๕๗). **ชาติพันธุ์และมายาคติ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.)
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (ม.ป.ม.). **เอกสารประกอบการสัมมนา : บทบาทภารกิจของกระทรวงการคลัง เพื่อรวมพลังเอาชนะยาเสพติด**. กระทรวงการคลัง : ม.ป.ป.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด สำนักงบประมาณ. (๒๕๔๕). **แผนแม่บทเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙. (พ.ศ.๒๕๔๔-๒๕๔๙)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (๒๕๔๔). **เอกสารแนวทางการจัดทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพตามระบบองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชนเผ่าม้ง**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาค ๖ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.

(ป.ป.ส.). **โครงการประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดตามยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด พ.ศ.๒๕๕๖** พื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ระหว่างวันที่ ๗-๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ ณ โรงแรมอมรินทร์ลากูล อ.เมือง จ.พิษณุโลก.

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตาก. (๒๕๕๖). **คู่มือสำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านยาเสพติด**. ตาก : ม.ป.ป.

อคิน รพีพัฒน์. (๒๕๕๑). **วัฒนธรรม คือ ความหมาย ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ช**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๔๘). **ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์.

อรรณพ วิสุทธิมรรค. (๒๕๔๒). **โรคจิตจากแอมเฟตามีน**. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). ขอนแก่น : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๔๘). **ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์.

อุทัย ปริญาสุทธินันท์. (2561). **การจัดการชุมชน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2561). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2563). **วิสาหกิจเพื่อสังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อำพร สุคันธวิช และพวงเพชร สุรัตน์กวีกุล. (บรรณาธิการ). (๒๕๕๙). **มนุษย์กับสังคม**. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๓). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อำไพ หมั่นสิทธิ์. (๒๕๕๓). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : ทริปเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น.

อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน. (๒๕๕๑). **พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต**. กรุงเทพฯ : ที คิว พี.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ฉ
หนังสือขอนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

แบบ สพ.๐๙.

ภาคผนวก ฅ
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ ฉายา/นามสกุล : พระครูพิจิตรวรเวท (มานัส จันทสีโล)
- วัน เดือน ปีเกิด : วันอังคารที่ ๑๗ เดือน เมษายน พ.ศ.๒๕๑๖
- ภูมิลำเนาสถานที่เกิด : ๔๗/๑ หมู่ที่ ๑ ตำบลหัวดง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร
- การศึกษา**
- พ.ศ.๒๕๓๘ : นักระรเมเอก
- พ.ศ.๒๕๔๗ : ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาศาสนา มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ.๒๕๕๒ : ปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขา นโยบายสาธารณะ
มหาวิทยาลัยนเรศวร
- พ.ศ.๒๕๖๔ : ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ประสบการณ์ทำงาน**
- พ.ศ.๒๕๔๘ : เจ้าอาวาสวัดท่าฬ่อ ตำบลท่าฬ่อ อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร
- พ.ศ.๒๕๕๔ : เจ้าคณะตำบลท่าฬ่อ-ไผ่ขวาง-ย่านยาว
- พ.ศ.๒๕๕๗ : อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ หน่วยวิทยบริการวัดพุทธชะวันโชติการาม
ตำบลห้วยเกตุ อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร
- ผลงานทางวิชาการ** : พระครูพิจิตรวรเวท (มานัสมารยาท). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกติกาศาสนาและกลไก
ของรัฐที่ส่งผลต่อบุญบังไฟของคนอีสาน, งานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒
ณ วิทยาลัยสงฆ์นานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, (๙ สิงหาคม ๒๕๖๑) : ๖๓๔-๖๕๒
- : พระครูพิจิตรวรเวท (มานัสมารยาท). “ทุนทางสังคม” ทรัพยากรมนุษย์ทาง
วัฒนธรรม : ว่าด้วยเครือข่ายท่าเรือยาวจังหวัดพิจิตร, วารสารวิจัยวิชาการ ปีที่ ๔
ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๖๔๖)
- : พระครูพิจิตรวรเวท (มานัสมารยาท). การประยุกต์ใช้หลักสัมมาปธาน ๔ เพื่ออนุรักษ์
วัฒนธรรมของชาติ, วารสารวิจัยวิชาการ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๕)
- : พระครูพิจิตรวรเวท (มานัสมารยาท) การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์
ประเพณีการแข่งขันเรือยาว จังหวัดพิจิตร, วารสารวิจัยวิชาการ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑
(มกราคม – มีนาคม ๒๕๖๕๗)
- อุปสมบท** : วันพฤหัสบดีที่ ๕ เดือน กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๖
- สังกัด** : วัดท่าฬ่อ ตำบลท่าฬ่อ อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร
- ตำแหน่ง** : เจ้าอาวาสวัดท่าฬ่อ ตำบลท่าฬ่อ อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร
: เจ้าคณะตำบลท่าฬ่อ-ไผ่ขวาง-ย่านยาว
: ประธานหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดท่าฬ่อ ตำบลท่าฬ่อ อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร (๖๖๐๐๐)

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ - ฉายา / นามสกุล : พระครูกิตติชัยกาญจน (จรัล กิตติสมปโนน/คงคาอยู่)
- วัน/เดือน/ปี เกิด : วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕
- ภูมิลำเนา : ๑๙๘ ตรอกวัดลาดบัวขาว แขวงบางค้อแหลม
เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร
- ประวัติการศึกษาทางโลก**
- พ.ศ. ๒๕๒๖ : มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบาลีอบรมศึกษา มจร.
- พ.ศ. ๒๕๓๐ : มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา มจร.
- พ.ศ. ๒๕๓๕ : ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๓๙ : M.A. University of Delhi, India
- ประวัติการศึกษาทางธรรม**
- พ.ศ. ๒๕๒๐ : น.ธ. เอก วัดกาญจนบุรีเก่า กาญจนบุรี
- พ.ศ. ๒๕๒๗ : ป.ธ. ๔ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม กาญจนบุรี
- บรรพชา : วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ วัดกาญจนบุรีเก่า กาญจนบุรี
- อุปสมบท : วันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๗ วัดกาญจนบุรีเก่า กาญจนบุรี
- ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ : ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดไชยชุมพลชนะสงคราม
- ตำแหน่งทางการศึกษา : อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะพุทธศาสตร์ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม
- งานวิจัย : รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุ
ที่วัดหนองไม้แก่น อำเภอนาทม จ. จังหวัดกาญจนบุรี (๒๕๖๑)
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดไชยชุมพลชนะสงคราม ต. บ้านใต้ อ. เมือง ฯ จ. กาญจนบุรี ๗๑๐๐๐
- โทรศัพท์ : ๐๙๕ - ๕๕๒ - ๒๕๘๓
- E-mail : kittikan๒๕๐๕@gmail.com

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ - ฉายา/นามสกุล : พระครูศรีธรรมวารากรณ์ (จิรพันธ์ ธมฺมปสฺสฺสฺสฺส , นำประเสริฐ)
- วัน/เดือน/ปี : วันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕
- บรรพชา : ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๘
- อุปสมบท : ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๕
- ภูมิลำเนา : ๓๙๕ หมู่ ๗ ตำบลพังตรุ อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
- การศึกษาทางโลก : ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- การศึกษาทางธรรม : เปรียญธรรม ๖ ประโยค สำนักเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม จังหวัดกาญจนบุรี นักระฆกษณขัณเอก สำนักเรียนวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพฯ
- ประสบการณ์ทำงาน :**
- พ.ศ. ๒๕๕๐ : พระธรรมวิทยากรประจำวัดไชยชุมพลชนะสงคราม
- พ.ศ. ๒๕๕๑ : เลขานุการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา วัดไชยชุมพลชนะสงคราม
- พ.ศ. ๒๕๕๔ : เลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดกาญจนบุรี
- พ.ศ. ๒๕๕๖ : เจ้าหน้าที่กองวิเทศสัมพันธ์ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๕๗ : ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ฝ่ายการศึกษา
- ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน** : อาจารย์ประจำและหัวหน้าสำนักงานโครงการขยายห้องเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดไชยชุมพลชนะสงคราม ตำบลบ้านใต้ อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ๗๑๐๐๐
- โทรศัพท์** : ๐๘๖-๖๖๑๑๙๓๘
- e-Mail** : jocho๕๓@hotmail.com, g๕๓mucu@gmail.com

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – ฉายา / นามสกุล	:	พระครูปริยัติกาญจนกิจ (สุวัฒน์ สุวฑฺฒโน/แช่ตั้ง)
วัน/เดือน/ปี เกิด	:	วันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๖
ภูมิลำเนา	:	๑๒๔ ม.๑ ตำบลวังศาลา อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี
ประวัติการศึกษาทางโลก		
พ.ศ. ๒๕๕๗	:	ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๙	:	ปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประวัติการศึกษาทางธรรม		
พ.ศ. ๒๕๓๙	:	น.ธ. เอก สำนักเรียนวัดนิมมานรดี กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. ๒๕๔๕	:	ป.ธ. ๓ สำนักเรียนคณะจังหวัดกาญจนบุรี
อุปสมบท	:	วันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ วัดนิมมานรดี กรุงเทพมหานคร
ตำแหน่งทางคณะสงฆ์	:	รองเจ้าคณะอำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี
ตำแหน่งทางการศึกษา	:	อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะพุทธศาสตร์ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม
ที่อยู่ปัจจุบัน	:	วัดวังศาลา ต. วังศาลา อ. ท่าม่วง จ. กาญจนบุรี ๗๑๑๑๐
โทรศัพท์	:	๐๙๕ - ๑๗๒ - ๙๙๖๙
E-mail	:	thesis.๕๖๑๑๔๐๕๙๓๗@gmail.com

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - ฉายา / นามสกุล	: พระสุภกิจ สุปญโญ (อัครรงค์ธกิจ)
วัน/เดือน/ปี เกิด	: วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๙
ภูมิลำเนา	: ๑๓๙ ซอยบางแวก เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษาทางโลก	
พ.ศ. ๒๕๕๖	: ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิชา สื่อสารมวลชน
พ.ศ. ๒๕๖๐	: ปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาศีศึกษาพุทธโฆส สาขาวิชา วิปัสสนาภาวนา
พ.ศ. ๒๕๖๓	: ปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวิชา พุทธจิตวิทยา
ประวัติการศึกษาทางธรรม	
พ.ศ. ๒๕๔๘	: น.ธ. เอก สำนักเรียนคณะจังหวัดกาญจนบุรี วัดทุ่งลาดหญ้า
บรรพชา	: วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ วัดทุ่งลาดหญ้า กาญจนบุรี
อุปสมบท	: วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ วัดทุ่งลาดหญ้า กาญจนบุรี
ตำแหน่งทางคณะสงฆ์	: ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดทุ่งลาดหญ้า
ตำแหน่งทางการศึกษา	: อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชา วิปัสสนาภาวนา
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดทุ่งลาดหญ้า ต. ลาดหญ้า อ. เมือง ฯ จ. กาญจนบุรี ๗๑๑๙๐
โทรศัพท์	: ๐๙๑ - ๙๔๕ - ๖๕๒๔
E-mail	: vi1๐.aquare๓๓๓@gmail.com

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ / นามสกุล : นางกัญญาพร สุทธิพันธ์
- วัน/เดือน/ปี เกิด : วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๔
- ภูมิลำเนา : ๒๘ หมู่ ๑ ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี
- ประวัติการศึกษาทางโลก**
- พ.ศ. ๒๕๓๕ : อนุปริญญาศิลปศาสตร์ สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี
- พ.ศ. ๒๕๓๙ : ปริญญาตรี สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี คณะศิลปศาสตร์
- พ.ศ. ๒๕๖๓ : ปริญญาตรี ห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะพุทธศาสตร์
- พ.ศ. ๒๕๔๔ : ปริญญาโท มหาวิทยาลัยนิเวศนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์
- ประวัติการศึกษาทางธรรม**
- พ.ศ. ๒๕๕๘ : อาจารย์สา ครูสมาธิ รุ่นที่ ๑๘ สถาบันพลังจิตตานุภาพ ทำหน้าที่สอนนักศึกษาครูสมาธิ
- พ.ศ. ๒๕๖๓ : ธรรมศึกษาชั้นเอก วัดไชยชุมพลชนะสงคราม กาญจนบุรี
- ตำแหน่งทางการศึกษา** : อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะรัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : ๓๐๓/๘ หมู่ ๒ ตำบล หนองโรง อำเภอ พนมทวน จังหวัด กาญจนบุรี ๗๑๑๔๐
- โทรศัพท์** : ๐๘๑ - ๙๔๘ - ๙๕๒๒
- E-mail** : kanyaporn.sut@mcu.ac.th , kanskos@gmail.com